ביבליותיקה

ספרות יפה

י. ה. ברנר.

בין מים למים.

ספור

עם :

הוצאת „ספרות" ורשה.

תרפ"ב 1922

הממכר בהוצאת „צנטרל" ורשה, נובוליפקי 7.

היו השפתים,
בשעה שהלסתות שקעו ונפלו מרגע לרגע;
הגוף, נדמה, התרוקן מדמו,
קרקע, כמו בתוך מי־נהר עמוקים,
נשתמט מתחת כפות הרגלים. —

ג. שופמן.

I.

אותה המרפסת, הצרה והארוכה, היתה בדיוטה השניה של אחד הבתים בשכונת „אהל יעקב", אשר בחלקת ירושלים החדשה. אל המרפסת הזאת יצאו שני פתחים מהדרי הבית: הפתח השמאלי מהדרו של שאול גמזו, והשני, הימני, ממעונה של לאה גמזו, אם שאול. מסביב סביב לה, למרפסת, ברשות הרבים, היו אבני־גיר מנופצות ולא מנופצות, בנינים חדשים וחצאי־בנינים, לבנים תלויות בהבלים והדוקות בכלונסאות קטנים וכרים וכסתות מוטלים בחמה. בצדה של המרפסת, משמאלה, היו שלבים רעועים קצת עשוים לירידה כעין סולם, וסמוך להם: נתיבה קטנה, העולה מפרשת הדרכים. מאחורי הנתיבה, בצלע הבית, תקועה בחצר הפתוחה, התנשאה ערמת עפר תחוח של באר נחפר.—

היה יום אביב ארצי־ישראלי לאחר הצהרים. אהודה גמזו, עלמה כבת כ"ב, שאדמומית לחייה היתה שזופה קצת ותנוכי אזניה בלטו מתחת לשערותיה הדקות, המסודרות, ישבה במרפסת לבדה וקראה בחוברת של איזו תוצאה ספרותית פריודית. החמה שפכה עליה אורה.

היא קראה מתוך המחברת בקול ובהטעמה של המבטא העברי־הספרדי, לאמר:

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA, NOWOLIPKI 6.

ענגים ואד הם וכהלהל היה מסביבנו... — — —"

כאן פסקה אהודה גמזו לרגעים אחדים רצופים; לא נתאדמה, אבל איזה צל של אי־רצון כמו הלף בנפשה. כשנעורה, העבירה את עיניה אל השם החתום תחת השיר־בפרוזה, למרות אשר ידעתהו כבר מתחילה, וקראה בהדגשה:

„דוד י־פה"...

ושוב שקעה במחשבתה.—

II.

בפתח השמאלי, פתח הדרה של שאול גמזו, נראו ליושבת במרפסת שני אנשים מורים. אחד היה מורה מן העיר, במיטב שנותיו ומגודל זקן, והשני— מורה מן המושבה, צעיר לימים ובעל התפעלות. המורה הראשון נזדרז תחלה, הכנים מקודם רק את ראשו אל הלל המרפסת ואחר גם את כל גופו, והוא שהקדים גם בשלום העלמה וקרא:

— שלום!... שלום וברכה מעתה ועד עולם... גברת הנה!

אהודה ענתה בהעויה של כובד־ראש גמור, אם כי בצלצול קולה לא הסר גם מעין צחוק השאי:

— שלום... אף על פי ששמי לא הנה.

המורה השני, הצעיר, שנסחף גם הוא בזרמו של חברו הגדול ממנו והיה מעומד כבר במרפסת כל צרכו, בשתי רגליו, העיף עין על הישבת, נענה ואמר:

— אחותו של גמזו?... סליחה... שמא הפרענו?...

— לא... ודאי לשאול?

— אינו בביתו, כפי הנראה?— קראו שני הבאים בבת אחת.

— האם לא ראיתם אותו אצל הבאר?— אמרה האחות— באר זפרים אצלנו...

מורה א' ענה: לא הלינו ולא הרגשנו בעברנו שמה!

ומורה ב' הוסיף: לצערנו...

— אם הוא נחוץ לכם— קמה אהודה ממקומה— אלך ואבקשנו.

— צריך לומר: ואמצאהו— תקן מורה א'— בקשה גרידה לאו

„מים... מים... מים... — —

„מים כחלחלים... כחלחלים... כחלחלים..— —

„ממסתרי משכבי, מהפי־הפתי, כהיל שפתים, יצא אצא, יחידי, אל העולם הכחלחל — — —

„אהבתי את שמיכתי הכחלחלה, אהבתיה, כאהבי את הכפה, כפת־התכלת, אשר מעל לראשי; כאהבי את עיני־היונים הכחולות אשר לאהובת חלומי"... — — — —

רגע— והקוראת נשאה את מבטה אל האופק ושקעה במחשבה. שלשה גמלים עברו בשיירא, זה אחר זה, סמוך למרפסת, כשהם מקשקשים בזוגיהם. על דבשתו של אחד מהם התנועע עלם ערבי. התמונה החולפת כלה, עם המנוחה המיוחדה שבה, היתה כעין איזה סמל לאיזה דבר; אבל לאיזה— לא יהדע היה.

„אני הנני בן העולם הכחלחל... — שבה אהודה לקריאתה, לאחר שנלאה מבטה ללוות, כדרכה תמיד, את המסע העובר— אני הנני בן העולם הכחלחל... והוקיר אוקיר את החיים הכחולים...

„בליל־קיץ כהיל ירחף עולמי על פני שמי התכלת; בין כוכביהם הרבים ינוצץ כוכבי, יזהיר כוכבי...

„אולם נשא לא אשא את סדיני הלבן וכרי הלבנה; תעב אתעב כתמי סדיני הלבן וכרי הלבנה; סדיני הלבן וכרי הלבנה— תאלתי לכם!"

סימן־הקריאה, שהיה בשורת האותיות הנדפסות בלתי דומה בגזרתו לשכניו, גרם לה שוב להפסקה; פסקה— ונאנחה. כעבור רגע הזרה וקראה:

„ואברח. לבי הלם. דמית־מות מסביב. נעלמה המסלה מלפני עיני. אבן התמות העשנות היה למכשול על דרכי. נהבא ממני ארג היער הנפלא— ויהי רק מוחש לי, מוחש...

„אך הנה התוף, הנה התוף המרוקם באד צבע כחול—

„הגלים הכחולים הרכים רוטטים, רוטטים הרש— לאויר ישאפו; דגי הכסף ישתקשקו, ישתקשקו, יהמו, יהמו, ופיהם יפערו— אליה, אליה...

„— שמעיני! — הביעו שפתותי.

„עיניה הכחולות הבריקו, שדיה נעו, כגלי תלתליה; הגיהו

הכהולות"? פע! שמעת מימיך: מנגינות כהולות? ראית מימיך: מנגינות כהולות? תעתועי ההושים!... מנגינות יכולות להיות ארוכות, קצרות, ע... אבל— מנגינות כהולות! „וכל העם ר ו א י ם את הקולות והלפידים". פי! ובפרט, ש... ש... „אלהיהם של אלו שונא זמה"... היצירה העברית המקורית—

המורה מן המושבה גהן אל שער המחברת וצהל:

— אה, „העולם הכהלהל"... הלא זה משלנו, מגבורי היום, פורנוגרפיה מארץ הפורנוגרפיה...

מורה א' הרעים את בבותיו ואמר:

— והשוטה גמזו טוען, שיפה הוא בעל כשרון גאוני— על זה העיר המורה הצעיר ברמז: ודאי מפי הנסיון...

היה שתיק קצר והפסקה קצרה.

לאחר ההפסקה הוסיף המרמז:

— אלא שזכות אחת יש בכל זאת ללמד עליו.

— על מי? על גמזו או על יפה?

— על השני.

— והוא?... מגלגלין זכות ע"י זכאי שכמותך!

המורה מלמד־הזכות גלה שנים צהובות, גדולות והזקות. למוה הזכות הוא, שאת כל הדברים— אין יפה בודה מלבו...

צהק גם מורה א'. הא־הא־הא! מיטב השיר— אמתו...

— כבהייו כך הוא גם בכתיבתו— הוסיף מורה ב'.

— ואף על פי כן!— פנה אליו איש־שיהו בהתעוררות פתאמית— הבינני נא, מה זה!...

הלה גשם ונהם. מה זה? לא כלום! פשוטו כמשמעו!

אבל מורה א' משך בכתפותיו הכפופות והמורמות לרגעים. סלקא אדעתך— הריהו כבן שלשים והמש, ולא זכה שיבין דבר פשוט כזה: והלה, המורה מן המושבה, שזה עכשו עזב את ספסל הסמינר, בן העשרים, הנער כלפי דידיה—

— וסלקא אדעתיה— הקה איש־שיהו את קולו— שהוא, הנער אליבא דמורה העיר, כתב על כל זה ל„המרכז" בעלמא, ולא יען אשר מצא את זה להיבתו היותר קדושה?... יגע בעצמו: שני מורים הם במושבה, הוא ויפה... ויגע בעצמו: אדם אינו ממלא כלל את

כלום היא... כיצד? אם נחוץ הוא? שייך לומר: נחוץ... בכהי לא באנו...

— אבל לטהיה כל כך...— דאג המורה מן המושבה— להפסיק מקריאה... סליחה...

יבת הפסיקו והראה עליו באצבע:

- הנה זה בא מן המושבה ורוצה הוא להראות את פני האדון שאול...

— כן?...— הסבה אהודה את פניה אליו מעל המפתן— מן המושבה? אדוני ראה שם את אהרן... את אחי השני?... לא?.. תבל...

ובענין אחר:

— מה, גם שם המורים הפשים כבר?... נסגרו בתי הספר?...

מורה ב' ענה באדיבות:

— לא... לצערנו... רצוני לומר.. שם אין המחלה מתהלכת כלל... אלא...

— אלא שהיום ערב־שבת— הוסיף בעדו מורה א'— והוא בעצמו אינו בקו הבריאה, הע, הע... ובא קצת אל עיר הקודש...

— אל העיר מן המושבה!...— גמר מורה ב' בענוה ובכעין איזה רמז לדבר עמוק ביותר— ברכת־שלום לאתי־הגברת מ... מ...

— מפנינה?... — נחשה אהודה — הנני וקראתי לו מיד— ונכנסה לפתח הימני.—

III.

כשנשארו שני המורים לבדם במרפסת, מהר המורה מן העיר, ישב על מקום אהודה, נטל את הספר, עלעלו ואמר:

— הבתולה קוראת!...

המורה מן המושבה התיצב אצל חברו, נסמך על דופן המרפסת והתענין:

— מה היא קוראת

בהוגד־עצבים ענה הלה מיד:

— מה היא קוראת! מה לה לקרוא, אם לא את „המגינות

– אין דבר! כשהיא נסעה משם– לא השגיתי כבר בגמר חק הלמידים.

– מי?

– מה?... מי היא? יפה שאלת, רבי! הלא זהו שאני מספר כל העת... היא... פנינה'לע... אחות יששכר בן גרשון, אחות ראש הועד שלנו...

– נו...

– היא הלא ג"כ היתה בווינא. נו!... כשהיתה היא שם – היה גם הוא שם; כשבאה היא הלום – בא גם הוא הלום...

– ככה? – רק מרה א' ביהוד – ובכן, גם כאן „בקש את האשה"... מילא, איך שיהיה... אבי מת זה יותר משנתים, והוא בא הלום... המתן... מתי בא? אשתקד?

– כן... אשתקד... לפני פתית משנה... אבל, שדין ותהין, זה לא נוגע... אמור נא לי, מה שאני רוצה לשאול אותך: מה זה?... ארוסתו היא או לא ארוסתו? התן-כלה או לא התן-כלה? הלא צריך לדעת, סוף-סוף!

– בלי הפזון!... השמעת?... הלא זהו הדבר, הלא זהו מה שאני אומר: שגעונות. הלא זהו מה שאני טוען: השדים יודעים אותם. הם היו בווינא...

– הס... נחקור נא לדעת: מווינא, כמדומני, בא הלום גם מורנו הנכבד האדון יפה?...

– המתן... הלא זהו מה שאני משער: שלשתם היו בווינא...

– אבל עד מתי באמת?... עד מתי נשב?

– אל תצטער! אף אם תתמהמה השליחה– הנה לה בכל רגע שתבוא. עניננו הלא חשוב.

– לי נוגע, בעיקר, התפקיד של יפה בסכסוך זה.

– זאת יעוד אחרת. לי, למשל, אמר גמזו בעצמו לא פעם, שאלמלא היה „ערב בעל משפחה" לא היה עוסק בהוראה והיה בוחר לעבוד במעדר, בתור פועל, כאחיו. שמע מינה...

– כך אמר לך? היתכן? זהו מה שא מחזיק בדעה: לא צריך להאמין באנשים! הוא הלא מתהדר תמיד באהבתו את החנוך ואת ילדי הארץ?...

הגבותיו, הוכח מורה, ותמיד הוא עסוק בבנות המושבה, בבנות המושבה— ו.ב.ה... במציאה כשרה זו...

היא הורה על הפתח משמאל, פתח חדרו של שאול...

מורה א׳ הזהירו. אל נא ירים את קולו...

— מה?— מחה המדבר— וכי סוד הוא זה? שבועה היא מששת ימי בראשית, שאין סודות בעולם. אחות ראש ועד המושבה!... והנה גם לאהרן, לאחי שאול, העובד במושבה, אמר הוא כבר לא פעם...

— גלית את אזניו?!

— שאלה היא!... ועד המושבה כועס— והוא צודק. איזה מוסר יכולים כבר התלמידים ללמוד ממורם ורבם! אבל עכשיו, במטותא— שנה מורה ב׳ פתאם את קולו— הבינני נא את הדבר הזה אתה: גמזו בעצמו הלא הציע לקבל אותו, בעזבו את המשרה. אני העד. וגם, כפי שאני יודע ממקור נאמן, בא יפה בהוצאותיו של גמזו הלום. גמזו שלח לו כסף ובא פלוני המזיק. וכיצד נעשה כל זה?

— יש לך פפירוסה?

— פפירוסה? צריך לבדוק... הרי...

IV.

מורה א׳ עשן את הפפירוסה, שניתנה לו, ושם רגל על רגל.— המעשיה ארוכה היא, ולא עתה העת, ולא פה המקום. אך אחת יגיד לו, לאיש־שיחו: ברא כרעא דאבוהא. הלא ידע את אביו? אביו של שאול מת מקדחת צהובה באחת המושבות הנדחות— ואת מקומו לא עזב. נחמיה המהלכי, נחמיה גמזו— טפוס ידוע. רק אחרי מותו עזבה האלמנה הכל־בכל במושבה, ותבוא הלום, ותבנה זאת הבית הזה. האמנם לא שמע על דבר כל אלה? עה!... הדבר היה כך: בשעת מות אביו לא היה שאול בארץ ישראל. אביו המנוח היה, אמנם, כאמור, חובב־ציון אדוק ומספרים עליו דברים מענינים, אך את בנו הפיץ להשכיל ולעשותו דוקא להוקטור. וכשמת, היה „הקדיש" בווינא ולמד פילוסופיה, וגם בהודעו על אדות הדבר, לא מהר, בכל זאת, לבוא הלום; התעקש: אגמור מתחלה חוק למודי...

העוזמע שסע פתאם את הדובר בקול של שמחה־לאיד:

V.

מתחת המרפסת, שנשארה ריקה, לאחר שיצאוה המורים המשוהחים, עברה בפסיעות גסות ובקומה זקופה ערביה כפרית צעירה כשהיא נושאת משא כבד על ראשה ברגילות גרציוזית וכל גופה בולט לפניה. אחריה עברו המורים נושאים אבנים מסותתות ונערים ערביים נוהגים בהם בריצה ובנענוע השוט. ואחריהם, בפסיעות מדודות ומרושלות, עקב בצד אגודל, שרך את דרכו אברך גליצאי בלי טפת דם, מן היהודים יושבי ירושלים, ולבניו היו תחת אצילי ידיו. הוא הלך לבי־מסותא לכבוד שבת.

היה שקט. מהשאון הכלול, ההם והדחוק אשר בעיר הפנימית נסר כאן ברצי־האויר של הרום השקוף רק כעין הד רחוק, רחוק. אצל בית־ה„קפה" הסמוך שבסמטא ישבו ילידי הארץ, ישבו ולא עשו כלום, כמשפט הייהם מימים ימימה, ובזויות, בצל, שכבו נשיהן השחורות והסומאות־למחצה, נשי המזרח, וכרסמו בשניהן קליפות תפוחי זהב.— בהעת הגדולה מקצה מדדו כל מיני ארג וסחרו בשלוה ובחריצות יונים נוצרים, יפים ונלהבים, עם אור של משטמה־לכל בעיניהם. רק כרוך הגולם, נושא ההלב, שבערבי שבתות בצהרים הוא נהיה גם למוכר־מטאטאים, עבר מתחת המרפסת של בית גמזו, עבד בכל דקותו ובכל שווי־צביונו ליהודי ספרדי, בחלט ובפסקה' כשעל זרוע שמאלו ארבעה חבילי זרדין, ובהגיעו לאמצע השכונה עמד והכריז בכל כח גרונו פעם בקול־יליל, אבל במהירות:

— מטטאטטטא! מטאטא!

ופעם בתרועה נמשכה, בקול התראה רבה:

— מט־ט־א־ט־אים... מטא־טאים!..

ושוב שקט אלם.

VI.

כששבה אהודה למקומה דרך הפתח, שנכנסה בה לפני שעה קלה, היתה אתה אמה, לאה גמזו, אשת־מדות כבת המשים. בפאה הנכרית, שהיתה על ראשה של האם, התגלו הליפות: חריצות, עצבון ודאגה.—

– קשיא! אלא שאם תמצא לומר, יש ליישב: את ההוראה הוא אוהב, ובאמת אינו מורה גרוע. כלל לא גרוע. למה לא נודה על האמת? אבל בתי הממונים וההנוך והחלוקא דרבנן– הלוקא בא׳ והלוקה בה׳, כמו שהוא אומר – שאני... בינינו לבין עצמנו...

כאן התנער המורה מן המושבה, הפסיק את חברו וקרא בהחלטה:

– יהיה מה שיהיה– ועכשיו הדברים דורשים לבון! לי יש טענה אחת אליו: למה נתן לנו את יפה הברו? מי יכול לדור עם זה בכפיפה אחת? בן־יקיר זה תישב, שאם הוא משורר רחמנא ליצלן, פטור הוא מכל רגש מוסרי, והכל צריכים לסבול ממנו, ואין עליו כל חיב למלא את חובותיו, חובות מורה...

הוא הביט אל שעונו.

אמר מורה א׳, לאחרונה:

– ענין יפה־גמזו הוא מן הדברים הכמוסים, כנראה, שאין מגלין אפילו לצנועין... שמע נא: האמת הוא זה ששמעתי, כי יששכר בן גרשון שלכם משתדך...– (בהתויה על הספר הפתוח)– להדא בתולתא?...

– ראש ועד המושבה שלנו אינו טפש – ענה מורה ב׳ בקצרה ובקוצר־רוח.

אז קם מורה א׳ ממושבו בתנועה החלטית. באופן כזה הוא מסתלק מן השיחה. ממהירות יתירה לא יצא כל דבר טוב. אם אין ברצונו של רעו להכות, כפי שאפשר ללמוד מתשובתו האחרונה– הרי הם הולכים! אלא מאי? מה שצריך לדבר עם גמזו? אפשר שיפגשו אתו בהצר או במקום אחר...

רגע, בשמוע המורה מן המושבה, כי חברו נכון ללכת, לא זע הוא ממקומו. הוא אינו יכול ללכת מכאן כך, בידים ריקות. הוא מתיב לדבר עם גמזו – ויהי מה! האכרים ב„עמק יזרעאל" הנם אש־להבה גם עליו– ובצדק. בהדי הוצא לקי כרבא. ואולם מורה א׳, בראותו את הסרוב מצד שני, כבר עמד על דעתו בכל תוקף, ללכת, ללכת תיכף. אין לי פנאי!...

שני המורים יצאו מן המרפסת דרך דלת חדרו של שאול גמזו.

קרני פני לאה.

— נו, נו, בעלת־הנופה! — אמרה בנהרה כלפי בתה — ומה את אומרת בעת אחרת, כשמתחילים לדבר אתך ע״ד תכלית... אז נעשית אמך „יאַהנה" ככל ה„יאַהנות"...

— לא, ברצינות...— אמרה אהודה — שם יש לה במה לעסוק... אצל אחיה...

היא בטאה בקושי את המלה האחרונה, ופניה הכסיפו.

לאה התווכחה:

— מי? היא? בעלת הבית הגדילה... פששש... אל ייסרני אלהים בעד הטאת שפתי... שם יש לה מה לעבוד... היא — ועבודה!... אלא מה לדבר... שאיל רוצה בה — תהא היא... אבל ההמתנה מהי? שמעתי אצל טפשים מהמיצים את ההתונה בשביל עניני נדוניא, מזונות, מתנות... אבל אצלנו, במדרגתנו — מה?... לי — הלא את יודעת — לא נחוץ דבר... אראה בנהמתכם, איך שאתם כלכם על מקומותיכם, ודי לי... אלמלי היה אבא בחיים..

— אמא!...

— מה? אסור לדבר?... נו, נו, אל ייסרני אלהים... פה הכל מהופך ומשונה, כמו ששיינה הינדה אומרת... בנאמנות, כזאת עוד לא —

— אמא! כמה פעמים... נהדיל מזה... והנה אמנם שיינה הינדה שלך קוראת לך...

— שלי?... שלי היא כשלך... שכנה...

מן החדר הפנימי נשמע על המרפסת קול של אשה באה בשנים:

— לאה! לאה!...

אהודה, מבלי דבר עוד דבר, מהרה וירדה מעל השלבים הרעועים שבשמאל המרפסת.—

VII.

לשיינה הינדה החנונית, אשתו של שד״ר השוב וידוע, אשר לא חננו אלהים בפרי בטן, ושרוב שנותיו היה מבלה באמריקא ובא

שרווליה של לאה היו מפשלים באותה שעה, ובאלונטית נגבה כלי־אוכלים שונים שבידיה.

היא אמרה:

— מה, גם לך חג היום, בתא?

אהודה הגידה: הלואי שלא יהא כזה גם אחר השבת. אין עבודה!...

דבורה של לאה גמזו היה ברגשנות, בהרמת הקול ובהבעת העינים. — ימי דפגרי... ירושלים!... לכל בת־אחת... מילא, את — (כלומר, אהודה) — ערב שבת, ברוך השם, והיית מוצאת לך עבודה, אילו רק היית רוצה... אבל על שאול — רחמנות, כנאמנות, צער בעלי חיים... בלי בית ספר הוא כ... כ...

— כדג בלי מים!...

לאה הוסיפה, בבת צחוק, על השואת בתה: כשגץ בלי חליל.

בתה ספרה לה: היה פה זוג של מורים — ודרש לו.

האם הציגה את הכלים המקינחים על אדן חלון הבית מבחוץ וקראה בשימת־לבה היתירה, הרגילה:

— מה את מדברת! דרשו לו! ולמה — לא שאלת אותם? צר, שלא ראיתים... דרשו לו!... והוא לא היה... אינו מוצא לו מקום... בנאמנות, לא ראיתי כזה מעודי!...

אהודה השמיעה:

— הוא הלך למושבה.

— מי? — נהרדה לאה — שאול? מתי? ולאמא לא צריך להגיד דבר!... אי־אי... אבל אני ידעתי, כי לא יבליג, בנאמנות, רק בית הספר יכול לעצור בו מרוץ לשם...

היא נאנקה. — אימתי כבר יקיץ הקץ...

אהודה התחננה. — אמרי: יהלו החיים החדשים...

לאה לא נחמה על מוצא שפתיה. — החדשים — הישנים... יהא כמו אצל כל הבריות!...

בהשפלת הקול נסתה אהודה להעיר:

— ובמה אצלם לא כמו אצל הכל?... פשוט: פה היא משתעממת... לשבת אצל אמה... הן לא כל האמות שוות!...

אימרת: מהחכמים כל המהלה והצרות.

— מהחכמים ?— פקפקה גם בזה לאה האלמנה— מהטפשים, שיינה הינדה, מהטפשים! לכבוד בנינו בלבד עלינו להיות קצת יותר פקחות. בעלי, עליו השלום, היה אומר—

אבל שיינה הינדה מאנה לשמוע. כמו להכעיס, חזקא בשבת עם אורחים— כלי אומצא!

בקריאת מכוונת המליטה לאה מתוך שפתיה: אושר הוא, שהשיגה הצי עוף...

— ובכן, רק חצי...— אחזה בה שיינה הינדה בהשק של צפיה ובקול של תוחלת נכזבה— ואני אמרתי, שממך אבנה... רק חצי ?...

— ומי המה האורחים ?— הסבה לאה את השיחה— ודאי... איך שמו... בנך... מן המושבה...

—גם הבן וגם הבת— השיבה הנשאלה, מוכנה ומזומנה לדבר עוד הרבה— כה יזכני הבורא לשמוע ישועות ונחמות... מסרו ע"י „הגמלים" שבאו „מעמק יזרעאל'. גם הבן־בית שלכם... יפה... יפה...— הלא כך שם האדון— גם הוא נוסע אתם... תהיה שבת שמחה...

לאה הפתה אל אי־רצונה ואמרה.— אם גם הוא נוסע — יהיה הוא אורחנו שלנו. שאול שלי ירש בזה מדתו של אביו, עליו השלום. בעלי, עליו השלום, לא היה יושב לאכול ביום טוב או שבת, אלא אם כן אורח בבית. המתיני—

היא האהילה על עיניה, הביטה על הנתיבה אשר בצלע הבית, שנמשכה עד פרשת הדרכים, וקראה:

— כן! אהרן! אורחים ואורחים!

שיינה הינדה התנערה. אי, בחיי ראשה, ממנו הלא תקבל ידיעה נכונה, אם יבואו ואם לאו...

היא הסתכלה היטב במסלה וסננה מבין שניה מלות, מלות:

— הכי... עם מי זה הוא בא ?... אה, הלא זוהי אהודה... הפשיה היא היום ?... מפני ערב השבת... טפו, מה אני סהה... תמיד אני טועה... נדמית היא לי תמיד, שהיא גננת... ואני שוכחת, כי היא... היא —

לאה הוציאתה מן המצרים:

— לבתי בודאי יאה, אמנם, יותר להיות גננת מאשר הייטה.

לא״י, לרגל עסקיו, רק מפקידה לפקידה רחוקה, היו לה מבעלה הראשון שני בנים: יששכר, ראש ועד המושבה „עמק יזרעאל״, אכר אמיד למעלה מארבעים, אלמן מטפל בילדים וילדות (אחת מהן— הדסה— היתה בבית אם־אביה, בלמדה בבית ספרו של שאול גמזו שבירושלים) ופנינה, עלמה קדחתנית כבת כ״ה, אשר לא ידעה שלוה בגופה וברוחה.

מעונה של שיינה הינדה היה בחצרה של לאה גמזו.

שיינה הינדה היתה קטנה וכחושה, אבל היה ונמהרה. בימי השבתות היתה מתלבשת למהצית בטעם הצבעונין של נשי הבוכרים, ואז דומה היתה משום מה, כאילו אוחזת היא בכפה את כל עניני העיר וחיי הסביבה.—

היא נכנסה ודברה בצפצוף.— ארץ של משוגעים ושל תהלואים— כה תזכה לראות בביאת הגואל. מילא, שיחסרו דגים לשבת— לזה התרגלה לאט לאט. חמש עשרה שנה אינן יום אחד— כה יזכנה הבורא לשמוע ישועות ונחמות. מתחלה לא יכל הדבר לעלות על הדעת: איך בלי דגים? כיצד בלי דגים? אך מעט, מעט— יהא בלא דגים. ומה עושים בנוגע ל„שאר ירקות״, כשזה יקר וזה אי אפשר להשיג — כלום מהערבים אפשר לצפות, כי ימציאו כל מה שצריך? בהמות בצורת אדם, תבוא עליהם מיתה משונה, ילכו בלי ראשים— יהא גם בלי דגים. ואם בעוד חדשים אחדים לא יהיו גם מים— בלי מים קשה עוד יותר. אבל עכשיו צרה חדשה: דגים לא וגם בשר לא. והכל באשמת המהלה, השם ירחם, סכנת נפשות, נופלים כזבובים — כה תזכה לראות בביאת הגואל. אומרים, שהעניים המחזרים על הפתחים— הם המפיצים את כל המחלות בכל העיר. כלום יש מספר להעניים? כל היום תסוב הדלת על צירה. אפילו לתת רבע פרוטה לכל אחד— לא היו מספיקים! אבל, מילא, עכשיו הדבקו מודעות מגדולי העיר, לבלי לאכול בשר בקר— כי מזה כל המהלה...

— אָט!...— הטילה לאה ספק בטעם הדבר— אנשים הכמים אומרים, כי את המודעות הדביקו אלה הקצבים המוכרים בשר „דקות״— להנאתם...

— אנשים חכמים!— צפצפה שיינה הינדה;—תשמע נא לאה מה שהיא אומרת. היא, שיינה הינדה, אינה רבנית, אבל זהו מה שהיא

לעבוד? תמיד חולמים, תמיד מלאים געגועים על איזה גן־עדן התחתון בפריז או בברזיליה — השדים יודעים אותם... עצובים... מתגעגעים... ריקים... כל דבר אינו ממלא את נפשם... שואפים, נמשכים לתענוגי עולם אחר, עולם רחוק... ובאמת אין להם צורך בשום דבר ואינם מכשרים לשום דבר... והראיה: שאינם נוקפים באצבע להיטיב מצבם, לשפר חייהם במשהו, בכל שהוא...

אהודה שאלה: מה ענינו של כל זה לכאן?

— מה ענינו של כל זה, י. חביבי? — התרעם אהרן בתשובתו — ענינא דיומא הוא!

— ענינא דיומא?

— אי־וה!... מפני שריקות וריקניות הן כל בנות הארץ— וזו שלנו, של שאול, עולה על כלנה...

—איזו בת ארץ ישראל היא!— הגינה אהודה על כבוד בנות גילה— היא וינאית!...

— היא וינאית— המשיך אהרן— וכל בנותינו הטובות היו רוצות להיות לוינאות, לברליניות, לפרזיות... ולכל הפחות, להשיג התגים מווינא ומפריז... דוקא... השד יודע...

אהודה הפסיקה את תוכן השיחה בשאלה על שאול: היכן, איפוא, השאירו אהרן בדרכו? באמת עם הדסה?

האה נער מעצמו את אבק הדרכים וענה:

— מאהבה לאהבה, י. חביבי!... איש מאושר!...

את הדסה הקטנה— על פי ספורו של אהרן— מצאו הם סמוך לגן. שאול בשר לה, מפי הבא, כי אבא שלה יבוא בעוד שעה, ומיד עזב אותו, את אהרן, וילך אחריה. משוגע לדבר אחד!... רוק זקן!... בזה כמעט שהוא, אהרן, מסכים ליפה...

— יפה? מה אומר יפה?...

— הלא יפה קורא לו תמיד כך.

הוא הליץ את הנעלים הערביות אשר ברגליו, הקשות ובלי פוזמקאות, התהלך יחף על פני קרשי המרפסת, ונהם:

— יפה... ג"כ פרי יפה... פרי נאה... אתרוג. אי־וה!

אהודה לא הבליגה על עצמה:

— הרי אתה מביי גדול על שניהם!

פרנסת ההייטות בירושלים– כל להטוא... הוץ מזה יש לגננת גם שעה פנויה בשביל עצמה, לקרוא, להתמשכל– כתי אוהבת זאת.

– שייך לדבר!– הסכימה שיינה הינדה– להמורות פה יש הרבה שעות פנויות: ראשי הדשים מאחרי הצהרים, ערבי שבתות כל היום...

לאה שמה פניה אל הבית, בהתכוננה ללכת לקדם פני אהרן בנה, ותאמר:

– רואה את, שיינה הינדה, גם בעיר המשוגעים יש מנהגים רצים...

– שייך לדבר!– מהרה שיינה הינדה להסכים– העיר קדושה... אבל האנשים מקולקלים– אין יראת אלהים... לא זה מה שהיה לפני עשר שנים... וכלי בשר...

היא יצאה אחרי לאה.

VIII.

אהרן גמזו ואהודה אחותו עלו בשלבים אל המרפסת.

אהרן היה עלם כבן י"ט, דק ושחור. מטפחת היתה תלויה לו מתחת לכובעו– צנה וסוהרה לראשו מלהט השמש. על הגורתו היו אקדה והצים. במדברו היו הרבה מלות בודדות משפת ערב. תנועותיו היו של הלוש־העצבים ושל מחזיק עצמו לגבור.

– במהלך שעה מכאן החזרתי– ספר לאהודה– צריכה היית לראות אותו מהלך– ג'ידה! הרוח נושא אותו... לאן אתה רץ, שאול? הנסיכים נוסעים אליך– לשבת שבתם בירושלים...

וכמו רק לעצמו, הוסיף בתוך זה:

– ובכלל, אלמלי ידעתי, מה זאת בכלל... השדים יודעים... פשוט– לא נזדמנה אחרת...

היא הרחיב את הדבור:

– אי־זה!...– קרא באינטונציה של בוז– כל פרחי הארץ עכשיו הלא הגם בנותן טעם מיוחד!... בנינו ובנותינו הילודים פה... הדור הצעיר, יַ הביבי... בני ובנות „עמק יזרעאל" התורים... יוצאי־ירך אבינו... האם יש להם איזה מושג על דבר עבודה? האם איזה רצון

אהרן כעס:

— נו, יהא לא „שבה״; יהא „נוסעת״...

ובהוספה של לעג מר:

— זוהי באמת אבדה נוראה לכל רעיון הישוב... הניכת ה„הלוקה״ והמתבוללים מצרפת...

אבל אהודה לא האמינה:

— באמת? שוב היא נוסעת?... הפעם לאן?...

— שאלי אותה!...— לא נח אהרן מזעפו— לאנגליה... לאמריקה...

— ויפה... רצוני לשאול: ושאול... יודע מזה?...

— על זה— שאלי אותו!...

— אבל למה אתה מתנפח כל כך היום?

שלא מן הענין, ובאיזה מין גאות, ענה אהרן:

— קדחתי כל השבוע— והלם.

— טססס...— השתיקתהו אהודה— בל תשמע אמא... גם על אודות מאורע האסון שלכם אסור לה לדעת דבר...

היא השפילה את קולה ושאלה לפרטים. אהרן השתמט, אבל ספר בהרחבה ובהנאה, אם כי לא בלי אימה גלויה. זה היה אחד מהסכסוכים הרגילים עם הערבים. לערבים יש טענות ומענות. מתנפלים מעת לעת. בימים האחרונים החלו לעקור את הנטיעות לילה, לילה. במשך שבוע והצי עקרו אלף ושתי מאות נטיעות. כשל כח הסבל. השומר העברי עמד על המשמר; קרא לעזרה. הכוהו השודדים הפראים, פצעוהו— והמיתוהו.

— טססס...— לא הדלה אהודה מהעיד בו— בל תשמע אמא... שים נעליך על רגליך... אביב מוקדם... תראה ותזכור בהצטננות, בקדחת...

— היום אין לבה לזה...— הרגיעה אחיה— עסוקה במטבח. גם ה„שלום עליכם״ שלה היה הטוף. המלאכה מרובה?...

— צדקת...— קראה אהודה— אלך גם אני אליה לשעה.

נשמע רשרוש מעבר לדלת.

— מי שם?... אה...

— התימנים מחזירים כל היום על הפתחים... אין קץ לפישוטי... איום...

— עהע !...— מישך אהרן באותה ההעויה־השריקה, שהערבים עונים בה על „לא"— האזיני, איפוא, אחותי הגדולה ממני ! הצד השוה שבשניהם הוא זה... הטרגדיה של שניהם היא— שהביאו אתם הלום את הגלות, את הנפש הגלותית הרצוצה. מה יוכלו הם לברא כאן ?... פה לא בונים בתכונות כאלה. פה צריך לשכח כל החכמות משם ולהתחיל הכל מהדש. פה הכל התחלה. התחלה של עבודה חקלאית יהודית, התחלה של בית ספר עממי יהודי, התחלה של עבודת הרשת יהודית, התחלה של שפה לאומית מדוברת עברית, התחלה של במה עברית— הכל התחלה. פה דרושים בונים, מתחילים...

— ואהרן הוא אחד מהם ?

— אני ?— באה תשובה של ענוה גלויה— מה אני ? אנכי פועל פשוט. לי יש טרגדיה שלי. להיות משועבד לישׂשכר בן גרשון... שהוא כבר האכר האידיאליסט במושבה... שבנוגע לי יש לו גם איזו פניות... קרוב, „גואל הדם", כביכול... מבינה את ?... אלמלי שכך, היתה גם עבודתי אצלו נעשית ע"י ערבי... הכל נעשה ע"י הערבים... הם בכל... גם פה אני אצלם גרים־שכנים... השמה את אל לבך ? אכן, שגם ידי נחלשות בהשקיפי אל פני העתיד... מה יהיה הלאה ? עבודה קשה, ובלי פרספקטיבות, בלי כלום... אבל... אבל, על כל פנים, יש הבדל גדול ביני וביניהם...

אהודה אמרה :

— בינך וביניהם... בודאי, יש הבדל ! איככה !... הם כבר ידעו הכל מתחילה מה שיהיה פה, ואעפי"כ באו...

אהרן עשה סימן של תודה באצבעותיו וקרא :

— כַּפַּר תַּרַק !.. הן־הן להם בעד הטובה הגדולה אשר עשו לנו. באו !... באו— ושבים.

— ושבים ?... מי שבים ?... מה אתה מפטפט ?

— מפטפט !...— התרגז אהרן— כאילו כבר אין שבים כלל... מעטים הם, כנראה, לפי דעתך, השבים... אין שבים !... והלא רבים שבעתים השבים מן הבאים... ארץ ישראל, להותנו, היא ארץ של תיירים גם בשביל אחינו. באים לראות— ושבים... מי שבים ? הנסיכים שבים !... פנינה שבה... יפה שב...

— פנינה ?... לאן היא שבה ?... הלא אמה ואחיה הנם בני הארץ...

– ספור חדש לקריאה!
– שיהא יפה?
– שיהא יפה... יפה...
– ואת „המלאך הנעלם" גמרת כבר?
תשובת משובה היתה:
– כן!
– והבאת אותו בחזרה?– נשאלה הדסה בקול נחפז.
היא הוציאה את הקונטרס מתחת אפודתה:
– הא!...
– ומה כתוב שם?– הקר שאול גמזו ודרש– היאך!... כ פ נ י את מתביישת?... ספרי, ספרי לי... וישמע גם הדוד אהרן...
אהרן ירה:
– לי דין הסמרטוט שבידי
שאול נגש אליו בחבה:
– מה זה? אה, „העילם הכהלהל"?
אהרן השליך את המחברת לארץ!
– הסמרטוט הכהלהל!
שאול הצטער: אצלנו מבטלים הכל...
– אבל מה יש פה?– התרגז אחיו– מה הוא מביע?
–אין נביא רצוי בעירו– אמר שאול בקול נלבב– הריני פרופן בדברי אמנות... אבל אני אומר... לפי טעמי... זוהי שורה רבתי!. אני מסרתי את זה על הפוסטה... ביפו כתב דוד את הדבר הזה... על חוף ים יפו...
– רוצה הייתי לדעת– המשיך אהרן ברוגזה– איה איפוא הנה „ההימות הגדולות" ביפו? איה „היער הנפלא המוחש"?
– עכשיו אני רואה...– התנחם שאול– ראויה הקושיא ההמורה לשאלה...
הדסה רקעה בתוך כך ברגליה הדקות והישרות:
– ספור חדש! אני הפצה בספור החדש!
אולם ידידה המורה התעקש הפעם:
– בלי ידיעת הישן, ילדתי, אין חדש! אם לא תספרי– לא אתן את הקונטרס הנאה המונח בחדרי על שלחני. הלא ראית את הקונטרס

—מַפִּיש!... — צעק אהרן.

העניים טענו הרבה נגד זה בלשונם הגרונית, הבלתי מובנה, ברב דברים ובחוקה מהאו נגד אי הנתינה, נגד אי־מלוי ההובה כלפי דידם.

— מפיש... מפישמַסְרַהַ... אפס כסף...— דחה אותם אהרן באומץ.

אהודה נכנסה אל הבית לתת חתיכת להם לעניים, ואהרן ישב על הכסא יישם את המחברת, שהיתה מונחת שם, לפני עיניו. אחרי רגעים אחדים של דממה יצא אליו שאול גמזו מדלת חדרו. הדסה הקטנה רקדה אחריו.

IX.

שאול גמזי לא היה בעל טפוס שמי, כאחיו הצעיר ממנו. צבע שער זקנו היה כעין הברונזה ועור פניו— צהבהב־אפור. בישיבתו כשהוא שותק דומה היה כאילו בלע איזה דבר ונחנק בו. כבד־גו היה כשנהב ועיניו מלהכות. ברם, עם הדסה היה השנהב שבו נהפך לזהב צעיר ועליז.— הדסה היתה כבת ז׳, בעלת זרועות דקות, שהרהרות, ענוגות.

שאול פנה אליה:

— כבר? בכהרף־עין היית כבר ושבת? ומה? אכלת?

הדסה רקדה:

— סבתא לא יש לה פנאי!... מכינה לכבוד שבת...

שאול הטעים:

— ממה?—

ובנגון מתוך הזמר לילדים:

— „בשר— ד־גים— ו־מט־עמים"—

הדסה מחאה כף:

— לכבוד שבת! לכבוד שבת!

— ואבא לא בא עוד?

— לא.

— ומה את המצה עכשיו?

הקטנה נעלמה.

X.

— המורה האשכנזי נצח על יד סידן— אמר אהרן גמזו לאחיו, בהשתמשו בפרזה מקול־קורא אחד— מורה כמוך, הוג׳ה סאול, יכול לנצח את הגלות...

שאול צחק בעצב:

— אילולא הפועל העברי, המביא את הגאולה, היה לועג לו...

אהר גמגם ואמר:

— אבל... מה אתה הישב...

בקול של נפגע בכבודו הפסיקהו אהרן:

— ומנא לך באמת, כי צחקתי?

שאול הוציא לעצמו כסא מהדרו, העמידהו ממול מושב אחיו ושקע בו באופן קשה.

— מה?— המשיך את השיחה— גם מלאך רע עונה אמן?... אבל שם, אהרן שלי, אצל האשכנזים, היה מקום לנצח בו, והעיקר— בשביל מי לנצח. אני— דיינו, אם איננו נופלים בעצמנו. לא כך?

אהרן הביט בדיבר.— עננה!...

— אהרן!...— קרא הלז פתאם.

— אַיזה?...

מצוקת נפש תוססת ומהלהלת היתה בשאלה הבאה:

— אהרן! אינך יכול להפיץ לי מעט אורה על—

— על?

— הסכסוכים —

— איזו סכסוכים?

— שם... במושבה... בנוגע ל ... לדוד?

— ליפה?... כי מה?

— לא!— התנשא שאול ממקומו— אני אדבר בזה עם פנינה... צריך לבקש אותה... לה יש השפעה הגונה עליו... היא היתה יכולה...

— אבל מה? מה? שב סערה בצלוהית של מים?

הנאה ההוא?... נו, התחילי: היתה, היתה אשה עניה אחת...
– ולאשה היתה ילדה קטנה יפה...
– וטוב היה לילדה?
– לא...
– מפני מה?
– מפני... יען היתה האשה עניה; יום יום הלכה לכבוס אל הנהר; עזבה את הילדה לבדה...
– בלי אוכל, בלי חלב...
– בלי אוכל, בלי חלב...– חזרה הקטנה על הדברים הנוגים, ומיד עברה לנצחון:– אבל המלאך הנעלם הביא לה הכל...
– הכל!...– הגג גם שאול גמזו– אבל מי היה המלאך? משמים?...
– לא! – ענתה הדסה בתקיפות.
– כי אם?– סיע הוא לה בגיל.
– השכנה שלהם; האשה הזקנה והטובה... היתה...
– היתה באה בלאט– המשיך הוא בהדרגה, ותלמידתו אחריו– פותחת את הדלת, מביאה הכל, משתיקה את הילדה הקטנה, מאכילה ומשקה אותה, מלבישה אותה בבגדים נאים, ומצוה לה – מה?
– להגיד לאמה, כי מלאך טוב היה בבית...
– והאם העניה והאומללה האמינה בזה?
– כן, היא האמינה, כי... כי...
– נו, טוב! טוב מאד! את יודעת... לכי וטלי את הקונטרס הנאה, המונח שם על שלחני... אך כל תשובי הנה עתה...
– מדוע?– נשאל הוא בתוגה.
– מפני שצריך אחר כך ללכת לסבתא ולומר: סבתא! אני רוצה לאכול! טוב?
– טוב!...– ונכנסה לחדרו של שאול.
– נו, מה? נטלת?
נשמע קולה של הדסה מן החדר: כן!
– מה שם הספור?
– „מים טהורים"... שלום!

הָא־הָא־הָא!.. מהיכן למוחו של פרחה כמוהו פרובלימות כאלה?
אבל בתוך כדי דבּור נעשה רצין, רצין ביותר, ואמר לאחיו. — ישער נא אהרן בנפשו, שגם הוא, שאול, חשב לא מעט על זאת. בחיי נשואין יש אמנם התהתים ותהומות עמוקים על ידי הקנאה וגם מלבד הקנאה. בודאי מרה היא הקנאה — פסוק מפורש: כי קשה כשאול קנאה. אבל היודע הוא, אהרן, במי הקנאה שלטת? באדם חיה, שמתיחם להצד השני כמו לקנין פרטי; בנשואין, שאין בהם יחס ידידות הדדה, יחס פנימי וחזק, אלא פיזולוגיה בלבד והשבונות של מקח וממכר. אבל נשואין כאלה הלא גם כשהם לעצמם אין להם זכות הקיום וגם לא אפשרות הקיום. ברם, במי אנו עסוקים כאן? — בבני אדם בעלי הכרה, שהשכל שולט בהם, שרגשם מזוקק ומואר באור השכל. הם, הוא ואהרן, ירשו, כמדומה, איזה דבר מאביהם — ירשו את צלילת דעתו ושכלו ואנשים כמותם הלא לא יתקשרו בעולם אלא בזו, שקורבה נפשית ביניהם ובינה, והוא בזמן שכבר הם יודעים היטב איש את רעותו.
אהרן תבע ממנו, שיראה נא לו בין מכריהם ברוסיה וגם פה אפילו משפחה מאושרה אחת... אבל שאול דחה אותו ב„יש ויש" וב„מדוע לא, מהיע לא?"
— ובכלל, מה אתה יודע, מה אתה ידע, אהרן!... סלח לי — אבל דומה אתה בעיני לטולסטוי... טולסטוי מהצד השני... מטיף „לא תעשה" מוהלט... אבל תגדל ותדע — כי גם כך אי־אפשר להיות... ביחוד פה... ואני חוזר על דברי: אני בטוח, כי איש שהשכל שליט בו והוא בעל מדות תרומיות, ונוסף לזה הוא יודע עם מי הוא בא בדברים —
ופתאם התחיל לנפנף בכובע התבן שעליו וירץ אל שלבי המרפסת — באה!...
מקול משושו נבהלה גם אהודה לכאן. החמור, אשר הביא עליו את האורחים מן המושבה, נער.

XI.

פנינה היתה לבושה כבר בגדי קיץ ופניה הפעוטים היו צעירים

שאול גלה לו.— זה עכשיו פגש בו המורה מ„עמק יזרעאל"...

— אַי, המורים שלך!...— עלה אהרן על דופן הכסא וישם רגליו בידיו— בועטים והולכים רכיל מרוב טובה... האנשים הכי־מאושרים בכל ארץ ישראל... אם לא להשוב עסקני יפו... מה היא הפץ הלז? הם הלא נוסעים— ומה עוד?

— מי נוסעים?...

— הלא אמרתי לך בדרך...

— כן, כן,— רטן שאול גמזו— בזה אינו מאמין... צחוק עשה לאהרן. כן. במה דבר? כן, המורה מסר לו, שהועד של „עמק יזרעאל" רוצה, שהוא, גמזו, ישוב אל המושבה על מקומו הקודם תחת יפה. ובאמת— היודע הוא, אהרן, היודע הוא?— במושבה יותר נעים מאשר פה. המורה העממי האמתי, לפי דעתו, אין מקומו אלא במושבות. פה, בירושלים, בבתי־הספר השנוררים — תֵבל של תְבל ותו לא. אבל— הדבר קשה לצאת אל הפועל. צריך להודות: יש הבדל בשכר, ובעל משפחה אינו יכול לוותר על זה. חוץ מזה— מי ידע, אם תאות היא לקבוע את דירתה בכפר.

— אתה מדבר ברצינות, הוגה סאול?

— בודאי, פה בא"י צריך כל יהודי בריא וטוב לבנות בית ולהוליד בנים. הרי זה מעבודת הישוב באופן ישר. הן אנשים חיובים אנחנו, שבאנו להשתקע כאן ולבנות את היינו פה. לא כך?

דעת אהרן היתה, אמנם, לא כך. פה, בא"י, אין רשות לאיש מאתנו להיות בשביל עצמו. פה ארץ מולדתנו ההסטורית, היהודה, שעלינו עוד לרכשה— ואנו במצב של מצור... ובכלל, נשואין— פע... היא, אהרן, יאמר בזה, כמו שיפה אומר: איזו פואיזיה, להיות קשור לאשה אחת יומם ולילה—

שאול הפסיקו.— מה הוא מבין, מה שיפה אומר!...

— נו, יהא שאיני מבין, יהא... אבל דע לך, יַ חביבי, אני יַ חביבי, לא הייתי נושא אשה מעולם... אַי־וה!

והוסיף:

— מיראת הקנאה בלבד. הַלַם!...

שאול צחק בשובבות בלתי רגילה. — מיראת מה? הקנאה?

ריקָניות מספיקה. האמנם, במוצאי־שבת העבר היה „נ־ש־ף״...
– נשף של פועלים! – הזכירה אהרן.
– ושוו בנפשכם – טפף יפה ועשה בצעדיו עגולים, רבועים וזגזגים – יששכר בן גרשון, האכר, היה שם גם הוא והלל „רונדה״, מענין!
– נאַ, – אמרה פנינה – אני הולך לאמא.
ברטט, שלא היה לאל ידו להעלימו, נפנה שאול אליה:
– אבל הלא עוד נתראה היום?
– שאלה היא!... – נענה יפה.
– מי נתן הרשות לענות בעדי? – מהאה פנינה.
הלז ענה:
כשאין נותנים רשות, נוטלים בלי רשות.
– בלי הכמות – אמר גמזו – את הערב צריך לבלות ביחד.
– מובן – הסכימה העלמה ותאמר לרדת מֵעל השלבים.
– הלא תוכלי ללכת החצרה דרך הדרי... – הציע גמזו לפניה.
בתוך כך באה לאה לדרוש בשלום הבאים.
– כיצד? – תמהה – להפטר כך? אפילו מבלי לקבל ממני „שלום עליכם״?
– שלום! שלום! לרחק ולקרב! – השיבה לה פנינה בחפזון.
דעתה של לאה נתבדחה עליה ואמרה בנחת רוח:
– פה הכל למדנים. בעלי, עליו השלום, היה מנבא תמיד – אַה, ראו, מי זה בא עוד!...
– לזה היה לי כבר הכבוד להתודע – קָראה פנינה בקולה ההיסטרי הרך ותצא דרך הדרו של שאול.

XII.

תרבושו של יששכר בן גרשון נראה אצל השלבים. משם נשמע גם קולו:
– הרי לכם אורה לשבת! עני ורוכב עַל החמור!

מכפי שנותיה. בגדיה היו בעלי גזרה גבוהה במתנים וההדוקים מאד לגופה, אבל משום מה עשו הם הרושם, כאילו גברתם לא תשים אליהם לב כלל. יפה לא היתה כל עיקר, אבל שערותיה המזהבות, העבותות וצוארה החשוף הלוהט היו כאילו נשרפו באש אשר יקדה בהם מכבר. מבין השפתים המפשלות, התינוקיות, יצא קול היסטרי במקצת. —

דוד יפה, המשורר בפרוזה, צעיר ככן כ"ו—כ"ז, היה קל בגופו ומגודל בלורית הגונה; פניו היו קטנים והורודים ושפתיו דקות, לא תאותניות ביותר. שפמו קלוש, אבל נאה.

בראות אהרן, כי שני אלה באו לבדם, ויששכר בן גרשון, שגם הוא צריך היה לבוא, אין אתם, צעק הוא לקראתם בקול גדול:

— ובעלי היכן הם? היכן עזבתם את ההוג'ה שלי? אני מתגעגע עליו!...

מטופף על פני המרפסת ומתוך הצי זמר, השמיע דוד יפה:

— במהרה יבוא... במהרה יבוא...

ובעונג מיוחד עמד וספר על דבר „האסון" אשר אירע לו ליששכר בן גרשון במעלה העיר, יותר נכון על דבר האסון, אשר קרה לאוכפו, שאיש הי רב פעלים כמוהו נפל ממנו... אבל מענין היה לראות את מפלתו, מענין!...

הכל, מלבד אהודה, צחקו.

— וכיצד זה רכבתם אתם שניכם על חמור אחד? — שאל שאול את פנינה.

— חליפות! — ענתה זו.

— וגם ביחד... — התגרה יפה.

— אהלי, אדוני!... — התחילה פנינה; אלא שמיד נשאלה מאהודה: מה חדש במושבה? וענתה: הן על העירונית מוטלת החובה להשמיע החדשות לכפרית — ולא להפך!...

— כאן החדשות אינן משמחות ביותר — קרא שאול בקול של אשם בדבר, כמשפטו תמיד — תחלואים קשים. בתי הספר סגורים...

— ושעמום... — הוסיפה לו פנינה — גם „אצלנו בקולוניה"

בכן, מדוע לא מרים? „אהודה"!... אהידה איננו, איפוא, אלא הבנוי הארצי־ישראלי. על טהרת הקודש!

– ואתה כלום לא ידעת את זה עד עכשיו? – תמה גמזו הבכור על רעהו.

הצעיר פנה לאמו. – מה, איפוא, נתכוונה לומר לו זה כרגע?

– מה רציתי לומר לך?.. מה? אה, כן, אהו... מאריאשע דואגת לי יותר ממך...

– במה? בזה שהלכה לעזור לך? – המשיך אהרן אתה את השיחה בקול רם מכוון – מה, לשאב מים? הרי גם אני הולך!...

– להתראות! – נשמע לאחרונה קולו של יששכר בן גרשון, שכאילו נשכח, בינתים, מתחת.

– בעגלא ובעגלת־ההורף! – לוהו יפה בלעג.

– ציק־ציק־ציק... – דבר ראש ועד מושבת עמק יזרעאל להמורו, ויעבור.

אז קרא אהרן:

– נסע... יסע לו; לאמו... אי, ואת התמור השני לא לקח אתו... מה לעשות – אהני! צריך לשרתו...

הוא ירד מעל השלבים והנהיג את החמור אל החצר. ילה! לאה ספקה כפיה. הנה כי כן, גם מאהרן לא נושעה: הלך להטפל בחמור. ואצלה – עדיין אין השבת בבית אלא למחצה. בעלה, עליו השלום, היה אומר: „אם אין אני לי – מי לי".

XIII.

לאה גמזו עזבה את שאול ודוד לנפשם על המרפסת.

– אשה מענינת! – שלח דוד אחריה.

– מי? – התעורר שאול.

דוד גחך:

– לא פנינה...

הוא מצא את המחברת, שבה היתה יצירתו שלו מודפסה, והתחיל לקרוא בה. – „העולם הכהלהלי" – מענין! מענין!

קריאתו של הבא דומה היתה לברכת־השלום של מפקד־מחנה זקן בשעה שהוא בא אל גדוד ומרים קולו למעלה מכפי כתותיו. ואכן, היתה ישיבתו של יששכר בן גרשון על החמור ישיבת בן־חיל ופרה לבן היה תקוע בתוך כפתור. בזקנו הגזוז והמחודד נוצצו השערות הלבנות.

בקרירות עשויה ענתה לו לאה, כמו בעד הכל: באכם לשלום, בואכם לשלום.

— „ונאמר לו, ברוך הבא!" בנוסח העתונים הירושלמיים — הוסיף שאול גמזו.

אהודה השתמטה ההדרה.

— נו, ומה היה סופו של דבר? — שאל חוד יפה את הרוכב?

— של איזה דבר?

של האוכף המקולקל, הא־הא־הא־הא־הא!..

לאה השליכה על הצוחק מבט הולך לא רצוי, וכאילו בכדי להפות על אי־הנעימות המבצבצת, פנתה לאהרן להעיר את אזנו, על הדבר אשר המריץ את אהותו לעזב את ההכרה הנעימה ועל הדאגה הרבה אשר אהותו זו דואגת לאמה, לעזור לה בעבודת הבית; היא התחילה:

— רואה אתה, בני, כיצד מאַריאַשעֶ...

— איזו מאַריאַשע? — התערב האדון יפה גם בזה.

לבעלת הבית הרה, והיא הטעימה:

— איזו... מאַריאַשע שלי!

שאול נעשה כרגע למתורגמן בשביל רעהו: אמא רגילה לקרוא לאהודה — מאַריאַשעֶ, כמו שהיתה קוראת לה שם — ברוסיה.

לאה הגיעה בכותיה.— אמו של בעלה, עליו השלום, נקראה כך; זהו שמו של אם בעלה, עליו השלום...

— מענין! מענין! — המה המשורר — מאַריאַשע...

הוא שם לב לידי לאה המושלבות על חזה וצחק צחוק פנימי: „אם בעלה"... „אם בעלה"... אוחזת בזה כבקרני המזבח... קולט!

— מאַריאַשע... מאַריאַשע... — לא נתן דמי לעצמו — אבל,

— כן. זה — מה שאינך אוהב את ההוראה! אני אינני מבין: כיצד בן־אדם אינו אוהב את ההוראה? וביחוד כאן. כאן הלא הדבר כל־כך נעים, כל־כך מתוק! עתה, רק עתה, אני מבין את נפשות חברינו בגולה, הנכספות כל־כך לבוא הנה ולעסוק בהוראה. שם, בכל „התפרצות", באמת הכל מלאכותי, אי טבעי, מכאיב.... ופה... עכשיו — אסון... בתי הספר נסגרו עד עבור המהלה... אולם... הנה לפני שבועים... בשעור ה„מקרא"... מקריא אני לפניהם: ירמיה על נשאו את משאו הדשם בחצר המטרה... והנה אחד הפקחנים מרים כבר אצבע: אדוני! חצר המטרה! אני הייתי שם עם אבא! זה בירושלים!

שאול גמזו התרגש, ולאחר הפסקה קלה הוסיף:

— כך הוא הדבר... ובאותה שעה הרהרתי: אוי, כמה חסרים לנו בכל מקום האטריבוטים היותר אלמנטריים בחיינו ובהגוננו!...

דוד יפה עשה במתכוון העויה של אשה זקנה בשמעה דרשתו של „מגיד", ואמר:

— ובכן, הרי לך טענות. שפיר. אבל גם לי יש טענות עליך.

— והן?

— מה שהבאתני הלום.

— הנך צוחק!

— אף לא באופן היותר קל!

— אינני מבין. מה אתה — נער קטן, שנסרח אחרי אפוד־אמו?

— נער קטן! נו, מה תעשה לי?

— ובכן, מה אתה רוצה ממני?

— שתתן לי להוצאות — יחזרה!

— הן יודע אתה, כי אין לי.

— תלוה אצל בן גרשון. הוא ילוה!

שאול אמר:

— אבל, דוד! אני איני רוצה, שתעזב את הארץ, שתסע מכאן בהתיאשות. לא כך? שומע אתה, דוד? כאן עבירה גדולה היא להתיאש! כאן אסור להתיאש! עתה אסור להיות לבעל־יאוש!

שאול אמר:
— אבי המנוח, זכרונו לברכה, נעשה לעין עבודת־אלהים לאמי.

הכרו, מבלי להפסיק מקריאתו, העיר כבדרך אגב:
ובלי ספק, גם לך!

שאול שאלהו, אם כותב הוא דברים הדשים; פלוני ענה בבטול: עה, מי הושב על דברים כמו אלה; שאול גער בו: עצל...
פלוני הודה: אמת...

שאול דבר:
— ומה, איפוא, עושה אתה כל הימים? מטיילים... כלומר: מטייל...

הלז חייך:
— בלי תקונים... מטיילים... מטיילים... מה יש לעשות אחרת...

וכרגע צחק דוד יפה עוד יותר: מה, עדיין אין הוא, שאול, הדל להתגעגע עליה?... באמת? אי אפשר להאמין! כן? מענין! וכי מה מצא בה?

שאול גמזו „לא הבין את ההדר שבזה".
— לא?.. האַ־האַ! פשוט: הריני שואל, אם רעיונך עדיין עסוק בה תמיד כמקדם?
— „תמיד"... דקדק שאול — גם בית הספר תופס מקום בהיי... אבל...

הוא התביש וגמר:
— אני אוהבה!...

עכשיו צחק יפה מלוא פיו, כאשר לא צחק עד הנה — והפסיק פתאום. עיניו השועליות הפיקו הבעה מיוחדה, ויהי כאילו נתכונו לומר: ואני השכתי, כי לא הבאתני הלום אלא מפני שאַתה כבר נתקררת אליה...

לאחר שתיקה ממושכה של מהשבה, אמר שאול:
— יודע אתה, דוד... אני בתור רע... הכל הייתי יכול, כמהומה, לסלוח לך... חוץ מאחת...
— כיצד? — הביט בו הלז — „לסלוח"... חוץ מאחת? דהיינו?

הרי אני איני יודע מה לענות לו. אם עול הגלות אינו כבד כל כך פה כמו שם, הרי מרירות הגלות מרגשת כאן עוד ביתר שאת... וביחוד, אם שם הוא משתכר את לחמו ותהי באיזה אופן – כאן מי יודע, אם ישתכר ואם יוכל להסתגל לתנאי המקום, לאקלים – בקצור, איני נכנס לפרטים. איך שיהיה, והן לא כל אחד יכול לבוא הנה ולהיות סופר, מורה... אבל איש כמוני... אבל אתה, נאמר, אתה עם כשרונך – מה יחסר לך פה? הטבע כל־כך מקסים, לפנות ערב, בין הערבים – הן לא תכחיש. הנך מתאונן: אוהב אתה טבע כהה, לא צעקני – מילא, יהא כך. איני נכנס לפרטים. וסוף סוף, הן כאן כתבת את „העולם הכהלהל" שלך. והלילות הארצי־ישראליים – מה אתה יכול לומר על הלילות? וההומר האנושי עם רבוי גווניו? הלא כל נפש ונפש של הבא הלום יש בה הרכבה מרובה ועל כל אחד ואחד מיושבי הארץ עברו תקופות שונות וחיים שונים. העברה ממים למים ומארץ לארץ. הלימות ופתרונים. איני מדבר כבר על הנצנים הרכים והיקרים כאן, על הטפוס החדש של יהודי הפשוט ההולך ונוצר לעינינו זעיר שם, זעיר שם, אלא אפילו כל אמיגרנט פה מרגיש בכל שעה, שהוא בארץ ישראל... בארץ ישראל...

אהודה יצאה מן הפתח:

– שאול! המורים, שהיו פה מתחלה, הנם שוב פה.

– המורים?... נדמה שאול למבולבל אחרי כל הדבורים הארוכים שלו הפעם, שלא היה רגיל בכמו אלה – אה, כן... הלא כבר ראיתים... נו, כן... מדוע אינם באים הנה?. אני פה!...

– הם נכנסים להדרך... – הודיעה אהודה – הם ראו פה... את... את...

– אותי!... – הרחיק מעליו הוא יפה את המחברת בצחוק – „מסירות"! „מסירות" עלי!...

שאול גמזו קם ונכנס אל הדרו. לאחר רגע התחילו להשמע משם קולותיהם המטושטשים של שני המורים. אהודה נשארה במרפסת. –

גם אני הנני אינדיווידואלי... והתבין? התבין? — בזעם ובקללה — בזעם ובקללה יכולים לברוח מפה רק אלה אשר באו לכתחילה לטובת העם, נאמר, לטובת הציוניות — ומצאו פה אבנים שרופות, אשר לא יצלחו לבנין... הולכים מפה לבלי שוב אלה אשר קוו למצוא פה אחרת ותוחלתם נכזבה, וידם רפה...

דוד העיר בעצלות: דוקא אלה נשארים פה וממלאים הוצות יפו...

שאול, מבלי שמוע דבר, המשיך:

— אבל אנחנו הלא אינדיווידואליסטים אנו... באנו... אין הלוק כיצד באנו... לי נדמה לפני בואי הלום... אין הלק... העיקר הוא, כי רעיונם של פינסקר והרצל יתגשם פה — לא. הכל רואים, כי לא יתגשם. להציל את העם — מי כבר מאמין היום בהצלה... אמנם האמינו לפנים, היו מי שהאמינו. לא כך? אבל נסים אינם נעשים. המקום הוא כבר בידי אחרים... ואנו באים אליהם.... אנו... מי אנו?... הגוף של הלאום כבר התפרד ליסודותיו... אבל נניח לשאלת היהודים, שאין לה פתרון... בשאלת היינו אנו עסוקים... סתם... לא בשביל אחרים... בשבילנו בעצמנו. —

דוד קרא באי־סבלנות:

— ירט הדרך לנגדך!... סוף, סוף, הואה אני, כי בנוגע להצעתי דוחה אתה אותי בקש...

— בקש? — הצטער שאול — באיזה קש? מובן, שלא בכל טוב הלקנו ונעים גורלנו. ההוראה העברית, ביחוד בערים, נתונה גם פה בתנאים, בתנאים — איך לומר זאת? לא כמו שהיה צריך להיות! הממונה, למשל, על בית ספרי, הרופא הידוע, העסקן בצרכי צבור, עבד ההברה הגדולה — מה שמו? אינו נותן לעשות דבר... קלקולים וקלקולים... אבל, כן — אלו הם פרטים... לא בזה אני רוצה לדבר עמך עכשיו... איני רוצה לעבור גבול שאלתנו...

— אבל מה היא תוצאת דבריך, איפוא? — שאל הבחור מתוך הבטה ביצירתו.

— תוצאת דברי? כי אנכי... רצוני לומר, כי סוביקטים שכמותנו יכולים להתקיים פה, ואולי דוקא פה. שוה בנפשך: יהודי מווילנא או מקרקוי פונה אלי בשאלת עצה: היבוא הלום אם לא —

— ושם, לפנינו — הר הזיתים...
— אהוני היה כבר בעין־פרעה?
הוא השתפך בהא־הא לשמע עין פרעה.
בקול תנוק קצת, שאלה:
— מהו הצחוק? מחר צריך לטייל כל היום...
הוא לא מרה את פיה: נטייל כל היום...
ונשתררה דממה. מתחת המרפסת עבר ברוך הגולם ובידו רק מטאטא אחד, ומחדרו של שאול נשמע קול המורה הראשון: אדון גמזו! הלא הוא מדבר אתך „ברחל בתך הקטנה" — אחריו החזיק קול המורה השני: בדברים כאלו אין מזלזלין, אדוני! — ואז גם בא קטע מקולו של שאול: עשו מה שאתם רוצים... כתבו עוד הפעם ל„המרכז"...אני לא אאשים את יפה... בשום אופן...
יפה התענג:
— מענין!... לא, מענין באמת! איככה? שומעת את „הסידים" יש לי — ואני לא ידעתי... צריך היה להקדיש לאהוד את שירי...
אהודה הורתה על המחברת המתגוללת ואמרה:
— אני לא קראתי עוד את כל יצירות אדוני... אבל מיצירה זו של אדוני רואים דוקא, שהוא, שהוא... אני קראתיה היום...
הוד לא הרפה ממנה:
—שאני — מה? מענין! מה האיש?
אהודה נתאדמה:
— שאהוני... שאדוני אינו מתיחס בקרירות כל כך להטבע שלנו...
הוד התקרב אליה:
— איך?... הא־הא־הא!... הוא הדבר אשר אמרתי: אהודה היא מבינה גדולה!...
העלמה הצעירה התרחקה כמעט קט, אינסטינקטיבית.
הוא קרא פתאום:
— מאַריאַשע!
— שמי אינו מאַריאַשע — הביטה היא לא בפניו — רק אמא קוראת לי כך... לה מותר...
— ולי לא? לא?... הלא גם אני איני מתיחס בקרירות כל כך...

XIV.

דוד יפה ישב על מקומו בתנועה של עיף, עצל, נלאה ואדיש לכל דבר, ויחד עם זה כמבליע איזה דבר, כמסתיר איזה סוד. אהודה נצבה דוממה.

הוא פנה אליה ממקום מושבו. — נו, אהודה השוקטה והפלגמטית, מה היא הושבת?

— על מה?

— בכלל...

מבלי נוע העמיקה היא לשאול: למה יתכוון אדוני?

הוא נגש אליה, ובהד־צחוק בלתי נשמע הביע: למה היא רוצה שיתכוון? פשוט: מענין היא, מה הושב העולם הקטן?

— ולא העולם הכהלהל? — נסתה אהודה להתהדר.

— לא! לא!... — קרא יפה קריאות בעלמא — העולם הקטן... העולם בפני עצמו...

עיניו היו קהות. אהודה, מצדה, רק לבלי להחריש, אמרה:

— למה ילעג אדוני?

— ילעג? מענין!...

— מה מענין?

— לא הכל — והכל...

לאחרונה שאלתהו אהודה ישר:

— האמת הוא מה ששמעתי: אדוני נוסע כבר מארץ ישראל?

הוא ענה בטון שלה:

— והגברת כבר מרבה להצטער על זה?

— זוהי שאלה אחרת... וגם לא נוגעת כל כך — דברה היא כמשתמטת — אני שאלתי על גופא דעובדא...

— אפשרי ולא בלתי אפשרי — גמר הוא בכעין אנהה קלה.

אהודה הביטה בחלל האויר והמשיכה במתינות:

— אדוני עוזב את הארץ. ופה — מה טוב ומה נעים. כל כך יפה! הראה הוא, אדוני? שם: מוצא, ושם: מצפה.....והנה גבעת שאול... בדרך הזה הולכים גם לעין־כרם...

שיינה הינדה ענתה. – צריך להכין ל„שלש סעודות". פנינה תשוב מטיולה. יששכר ישוב מתפלת המנחה. הוא כל היום – „כאילו בלע מטה"...

– ומהי באמת סבת הדבר, שהוא ולא רותו? – שלחה לאה את שאלתה.

שיינה הינדה הלכה ישר נגד המכון, ואמרה:

– מה הפלא... עינים לך ולא יראה?... כל היום היא מטיילת את זה... מה שמו?

לאה העירה: זה הלא מטייל את פנינה...

– פנינה?... – נשתרבבה לשונה של שיינה הינדה לענות ארוכות – מה פנינה?... היא – שיינה הינדה – סוף, סוף, אם דברה אתה... פנינה אמרה: מאי איכפת... שוי בנפשך, שאני כבר אשתו, של שאול, כלומר, אשתו – ודי... מה לך עוד?

– כיצד? כיצד?

– כך אמרה... והרי הדברים ברורים... בקרוב – ימי הספירה... ואולם בשבת שאחר שבועות... תעלא בעודניה סגיד ליה, כמו שאומר הטייטש-חומש בנגע ליוסף... הא-הא!

אמרה לאה:

– הכנות גדולות ויתירות לא צריך יהיה לעשות. בעלי עליו השלום היה לועג תמיד על המרבים בהוצאות של התונה. אחר התופה – לא כלום... ורק ביום המחרת יזמינו קרואים אחדים וישתו יין ויאכלו שקדים... כמו שנוהגים היום אצל בני הנעורים... השמעה היא שיינה הינדה, כי-ה העולם ההוא מדבר לשון-קודש? מהיה!...

על המפתן קראה שיינה הינדה:

– אבל לנו כל זה עוד לא די...

– מה פירוש, שיינה הינדה?

הלזו גמגמה שלא כדרכה כלל:

– כלומר... הם... משפחתם... היתה רוצה...לא חדשה היא... היתה רוצה...

– שנהיה מתותנים-משנה? מחותנים בכפלים? הכל אפשר, אם רק מה' יצא הדבר... היא, לאה בעצמה, אינה אומרת לא הן ולא לאו... הילדים אינם תלוים בה... עומדים הם ברשות

— מה? למי?
— להטבע שלנו!...
— איני מבינה את כוונת אחיני...
דוד יפה נהם איזה חצי זמר. ואחר אמר:
— מה הפצתי להגיד...
— ואני הפצתי לשאול...
— מה?
— אם גם... גם...
— גמזו?
— לא...
— אלא...
— אם גם ארוסתו של אחי...
— פנינה?...
— נוסעת עם...
— עמי? — היא נענע בראשו לא לאות הן ולא לאות לאו.
— ובכן? — שאלה היא בחצי לחש.
המענה היה:
— מאר־יא־שע!...
וקולו של שאול גמזו נשמע שוב מתוך חדרו: את זה לא תפעלו אצלי... את הברי, את יפה, לא אמסור לכם... לא!
על המרפסת היה שוב רגע של דממה. אבל מיד ניעורה מתחתת צעקתו של ברוך, צעקה אחרונה, פשוטנית:
— איין בעזים!... ווייבער, א בעזים. —

XV.

יום המהרת עבר באיזה שנוים. —
לפנות ערב ישבו שתי הנשים, לאה ושיינה הינדה, לבושות בגדי שבת, בבית גמזו הפונה אל המרפסת ושוחחו:
— צריך ללכת לביתי! — קמה, לאחרונה, שיינה הינדה ואמרה בקול של „מתותנת".
— מהו החפזון? — עכבתה לאה — שמא מפני החולה?... הלא שאול יושב אתה...

לבלי השתמש בקריאת „מענין!" גרידא, שמשתמעה לתרי אפי ושאינה מגלה כלום. אלא לומר במין קול, שאינו מביע משהו של השתמטות, כי בנוגע לזה, אם פנינה היא כשאר נשים — במה אינה כשאר נשים?... ובנוגע לגמזו, שהוא מתנהג, לפי דבריה, כגבור אמתי — הנה דבר זה נכון רק במדה ידועה... שהרי... כלום לא ברור הדבר?...

- איזה דבר?

— איזה דבר?... זה הדבר, שגמזו יודע כל העת, כי היא, פנינה, אוהבת אותו, את דוד... א ו ה ב ת, א ו ה ב ת... יקרא הדבר בשמו האמתי!...

— נו, נניח, נניח... ובכן? ובכן?

— ובכן? ובכן, הנה הוא יודע הכל מקדמת דנא... ואף על פי כן לא מנע אותו, את דוד, מנסוע אליהם לפלישתינא... ואף על פי כן היא מתאמץ בכל כחותיו, שלא יסע הוא, דוד, מפה גם עכשיו...

— ומה האות?

— הגידי את!

— אבל מה אתה רוצה?... יהוסו אלי ברור...

— בודאי ברור...

היא עצמה עיניה:

— ובכל זאת, צר לי עליו... ההלכה!... הוא קשור אלי בעבותות...

היא צוחק:

— במה את מבארת זאת?

האשה נשתתקה ותתעצב. ואחר אמרה:

— משונה!... נו, ובמה אתה מבאר?

— המתיני! — אמר היא, וישתטח על הספה.

— אני ממתינה! — ישבה היא אצלו.

היא נטל את סנטרה הרך והמהודר בידו — והתחיל ל„באר".
הבאור שלו, של דוד יפה, לא נגע, כמובן, אף במשהו לרגשותיו של שאול גמזו. מי חושב על אדות גמזו? הוא ספר מעשה מענין בעצמו. בהיותו כבן שבע עשרה הלך שבי אחרי אשה

עצמם... ואהרן זה הנה הוא אומר... לא נתן את אחותנו... אבל...
— אבל היא בעצמה?
— מאריאַשעֶ?... מי תכן דעת בתולה... נשים דעתן קלות — היה אומר גם בעלה המנוח של לאה, עליו השלום... ובפרט זו, שהיא יונה ממש לגבי כל דבר...
לאה יצאה את שיינה הינדה ותלך אתה.

XVI.

היה עם השכה.
ההדרה, מן הפתח שלצד המרפסת, נכנסו פנינה ודוד יפה, עיפי־טיול — וישבו.
עוד לא נדו — והם התחילו ממשיכים את שיחתם.
שיחתם, כמו תמיד, היתה ערבוביה קלה ורגילה. אך בתוך התהו־ובהו סובב הפעם, על כל פנים, מעין קוטב אחד. הורגש, לרגעים, אפילו מין כובד מיוחד, מיותר...
פנינה הורה על זה שאמרה לדוד לא פעם על אדות הענין הזה. — היא אינה השה כל התחיבות כלפי גמזו. בכלל, התחיבות היא מושג, שאין בספר מלונה. ביחוד — כאן. היא אינה שונאת אותו, לא, אינה שונאת, אבל היא לא היתה מעולם אַקטיבית ברומן זה. בימים הראשונים להתודעותם בווינא — היתה אפילו בורחת ממנו. הוא היה זר לה. ביותר, כשהתחילה מכירה, כי הוא... הוא... אינו מתיחס אליה בשויון־נפש. אבל הוא... הוא קבל על עצמו יסורים ורדף אחריה, והתנהג כגבור אמתי. אולם, לא אהובים עליה הגבורים. בזה אינה כשאר נשים. האין זאת, דוד?
דוד יפה, שהיה מבאר לעצמו, „כח השפעתו על מכרותיו" בזה שהוא יודע תמיד להתבלט בתור איש, אשר תאותו היתה והוה נראה, אלא שידע נשים הרבה, עד כי כלן היו לו לזרא, אלא שלמרות זאת, עדיין תוסס בו איזה זיק לאיזו מיוחדה במינה (החשבון פשוט: זו הצעירה אשר בקרבתו לא תוכל נשוא, כמובן, את ההתחרות והקנאה בינה ובין אותה האחרת, המיוחדה במינה, ותשתדל להראות לו בהפרזה את מסירותה אליו), — מצא הפעם לנכון

הוא ישב שחוח, מורד ראש, ושתי כפות ידיו על שתי ברכיו. נר לא הדלק עוד בבית. שיינה הינדה דברה במטבח עם ה„גולם", נושא־ההלב, שבא לשאול כמה להביא הערב, מאחר ששמע, כי אורחים לה. —

היושב היה עצוב. מחלת הילדה הזכירתהו במחלה אחרת, מחלת פנינה בווינא. הוא לא סר מעל מטתה. ימים קשים היו, אך גם מעננים, מעננים...

— והיום...

פנינה נכנסה.

כל התרעומיות נגוזו; כל הפצעים כאילו נרפאו.

— מה שלום הקטנה?...

הוא ענה מיד בקול חנון והובב:

— הקטנה שואלת על הקטנה...

אולם אחר כך נזכר, כי שעה זו אינה שעת־כושר לדברי אהבים, וימך את קולו. — היה זה עתה הרופא. אין סכנה!...

בכדי לבלי לשבת בשתיקה, שאלה פנינה לשם הרופא.

שאול שמח על השאלה. — אה, הרופא הזה — ככה, ככה. אופיי הוא למדי, בכדי ללמוד ממנו תכונת יושבי ירושלים. הוא, אומרים, איש־מדע, אבל ביום השבת אין הוא הולך לבקר חולים אפילו אם יבטיחו לו למלאות ביתו במגידיות. והוא קמצן גדול, חס על כל עשיריה. לבקר את הדסה ודאי שגם כן לא היה בא, אלמלא היה הוא קורא לו, הוא, גמזו בעצמו. אבל הוא הממונה על בית הספר, שגמזו הוא מראשי־מוריו. ולא יכול לעמוד בפני בקשתו. ומכאן צא ולמד, הצביעות הירושלמית מהי! אפילו בן־אדם כזה מוצא לנכון להתנהג ביראת שמים. הוא בעל דברים הרבה. הוא ישב פה יותר מרבע שעה ודבר, רק דבר, ודוקא על התימה ההביבה עליו, והיא: איך שכל איש שבא לא"י לפני עשרים שנה, הלא היה בודאי אידיאליסט ובודאי בא ומשאת נפשו אתו, אבל החיים הספיציפיים פה בארץ, וביחוד בירושלים, עושים את שלהם...

— מענין!... — החזיקה פנינה — אדם פקח הוא הרופא שלך... כאן אפשר באמת למות בקפאון... עניים פה החיים בכל יחס — מה לדבר...

אחת. זו היתה אהבתו הראשונה, הא־חא! האשה היתה אשת איש אחר. האשה השיבה, מובן מאליו, אהבה אל חיקו. אחר כך נפרדו. ואולם זכרון הדבר עודנו מהלהל בלבו עד היום. בכל פעם שהוא פוגש באשה, ששרטוטי פניה דומים באיזה קו לאותם של אותה האשה — הוא אינו יכול כבר לעבור על כגון זו בשתיקה. באופן הזה אהב כבר אולי עשר נפשות. הדמיון צריך רק להיות אפילו במשהו מן המשהו: זוית של שפתים, גומת לחי, קמט בנהירי התיטם...

— אני מבינה זאת!... — נשמעה התלהבות הסטירית, מעריצה.

— עדינה היתה פלונית — המשיך הדובר — ולגמרי לא להיטה אחר החיים... כאלה אני אוהב... הנה אהודה... היא אינה עדינה... גם גרציה אין בה... עלמה פלישתינאית... אבל, במובן ידוע. גם היא...

נכנסה לאה מן החצר.

— אוי, מי יושב כאן בחושך?

— כי מה... היכן שאול?...

— שאול הלא יושב אצל הדסה...

— עדיין?... צריך ללכת לבקרה...

נענה גם יפה. — ומדוע לא רואים את מאַריאַשע?

בכעין לצון, אך בקול יבש, לא ידידותי, שאלתהו לאה: למה לו מאַריאַשע?

— איך „למה"? דרושה... הא־הא... מענין... היכן היא?

— הן היא טיילה עמכם...

— לא... היא הלכה אל הפוסטה...

— ותשוב בודאי מיד!

— נצא נא, איפוא, לפגשה... — קרא יפה לעצמו בלשון רבים, ויצא.

קולה של לאה יבב: — „אתה הוננתנו"...

XVII

שאול גמזו ישב אצל ערש הדסה... הילדה נרדמה.

מוצאת מנוחה – אבל בעבודה אני מוצא את עצמי... מעין איזו נקודת אחיזה... לא כך? לפעמים – השמים נופלים על הארץ... אוי, כיצד להיות הלאה?... איך אהיה גם ביום מחר?... כלום אין לי בעולם... ואת אינך צריכה לעזבני... את – מפלטי...

– אני?...

– את...

הפסקה.

– אבל!...

– מה?

– את אינך אוהבת אותי!... הגידי!... אין תרעומת בדברים כמו אלה!... אני בכל אופן אהיה אסיר תודה בעד זה שנתת לי... בגללך ידעתי המית נפש אשר לא ידעתי כמותה מעולם... למן השעה הראשונה אשר התודעתי אליך... שם... בווינא... ברגש של הדיה פגשתי את הכרת אהבתי אליך... עד אשר נודעתי אליך צפיתי לך... את – יהידתי... בין בחורי העברים תמצאי כאלה... עד היותי בן כ"ט צפיתי לך... וכבר בפעם השניה לראותי אותך אמרתי אל לבי: זוהי!...

– מעניין!...

– זכורני... בשעה הראשונה לקבלי את הדיפלום – גזרה איזו הדיה את לבי להצאין... אני יודע את עצמי: אלמלא היתה העובדה קשורה בך, אלמלא התערבה בה ההכרה... ההכרה... כי כי ע"ז יטבו... יתעשרו... היי שנינו – לא הייתי מתפעל כל כך... חיי עבודה משמחת, חיים שיש בהם שכל ועניין הבטיחה לי ידידותך...

כמו מתוך אד נשמעו דבריו האחרונים, והוא הוסיף: – שם בהדר, בביתו – התמונה אשר על הקיר. התמונה ההיא נצטלמה ביפו, בעת אשר הוא והבריו ירדו מעל הספינה... ההתבוננה אל התמונה ההיא?

– כי מה?... נו, התמונה!... בפלשתינא מרבים כל כך בתמונות... בהצטלמות...

– כל אחד רוצה להתום את הויתו פה...

– נו, מה ע"ד התמונה?

– גם היא עומדת שם. גם היא היתה אז ביפו. לפגשו באה.

— עניים... — המה שאול — אם עניים הם, אז אשמתנו היא... לא כך? יכולים הם להיות פה יותר עשירים, אלמלי היינו רוצים באמת, או יותר נכון: אלמלי אנו בעצמנו היינו יותר עשירים... ובאיזה מקום — הבה אשאלך, הרשיני נא — היו האינטליגנטים העברים הם יותר עשירים?... ובאמת, החיים אינם עניים פה כל כך, כמו שאת חושבת...

פנינה עמדה על דעתה. — מונוטוניים... נו, הגידה, מה לי לעשות פה?... הלא אפילו ספר למקרא אי אפשר להשיג... בווינא היה: תיאטרון, שעורים, אמנות... מה פה? „חובבי הבמה העברית"?...

— מה?... — נעור שאול ממחשבותיו — אה כן, בודאי תלכי הערב ל„בית־העם".

— מה יהיה שם?

— כלום אינך יודעת? יספידו את שומר־המושבה...

— כן?... אני ידעתיו פנים... היה נער יפה...

— אני גם כן רוצה ללכת אתך... שמעת את, פנינה?

— נשמעה אני...

אז אמר: שבי פה...

היא משׁשה מצחה של הילדה הישנה — וישבה. — נו, מה?

— פנינה!

— מה?

— מה מושך אותך לעזוב את המקום הזה?

— ומה אשר יעצרני?...

שאול השה עוד יותר את ראשו. — אנגליה... מה לך אנגליה... עוד הפעם אל המים... שוב נסיעה... שוב לשון הדשה... עד מתי הנדודים?... עד מתי?... למה איננו יכולים לשבת על מקום אחד?... הנה הלא השבנו: פה נתערה... שמעי לי, קטנתי... הנה אני פה... איך שיהיה — אני עובד... הילדים שבעים רצון ממני... אוהבים אותי... גם הכריסטומטיה החדשה שלי... בקרוב אוציא את החלק השני... אלמלי היית מתענינת מעט בפרובלימות החנוך... רצוני לומר, בענינים כאלה... דרך חדשה סלותי שמה... התביני? דוגמאות נפלאות... התביני? אמת, אמת, כל מה שאת מדברת — אמת הוא... התקוות העממיות רופפו... לפעמים — קשה כל כך!... הנפש אינה

— נוסע!... — זעף בנה — כלום יש לו לדלפון במה לנסוע? כל הפועלים היו בורחים גם כן מפה, אל כל מקום שהפלפלין גדלים, אילו היה להם במה...

שיינה הינדה מצאה, כי אם ה„מניעה" של אי־נסיעת יפה אינה אלא הסרון כסף, בדין הוא שיאסף מכל איש כפי אשר ידבנו לבו — ויסע לו לשלום.

— אך לאכול סעודת „מלוה מלכה" הלא צריך, על כל פנים! — גמרה — „שלש סעודות" גרעת...

— לא היה תיאבון! — התאונן יששכר בן גרשון.

בינו לבינו נודע גם על מחלת הדסה. — הבשר הזיק לה!... הגיא הבדיל על הכוס. הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד... היה יגון בבית.

בשעת ארוחת הערב נכנסה לאה. באו אחר כך גם אהודה ודוד.

— השמעתם? — ספרה שיינה הינדה בהתפעלות בלתי מצויה — היה פה „הגולם", נושא החלב, ברוך... הוא הלא עולה לגדולה... בזכות יתמותו... בשבוע זה יהיה לחתן... על בית הקברות... העיר נותנת לו נדוניה...

טובי העיר ירושלים החליטו — בכדי לשכך המת המחלה ולכפר פניה — להעמיד „חפה שהורה" על הר הזיתים, היינו להשיא יתום ויתומה זה לזו. ה„קנדיטטורה" נפלה בידי ברוך!

— אבל הגולם חכם הוא, חי נפשי: הוא אומר, כי לא ילך אל החופה עד שישקלו על ידו מקודם טבין ותקילין. להקיף אינו רוצה!

אהרן צחק ברמה על הריצות של נושא־החלב וגדף את משמרי הבלי השוא. חרפה לאומית!

— ואתמול והיום אמרו תהלים והרבו בתפלות ובתחנונים לפני הכותל המערבי — ספרה לאה מצדה.

אהרן התרגש עוד יותר:

— והספרדיות עם האשכנזיות, התימניות והבוכריות נשקו כל היום את האבנים... פו... לא — הוא נענע בראשו — אותו מעשה היה נחוץ מאד... כל זמן שלא יעשוהו — אין תקוה... הדבר נחוץ...

גם היא נצטלמה עמו ועם חבריו. לא כך? ורואה היא? בתמונה ההיא, ההיא... הנה עומדת... רצינית... עשרה נסעו... במחלקה השלישית... אחד עשר יום... אפילו מים המין לא היו דים... היו ימי סערה... נשאו וסבלו... באו רצוצים ומדוכאים... אבל בתקוה... בלבבות מלאי תקוה נסעו... ואולי לא היתה התקוה כבר אז, הא? הלימות... הכל הלמו... כל אחד על פי דרכו... כל אחד שגה בדמיונות... ציר לעצמו ארץ־פלאות ואנשים־פלאים... והנה שמנה מעשרת החברים ההמה — כפי שהוא יודע — עזבו כבר את הארץ... לא התאקלמו... לא היו רגילים לעבודה... לא יכלו להתחיל מחדש... אחר כך בא הוד...

— הוא — שפל!... — לחשה פנינה פתאם.

שאול נבהל. — מה את מדברת? אינני מבין... אל תגידי כאלה...

— אתה הוא האיש היחידי, שאני יכול לכבד באמת! — נשמעה שוב להישה הסטירית.

היא סמך ראשו על כתפה. — וגם להיות עמו? — שאל בלאט.

בחצי־האפל היבלט נענוע זעיר בראש.

אז שמע אותו הצי־האופל קול גבר רועד:

— בתי... נשמתי... היי שלי, שלי... אני צריך לך....

XVIII.

יששכר בן גרשון שב מבית התפלה, מתפלת ערבית. — שבוע טוב! — בקולו נשמע הד נפש מרה ורוח נרגזה.

— אחרי „ההבדלה" תכין את שני החמורים ונסע לנו מזה! — אמר לאהרן, אשר הלך אחריו. מחר בבוקר יש עבודה.

— את שני החמורים? — שאל אהרן — וכלום הפריצים שלנו ישארו פה ולא ישובו למושבה?

— פגשתי את המורה... עם אחותך... ואמר לי, שהוא נשאר... כאן...

— אבל הלא היא נוסע לגמרי מארץ ישראל!... — התחילה שיינה הינדה.

אחד מהם רק שמונה גרוש ליום ועשו ב„גבלה" 15 בורות, ואיזו בורות – בכל אחד אפשר היה לקבור את עושה־הבור עם כפיתו...

ההבר הטיל מבט באהודה, ראה את הנצחון הברור של דבריו והרשה לעצמו להתלוצץ קצת בפניה על השבון זה.

אמו – שיינה הינדה – לא הבינה, בעיקר, מהי ה„תכלית" בעבודת־אדמה. מילא, יששכר שלה הוא בעל אחוזה, עסק ככל העסקים, אבל לבחור כאהרן, למשל, למה להיות „באַטראַק"? כלום בחור כמוהו לא היה מוצא לו ענין יותר נאה והגון מזה?

לאה – אם אהרן – – נאנחה וצדדה בזכות עבודת האדמה. בעלה, עליו השלום, היה אומר, כמו שכתוב במוסף: מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. כל זמן שלא נשוב אל חיק האדמה – אין אני קרוים יהודים כלל.

– אבל לאבא היה הסרון אחד עיקרי! – קרא אהרן.

לאה הביטה על בנה ברטט. הוא מתחיל שוב!...

– אבא, זכרונו לברכה, – אמר אהרן בהתעוררות וישלח מבט תודר אל יששכר בן גרשון – לא יכל להתרפס לפני הפקידות... כאחרים... צריך היה לפנות במכתב, ופנה בעברית, ולא בפרנצית... לפיכך לא נענה מעולם... לפיכך לא שמו אליו לב כמו לאחרים... חי כעני ומת כקדוש...

ללאה לא היה דרוש יותר. מה היה הוא – היא יודעת, היא ולא אדם אחר! לפני בואם הנה, בשעת הפוגרום בעירם, כששכבו שניהם עם מאַריאַשקע זו ועם אהרן בחור שבהצר (הם היו קטנים עדיין; שאול, לחיים ארוכים, למד אז בעיר אחרת)... ההור היה אמה על אמה – והם היו ארבעתם שם. היא – אשה חלשה עליה דעתה. „נהמיה! הנהיה?" – „אל תהיי שוטה!" – „מה לי שוטה? הנהיה, נהמיה. הנהיה עם ילדינו?" – „עם ישראל יחיה לעולם"... – „לא על זה אני שואל אותך"... – „נצח ישראל לא ישקר" – – – –

– אמא! אמא! בבית זר... בבית זר לא נאה... לא נאה לבכות...

אבל הדמעות נתגלגלו מאליהן; והשפתים המצומקות נעו:

– הוא, זכותו תעמוד לנו... הוא, עליו השלום...

— איזה דבר?

— לבלי להשאיר זכר לסמל ההשכה וההנופה... למקור ההלאה הירושלמית... למקור השעררות הארורה, שאין דוגמתה בשום מקום שבעולם...

— אל מה אתה מתכון?

— לקעקע פעם אחת את הכותל... ה... הם...

ובגהנו לאהודה, שעמדה קרובה לו, גמר:

— המעופש!

העלמה כאילו נבהלה. — מהו מדבר? חרדת קודש מתמלא תמיד לבה בהגיגה על הקיר ההיסטורי הזה — שארית מהמדינה ותפארתנו. היא היתה שם בערב־פסח דאשתקד, בשעת סדר קרבן פסח, היא היתה שם בתשעה באב העבר בלילה בשעת ה„קינות", היא הולכת לשם מעת לעת — אין מלים בפיה.

מלא אחריה יששכר בן גרשון:

— השמעתם?! דבורים! הדושים! הנה לנו פועלינו, אשר דורשים, כי נהיה עמהם בשלום ובמישור...

— זה בודאי אנחנו דורשים — קרא אהרן בקול — הנה לכם יענקיל אשר נפל במשבתנו... בדמינו אנחנו מוכיחים את זכות קיומנו...

יששכר בן גרשון כעס. הנה הוא בא לפני עשרים שנה הנה. לו לא צריך לספר מעשיות. איפה הם פועלים עברים? מה מבלבלים את הראש בפועלים עברים? הם, לפני עשרים שנה, היו פועלים עברים! הם באו הלום — ולא היה כלום פה... עכשיו — יאמרו נא לנו: מאיזה השבון יחזיק האכר פועלים עברים? היהודי — בארץ — אינו מוכשר לעבודה זו!

— משפט קדום! משפט קדום! — צעק אהרן.

מעשים בכל יום! — החזיק האכר בשלו — הנה לפני שבועים, כשנצריך היה להפור בורות בשביל הנטיעות, היה צריך לשלם לו, לאהרן, גרוש בעד כל בור, מטר על מטר. הוא, אהרן, עשה 12 בורות ליום, ואיזו בורות? מקולקלים, בלתי ראוים לשום דבר, קבל 12 גרושים, ועדיין הוא בלתי שבע רצון, מתהלה, רץ העירה בכל פעם. בה בשעה שהערבים — עם ההזמה לתמוד — קבל כל

— ובכן, הרי גם לי אפשרות על ידי זה להיות הערב בבית העם — שמח אהרן.

שמחת אהרן היתה תמיד מרעימה את יששכר בן גרשון. אבל הפעם היתה גם בזה כמו רוח אחרת אתו ושאל בנעימות:

— על מה ידברו בבית העם?

כל נתרכך ונהיה בין רגע לאיש אחר. וכשהשיחה הכללית הוכנסה שוב, ואהרן דבר על השומר ההרוג, שיוספר הנשף, איך שהוא סמל הטרגדיה שבחיי הפועלים העברים ההקלאים, — אלה האנשים אשר עזבו שם הכל, אשר נתנו גט פטורין להגלות, אשר עזבו שם את כל ספריהם ואידיאליהם, עזבו את כל עתידותיהם הפרטיים ויתמכרו למשאת נפשם ויבואו הלום להיות הלוצי העם והלוצי הארץ, — הביע גם יששכר בן גרשון את צערו על יענקיל. פועל חרוץ, אם כי עז־פנים, היה יענקיל. מפולטבה היה. ימים אחדים, לפני שנה, לפני היותו לשומר, עבד הוא אצלו, אצל בן גרשון. אבל מה שאמת אמת היא: גם להחזיק אותו לא היה כדאי. הוא לא הסתפק בפרנק והצי. דוקא ארבעה בשליקים ליום!

רתח דמו של אהרן עוד יותר והתחיל לתאר את חיי הפועלים הקשים פה. המרגישים אתם את כל קשי החיים האלה? בלי מעון נאות, בלי תבשיל הם („ובלי עלמה..." — הוסיף יפה; מה שעורר אפילו כעסה של פנינה: „תמיד אֶרוטיזם!"). באו אנשים מפונקים, אפשר לומר, והתחילו לעבוד עבודה מפרכת, בלתי רגילה, בחום ובשרב, להיות היים בלי כל ענין ובלי כל תענוג, ועכשיו, בעת האחרונה, גם היים מסוכנים, אל מול פני הערבים. ומה הלוף כל אלה? בוז וכלמה, יחס ידוע של האכרים נותני־העבודה, האכרים המשמרים והבלתי משמרים, האכרים שאינם אכרים, האכרים עבדי פועליהם הערבים, האכרים שאינם יודעים את אינטרסי עצמם... במלה אחת: יאויש ובנקרוט, בנקרוט מלא — אם אתם רוצים; לא הא ולא דא. אמת, יש ביניהם, בין הפועלים, הרוצים לעזוב את הארץ, לברוח אל כל אשר עיניהם ישאום — אבל הם אינם יכולים. הם כבר אבדו פה את היהם. הם כבר אבדו כל אפשרות להיים אחרים, לתקוות אחרות ולתקומה בכלל. המרגישים אתם, היכולים אתם להרגיש, פירושו של כל אלה מהו? יפה העיר כאן בצחוק:

XIX.

היתה השעה השמינית.
אהודה נגשה לדוד יפה ואמרה:
– רבותי! כבר עת ללכת ל„בית העם"!
הלז אמר:
– המתינו... לי דרוש פה עוד דבר־מה...
ובהרמת קול הוסיף:
– ואצלך כשר וישר להלוטין ללכת מפה אפילו בלי ברכת־הפרידה מהאדון בן־גרשון?
היא נתבלבלה:
– כלום האדון בן גרשון נוסע מיד?
– כן!... – נענה האכר – תיכף אני נוסע... בלילה!..
אז קם הוד, קרא לו לישׂשכר בן גרשון לקרן זוית ושאלהו.– אימתי, איפוא, יקבל את המובטח?...
– במוצאי שבת אין אני נותן כסף! – ענה הנשאל קשות – האדון המורה יטריח את עצמו לשוב גם הוא אל המושבה...
– אבל הלא אני רוצה לנסוע מהר ליפו – וגם שם על הספינה!
– כבר מחר?... באמת?...
– כן! בנאמנות!
היה של אקסטאזה בלתי־מובן נחה פתאם על ישׂשכר בן גרשון ובקול נהפז משונה פנה לכל:
– אם כן... עלי לשאול... את אהודה...
– אותי?... – נתהורה הלזו...
האכר גהך:
– אם ליתן... בלי בושה... הוקא היא צריכה להחליט...
– אוצרו של אדוני הלא אינו אצלי? – קראה היא ותאמר לצאת מן הבית.
– סליחה!... – עכבה הוד – הלא גם אני הולך..
לב ישׂשכר בן גרשון לא נפל עליו:
– נו, אם כך... אני נשאר ללון... מחר נעשה את העסק... במוצאי שבת איני נוהג לתת כסף...

זה לא איכפת לי כלל... אפשר לנו להיות בלי יהדות כמו שההפשים משאר אומות העולם חיים בלי נצרות... אבל כאן הורבן עם במובן היותר פשוט של המושג הזה... לא לבד הלום של אלפי שנים הולך לטמיון, אלא עם שלם הולך לאבדון בכל המובנים... מה פלא, כי ציורי בהלה מבעיתים מכל הצדדים, בכל מקום שבני ישראל נחתים שמה... אמרה לי: הישוב החדש בפלשתינא... אבל מיה לבואי הלום הבנתי, כי רק על הנוף של האהרית האומתית שלנו, שאנו עומדים עליה ותוקים, יכולים לגדל כל צמחי החיים המשונים אשר מסביבנו... כל זו הגיטו הירושלמית... המלאה חולים ועניים והרדים, אשר למרות רבוים הכמותי, אין ערכם וכחם ולא כלום... כל זו הזוהילה... כל זה ההסד העושים אתנו מכל צד... כל זה ההגיך הנתון בידי מפקדים בפריז ובברלין... האם לא כך, דוד?

— ומה היית רוצה אתה? — ענה גם דוד — מענין!... מה הפצת, שאנשים חסרי אונים ומדוכאים, נאנחים ונאנקים, ירפאו דוקא ע״י בואם לאדמה נכריה, ש„ציון" שמה? הפצת, שאימפוטנטים ירפאו ע״י אהבתם את בתולת בת יהודה, שיהיו לשלמים ע״ז שיהיו — במלים פשוטות — ל„באַטראַקים", כמו ששיינה הינדה אומרת... הי נפשי, אשה הכמה היא שיינה הינדה... פועלים הקלאים! אושר בשביל פועלים הקלאים!...

אהרן רגז תהתיו וצעק צעקה גדולה, כשעיניו נתמלאו דם:

— אבל איפה היא ארץ־המולדת שלנו? איה ארץ־מולדתנו? לי דרושה ארץ מולדת. פה היא ארץ מולדתי!

צחק דוד:

— ארץ מולדתך פה, לא רוסיה? — ושפיר. לך דרושה ארץ מולדת — והרי היא לפניך. צעק ככל מה שאתה רוצה... לי, למשל, דרושה ארץ־מולדת בכלל לאלף כפרות...

— מה אדוני מדבר? — לא הבינה אהודה.

— לאלף כפרות! — הזר המשורר בעקשנות, שלא היה רגיל בה כלל — ואני הולך לטייל... אוף... בואנה, נשים!

— ובכן מה אתה אומר, אהרן, שנסע? — התחיל יששכר בן גרשון מפקפק שוב משום מה, כשיצאו דוד ואהודה מן ההדר.

— אין כל הליק, אפנדי!... — רמז לו אהרן רמיזה גדולה—

בלי עלמה... אבל היודע הוא, כי יש בין הפועלים ה„זקנים״, אשר אבדו את אי־היכולת להיות בשביל עצמם... אֶ־אֶ... לישא אשה... לאהוב, כמו שאומרים... אלו הם הישנים... והמספר הקטן הבא מהחדש — מהו? אלמנט גרוע לגמרי... אין כל התענינות צבורית... כל אחד לעצמו... איך לתאר זאת? —

וגם כאן הוציא יששכר בן גרשון את פועלו הנלהב ממבוכתו וממצבו הקשה ויאמר בנחת רוח:

— את כל זה שמעני, שמענו... כבר קצתי, כמו שאנכי יהודי, לשמוע את כל זה תמיד, בכל הגיגה, בכל התונה, בכל נשף... ובמי האשם? מי אשם בזה, שהיהודי אינו מכשר להיות פועל טוב?... מי אשם בזה, שהפועלים שלנו האמתים נוסעים לאמריקא ולא הלים? באו צעירים אחדים, איזו מנינים של בחורי ישיבה, במהילה, ולקחו על עצמם תפקיד שאינו לפי כחם... עובדים שבוע — ובורחים... לפני חצי שנה, בראשית החרף, היו ב„עמק יזרעאל״ שלשים פועלים, היו, אַ? ועתה כמה הם?

שאול קם מעל הכסא אשר אצל ערש הדסה הישנה ואמר בלחש. — אמת... אמת... הרבה יש להגות במצבם של הצעירים אשר במושבותינו ובהמשבר הגדול אשר בחייהם ובנפשם. כאן לא קומדיה... כי מי יוכל לשער כאבו של האינטליגנט העברי האמלל הבא הנה ורוצה בחיים אחרים, שלמים, בעבודה גופנית, בריח השדה — וכעבור ימים אחדים הוא נוכח, כי הלום בטל היה הלומו, כי הארץ כבר היא ארץ הערבים הנוצרים, כי אכרינו המה אכרים במרכאות כפולות, כי תקות עם אין פה, וכי — בעיקר העיקרים — הוא בעצמו אינו מכשר לשום עבודה. משל למה הדבר דומה, לאדם עצבני, שחלם כל ימיו, כי יהיה למשורר גדול — והנה כל כתבי־ידיו מוחזרים לו מבתי־המערכת... אין לו כשרון!... הלא אוי לו גם למי שיש לו כשרון, ובררט — כיצד להיות בלי כשרון?... המשבר שלנו הוא משבר של אנשים מחוסרי כשרון להוציא לפועל זה שהם רוצים... של עם מחוסר כשרון... יש שמוכרחים להודות. אין כבר בעמנו, עם היהודים, הכשרון להיות כראוי... והמשבר החלקי של המושבות שלנו ופועליהן אינו אלא מקצת, מעט מן המעט, מן המשבר הלאומי הכללי... גרגיר אבן מן המפולת הגדולה... לא מפלת היהדות...

— משער אני, מה הרגיש בעמדו ככה... בקרבת פנינה ובאחזו בגדה העליון על זרועו...

בת־שיחתו העיפה עליו מעין מבט של תמהון.

יפה אחז בה פתאם בתנועה רגילה וישקנה בצוארה.

היא נשארה שוקטה ורצינית. רק כעין תנועה היתה בגבות עיניה: „ובכל זאת... לא לזה צפיתי...“

בדרך, בלכתם לבית העם, התנגדד שפמו הקלוש של דוד יפה, והוא אמר לשנות את מעשהו — צריך להשתמש בשעת הכושר! אולם מהצית תנועה אחת בלתי מרפרפת ביותר מצדו גלה לה את הדבר במוקדם — ותתחמק. שפתיו נשמטו מעל צוארה ללהוה — וגם שם לא נגעו. הוא התרחק שעל אחד וצחק במכוון:

— מה, מאַריאַשעֶ, כאב לך?

אהודה החרישה.

— נו, אם כן, שקיני את! — פקד הוא עליה.

— מה אדוני רוצה...

הוא אחז בזרועה.

— אדוני!... ברחוב!...

הוא לחש בסערה:

— כן, יהודיה... פלישתינאית... למה להתחפש לקרה ביותר?... דוקא ברחוב... אין רואה...

— דוד!... אהודה!... המתינו!...

פנינה רדפה אחריהם ותדביקם:

— עזבו אותי ויברחו לעצמם... אַויאַטים!... ואני, דוד, דבר לי אליך... אהרן מקלקל עסקיך...

— איזו?

— אצל אחי...

— אין דבר! — ענה האיש בקול בטוח — עסקי לא יתקלקלו... אם לא יתן האח — אקח אצל האחות... אנכי איני מדקדק בדברים כמו אלה...

אהודה הלכה מן הצד והחרישה.

———

ולו שאל אדוני לעצתי, כסף לא הייתי מלוה לזה... מְשֻׁלָּם!... כשיהיה הכסף בידו – לא יסע במהרה כל כך... בכל אופן, ישוב נא אל המשבה... אני תכנתי רוחם של אדונים כאלו!...

XX.

אהודה – ואחריה דוד – עברה דרך חדרו של שאול אחיה, ותעכב אצל התמונה הפוטוגרפית אשר היתה תלויה במסגרת על הכותל.

– ובכן... גם עד אלכסנדריה בספינה אוסטרית... – המשיכה היא את השיחה; היא היתה משום־מה מסוגלה להרבה דבור בשעה זו.

– היקא! – עגב עליה דוד בהנאה יתירה.

– מענין לדעת – קבלה אהודה את הבעת קולו ברצון – מפני מה?

– מפני מה? – חזר הוא על שאלתה – מפני שהספינות האוסטריות שורקות באופן מיוחד טרם לכתן לדרך. השמעה היא מימיה מאה המורים נוערים בבת אחת? – הרי לה מעין השריקה של הספינות האוסטריות.

– ורק מפני זה? – צחקה אהודה בפה מלא ונתעצבה. – גם שאול ופנינה באו הלום בספינות אוסטריות.

ברצינות מעושה הקה דוד. – כך? אַי־אַי־אַי!

אהודה נתבישה. – לא נתכונה אליו לומר... היא... היא באה מתחלה... כלומר... הוא... שאול לא לבדו נסע... עוד הלוצים הרבה נסעו אתו מגליציה... הרואה הוא? הנה פה הצטלמו... וזהי התמונה... גם פנינה פה... מה בעיניו?

יפה נגש אליה ויעמוד עוד יותר צפוף אצלה. בקרבתה הרגיש יותר ריח צוארה של אהודה, הביט, כביכול, על התמונה ואמר: לא מכוערה...

– מי? התמונה או פנינה?

– והנה גם שאול המעונן... – לא ענה יפה על השאלה – אותו בבגדה העליון של פנינה... חא־חא. מענין!...

– מה מענין?

ממנה, אינו מתענין אפילו לדעת ממנה — אבל האמת רהפה„
רחפה, ונשארה תלויה: הר געש, הר געש...

דוד יפה ישב בין פנינה ואהודה — והביט בעינים משועממות.
ברכו הימנית נגעה בברך אהודה המלאה והשוקטה וברכו השמאלית
בזו של פנינה — ברך הועדת ומתהדבקת. רגע הרהר על הבדל התכונות,
שבין שתי אלה, ורגע בא לידי מסקנא, כי אין הבדל ביניהן.
כל הנשים שוות הן. את זו צריך רק להעיר; היא ישנה עדיין.
אבל הלא אלמלא הפריעה פנינה היתה גם זו נושקת לו! אחר כך
עשה „אקספרימנטים פלירטיים" אהדים באברי גופו, הכל שלא
במתכוון, כביכול, ופנה, לבסוף, אל פנינה:

— איזו טפשות, בכל זאת... הכל אצלנו גבורים... גם שומר
המושבה שלנו בגבורים... קבל מכות מידי ערבים ומת — גבור!...

— ומדוע לא?... — נצטערה אהודה — האם לא ידע, כי סכנה
היא לשמור את המושבה בלילה?

— ואם אפילו היה גבור — דברה פנינה — מה בכך? הנשים
הכסילות מעריצות את הגבורה...

ומסביב, סביב על הספסלים המסודרים, ישב הקהל — הקהל
הקטן, המצומצם בירושלים, המבקר בקביעות את בית העם. זה היה
קהל אמגרנטי, עירוני, עני ורגיל, מקולטר לשליש ולרביע, הנפגש
בכל גיטו יהודי; זו היתה שארית הפליטה של הרוח המשכילי,
האידיאלי, השאיפתי מן הגיטו היהודי הקטן אשר בבירת פלישתינא.
יוצאי רוסיה ברבם, שבניוירק היו הם ממלאים בודאי את שדרות
ה„פיקניקים" לטובת העתונים הזרגוניים הרדיקליים, — כאן הטיל
עליהם גורלם לשמוע לנאומים עברים, רק עברים, נאומים שחצי כל
אמרה ואמרה מהם נבטאה בההברה המזרחית, כביכול, בביתי"ם ותוי"ם
דגושים, בהטעמת המלרע ובנגינה ממושכה, הקוית ומוזרה. בנשף
אחר, בשעת קונצרט של „כנור ציון" עם „פוסטה מעופפת", הרי
כלם מעופפים גם הם, נותנים הפשה ללשונותיהם, מתראים, צוחקים,
והפרנטיות הפרובינצאלית שבתלבושות הבהירות של הבתולות הבלתי־
יפות והנשים הצעירות־הזקנות קורעות את העין; עכשיו היה הכל
בעברית, בשתיקה ומכוסה רוח כהה. הבינו את הדבר, פחות או
יותר, תלמידי הסמינריום האהדים, אשר התנודדו אצל הפתח, שהרהרי

XXI.

בבית העם הספידו את השומר מ„עמק יזרעאל" אשר מת מפצעיו — את הגבור הלאומי אשר על במותיו נפל חלל. אחד, שהיה פועל וגם הכרו של המנוח, עלה וספר בשבחו: אמיץ היה ההרוג, עשוי לבלי חת. — מעין רוח אבל מדכא היתה בקולות קריאתו נסוכה, לכאורה, ותלמידתו בעברית, „פועלת ציונית" אחת, תלת-עצבים, אשר היתה מדברת תמיד על הנחיצות להשפיע על יהודי המזרח בכלל ועל האהבה שהיא אוהבת ביחוד את הקורדים והמרקונים בפרט, — בכתה בפנה לעיני הקהל. ה„מזנון" נסגר על מסגר והוכרז לבל ימהאו כף לנאומים — אות לאבל כבד; אולם נושא הנאומים האלה, בעיקר, לא היה כלל בכי ומספד על ההולך לבלי שוב, על החיים שנגזרו ככה באופן משולל כל בינה ודעת, על ההויה המופסדה של אדם חי אחד, אשר ספתה ותמה ללא תשלומין, על החדה העולמית הבת-בלי-שם ועל האסון העולמי, שאין לו תקנה, כי אם: דברי נחמה וטפת תנחומין על העובדה המעציבה... ראש האספה, עסקן ציוני ישיש, לא אמר: „הוא מת, ואני בקרוב הולך אחריו"... אלא שלב את המאורע ברעיון התחיה, ספר על כל הקרבנות, אשר נפלו על שדה תחיתנו ונהם את עצמו ואת העולם באמרות רמות, שהגבור הצעיר לא הומת בארץ הדמים, אשר ממנה יצאנו, כי אם על שדמות ישראל נפל, במקום אשר דרכה רגל נביאינו וגבורינו מאז ומעולם... אותו מי שהיה פועל קפץ שוב ונשבע, כי כל תנועה דורשת קרבנות וכי כלנו, כלנו נכונים למלאות את השדרות, לבוא על מקום ההרוג... עוד אחד, בעל פרהפיסיה הפשית, דבר על מה שאנו צריכים ללמוד מזה ועל מה שאנו צריכים לכוון על פי זה את מעשינו, היינו, מיליציה... הזדינות... אֶ... אֶ... — היה אפילו מאן-דהו, שהשתדל „להכנס לתוך הפסיכולוגיה של הערבים, ומבלי תת להם צדק מנקודת השקפתנו, מצא, אף על פי כן, כי גם הם צודקים... הורגש, כי איזו אמת, אמת המציאות, מרהפת מעל הראשים ומסתתרת תחת ה„אתה-בחרתנו" המוטעם, אותו ה„אתה-בחרתנו" המיוחד, הארץ-ישראלי... נראה, שהעולם אינו רוצה איתה אמת, ירא ממנה, מעלים עין ממנה, אינו רוצה לדעת

– אל תלך מזה...
– לא אלך... לא אלך... ישני...
– והביתה אינך רוצה עמי, הדסה? – שאלה אביה – הן עכשיו אין בית ספר... חפש...
– ושם אפרוחים קטנים... – הוסיף שאול – תרנגלות... במשכבה...

הילדה נתעקשה. היא חולה. היא עם שאול תשאר...

אבל כאשר נרדמה שוב, התגנב ידידה המובהק מן הבית ויבוא אל הדוד.

פנינה לא היתה שם!...

הוא נכנס אל בית אמו.

– פנינה אינה פה?
– היא הלא הלכה לבית־העם!
– עם הדוד?... והיא הלא הבטיחה להמתין...
– מילא... הרי לך קושיא על פנינה...

אבל הוא לא האמין – הוא לא יכל להאמין.

במרפסת לא היתה גם כן!...

שאול נסמך על הופן המרפסת. מה זאת?... ורעיון הור נקב מיד את מחו: הבאמת?...

הבלים! היא הלא דברה אתו מפורש בראשית הגשם. מפורש! ואולם לבית־העם לא הלך. לבדו לבית־העם לא הלך. כל דבר וכל ענין נקטן בעיניו לפתע, טושטש, אבד צורתו, ערכו... איזה בית עם? למה בית עם?

וחרש שב אל הדסה.

XXIII.

בערב היום ההוא, אשר בו הוכרחו להעביר את הדסה הקטנה לבית־החולים של רוטשילד, העמדה החופה השחורה על הצר בית־הקנרות. –

להשתתף ולראות במחזה יצאה כל ירושלים – מ„ימין משה“, מ„מאה שערים“, מ„משכנות“, מבתי הבוכרים ומכל המקומות.

ישמהי פנים ואכולי קדחת ומחסור. בין האריסטוקרטיה שבתוך הנאספים — רופא ואשתו, שני פקידים צבוריים ונשותיהם, מנהל מוסד ידוע אחד ושתי בנותיו, חובב ציון אחד זקן ואמיד ואשה בת־ארבעים אחת, סופרת־ציירת, שהיתה מתבוללת עד אשתקד — ישבה בשורה הראשונה גם עלמה ספרדיה אחת בעלת עינים שחורות־בוערות ועקומות ופנים מלאים, צחים, סמטיים ובת־צחוק המדתי וריקני; אולי הספרדיה היחידה בירושלים, שבקרה אספת גברים. אכן, גם אבותיה, ששכנו בקרוב מקום, היו אתה כאן; יחידה היתה להם. —

ברחובות הצרים אשר מסביב לבית־העם, אצל המגרש הרוסי, דרכו על אדמתם בשקט פלחים יחפי־רגל להצאין ועטופי „אבעיות", רציצים, שבעי־מנוחה ושקועים בהגיוניהם הנסתרים, הברורים ולא נהירים; הלאת המוגלא, שחור הפחמים עם ערמת פקחנים היו בעיניהם — הכל כאשר עברו כאן אבותיהם ואבות־אבותיהם זה מאות בשנים. קשת והצים דבקו בסודריהם המלוכלכים והצעירים שבהם נהמו בלשון־כלם שירת־ליל קטועה. גוש עפר אחד היה הכל מסביב.

— האספה נסגרה!

הנאספים קמו. בפתח לא נדחקו — היתה שהות. ממרחק, מעל המקום אשר לפני רגע התנועעו שם ראשי הנואמים, השחירה תמונת הרצל היהודי. המנורה הגדולה כבתה, ורוח משונה נשב מעל הקירות על הנדכאים היוצאים מבית העם: נו, ובכן... שם, בכל המקומות, משיחים: ארץ אבות... אוי, ארץ אבות... והרי אתם כלכם פה... פה... בארץ ישראל... — ומה?...

הלבנה בחוץ היתה במלואה.

XXII.

הדסה התילה נעורה משנתה.

— שאול! — היתה ראשית קריאתה.

— מה לך, בתי? — — נגש אליה אביה.

— שאול! היכן שאול?...

— אני כאן... ילדה... אני כאן...

לראות. רק מספר העסקנים, מהותני הקהל וכפי־המבשלים הביעו איזו אמונה — אמונה ירושלמית, אגנסית, לשם ריוח — בהשיבות הדבר שיעשה.

האנגליות נחלקו בדעותיהן, אם יש ענין בכל זה ואם לאו. פהק אמנם לא פהקה מהן בשעת מעשה אלא אחת, אבל כלן דבתו הרבה והודו בצער, כי אין אצל ה„פיפל" הלז אותה האקסטאזה הריליגיוזית, אשר צפו אליה בלכתן אל בית־הקברות של ה„פיפל" היהודי...

— ההתן! אוי, ההתן בורח מתחת החופה!... עברה לפתע רנה במהנה.

התגנדר העולם.

— אוי, מה אתם מדברים?... על מה?...

ההתן־הגולם הוציא לפועל את אשר הבטיח מראש. הוא התרה והתרה, כי כל זמן שלא יסלקו לו את כל הנדוניה, לא יקבל עליו עול חופה. והנה!...

בהורי הישיבה מ„עץ היים" נתנו לו צדק גמור. לא ניהא לו לאדם שירמו אותו...

— ומה הושבים הגבאים? — התרעמו אהדים — אין סדרים בירושלים!...

— תאבדע אני לראות את הקץ! — אמר בא כה העתונות. עכשיו לא תועיל הסגולה כל עיקר — התבדה ממולו אחד מן הגאורים.

— ומה איפוא, יועיל?! — קפצה על זה רוגזו של בחור אחד — שמא הביכלך יציל העולם? אַ? שמא הציוניות? אַ?

— ה„נקיון", הנקיון שלהם היא תרופה לכל מהלה! —התלוצץ על השבונם של האפיקורסים שמש אחד — למה תורה? למה תפלה? למה מנהגי ישראל? הנקיון!... אוי, אוי!...

— אבל אמרו מה שתאמרו — המה מן הצד קלויזניק עדין, כבן שש עשרה, בעל עינים שקדיות ופאות לא ארוכות — הציוניות היא — טאַקי — למותר... הבאנק שלהם אינו מביא כל תועלת... אמת ויציב... אבל סדרים הלא יש שם... הכל בסדר?... ואצלנו — איזה סדר?!....

ירושלים, השומרת על ירושת־אבות וזכרון קדמונים, המתפרנסת מפרורי כל שלחנות בית ישראל שבכל העולם, המסמלת את כל גאון היהדות התולדתית וכל הדרתה, השולחת את נעריה־התניה להדרים ולישיבות וגוזזת שערות נערותיה־כלותיה במוקדם, המוציאה מתוכה, מ„הרבניתיה" ומ„אהליה", בזויי־אדם והלאת „המגורש הנצחי", המספיקה לכל תפוצות זרע יעקב „שמירות", עשבים לסגולות, פתקאות על קבלת נדבות והבטחות להתפלל במקומות הקדושים; ירושלים הזלזקנית, השקועה, כקופת־תולעים, באשפת הבטלה, בבאשת אי־החליפה ואי־התמורה, קרקרה, סאנה והגגה ביום ההוא.

היה קהל רב־גונים: מכל ה„עדות" ומכל ה„כוללים". גברים בתחתונים לבנים, בסנדלים ופוזמקאות, בחלטים מגומרים ובאבנטים רחבים, ילדים דקים כקיסמים ובעלי זנבי־פאות ארוכים, מתנועעים, נשים משוקצות ועושות רושם של מכשפות, אשר כשרון הכשוף סר מעליהן, בתולות דדניות ופראות מבט, אשר מפניהן נשקפו הבערות והטבע המהונק, ועל כלם — שמשים, בטלנים, פרושים, עסקנים בבתי הסד שונים, ממונים, תוקעי־שופר, עורים מכל המינים, עניים וחולים מכל הסוגים, זקנים על משענת ובלי משענת, בחורי ישיבה מכל בתי המדרש והקלויזים — אלה הפבריקאות ומקורי הפרנסה של העיר הקדושה. היה גם מספר של נוצרים סקרנים; מזוינות בכלי־השקפה ועדויות בשמלות־דרך מיוחדות להן לבדן, עמדו, סמוך לכל דבר, תיירות אנגליות, שכל אחת מהן, בתבניתה הדקה והגבוהה ובהיובש המשונה, לא־האשתי, שבפניה, נדמתה לשלשה קופים נתונים זה על גב זה.

בתוך קהל נאורי ירושלים היהודים היה גם בא כחה של העתונות העברית, צעיר הם בהיצוניותו וקוריוזי בכל דבר, שעמד כל העת ודאג לרושם, אשר המהוה הבלתי יפה יעשה על התיירים הנוצרים מאירופה...

— גאפר! — קרא כל העת בהעברית המיוהדה בפיו — כלמה!

בער כבשני של עולם — השמש — והתפזר האבק־ההול הלוהט על כל פנים. עפושה של ה„יודישע גאס", אשר בקרוב לשער יפו, היה בכנפי הרוח הרפה, שלשוא נסה לצנן במקצת את הלהבה. עיפות ועצלות היו שפוכות על כל הקהל שבא רעב

היא סבל.

היא, בכל ימי היותו בערי חוץ־לארץ האירופיות, לא היה נזיר מהולט; אולם כשהיה נפגש עם איזו עלמה ולבו היה מתחיל הולך שבי אחריה — וזה אירע לא לעתים רחוקות — היה הוא מיד שואל את עצמו: מה הפצי?...

כשנפגש עם פנינה לפני שמנה עשרה הדשים, שאל גם אז את עצמו שאלתו התדירה — ומענה נפשו ובשרו היה „הן" פשוט.

אז החל להתקרב אליה יותר ויותר.

— אין בי אידיאליזציה בנוגע לה — היה הוא מדבר את עצמו — יודע אני את כל מגרעותיה... אינה מסוגלה לשום עבודה... לא תדירות... לא דעה קבועה... אבל... אבל... היא אדם....היא אינה „פרה"... לי דרושה אשה־אדם...

ובירחי ההורף הווינאים עם יפים הנהדר, המלבלב, המלטף, גמלה אהבתו.

ציץ פרח — פרח משונה. בין רכסו הסלעים שבפלישתינא ניצצים ונובלים פרחים משונים — פרחם המשונה הם היה במישור. לכאורה היה כל הרגש דבר שבדם ולכאורה תמצית נפשית, רק נפשית....

עם הברו ורעו דוד יפה היתה היא ידידה עוד מקודם לזה. התודעותו אליה היתה, בעיקר, על ידי הלז. ותמיד היה הוא, גמזו, רב אתה על מהותו של זה. הוא התיהם אליו באמונת־אומן, בהערצה; לא היה כל דבר אשר ישגב ממנו לעשות בשבילו, בשביל ידידו, הפייטן הגדול לעתיד לבוא. פנינה, להפך, היתה מביעה ביחוסה ליפה בטול גמור, כמעט איבה, — מה שהיה מתמיה את גמזו, מצערו במקצת וגורם לו — יחד עם זה — גם איזו נעימות — בבלי יודעים.

גמזו היה מרבה להזכיר בעת ההיא את שמותיהם ופתגמיהם של אפלטון, סוקרטוס, של קנט, של פיכטה, ומבלי השוד את עצמו בגאוה יתירה בטה קצת, בתקיפות נמרצה, גם בתבונתו הטהורה של עצמו ובכחה לגרש כל „אימפולסים" בלתי שכליים...

פנינה חלתה אז מחלה לא כבדה במשך של שני שבועות. הוא היה כנכנעת מצער ומפחד — אך גם מאושר על האמתלא לשבת

— ששש...
— פיס! כבר את החתן...
— כתוך השם... הוא מסכים...
הוא שב אל החופה...
— הביטו על הכלה....
— אבל היא אינה יכולה להביט בנו...
— מדוע? הלא רק עין אחת...
בדרך, בחורה, עמד עדיין בעל הפאות הבלתי ארוכות על שלו:
— אני לא אשתוק... מדוע לא יהיו סדרים?... המשים בחורים, בלי עין הרע... ומים לשתות בשבילנו אין... אף טפת מים... בכל חצי שעה צריך להפסיק מן הלמוד וללכת לחפש מים...
ברם הבריו הועידו בו:
— ראה, זרח!... מתפרץ אתה יותר מדאי!...
זרח נשתתק. ואולם בלבו גמלה החלטה קרובה־לגמר אחת — החלטה סודית מסוכנה ואיומה. הוא צריך לכתוב את כל טענותיו על גליון ולהדביק בסתר על הכתלים. הוא מוכרח לעשות זאת!..

XXIV.

שאול גמזו השיב ריקם הצעת חבריו המורים, שישתמש גם הוא בעונת־החופש וילוה עמהם אל הטיול אשר הם עושים לשכם ולירחו — דרך שלשת ימים. הוא, אכן, נתן איזו טעמים למאונו, אך הם „הודו ולא בושו", כי דבריו אינם מתקבלים על הלב. —
— ומהו עושה שם כל הימים בחצר? — לא נחה גם דעת לאה אמו מדרכו.
— הוא עוזר לערבים בחפירת הבאר — בארה אהודה בפשטות.
— עבודה מועילה! — נרגנה האם — בל ייסר אלהים... והערבים מה הם עושים?
— גם הם חופרים וגם הוא חופר! — המליצה אהודה.
— כלום הולים הערבים לעשות הכל בעצמם?! — נתערבה שיינה הינדה.
בערב שב הוא ישר לחדרו ויבקש להביא לו מעט חלב לשם. לאכול אינו רוצה.

XXV.

— טוב אתה עושה, דוד, שנוסע אתה מתחלה הגלילה... את הגליל צריך לראות... וטוב מזה, שבטוח אני, כי אחרי כל אלה כבר יאבד בך החשק לעזוב אותנו...

דוד האזין אל קולו של שאול — וזיק מוזר, אכזרי קצת, נצנץ בעיניו. עה, זהו כבר לא אותו הקול. הרי זה כבר רוצה להפטר ממני, סוף, סוף!

— אנכי עדיין איני ממהר כל כך לעזוב אתכם — התגרה יפה בהכרת.

— זה היה טוב!... זה היה טוב!... — חזר שאול אחר ה„טוב" פעמים — לא... אני הייתי נותן צדק להתאוננותך, אלמלי דברת לי על אי־יכלתך להתפתח פה בשירתך... ארץ משוללת ציביליזציה.. אע"פי שמצד אחד איני מאמין בזה... היופי הטבעי מצד זה והר... האנושי מצד שני — קונטרסט הגון ליצירה... אמנם, הסביבה... אין מבין פה את שירתך... אותך בכלל...

— בזה אין לך לדבר! — הפסיק דוד בגסות.

— אבל המראות... מראות הארץ! — שב גמוו על עקבו — שם בגליל תראה מראות... כנרת.. החרמון.. בטוח אני, שכשתתחזר לא תאמר די ותעשה עוד טיול רגלי לים־המלח...

— אה, רוצה אתה, שהערבים יתנפלו עלי בדרך ויהרגוני?...

— הניה לצחק... איזו פלאים... ביחוד בשביל משורר...

— נו, נו, אל תתירא, בכל זאת — הרגיעו דוד — מן הגליל ישר לחיפה או לבירות, ומשם — באניה לאירופה. מוזל הוא לו, סוף סוף, את כל המודותיו ואת כל טוליו שבכאן בעד שעה אחת בקפה ווינאי.

— יין טוב הלא כל כך בזול פה. לא כך? — תמה שאול.

— איזו שיחת הבלים! — לא הבליגה אה.דה.

אבל דוד אמר ברצינות:

— ראשית, בקפה לא שותין, בעיקר, יין, אלא שוקולדה. ובנוגע ליין פה דוקא אין ליין כל טעם. מגיח אתה לקרבך בקבוקים שלמים — ואין נחת; שם, אתה שותה בבית קפה אחד שתי צנצנות

אצלה יומם ולילה. לפעמים היה נכנס גם דוד לבקרה.

— שב... שב אצלה מעט... — היה הוא, גמזו, קורא — אני משעממה בשבתי אצלה כל העת... בבואך, דוד — היא נוהרת... „הפרזה שלא לצורך !“ — היה עובר אז לפעמים במהו. -- אבל איזו שטויות ! הן היא לא תהשדני ברגש שאין בי... „תהשדני“ — פי, איזה פעל לא יפה !“

והרגש, אותו רגש, רגש של השדנות, ואם לא מצדה, אמנם, כאילו ל א היה. וכשם שלא ידע השבון ברור, למרות כל „תבונתו“, ביחסו לפנינה, כן לא ידע ולא בקש לבאר לו לעצמו מקור ידידותו החזקה לדוד.

ופעם בשבתו אצלה בשעת שנתה נדמה לו, כי שמע מפיה מלמול ברור:

— דוד!

וישמור את הדבר בלבו יומים. אבל ביום השלישי ספר את זאת להם בעצמו בהיוך של ודוי.

היו צללי פרטים כאלו גם מעת בא דוד אחריו לפלישתינא — בעצתו ובעזרתו. אבל רק צללים, צללי־צללים...

ופתאם עלה פצע, פצע שותת דם !...

— האמנם ? האמנם ?... באיזו רשות ?... איזו רשות יש לי לזה ?... להתיהס ככה... כמה מכוער !...

אבל הדבר היה ברור: הוא אינו יכול בשום אופן לראותם יחדיו !...

ברור ?... מהוע ברור ?... הענין דורש עדיין בירור... את הענין צריך לברר...

אולם במקום בירור הלך הענין הלך והסתבך...

לפנים דבר אתה על הכל באופן ישר — עכשיו אינו יכול...

לא ! זהו למעלה מכל ספק : אותו היא א י נ ה אוהבת.. היא א ו ת ו... לא... אותו אוהבת אהודה... אבל ה י א אינה אוהבת אותו... והוא הלא יסע... יסע... אהודה המסכנה... לבבה ישבר... לא, אל יסע... רק יבוא נא הסוף... ואולי טוב גם בשביל אהודה שיסע ?...

ימים קשים הגיעו לשאול.

———

לא תפקד, רחימאי? ומי זה יפקד?... היא אמנם בתי... אבל את האמת כלנו יודעים... מה לעשות... רוח אבי־הורגה בה... אויר פורה.. לא תיעף מהיות „נעזונד"... אותה צריך להחזיק בנעלי־יד של ברזל!...

XXVI.

דבר אחד לא הבינה פנינה: איכה זה אין בלבו של יפה כל רגש של חמלה לאהודה?..

יפה תמה. — מה זה? הטפת תוכחה? נו, ובלבה היא לגמזו? כשם שהיא מתיחסת ל„מי שאוהב אותה", כך הוא, יפה, מתיחס ל„מי שאוהבת אותו". יחס פסיבי!

פנינה הוסיפה לבלי להבין. היא, פנינה, הלא, אמנם, דברה את שאול בנדון. הוא אמר: טהרה ושלימות כבר לא תהיינה ביניהם... הוא, אמנם, אינו דורש ממנה עכשיו אלא רגש של ידידות — כך אמר, למצער, — ואת זה למה תמנע ממנו?

יפה נתן בשחוק קולו, כמשפטו. — ידידות? רק זה? אדם מוסרי מהו!... מאושרים המה המורליסטים! מסתפקים במועט!...

פנינה אמרה:

— אבל אהודה... היא הלא נערה תמימה... גודלה והונכה אצל אביה ואחר אצל אמה ברוח היהדות הכשרה... המסורה שלטת בה... אפילו באלהים היא מאמינה....

איש שיחתה הפסיקה. — התמימות — תועבת נפשו. אין תמימות... יש צביעות....

פנינה המשיכה. — איך שיהיה, ואהודה זו אינה מבינה יחוסים בין איש ואשה אלא באופן של נשואין... היא בעצמה פסיבית כל כך... מושפעת מכל נפגש... „יחס פסיבי" בנוגע לה — הוא, איפוא, חטא, האין זאת?... רחמנות!... צריך להיות אכזרי ביותר בשביל זה... הוא בודאי הראשון אשר נשק לה...

— בזה יש נועם מיוחד...

— אבל נשיקה ראשונה מטילה כבלים....

— גם עליך?

קטנת — וטוב לך, ואתה מבוסם פורתא. והנה אתה בא לבית קפה אחר. ראשך סובב עליך קצת, רגליך מתנדנדות והמשרת פושט את האדרת מעליך ונותן אותה על הקולב. מענין!

— די להשתטות — אמר שאול בלי הפק.

אולם הבחור המשיך:

— אצלך, למשל, בין המעלות הכי־עיקריות פה הוא, מה שהנשים מכוערות... היופי של בנות המזרה — כבר עת להבין זאת ולהודות — אינו אלא דבר שבדמיון... בר־אווזות!... והיותר צנועות שבהן עוד מכוסות פנים... ואני — כל תענוגי בווינא היה להשכים ולצאת החוצה בכדי לראות את הנערות העובדות במהסנים ההולכות לעבודתן.

— עד כמה שאני יודע — השיג שאול — היית ישן תמיד עד אחת־עשרה שעות.

— בקרים שלמים — לא שם המשורר לב להערתו — הייתי עומד על משמרתי ומביט בשפתות, בסוכנות, ביצאניות. קבלתי תענוג גן־עדן גם בטרמווים. יפיפיות! הן! והקונדוקטור עוזר להן לכלן לעלות על המרכבה בסמיכת זרוע. אַ, אלמלי הייתי אני קונדוקטור!

— תמיד לעג... — קראה אהודה.

— אהטיקה! ארוטיקה! — לא שבעה רצון גם פנינה; אבל כעבור רגע שאלה, בכל זאת: ועיני הנשים ההן כחולות, האין זאת?

— כחולות! כחולות! — פנה אליה דוד בהעויה ילדותית עשויה — הי נפשי, הא־הא־הא!

הוד של שאול נמלא כלו הציץ. נשימתו קצרה.

ולאמו אמר באותו יום:

— להדסה לא אעזור כלום בהיותי פה... הן רק פעם בשבוע מניחים לבקרה... אם הם לא יחזרו מדעתם — גם אני נוסע....

— כל החלומות הרעים לראשו! — קללה האם את דוד יפה, שנוא נפשה — אבל היא, למה היא נוסעת? היא אינה צריכה לנסוע!

— אמא! אפילו אילו היתה כבר אשתי, הן לא הייתי יכול לפקד עליה...

— מה? — נתערבה שיינה הינדה בשיחה — גם על אשתך

אצל אנשים כמוני אין אהבה... אצל אנשים כמוני יש משחק... אבל אם ישנה, אם אפילו ישנה אהבה — יש שהגבר מכריז עליה ויש שהגבר שותק עליה... ויש...

— ויש?

על שאלה זו ענה רק לאחר שעה:

— יש שהאוהב אוהב לענות, לגרום יסורים מתוך אהבה... הגם זאת אינה מבינה?

— היאך! את זאת היא מבינה היטב...

XXVII.

שני המורים, המורה מן העיר והמורה מן המושבה, היו, כרוב אנשי הארץ, לבושים כבר כלי לבן. הקיץ המזרחי היה השליט בכל.

— שמעתי, שמעתי... — דבר המורה מן המושבה — קרוב לתקופת תמוז... עונה של משתגעים...

— כן!... — נאנה המורה מן העיר — אדם עוזב משרה כזו, אדם עוזב את ארץ ישראל... גברא דנשי קטלוהו!

— אולי הוא בורח מפני החום... פפפפ... הכבד אמנם מנשוא — התנדף המורה מן המושבה.

— מה אתה צוחק... אני קודה כל העת... ופני וידי, לא עליך, נתמלאו הבורות...

— אהא! את זה אני רואה... שוהד לא קבלתי ועיני לא נתעורו...

— אי, מהלת העינים בבית ספרנו... מר ז... שמע אתה, גמזו טוען, כי לאדם קולטורי אין במה להיות פה...

— ההוא מדבר כמו אלה? הוא! אוי, איכה אסור להאמין באנשים!

ובקצת הימה:

— ני, ואם הדבר הוא כך, מדוע אין נותן את לבו לברא פה את החיים הקולטוריים?

— ההוג צר... נהנקים... כך הוא מתאונן... נטרפה דעתו של האיש... כיהוד מעת שזו... יודע אתה בודאי... ילדה תלמידה

— אני הנני צפירה אחרת!...

— ואני, כשאני רוצה, הנני — דבורה... עף על שושנים — ואיני מבדיל... שושנה פשוטה — תהא פשוטה...

— וכי כך הוא מדרך המשוררים? המשוררים הלא אוהבים לברור כל כך...

— אבל אני בחיי אינני משורר... בחיי הנני בן־תמותה, שאין ריח דין נודף הימנו...

— אתה הנך, איפוא, כנגוד עם עצמך... זהו בנגוד למה שאמרת פעמים רבות... ממש ההפך!

— חלילה!... לא בנגוד!... אם תקניטיני, אומר לך: דוקא בפשטות יש כח־משיכה מיוחד...

— אז יש לאהודה כח משיכה גדול....

הוא שמע בקולה קנאה גלויה, ואמר:

— אבל הדלי מאהודה!... היא היתה, אולי, נחמדה, אבל... אלהים עמה! כבר בחלה נפשי בה לגמרי...

— אבל אם בינתים נתאהבה היא בך?...

— היא אמרה לך?...

— גנית...

— מה זה עסקי?... האמנם, קרירותה תגן עליה...

— קרירותה?...

ברצינות של מלומד ובצחוק ציני גלוי פתח הוד יפה את הנחתו: הכרקטריסטיקה של אהודה היא — אמר בסגנון מדעי — שלמרות מה שהיא בעלת־בשר, אין שמלה לבנה מתאימה לה!

— מה נכון!... — התפלאה שומעתו בכל לב.

— תפקידי פה מעיקרא — הוסיף הוא — היה רק להפריע מעט בעד שדוכה... אני אוהב להפריע מעט... מענין!...

— אהי המסכן!...

— והרי עכשיו אנו נוסעים מפה... יודעת את עוד מה שאגיד לך?

— אדרבה...

— את תשבת: אהבה, אהבה... בהתגלות לב: שחוק מעוררת בי המלה הזאת... כאילו גלויי־האהבה שוים... בכלל אין אהבה...

אחד, ליל אביב מזרחי, הלוהט לגבר ביהוד: לא טוב לאדם היות לבדו!...

הרגש הלז — גמור כלו — הוטל בכף הקלע. הרי קולר — בצוארו של מי תלוי? והאמנם היה הכל תרמית — והוא היה תמיד רק היא, רק היא לבדו, ולבה היא לא היה נתון לו, לא היה נתון?

כף הקלע! למה לא אמרה לו את האמת?... אבל איזו אמת?... היא הלא אוהבת אותו... היא מסורה לו, לו, לשאול גמזו... אחרת לא יכול היות... איה הן האותות המוכיחות את ההפך? מה שאין היא יושבת תמיד בחברתו? מה שגם את חברו אינה ממאסת? וכלום אפשר לדרוש כדבר הזה? וכלום צריך לדרוש כדבר הזה? זה ברור; היא הביעה זאת ברור; היא אינה מכבדת אותו, את האחד! היא מחזקת אותו לשפל! היא יודעת הרבה עובדות שפלות מימי חייו... אין בה אהבה לפלוני — לדוד!...

ולאידך גיסא — מה הוא, שאול, רוצה ממנה? שמא באמת אין לבה נתון לנשואין? שמא דוקא פלוני לוקח את לבה יותר ממנו גם בזה, שאינו מטיל עליה כל עול? והרי היא בפירוש אמרה: היא חשבת אותו, את גמזו, לידידה הנאמן... לידידה הנאמן...

ואולם דוד זה! רע! למה הוא מסובבה? למה הוא מתגנב לתוך לבבה?

איזו הלהלה מכאיבה!... הוא אינו יכול נשוא יותר את מבטו!... מבט זה נעשה משונה, מיוחד... נדמה לו, מבט זה מתגרה בו ואומר:

— מה? לא שלך?... שלי... שלי... לי לא דרוש — והרי היא שלי... אתה נמוג — והרי אינה שלך...

הריקן! הרי הוא אינו אוהב אותה כלל... משחק, משחק בעלמא...

— לא! — מחליט גמזו בלבו — הוא אינו כזה אשר חשב עליו... ביחס כזה לא יתפתה יותר בבת שירתו... פרופן הוא, גמזו, בעניני שירה... אבל לבו אומר לו: ביחס ריקני כזה אל החיים — אין משורר גדל...

אבל — לעזאזל עם השירה שלו! כאן — מאי עבידתיה?!

היתה לו... בתו של ראש־הועד שלכם...

— זו שמתה?

— כן... והנה יוצא על פי דבריו, שמכיון שמתה זו — כבר אין לו פה מה לעשות... סמל של הדור הצעיר, של העתיד היתה לו הקטנה הזאת... ומכיון שמתה...

— השך עליו עולמו!... נו, יהא כך... אבל אני איני מבין: מהיכן יש כסף לאדון זה — ליפה — להלוך בטל ולבלי לעשות מאומה מאז עזב בית ספרנו...

— הוא הלא נוסע בשבוע זה...

— נמנו וגמרו? תמתין עוד... אבל, בכל אופן, בינו לבינו...

— יש לו מקורות שלו!... נו, ובודאי הוא מקבל גם בעד שיריו...

— אם איני משלם בעד זה שידפיסום...

— אי, כל כי האי! בהוצאת „חדשות" הלא יופיע בקרוב גם קובץ שיריו „ימים ולילות".

— כמה שירים! עשרה חסר אחד...

— ומה הפלא... משורר התחיה איננו...

— משורר התחיה... הוא איננו אפילו משורר לאומי... הוא גלותי מכף רגלו ועד ראשו... הוא בן הגלות ומשורר הגלות... שמעתי אפילו, שהוא כותב גם זרגון... כן, הפצתי לדבר אתך? הקראת את „השלח"? א? מה אתה אומר על קלוזנר? זרם דתי חדש עובר במחנה...

XXVIII.

ליע התהום אשר נגלה לשאול גמזו באותו ליל־האביב הירושלמי, ליל ראשית מחלת הדסה, כשלא מצא את פנינה על המרפסת, יען אשר הלכה את ז׳, את האחר, נפתח כלו, בכל אימתו, באמצע יום קיץ יפואי — ביום הפלגת הספינה לאירופה.

הרגש אשר טפח בתוכו האיש שנה וחצי, אותו רגש האמונה הנעימה והמלאה ערך נצחי, כי הוא, לאחרונה, אינו הוא לבדו, אלא הוא והיא, כי יש נפש אחת בעולם, אשר לו היא כלה והוא אליה כלו — הרגש הזה הוטל פתאם בכף הקלע בליל אביב

בזיכת הדם אשר בלבי הנגזר של שאול ננעצה אמרה אחת: אשרה, שאין לי כל רשות להנכה; ואחר זה עוד הוספה קצרה: אך אותי לא אנקה...

הוברר הדבר!

– עם ה„נבל"? עם ה„שפל"?...

– הוא אינו אשם... למה תאשימו?...

„כלה, כלה מסורה לו... בכל לבה ונפשה!"

ובמלון עמד הוא לפניה כנידון למיתה:

– פנינה!... פנינה!... כן הוא... ככה... אני הייתי תמיד הטוב, המכובד – ואותי... אותי...

– על מי אתה טוען?

– אינני טוען... אינני קובל... אבל...

ובהתרגשות נוראה:

– בכזב סובבתיני!... לא אהבת אותי מעולם!...

היא נתפלאה. הוא מתרעם? הן עוד לפני ימים אחדים אמר לה בעצמו, כי בדברים כמו אלה...

– ואת ידעת... את ידעת, כי את בשבילי... הכל... למה, למה, אפוא... אם הכל היה שקר, שקר...

פנינה הזכירתו שהב את דבריו, כי כל תרעמות לא תהיינה בלבו, אם תודיעו את האמת...

ושאג גמור:

– דברי? מה לי דברי? קחי את דברי זורים לארבע רוחות השמים! את חיי השיבי לי!...

רוח יפה התרחץ באותה שעה בים.

XXIX

אהרן גמור בא הביתה – לבית אמו. במושבה אין עבודה, ואצל יששכר בן גרשון לא יוכל לעבוד עוד. מאז שנסע האדון יפה, אין רבי יששכר הדל מלהזכיר לו בכל שעה פניה ע"ד אחותו. הוא, אהרן, אינו סוחר באחותו!...

לאה הביטה בו ואמרה:

– מה לדבר... אשרי אביכם הישן במנוחה ועיניו אינן רואות... נהיה צר בבית!

והוא, גמזו, הלא כל כך הרבה עשה בשבילו... גם בווינא... גם כאן... הוא ידבר אתו, יברר...

ואולם הבירור לא בא – ומאליו – עד יום־הנסיעה ביפו – כעבור הדשים אחדים!

בכל הימים האלה אמרה פנינה, כי לנויורק אינה רוצה לנסוע: שם אולי תוכרח להפגש עם בעל־אמה. אי לזאת החלט ללכת לעת־עתה ללונדון.

למה הוא הולך אחריה ללונדון? – גם זאת לא ידע גמזו בבירור. השכל היה נגד זה; השכל אמר, שאם היא מתיחסת אליו כמו שהוא מתיחס אליה – עליה לבלי לנסוע, להשאר פה ולהיות במקום שהוא חי ומוצא את מחיתו. אולם היא אינה רוצה בנשואין, היא רוצה בנסיעה – והוא, בכח מוזר ומדכא, נדחף לעשות רצונה, כל זמן שתפכים, כי יעשה את רצונה...

– ואת נוסעת יחידה...

– בפעם הראשונה?...

– אבל מדוע לא... לא נסע שנינו?

– מי אומר זאת... נסע...

– אבל הלא הוא... הוד... אינו נוסע אתנו...

– מי התחייב לדאוג ליפה... הוא שב אל בית הקפה שלו בווינא.

נתגנדרו כל האבנים. הם, הוד ופנינה, לא יהיו ביחד. נפרדים. איזו שטויות! ביניהם לא היתה שום קורבה מעולם...

היה כף הקלע... אבל בבואם שלשתם ליפו, על מנת להיות שם באניה, ישב הוד יפה כל העת וקרא את שיריו־בפרוזה – „הדברים היחידים שאפשר לקרא" – ואל כל הדברים האחרים כאילו לא שם לב, ופנינה הגידה פתאם להבריך אחריה בקונטורה של כרטיסי־מסע

– גמזו! טול בשבילי עד טריעסט.

– עד טריעסט?!

– עד טריעסט.

– את נוסעת לווינא?!

– איזה הליך בדבר!

האהובה!... שין ימנית לא ידעה היא לבטא כהוגן. כמו „סאול" היה מצלצל תמיד שמו באזניו. „סאול", „סאול" – ואת הקול הזה שמע הוא, פלוני, הוא – ולא הוא!

ובהרות־קיץ היו בפניה, בהרות־קיץ! אַה, את הבהרות האלו פלוני רואה, פלוני, שלו הנהו...

ומדוע ה ו א, פלוני, דוד, רעהו? מדוע אותו? למה דוקא אותו? אלמלי היה אחר האיש... אחר, שגם הוא היה אוהב אותה...

אבל מאי נפקא מינה? מאי נפקא מינה! אדרבה, תשפל, תשפל עד שאול תחתיה... נקם, נקם יראה בה... אשר סובבתו במרמה...

לא... לא!... כל זה אינו נוגע לו בעצם... בעצם ראויה גם היא לחמלה... היא אוהבת ולא אהובה... ממש כמותו... ממש כאחותו...

כן, כן, היא אמללה, אמללה... לא אהודה... מה אהודה?... ה י א... אוי, מה אמללה היא, אוי!

אמללה... ובמה אפשר לעזור לה, במה? אוי, אלמלי היה יכול לתת לה לשקוי את דם לבבו – למען ירוה לה... אוי, אלמלי...

אבל מנין, כי פלוני אינו אוהב אותה?... פלוני, אמנם, אינו מכשר לשום אהבה... היא בעצמה אמרה זאת... „גם את עצמו אינו אוהב"... דבריה ממש... אך אותה הכל אוהבים... הכל...

והב מאושרים יהיו, הם מאושרים... בחיקו היא יושבת, בחיקו...

אבל גם זאת לא!... לא זה העיקר... על תוחלתו הנכזבה הוא צר לו, רק על זה, רק על זה...

היקרה!... בה אין סלף... בוגדה? במה? היא צדקה... נפשה ישרה... לא אהבה אותו, את שאול, ותלך מאתו... לאחר הלכה... מדוע? מפני מה? במה זכה? במה הוא טוב ממנו? משורר הוא?... אבל הלא שפל... שפל?... היא בעצמה אמרה זאת, היא ולא הוא... ובכל זאת הלכה אחריו... ככה היא אוהבת אותו, ככה...

אוהבת? טוב, טוב, תאהב לה את אשר היא רוצה... אבל ההיתה לה רשות להתנהג ככה אתו, את הבלתי־אהוב? לרמסו ברגלים? לסבבו בכזב? להשהיר ככה את נשמתו?

שאול התרומם מעל הדרגש – ויתיצב לנכח התמונה המצולמת.

– היא!... הלכה!... כלנו הולכים מזה... כלנו מוכנים ללכת... כלנו... רק הדסה נשארה... הדסה תשאר פה...

לאה בכתה ואמרה. — פעם אחת שמעה במושב צעירים דבר מן ההיסטוריה... באיזה מקום רחוק — בהודו או במקום אחר — יש מנהג, הוק, אמרו, שהאלמנה צריכה... מחויבת ללכת אחר בעלה המת לקבר... תראה בנחמה, אם לא מנהג נאה הוא זה...

— אלמנה! אלמנה!... — התנגד אהרן — תמיד אנו קשורים אל המתים... אני מקבל כבר משרת השומר במושבה.... ששים פרנק לחדש... מה לך עוד?

לאה הגדילה את בכיה:

— שומר... שומר... להרג...

— לא כל שומר עלול להרג — אמר אהרן ולבו בל עמו.

כלבי היה הוא מסתיר מעצמו את הבטחון האינסטינקטיבי של חי בריא, כי לא יהרג. היא השלה את נפשו, כי אדרבה, הוא ידע שאסור לו ללכת, אבל בהכרה הוא הולך למקום הסכנה.

מחתה לאה את דמעותיה:

— לא על הדחקות שבביתנו אני מצירה... לא על החובות... על החרבן אני דואגת... ביתנו הולך ונהרס... שאול... מתחלה לא שמע לקולי... נסע... אחר כך שב מיפו... נשאר בלי משרה...

וגם בנידון זה נמצאה מלה בפי אהרן. אלמלי היה שאול פקח, היה עוד מכיר תודה להאדון היפה, שגלה את עיניו בעתו. שלא במתכוון עשה זאת, לא לטובתו, אבל גלה. אלמלי היה שאול בר־דעת — היה עליו לשמוח ותו לא. אחר כך היה מתחרט, סובל יותר מאשר עכשיו — וכבר לא היתה אפשרות להושיע!...

XXX.

דעת שאול בעצמו לא היתה כך. לו נתגלה והוא נושע — אך למה לו הגלוי? למה הישועה?

היא!... היא!...

ברוכה היא השעה אשר נפגש עמה, ברוכה היא... אלמלי היה יודע גם מתחילה את אשר יקרה לו באחרית הימים, היה הוא רודף אחריה, רודף... הוא היה צריך לברוח ממנה, לברוח כמפני הפתן — אבל ברוכה היא השעה, ברוכה היא השעה, אשר פגש אותה... האהבה!...

וכמה — ונשמה" ; ולהלן — בתור נגוד לזה וככר בלי הרווים — על „עין המשהרר המלאה רוע", על „לבו המלא אושר", על „ידו המלאה חסן" ועל „גרונו המלא שכר" — ואולם כל דברי השיר לא אמרו כבר ללבה של הקוראת כלום: אלו היו דברי איש זר, לגמרי זר...

ובזכרונה הואר הודו של המחט אשר ירד ללבה בהיותה באחד הנשפים לפני נסעם שניהם מזה עד ראיה ושמיעה למחזה אחד.

הם עמדו על המרפסת — והיא, אהודה, בפנים הדרו של שאול, מאחורי הדלת.

הם לא דברו עברית — לא היה דרכם בכך.

— אם כן עלי יהיה לפנות עוד הפעם לשאול... הוא יתן! — אמר הוא.

— הלא אני אתך! — אמרה היא.

אתך! דוא! דוא! הם אומרים איש לרעהו „דוא". אתך!

היא לא מצאה און בנפשה לגלות את מציאתה הפתאמית לשאול; אבל היא בעצמה, מאותו הערב ואילך, לאחר שיצאה והתהלכה לה לבדה בין האבנים אשר מסביב לבית עד שתים בלילה, הדלה להשוב על דוד יפה את מהשבותיה הרגילות. ושעות העבודה הרבות ממהרת ולאחר כך בבית המלאכה של מאדאם שניידער, ביחד עם מבטיה התביבים־העוקצים של המאדאם היקרה בכל רגע ורגע, עשו את שלהן... שכחה!

אהודה הניחה את מחברת השרים.

היא נכפפה על מכונת־התפירה אשר בבית, הניחה תחת המחט את שולי הדבר, אשר תפרה בשביל אמה — והבלוזה המרושלת שעליה הבליטה את מבנה־גוה, המשולל רכות ועדנה, ואת חזה הצמוק, הבלתי מפותח. בשרטוטי פניה הבלתי עדינים ביותר, שלא הצטינו גם בסימנים של טובת־המזג, נבלה הרעננות הקודמת, מן ראשית האביב המוקדם, ואותה טהרת־הנפש שלה, בת חוסר נסיון החיים, נדלהה בעבודה מחשבתית פנימית...

— כן, — השכה אהודה — אהבה, אהבה... צדקו דברי השיר: „מה זאת אהבה?"

דוד יפה... כן, היא אמנם קותה לאיזה דבר מקרבתו, מידידותה אתו... משורר הוא... הוא אולי יפתח לפניה עולם חדש... היא תלמד

ריקניות מאפסים — ריקניות אפורה.

XXXI.

בעינים אפלוליות הביטה אהודה גמזו על אחיה הבכור. היא לא פנתה אליו, להביע לפניו את צער נפשה: הגיונה הברור הגיד לה, כי אין בכח להקל לה כלום. אבל יאוש נפשו הוא הסולה כל כך היה זר לנפשה. מה היא פנינה — כי ככה יתאבל עליה?...

מווינא נתקבל קובץ־שירים קטן, שלוח ביד פנינה, — והוא אפילו לא השגיח בו!...

אהודה נטלה סכין, גזרה את דבק הדפים, וקראה על העמוד הראשון:

הָיָה יוֹם סְתָו
הָיָה יוֹם עָב,
וְאַחֲרָיו – לַיְלָה.
יָצְאָה וּמְטַיְּלָה
חִוֶּרֶת הַלְּבָנָה.
אָנָה?

רִבּוֹא רִבּוֹאוֹת
אוּרִים וּנְגֹהוֹת;
נְתִיב הֶחָלָב
מַבְהִיק שָׁלֵו;
וְנִטְפֵי סַפִּירִים
מְאִירִים.

— של מי זה?
היא עלעלה ותבט על השער:
— אי!...

מעבר לדף היה כתוב על „נפש אדם דלה, שמתמלאה, מתמלאה: דמיונות קפואי פנים, הזיונות לבנים, ילדי עצבת, ילדי המות — כמה

פה.. בבארי אשר הפרתי...
בחצר עברה שיינה הינדה:
– למה אתה יושב כאן, שאול?
– אני הוגה על החתונה שהיתה.
– היתה בשעה מוצלחת. ברוך השם! כי מה?
– לא כלום. מזל טוב!
המהותנת עברה.
הוא שב אתמול מן החתונה – הוא לן בחדרו של אהרן, שם – „בעמק ירזעאל". אהרן לא היה כל הלילה בחדרו: מלא היבת משמרתו. עם עלות השחר שב, העמיד את הקשת בפנה וישכב בצד אחיו בגאוה. הוא – שומר המושבה!
שאול, ששנתו נדדה, השב על אחיו: אחד השרידים-הפליטים... גם נער לא דרוש, שיכתוב את מספרם...
ולאחר זה:
שומר המושבה... איזה תפקיד חשוב! איזה דבר משולל כל דעת! היא, אהרן, אינו רוצה להודות בלבו, כי עבודת השומר חביבה עליו יותר, יען שקלה היא יותר מעבודת המעדר, שאינה לפי ידיו. עבודת המעדר לאדם, שאינה לפי ידיו – איזה דבר משולל כל דעת!
ובשעת החתונה נאם החתן יששכר בן גרשון בקול רם:
– מסכים אני לכם בדבר הפועלים... אבל חובבי-ציון, כל חובבי-ציון – הא לכם מטליק אחד בעד כל חובבי-ציון! מדוע אינם עושים פה עסקים? מדוע אינם עוסקים פה בתעשיה? מדוע אין הם נותנים לבם לעשות פה, למשל, שכר, שעולה כאן ביוקר כל כך גדול ע"י הובלה מן החוץ ושסוף סוף אי אפשר לתתו לתוך הפה? אמת – מה שאמת אמת – שעורים הם ביוקר פה... אבל מדוע, למשל, לבלי לעשות פה הכלים, בשים אל לב את מצב הפשתים דפה? והנה יש גם מיני סלים, שמשתמשים בהם לנשיאת-המר לבניה – מדוע זה לא? ידים בשביל פבריקות אפשר להשיג פה בזול... יש ערבים... יש תימנים...
– ואת הדסה לא זכר... לא זכר את הדסה – גחך שאול גמזו.

הרבה ממנו... היא תשכיל, תעשה למורה... מה תקותה מן החייטות?
התקוה לא באה! הוא בעצמו לא היה איש עומד ברשותו.
להוצאת הדרך לקח אצל בן־גרשון...
בן גרשון, כן, בן־גרשון...
התקוה לא באה — היא כמו נשכח — ומה עתה? נמאס עליה הבית, בית אמה, נמאס! תמיד עוני, תמיד תאניה, תמיד תרעומות!
ימות הגשמים מתחילים — האמנם לא יבוא כל שנוי? האמנם לא תהא אחרת לעולם?
יהיה מה שיהיה — ובלבד לא זה! ובלבד לא זה!
הנה אמה יושבת וממתינה למדידת הדבר התפור. — פניה מה הורעו!
הורעו פניה והיא קובלת על החיים שאינם לפי „האורמלה"...
אוי, אלמלי אמרה, למצער: האי־נורמליים!
תוספת היא מלים בעלמא ומשבשתן... מזדקנת מיום ליום...
— אוי, אוי — שגור בפיה של המזדקנת — אסוני מתחדש אצלי בכל שעה, בכל שעה... איה הוא? איה?... לא האמנתי, כי ככה... ככה, פשוט... כי לא יבוא... כי לא ישוב משם... לעולם... לנצח... אלינו... משפחתנו אשר אהב ככה... אשר היה קשור בה ככה... ואשה עתה נהרסה כלה... כי לא יבוא להגיד... מה אתו שם... שייך לומר: בחלומות איננו מאמינים... אבל כי לא יבוא... גם בחלום... טרגידיה אמתית...
פחד של מסתורין נמלאו עיני לאה.
ובאותו הערב רמזה לשיינה הינדה:
— מה... בנך מן המושבה איננו נראה כלל... מאריאשע זכרה היום את הדסה — תהא מליצה טובה בעדנו — ובכתה בדמעות שליש... בהמנת — היא אומרת — על יששכר בן גרשון...

XXXII.

בנשף בערב היום, שבו גמרו הערבים לחפור את הבאר, הלך שאול גמזו וישב על שפתו ויאמר אל לבו:
— הדסה נשארה שם... בכברת הארץ אשר מחוץ לעיר... ואני

הֵקָא בהצר באותו הרגע) מצא אבן אחד מוסע ממקומו. דרך המקום הפנוי הזה פלס לו המטביע־את־עצמו נתיבה. אצל האבן היתה גם מגבעת של תבן. נראה, שבשעה שהתנפל האיש אל מעמקי המים הסיר מבלי משים את כובעו מעליו ויזרהו הלאה. ממש כמו שהיה משליך את כובעו על השלחן לפני עלותו הבמתה אצל „פועלי ציון" לנאום נאום... שם, בווינא...

הוציאוהו. הכניסוהו הביתה. נתאסף קהל ירושלמי. בא גם הד"ר הרופא הממונה־הגבאי בבית האולפנא, שהיה הנטבע משמש שם בכהונת־מורה. אמר הד"ר:

– ההיר הצעיר!... אבוד עצמו לדעת... האנשים אשר באו לפלשתינא לפני עשרים שנה היו יותר אידיאליים...

הניצה אשר שמו לאפו של המאבד עצמו לדעת לא זעה. באו החשך והסוף.

XXXIII.

בדותא! מן החושך־הסוף היה רק חושך; סוף לא היה.

איתו הדבר הבלתי נתפס והנפסק – ש„היים" שמו – עדיין לא פסק מלהמשך... ברוך הגולם עבר...

– ברוך! – קרא לו שאול.

הגולם נגש.

– מה, גם בערב אתה עוסק בנשיאת הלב?

הגולם הרים את הכד לאות הן.

– יאני... כמו שאתה רואה... יושב על הבאר...

– אם נהר אין פה בירושלים... – הסכים הגולם.

– למה נהר?... לרחץ?... לטבל את הבשר?...

– לא נהר ולא ברכה! – העמיק הגולם.

– ולא מוב? – שאל היושב.

– מאי איכפת!...

– היאך מאי איכפת?

הגולם באר:

– מפני מה יהיה טוב?... כבכל מקום... ביפו טוב?... כרטים

...והנה היתה גם התנונתו הוא, גם התנונתו של שאול. יושבי־ראש הישיש של „בית העם" נשא נאומים על רעיון „התחיה"...

והוד לא נסע מזה, לא נסע... של מי הוא הדרך הנולד? של מי?

— אין אשמים, אמר שקספיר, אין אשמים...

כך טוען הוא.

— בכל אופן, לא אני השופט...— מוסיף שאול — לא אני השופט...

כך מוסיף הוא.

אבל שיינה הינדה צועקת:

— לא אשגיח בזה, שבתי היא... הצפה היא... אשת־איש... הטמאים בעיר... ילדים קטנים מתים... הדסה מתה...

הדסה...

הדסה! לכי, בתי, ואספר לך. נטל החול והחיים יעיק עלי. חיים הדשים — על איזה יסוד? אם ישן מפני הדש לא יצא? אם גם ישן אין? אם הכל כדאתמול?

הדסה! חיים חדשים — למה חיים חדשים? מה יביאו החיים החדשים?

הדסה! מורך בחור זקן — ואת ילדה קטנה. זקנה ובחרות; ראשית ואחרית. אחרית באחד עשר ירחים — כל ימי היותו פה; להמשיך אור? ואתא מיא וכבא לנורא! „וזרקתי עליכם מים טהורים"? רק כתיב!

הדסה! לכי אתי ואתן לך עוד ספור! הספור לא יפה, בתי, אבל קצר הוא ואמתי. ספור קטן מחיי אדם קטן, אשר ידעתיו בימי היי. קטן היה האיש, אבל טוב ומועיל ובארץ ישראל גר. אולם לא הועיל הטוב, לא הטיבה התועלת, ו„ארץ ישראל" לא הצילה. מה הכא ומה התם? אין מנוח! שדי המר לו.

הדסה!... מה, בתי, מה? מה, הקטנה? הילד המורה, הילדה, א? אין בית ספר? לא היה המורה זהיר — ויפול לתוך הבאר... א? מעתה ידע כבר איך להזהר, ידע...

על שפת הבאר היו אבנים. כששמע ברוך הגולם נושא־ההלב את צעקתו משם (הוא לא יכל שם לבלי לצעק, והגולם עבד

שמים היה שמוף עליה ועל אילנותיה הצעירים הנטועים, אבל „החיים היו שם בזול!"...

המושבה היתה מהלך שלשה ימים מיפו, ובכל זאת כשברחה משם אמו, לאחר מות בעלה, ובאה ליפו עם שני ילדיה: אהודה ואדרן,— נדמה לה, שעוד המקום קרוב... ועברה לירושלים.

בירכתי המושבה, מעבר לעצי האקליפטוס הרכים, בלטו מצבות יהודיות אחדות מעל בית מועד לכל חי. אחת מהן — עקומה והדה— שהשוכן מתחתה היה „המופלג בתורה ובחכמה ומהונן עפר ציון ר' נחמיה בר' שאול גמזו", דממה כל העת באופן מיוחד, ודומיתה המיוחדה כאילו התגרתה ואמרה: בעל שכל ובעל מוסר היה הנטמן פה, הכל היה אצלו על פי השכל והמוסר, את בני ביתו הדריך בשכל ובמוסר, לאלהים היה לבני־ביתו, לאלהים היה הנפטר, הכל דכא אצלם בכח השכל והמוסר, דכא — ונפטר... והוא נרקב פה; שבק היים... והיים לא שבק, לא שבק חיים — — —

שאול גמזו נתישב שם בביתם הקטן והעזוב ומפקידה לפקידה בלילות, בכדי להקל השעמום, היה מעתיק ללא־צורך אל הנקי את החלק השני של הכריסטומטיה החדשה אשר חבר לפני שנה. ובכל יום ויום בשעת קימה בתוך האויר המשונה והמוזר היו עוברים במוחו כל הקימות של ימי חייו... ברוסיה... בווינא... בירושלים... מה שונה כל קימה וקימה זו מזו.

לאחר שהיה מבשל לעצמו תה על מכונת־הספירט, מכינו ושותהו אותו עד גמירא, היה נוטל את מקלו ויוצא לשוח. בשעת נטילת המקל היה רואה, שידיו רועדות, והוא בן ל"א!... אבל— „מאי איכפת"...

הוא היה מחזיק את המקל וזוכר את גזירת המקלות במוהילב עיר־מולדתו. ימים כאלו היו. תסיסה נראתה בין צעירי ישראל. סו־ציאלדימוקרטיות. וסימן היה לסוציאלדימוקרט, שהוא מטייל ברחוב הראשי ומקלו בידו. עמד שוטר־העיר וגזר על המקלות... בעלי המקלות — מקלותיהם היו נגזלים מהם בידי שוטרי־הרחוב, והכאות וסטירות היו מנת חלקם...

איזו זכרונות! איך נתהדר כה זכרונו! זהו מפני שהי הוא רק כהעבר... אבל — „מאי איכפת"... היקא עכשיו אפשר להיות...

קונים בעד מג׳די ורבע... אבל מה שם? חלב אחר?

— הנך פילוסוף, ברוך... פילוסוף גדול... רוצה אני להפגש בך לעתים יותר קרובות...

— לי יש אשה...— מאן הצד השני — אין לי פנאי... אמר ירמיתני — ערבא פרת... אני — ברוך...

— טוב... — התרכך שאול גמזו — אבל מדוע אתה רזה כל כך?

— רזה? מפני שאינני שמן!

הפסקה. הרזה אמר ללכת.

— הכה מעט — התחנן גמזו — אולי תאמר לי... אולי תאמר לי, ברוך... דבר אחד...

— אחד — ולא שנים?...

— אחד...

— הייני?

— במה... במה להאמין?

— להאמין? — ב„אני מאמין"!

— איך?... במה, איפוא, אתה מאמין?

— בהלב!

ברוך צחק צחוק פשוט, בריא, מעומק הלב. לשאול גמזו נדמה, כי הוא בעצמו צוחק את הצחוק הזה. עלה פחד בלבבו.

— אבל איזה תוכן בחייך יש לך? — דרש בהרי אף.

— מה?

— תוכן!... איזו תכלית!...

— תכלית... בודאי יש דבר כזה להדיין... אה, עכשיו אני מבין... אומרים, שאשתי אינה נותנת לי לאכול... יאמרו!.... מאי איכפת? אני יודע, כי היא נותנת לי לאכול!...

הגולם גרד את בשרו במתיקות.

XXXIV.

בימות הגשמים הלך שאול גמזו אל המושבה הרחוקה השומרונית אשר בה מת אביו. המושבה היתה שוממה מאין יושב, ועצב בידי

לא השב, על פרי ה„הנאה" לא השב, אפילו על הדרישות „הטבעיות" לא השב. הלאה כל הלוקים והבדלים; הלאה כל מושגים מופרכים...

לא כן הוא, הוא, הגר כאן במושבה זו. איזו נפשיות ארורה, מגוהכה. נפשיות?... איזו נפשיות!... הבדלות שחורות דולקות במוחו: מעלה ומטה, אהבה ותאותנות, קודש וחול... אבל כלום לא עולה על כל אשן אותה הלהבה האדומה, אותו היקוד המלהך בו כלו ימים רצופים, לילות שלמים?... נפשית— אכן, כמה נפשית היא אותה האיבה, שהוא מרגיש אליהן, לכלן, הא־הא... אכן, נפשית מאד היה אותו רגש־התועבה שהרגיש לפעמים לאהודה, לאחותו... הא־הא...

הלהבה הלוהטת!... כאן, במושבה זו, היא פותחת לאט, לאט, פותחת והולכת, אבל עדיין קשה היא מנשוא... קשה!... זה ודאי... בהויות כושיות, מצורעות ובמכנסים, עוברות — תבאנה הן ותוכיחנה... ואידך: מעלה ומטה, טהרה וטומאה — מה? גחוך!...

והיא? — היא מאי עבידתה הכא?... כלום היתה היא דוקא? כשם שנמשך אליה, כך היה יכול להמשך למאות אחרות... מתחילה, באותו זמן ולאחר כך... גם זה ודאי...

היא... לפני צאתו מירושלים — נתקבל מכתב ממנה. מלונדון היה המכתב — לא מווינא — והרבה דברים היו בו על תכונת כותבתו, שכל הבא עמה במגע ובמשא סופו, וי, שהוא נידון ליסורים — ושמו של חוד יפה לא נזכר אפילו ברמז. היא כתבה: הוא, סאול, היה ונשאר ידידיה היחיד בעולם... אם לא יבוא הוא, סאול, לונדונה— תשוב היא ירושלימה.

הוא השב: אם תשוב היא ירושלימה, אז אפשר מאד שאסע לונדונה. אבל על המכתב לא ענה דבר וחצי דבר.

ועוד השב: המרפסת היא גבוהה... מתחתה חודי־אבנים... אבל להפסיק את החיים אין כל חשבון אפילו מצד ההגיון. היה הגיוני להפסיק חיים, שאין בהם תכלית עליונה, אלמלי היתה התכלית העליונה הזאת במציאות, אלמלי היתה מתגלית במקום אחר, באיזו חיים אחרים; אבל מכיון שהדבר ארעי הוא גם בלאו־הכי, תמיד ותדיר נעדר השכל ונעדר התכלית בעיקרו — היש הגיון בזה להפסיקו מפני שאינו חי חיו של איזה שמעון בר־כוכבא — שמה היו הם?...—

חקא אחרי ככלות הכל... רק באופן הזה אפשר להיות...

זכרונו נתהדד, חי הוא בהעבר — אבל אותה שכח! שכח לגמרי!

לפנים היה הוא רואה בודאי בעובדה זו, בשכחתו המוחלטה, אות, כי היהודי אין בו רגש אהבה חזק — וזה היה מכאיב לו. צר היה לו גם על רגש האהבה הזה גופא — ויהא אפילו הבלתי חזק — שנשכח, נקבר במשאון, הלך לטמיון...

עכשיו הוא חושב:

— אדרבה... אלמלא היתה ידו של פלוני באמצע... אלמלי היה נושא אותה — מה? איש ואשה... במה היו חיים שניהם? תמיד, תמיד ביהד... תמיד, תמיד בהכרת־האונאה... וכך בכל יום ובכל שעה... איזה אסון!...

איזה אסון!... אפילו אלמלא היה יד פלוני באמצע... כי מה היה יכול לצאת מזה? מה היה יכול לצאת מלבד סכסוכים נפשיים ובהילה, מלבד סכסוכים נפשיים ובהילה?...

בהילה!... בהילה אפילו אלמלי היתה מלאך... אבל היא כלום היתה מלאך?... היא לא היתה אפילו לא מלאך... למה לכהד — היא לא היתה כלום... מה היה בה? הא־הא...

הא־הא?... ככה הלא היה צוהק הוא... יפה צוהק ככה... הוא היה צוהק ואומר:

— רק בלי צביעות! חיי משפחה דרושים? הולדת בנים? אשה כשרה אחת בתפה וקדושין? כל זה אולי דורשים אחרים, שזה יהיה דרוש... נו, תורה עלי ההברה באצבע... לא תדאג לי, מאחר שאיני דואג לה... לא תשתתף בצערי... הא־הא!... בלי צביעות: לי דרוש מלוי הנאתי ותו לא... ואת זה אני משיג בכל אופן שאני יכול... הניד ראשך כהפצך: בצניעות ופרישות אין לי צורך...

— בדברים אחרים — השב גמזו — הקשר המתמיד, ההיצוני, מקובל, דרוש למטרותיה החיצוניות של החברה, שהרי, באמת, כיצד אפשר להיות אחרת? למצער, עד הסדר הקומוניסטי לעתיד לבוא, הא... אבל להאדם הערום, המבטל־הכל, דרוש דבר בלתי מתמיד — למה איפוא ישים ראשו בעניבה?

כה אמר יפה, כה אמר הוא, הערום־משנה; אשרידהו. על תוצאות

י. ח. ברנר.

מֵעֵמֶק עָכוֹר.

צִיּוּרִים וּרְשִׁימוֹת

הוצאת „תושיה" ורשה.

הממכר בהוצאת „צנטרל" ורשה, נובוליפקי 7.

אלא היי איזה אינוואַליד, כמו שקורין לזה, באפס רצון, באפס כל תקוה, במושבה רחוקה, שיושביה יצאוה?

— כן... — המשיך — אין חשבון... ובכל זאת... כמדומה, שאי־החשבון הזה מוטעה הוא באיזו ציפרה... מוטעה, בכל זאת... וטעית מכוונת ... אבל — „מאי איכפת"... יהא שיש חשבון... יהא שיש חשבון... למה זה מכריח אותי?...

וכרגע הוסיף:

— כן... לא להפסיק... אבל לצאת מזה, אילו היה לאן, לא היה מזיק...

שאול גמזו יצא אל הבצה הגדולה והירוקה אשר במעלה המושבה, ואמר לעצמו משום־מה בקול:

— כך... תמיד בדרך... נעים ונדים... כקנה במים...

תרנגלת־אם טילה על שפת הבצה בתוך אפרוחיה ובלוית תרנגול — בעלה. אחד האפרוחים מצא זרעון אחד אשר היה גדול מפיו ולא יכול לבלעהו. אז החלו הנשארים, אחד אחר אחד, לשלול את הטרף מפי אחיהם. אילם לא. פה אחד יכול לעשות את הנהוץ. היתה הטיפה־דחיפה נהדרה. רק שנים מן המשפחה היו בלתי זריזים, לא שמו עין אל הטרף השמן והגדול — וירעו לבדם. בגאון־תרנגולים נגש, לאחרונה, האב ויתקע בזרעין את הרטומו. התרנגלת דברה את עצמה...

שאול גמזו כרע, נסמך בהפירה הקטנה, שהיתה מסביב, והביט בבני־הטבע אשר בחברתו. אבל עיניו קמו וכאילו לא ראה כלום. שפוד נוקב מוח־העצמות ומעלה הבל היתה בצינורות הגוף, שפוד דקיק ובלתי נראה, עלה אליו מן האדמה הלהלהה, עלה ונתקרב. האדמה היתה להלהה ורכה, והאיש, המשתטח עליה, נגע בה בראשו הכבד, ופסוק אחד משונה וקל נטרף בתוך פיו:

— אַנעים זמירות לקרירות... ושירים ארוג — למים קרים.

תֹּכֶן.

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA, NOWOLIPKI 6.

מלתא זוטרתא.

I.

הילדה מתיפחת ומשמיעה קול בוכים —

והיא, אשה בעלת פנים זועפים, בלים ומרירים ועינים דואבות ודומעות, שמתחתן גומות־תכלת, עומדת למעצבה על יד העריסה, מנענעת אותה, מנעימה זמירות בלחש ומדברת רכות וקשות על לב בתה, בת השנה, כי תישן —

הוי, כאב־לב! הילדה ישנה זה לא כביר כראוי, כי כל הלילה נדדה שנתה מעיניה בצבות לה מעט הבטן, — והנה התפרץ הביתה פתאם „המזיק" ההולך־בטל לבקש את זנב הדג־המלוח בהדי לחמא — זולל וסובא! —ואף כי אחרי שבעו מהלומות וקללות יצא יצא החוצה במחולות ורננים, אך את התינוק העיר בטענותיו ובצעקותיו. לשון־בלעם!

— אבי שבשמים! — מתפרץ קול־תרעומה מקירות הלב הרגז — מדוע לא תישני, נשמתי? מה לך, חיתי? מה יכאב לך? הבטן? ... נו, ישני, ישני, — אוי, הילדה חולה... — ישני, עלובתי, לא אוסיף להכות... אַ — אַ — אַה! — „תַּ — חת ערי — סתה של ח — יה׳—לי"... רבון העולמים, מה לי לעשות? מה היא דורשת ממני? החלב אשר בשדי הצומקות? השומעת את? אסוני, צרתי, הותי, ישני!!... ישני! — אני מצוה עליך...

הקול הרפה נחבא רגע —

— אַ—אַ—אַה! — מתעודדת האם — ישני, חמדת נפשי... „עו — מ—דת עז לב — נה". ישני, חיה׳לי... עלי לכלות את המלאכה, בתי —

ולכלות את המלאכה של העלמה סיגנצין, באמנה דרוש כמו לחיות ממש. התופרת החולקת לה עבודה בסוד העידה בה

מבלי משים פנתה לאחוריה, כמו תקרא להעיד במחלתה את העזובה הרבה אשר בכל פנה, בכל זוית, את הרפיון ואי־הסדרים הנכרים, את הרצפה השחורה מבוץ, את האויר הנרקב, את קורי־העכביש המכסים את התקרה השחוחה, את החלונות הצרים והמגואלים, את הקדרות וכל הכלים המלאים זוהמה לאות, כי לא שטפו במים זה כמה.

רגליה היא בחליים ומכאובים; מחלות קלות כעין כאב הראש, דקירות בחזה ובצלעות יפקדוה לעתים היותר קרובות ורשמיהן לא יעזבוה אף רגע. „כי בן האדם הלא איננו לא מלאך ולא שרף וגם לא בהמת הארץ". ואולם כשהיסורים החביבים באים בימות החרף, אז, אם כי הקר, הדחק והמרירות שבימים האפלים והקצרים והלילות השוממים והארוכים יתוספו עליהם — הנה לעמת זה ירוחם ברוך בבית ויש למי להתעסק במחלתה, להבהיל את הרופא, לרוץ אל המלחש, להביא סמים, אגב, בפניו מורגשת הנאה מיוחדה גם בגניחות... לא כן בקיץ: הוא איננו, רחל טרודה בצרתה היא לשאת את משא כל הבית והיא מתמרמרת ומתרגזת ואל אמה לא תשים לב; הילדים „הנבערים" מיללים ומתנפלים על האם השקועה בדאבה במשיכות ובתביעות; התינוק מתמוגג בבכי קורע לב...

— ובכל אלה — שגורה בפיה מעין הלצה — נעימים הם ימי המחלה... טובים מאד... אך טובים מהם אלף פעמים הימים שאחר המחלה...

כל החמה אשר בלבבה תחול אז על ראש הילדים, כל זעמה האיום היא שופכת עליהם. בשארית כחותיה תפליא את מכותיהם. ביחוד היא „הורגת" את ה„מזיק". את שאר הילדים היא מרחמת מעט: שמואליק הוא חלש, לישראל נחקה חטוטרת קטנה, הקטנים גם חם חולנים, מבטם מלא בשת וחרדה ועיניהם נטויות לארץ, פניהם מפיקים כסילות וכאוב מארץ קולם... לא כן הוא: שנאה עזה וקנאית היא שונאתו בשעת כעסה... הוא חי, עלז, שובב...

יש אשר היא הולמת את ה„גזלנים והרוצחים" — תבאנה עליהם ארבע מיתות — ברממה עצורה, ויש אשר פיה מלא באותה

להשלים השמלה עד יום המחרת, אם חפצה פרנסה היא גם לימים הבאים. נחוץ לעבוד כל הלילה...

כי הנה בשלשת הימים, ימי מחלתה, לא נעשתה המלאכה כלל, ובני הבית הן לא התענו בימים האלה, ויאכלו וישתו, ויסיקו את התנור דבר יום ביומו — ומאין? התמצא משכרת אחרת אם לא ממחטה? שכר הכרם אשר חכר ירוחם־ברוך אישה בשנה הזאת עוד לא נראה לעת־עתה, מלבד מעט הפרות שהוא מביא עמו תמיד בחזירתו, לחדות לב כל בני־הבית. ולהבא — מי יודע! אשתקד לא היתה פרנסה כלל, ובכל ימות החרף לא הכנים אף אגורה אחת...

היא כופפת את ראשה, מסתכלת בילדתה ובאה לידי החלטה כי ישנה היא. אבן כבדה מתגוללת אט־אט מעל לבה הנמק. —

בזהירות רבה היא סרה מעל העריסה ויושבת על יד המכונה.

היא כלה תפלה: יהי רצון שתישן הילדה ולא תפריעני מעבודתי!

הילדה היא צעקנית ורגזנית; כל חשבון לא תדע: יומם לא תניח לעשות מלאכה ובלילה — לנוח. היא ממררת את החיים...

* *
*

דממת־ליל, המלאה תוגת־עולמים ואשר תמיד כמו תחכה לאיזה דבר־סתר, כסתה את ראש החַיטה וכל אשר מסביב לה... רחל הבת הצעירה ושני נערי ה„תלמוד־תורה" עודם ברחוב בתוך כל המתהלכים והמטילים לרוח ליל־הקיץ הנעים. העלם הבכור העובד בבית־החרשת כבר ישן הוא, כי עליו לקום מחר בשעה החמישית וזה שעה לשובו. השכן־הרוק המורה המתגורר בחדר השני הקטן הלך לדרכו ולא יפריע את הדומיה בקריאתו...

אך הנה היא דוחקת ברגלה על מַדרכת המכונה, והאופנים מתגלגלים ומשמיעים קול שריקה.

נשימותיה תכופות. העבודה נראה לה היום קשה מבשאר הימים ובלבה צללי־הרהורים על דבר הנסבה אשר בזה: אם השעה המאוחרה בלילה או חולשתה אשר לא סרה עוד מעליה לגמרי. זה רק יומים לקומה מערש דוי להתהלך בבית.

— בת־מזל... הכל תלוי במזל! — מתאנחת האם המאוינה בענין רב לכל העובדות והמעשים ולבה לא ינוח — כן, הצלחה, הצלחה לא־יהודית...

והיא מתבוננת בפני בתה המגושמים והמכוערים —

— מזל... כן, שנואת־המזל היא... שנוא־המזל הוא גם ירוחם־ברוך...

כי, לכאורה, הן טפש איננו! עם הארץ איננו; אדרבה, איש שהיה בערים גדולות, באודסה ובברדיטשוב ובכרכי־הים, ויודע במילי דעלמא ובר־אוריין קצת ומעורב בן הבריות ושופט על כל בעיון ובהסברה ובהכרת ערך דעתו „ועט לו בידו", ואף על פי כן לעניני פרנסה הוא אחרון שבאחרונים. סובב הוא בשוקים וברחובות כל היום ואשמורה בלילה, עוסק הוא בשדכנות, ב„גורלות", בסרסרות לכל דבר הנכנס בגדר סחרנות—ואין מזל! —

בימות־הקיץ הוא חוכר גנים, אבל גם למשא־ומתן זה אין הצלחה.

ובשנה הזאת פסק גם השכר שהיה משתכר תמיד בימים שלפני חג־הפסח מהחזקת בית־אפיה של „מצות" בשותפות עם עוד אחד: ממונו של פלוני ושכלו הוא, כי הגביר רובמן הביא העירה מכונה לאפיה, ורבים מאלה שמכבר הימים השתכרו בזעת אפם לצרכי הפסח מלישה, מגלגול וכו' לקחו השתא ממעות חטים...

ירוחם ברוך בכלל הוא איש שאינו חושב עצמו. לגבר לא־יצלח, אי־הצלחתו לא תכניע את רוחו. ואולם העבודה הזאת מחצה את לבו... הוא נדהם:

— מכונה... מכונה... זהו אסון, אסון גדול!... בכלל... חקרתיה, כן היא... מכונה... אין תחבולה...

ובכל אלה מרגישה היא, כי בלעדיו אינה אדם כלל. גם בשעה שהיא מגלה את זכיותיה בתור אם ובעלת־הבית ומכה את הקטנים או גיערת בגדולים, גם בשבתה לאכול או בלכתה הקלויזה ביום השבת—אם ירוחם ברוך על ידה רק אז היא מרגשת אחרות, אז היא יודעת כי חייה שלמים, רק אז היא — ה י א...

רגש אי־הרצון, שיש בו גם מעין חמלה ובוז קצת א ל י ו,

שעה טענות־טענות: האינם רואים כי כל האֹכל לא תאכל היא לבדה? הוי, מה תוכל היא להושיע להם? האינם יודעים שאין מה לתת „לסכר את בית־בליעתם"? למה להם למוץ דמיה לאט לאט? יקחו ויאכלו את בשרה ואת דמה—אבל עד גמירא... בפעם אחת...

ומליצות הדבר לשונה כשהיא מתעוררת לפעמים לתאר איך נגדע שרש חייה, איך נהיתה לחולה מסוכנה, לגל של עצמות; מענינת השתפכותה גם בהחלה לעוץ את „ילדיה היקרים" להיטיב עמדה, לקחתה ולאכלה חיים...

— אבל קחי גם את, אם יקרה, אותנו כלנו, כלנו עד אחד וקברינו—עונה לעמתה רחל ופניה, פני־קַלמיקים מכוסים בבהרות־קיץ, רועדים ורועמים משנאה,—למה פתחת פיך ותשכחי לסגרו? קחי וקברינו — והקיץ הקץ!...

— למה את הכל? – מוחה האֵם בכבד־ראש — לו רקא ותך האחת ורוח לי גם אז...

— נו, אותי! אותי! — הומה הבת חוקרת שן ומכה באגרוף על לבה — קברי — אבל האלמי הפעם! למה ילידתנו! מי בקש זאת ממך? ההנאה שאנו נהנים מן החיים... כדאי והגון לחיות... קצתי בחיי... נו, חדלי להתאנח ולבכות... על יסוריה שלה היא גונחת, אם יקרה!

— אוי, לוּ הלכנו כלנו לאבדון, אבינו שבשמים!

רחל היא בעלת אופי זועף. היא צוררת את כל חברותיה בעשית־פפירוסים; צוררת היא את אחותה הבכירה, החיטה המתגוררת ביקטרינסלב הכרך הגדול ויודעת בודאי מה הם חיים, לא כמוה החיה בחשכת העיר הזאת. צוררת היא ביחוד את בתיה'לי הפריצה היפה־פיה שבפיה תמיד ספורים ארוכים, גוזמות, עקיצות־שנאה ופרטים מבהילים כשהיא מדברת על דבר חייה של האחרונה: „נכבדות" נפלאים ידובר בה והיא לא תאבה ולא תשמע, עשירים נודעים לשם יבקרו בביתה לקנות את מלאכתה, „קוֹלרים" נהדרים שפניהם פני נוצרים ומדברים רוסית באים לביתה... ומה מבלה היא את ימיה בנעימים!... אמנם אם לקנא — יש לקנא בה!...

צפרני חתול להם והם קורעים בשר הלב ומעלים דם בעינים הטרוטות...

* *
*

ואולם בנשף הזה אך החלה להרהר — וקול הילדה השתפך באזניה כרעל...

— אוי, ממזרת! — ותקם ותגש אל העריסה, — ישני! ישני! א־א־אה...

אבל הילדה לא חדלה מבכות...

לראשונה נסתה האם לתאר באזני בתה את עניה וצערה ותתחנן להרגע; אחר כך החלה לדבר קשות ותעיד בזעף לישן בכי טוב ואם אין יורע לה, להקטנה; לאחרונה בראותה כי בכל אופן אין שומע לקולה חרה לה עד מות, ותתמלא מרירות־מצוקה, ותבכה אחת ושתים...

אך כל אל ללא הועיל.

העריסה נדחפה בחמה שפוכה: חריק־חריק־חריק...

— ישני! — אני אומרת לך, מרשעת, וָלא — אעשה בך כלה, תל־עולם... ישני! — הנשמע כדבר הזה? אַ־אַ־אַה!!...

הנה מצוקות נפש!...

— דומה שהיא עוצמת עיניה... הקול יֵחלש... „בידו", יתברך, בודאי יש לעשות חסד...

היא צועדת לשוב למלאכתה —

לשוא! הקטנה נעורה...

לשברון־לבה אין קצב. לה מחֻור וברור ש„המרשעת" מונעת מרגעה מנפשה בכונה להרעימה...

היא מולקת את בשר הילדה בכל כח. הצעקה בוקעת וחודרת...

— נו, לא אוסיף, לא אוסיף... אוי, רבונו של עולם... ישני, נשמתי, ישני, ישני, אמֻללתי, בתי הפצועה והעלובה, ישני... (היא מחלה להתחנן ולפהק ברפיון) אוי, כחי אין אתי... נו, מה תחפצי ממני? מה אעשה לך, בתי, ואת חיבה בכל זאת... „על חֻרבנה של ירושלים — — על הכותל

המתעורר בה לפרקים בשעת דאבה, מטושטש הנהו ובדברים או במעשים לא יתגלם...

ובליל התקדש השבת, בשעה שהוא יושב אל השלחן אחר הדגים ומחכה לתבשיל ה„לוקשין", בגדו העליון אין עליו בהאי שעתא, הירמולקה מזהירה על מצחו הרחב והנוצץ והוא מחליק בגאון מיוחד את זקנו המגדל, האדמדם והעשוי כמין חי"ת, והוא מספר לה איזה דבר מעתון עברי, שהוא משתדל מבעוד יום להשיג לכבוד שבת, או מנסה את הילדים חומש בעל פה, פרשת השבוע, או מלמד את יוסילי הקטן מלות עבריות כגון „קורקבן, גרגרת, חוטם, ספסל" וכדומה — ונרות־החלב של שבת דולקים בהדר ומפיצים אורה והוד — אזי היא נכנעת לגמרי לפני יקר תפארת גדולתו ונוכחת שאשריה שזכתה לכך...

והוא בעצמו יודע ומכיר כל זאת ברור. בכל הליכותיו הוא — הבעל. הוא אמנם מודה בלבו שהיא עובדת בלי חשך ומפרנסת אותו ואת בניו, אך את דעתו, בכל זאת, לא יבטל לעולם.

— אני דברתי... התבינו כלכם? — שגור דבור קשה בפיו.

ביחוד התראה אפיו זה בכל קשיותו כשעמדה על הפרק השאלה אם תסע מביתם בתם הבכירה. לשוא היה רב בכיה, לשוא היו כל הוכחותיה שבאין בתה זו עמה תכרע בקרוב תחת נטל משאה, לשוא היו כל ראיותיה מפלונית ופלונית שנשחתו שם בערים הגדולות בטהרתם ובצניעות מדותיהם... לשוא! הוא אטם אזנו משמוע קטנה או גדולה; הוא היה באחת:

— אני דברתי... התבינו כלכם? שוטים גמורים, היודעים אתם מה היא עיר גדולה? ההייתם מעולם בילִיסָוֶטגרד? שאלו את פי!...

— — — ואיך קמו דבריה עתה!...

אין קץ לחצאי המחשבות אשר יעלו תמיד בלולים אל לבה עת תשב אל המכונה ותהגה בבתה. מאה פעמים ההפך במלה אחת ממכתביה של האחרונה, שנשארה בזכרונה מן הקריאה, מאה פעמים יבא אל לבה דבר אחד של השמועות ודרישות השלום שהביאו לה אלה שבאו מהתם להכא. וההרהורים האלה

II.

ביום המחרת. ליל־סיון נפלא בכל קסמיו הרבים, אחד הלילות הנותנים גאות בלב המשוררים, כי רק נשמתם היא מעולם האצילות וכי רק הם יודעים לחוש יפי — ולהתענג...

משפחת הגביר מרקום סיגנצין לא יצאה עוד לנאות־דשא. בביתם משתה־הלולים ליום הולדת הבן הבכור, תלמיד האוניברסיטה הפטרבורגית שבא להנפש מעבודתו בירחי החפש.

על המעקה אשר לבית־החומה המפאר יצאו לשאף רוח בני הגביר היחידים והיפים להלל, גבור החגיגה ואחותו, כי עיפה נפשם במחולות.

הוא, עלם בעל קומה זקופה ורמה, עינים יפות וגאות וסנטר מגלח ועגול, מלא רגשות של חשיבות ומנוחת־ענג. והיא—שושנה שאך החלה להתפתח, משתוקקת לצהל ולבכות גם יחד...

אמנם רבות רבות הגידו עיניו ובת־צחקו של ולדימיר סלמונוביץ בנשף הזה... מה יודע הוא להביט... אמנם אין כל ספק: הוא מענה — האמלל! — בלי גבול, בלי גבול — —

ובאמנה מה נחמדים כל האורחים, מה נבונים ומה נעימים! גם ולודיה בוריסוביץ היה הגון לולא... פאני העלמה לבית ענבנין...

וכרגע זכרה את אסונה — ויתכוץ לבה:

— התופרת... נבלה!... היא הבטיחה להכין... היא הרהיבה בנפשה עז... היא...

— אמנם — החליט הוא אחרי אשר הביעה לו אחותו את רגשותיה — לדאבון הלב חסר עדנה רגש־המוסר להמון... נניח לזה, ליזה! הביטי־נא מה נהדר הליל...

היא נשאה מרום את עיניה הפקוחות והכחולות, ותסתכל בשמי־התכלת הטהורים והעמוקים, הזרועים רבא־רבבות כוכבי־ספיר והמריקים ימי־עדן על פני כל הארץ, ותתבונן לנגה חצי הירח הטבוע בחורת־כסף, ותשאף בכל מלא חזה את הרוח הקל והחם המפזז בנעימות...

הַ־קדוש — —־[1]) אבל הלעולם לי לעמוד פה ?... מה תצעקי, מטורפת, הלא תביני כי אין לי פנאי, כי עלי לכלות המלאכה...
ואולם הצפצוף הפולח־כליות לא יִפָסק אף רגע...
בכל אבריה וגידיה משתפכת עיפות עצומה... רגליה תכרענה... בחזה — קרירות־קרירות... לבה נהפך לבשר־מת... היא אינה מרגשת בצעקה... קרום פרוש על הכל...
היא יושבת לעבוד. יהיה מה שיהיה!...
ידיה ורגליה זריזות ומתנודדות, אך בלי כל רוח חיים מצדה... עיניה המלאות נדודי־שנה תחשכנה, תחשכנה... ראשה הכפוף ינטה לצדדים מבלי הסתכל בשום דבר...
עוברים רגעים. המכונה שורקת ומעוררתה... השריקה הנתעבה הזאת מוסכת בכל יצורי גוה רגשי איבה מהולים בשכרון... היא מחלה להרגיש שחמתה לא שככה... איזה כח מגניטי מושכה אל העריסה ומלמדה לעשות איזה דבר... בקרבה נוזל סם־המות... בראשה דקירות־מחט...
גרון הילדה החולה כבר נחר — והיא לא תתנודד ממקומה... נפשה אבדה לה... חושיה קהו... מבט עינה שֵנָה... אש־זרה תתנוסס בו מאֻכלת במשטמת־נקם ...
רק עוד הרגָשה אחת נשארה לה: לו היה ה„מזיק" ברגע הזה לנגד עיניה — היתה קורעתו כדג...
ופתאם כהה אור־המנורה העומדת על החלון... אבטומָטית היא מעלה את הפתילה—הזכוכית מתפוצצת מותבקעת... לשון־אש קטנה רועדת ומחוללת וגוססת...
— ו„המרשעת" עודנה צועקת — הותרה הרצועה...
היא מתנפלת על הבריה הצנומה שבעריסה, כלביאה מטורפת . . . .
. . . .

---

[1]) ראש מנגינת־עם.

חָלָל.

(רשימה).

בקצה העיר, במבוא אפל, בבית המדרש, ביום הכפורים, בתפלת „העבודה", בשעה שהפיות הפעורים סְגרים ונפתחים „בוַי־וי" נורא, הגויות החלשות המעוטפות ב„תכריכים" מתנודדות בחרדה כצללי־ליל; בשעה שהכל עומדים צפופים והלבבות נמקים, רועדים קצת ומלאים ענין; בשעה שאבק רב מתנשא ועולה מהרצפה ומהעשבים היבשים שעליה ומרחף באֵד המחניק העולה מנרות השעוה העבים; בשעה שאימת־מות כהה מכסה את הכל, — בשעה מוזרה כזו היה הדבר...

והדבר שאני בא לרשם עתה בגליון הזה אינו כלל מן המקרים הנפלים היוצאים מגדר הרגיל, אינו מן המעשים הנודעים בעתונים ונשמעים בשער בת רבים, אינו מן המחזות המרכבים והמסובבים, אלא דבר פשוט ומצער הוא, קטַנה ממש, כמעט עובדה מצויה למאד...

ומי יודע, לולא היה אותו האיש שליח־הצבור ולולא הופסקה התפלה על ידי הדבר — אם היה איש שם על לב...

כי הנה אמנם גם עכשיו ממחרת היום הכל נשכח...

ואולם באותה שעה גופא, בשעת המעשה, היו כל העינים נטויות בשאיפה. גופים רבים כנכבדים כנדכאים נכפפו מסביב למקום, פנים הרבה התבוננו בתמהון אל התבן והקיטל המלוכלכים. — מהחרכים אשר לעזרת הנשים הציצו ראשים מכוסים במטפחות צחורות והסתכלו זוגות־עינים שונים ביראה ובאות־נפש. המקומות נפנו; ה„מחזורים" נשארו בלי בעלים. איש איש התאמץ בשארית כחו להדוף את רעהו ולגשת בקרוב־מקום יותר אליו, אל גבור־העובדה ששכב במנוחה לפני העמוד ועיניו היו סגורות חצין...

וכרגע הצהילה את קולה הרך והעדין... פניה הזכים והרכים מלאו הגיון עמוק... על שפתותיה שושנים רחף צחוק עדנים...

כן, מזג האויר משפיע עליה תמיד במדה מרובה. בליל מלא שירה כזה לא תוכל להעצב, לא תוכל להרגיש כל רעה וכל חסר... חן־חן בעד העצה הטובה!

הוא עשן. לולא הפריעו שאון המחולות אשר בחדרים העליונים מחשוב מעט, כי עתה אולי היו חולפים במחו איזה הרהורים, כי עתה אולי היה עולה בלבו זכרון פיסמהויך רעו שאבד את עצמו לדעת בעצם ליל כזה — — ואולם הוא לא יכל להגות ורק צחק...

וגם מפי אחותו התפרץ פתאם צחוק־הנאה חזק בזכרה את התנועה המגוחכת של העלמה פאני אשר העידה לכל על חסר טעמה של הנבערה הזאת...

וכחמשה עשר רגעים רצופים הסיחה דעתה מהשמלה החדשה שלא הוכנה ליום הכסא, ועד אשר נקראה הביתה להפליא לב רואים באמנות יפה וברוח האדם העולה למעלה, שנתה בתכיפות כי נעים מאד, כי נעים הטבע, כי גם תמול, גם היום — מה יפים ומה נחמדים הלילות!

*

וכעבור זמן מועט, כששקטה על המעקה השיחה המעונגה, היה איזה שאון באותו הרחוב. על יד אחד שערי החצרות עמדה אשה לבושה בשמלה פרומה, ותיבב על אשר פתאם נטלו ממנה נשמתה, חיתה ונחמתה...

— אישון עיני! למה עזבתיני? קחיני עמך שאולה!... מה הם חיי? למה הם? — — — בתי, בתי, אמך המרשעת... לא יכופר לי העון... אין לי כפרה... רק יום אחד ארכה מחלתה... יום תמים סבלה ענויים כאלה, יסורים כאלה... רבש״ע, על מה ולמה?... תנוקת בת שנה... מה חטאה ומה פשעה? על מה תיסר ככה?... עונותי — —

וביד אחד משמשי הח״ק אשר עבר על פני האשה המיללת היה סל־תבן ובו גופת תינוקת מתה. — —

והפעם הראשונה שאני מזכיר פה — היתה אז, כשבאתי בערום ובחסר כל לְה. העיר הגדולה לבקש איזה מקום לגופי העלוב ומנוחה לנשמתי החוטאת...

היתה השעה השניה אחרי חצות הליל. בית הנתיבות הגדול והמְרוח המואר באור־יקרות היה מלא מפה אל פה כל כל מיני בריות ויצורים: נוסעים, נודדים, פקידים, משרתים; גַ'נדרמים משעמים התהלכו זועפים מסביב; אכרים רבים מבני עם הארץ שכבו סרוחים על הרצפה סמוך לכתלים ותרמיליהם המגאלים למראשותיהם... לארך הבית ולרחבו שוטטו אחינו־עסקנינו, כובעיהם על פדחתם ועיניהם המלאות הרהורים מסוכסכים ונדודי־עמל התבוננו לרגעים בענין גדול בפנקסים קטנים וימלמלו בפני עצמם הברות־טרדה מקוטעות. בתוך התנועה הכללית הזאת התנודד גם הוּא, עיניו תעו ותארבנה לכל עובר ופניו הביעו צפִית־כאב ותוחלת נכזבה...

ועד שאני עומד דומם ומתבונן — והנה באזני עולה קול חלש וכלוא בעקב שעול:

— ללינת־לילה הנך צריך, בחור? הא? בביתי... איפה חפציך? אין לך? נו, התלך עמי? מַה?

הָלכתי. כעבור רגעים אחדים הייתי במעון האיש הקורא לי. החדר שנכנסתי בו היה רחב למאד. תנור גדול מושר בשיד וספסלים ושלחנות ארוכים ופשוטים היו כל כליו. בני כפר אחדים ישבו אל אחד השלחנות גלויי־ראש ויאכלו לתיאבון פת קיבר עם דבש מהול במים רותחים. על אחד הספסלים שכב כפוף בחצי עִגול נער צעיר וירדם במלבושיו. מהחדרים הפנימים נשמע קול המולה ורעם, ואשער בנפשי, ששם יושבים שכורים ומתהוללים נכבדים מפקידי־המסלה. על יד החלון הסמוך אל דלת הכניסה ישבה בלי־נע עלמה בלה, על ראשה מטפחת שחורה וישיבתה היתה מוזרה, כאיש הסובל ומחכה לאיזה דבר. בעלת־הבית, אשה רמת־קומה ודקת־בשר, לבושה בסחבות מטונפות, בעלת פה רחב ומזהם ועינים ירקרקות־צהובית ונמהרות, ששוטטה בחדר עסוקה וטרודה מבלי עשות דבר, קדמה

והפתילים של „נרות הנשמה" המטפטפים בערו ברעדה ויפיצו להבים זעירים, וימיקו ויזילו את השעוה שעליהם...

ומעשה־שהיה זה יש לספר במלים ספורות: החזן, בעל המוסף, יהודי דל וכחוש וגונח מלבו, כבן ארבעים ומעלה, שהקריב את שארית חלבו ולשד חייו לשפר תפלתו בהאזינו את השחוק והלעג אשר יעיר קולו הנחר — השתעל בכרעו „כורעים" לפני העמוד, וזרם דם פרץ מגרונו...

— מי הוא? מי הוא? מאין הוא?

— מי ידעהו!... יהודי עני... מעיר אחרת רחוקה מפה...

אכן איש לא ידעו בעיר הזאת; זר היה פה, בלי קרוב וגואל, בלי מכר ומודע...

ואולם אנכי ידעתיו.

* *

*

הוא אחת הנפשות אשר על ידי ראיות מספר שרשו עמק עמק בלבי ובמחי לבלתי השכח לעולם; אין דבר אשר יהיה די־אונים לגרש זכרונן מלבי! ויש אשר בשבתי משמים ובדד, מֻשלך לתוך ים של ספקות וענוים, שקוע בגלי ערבוביה מדאיבה, הלב סחרחר, הנפש הדואבה שואפת עליה ודורשת פתרונים... — ופתאם כל אשר לנגד עיני מתכסה בענן כבד, וכל המעונים והמשפלים, האובדים והנרחים אשר נפגשו לי על דרכי בימי חיי־הבלי יתיצבו כלמו לפני והנם נשקפים לעיני מתוך הערפל... ואני רואה מצח בולט, עינים עמוקות, עפעפים כחולות נמקות במוגלא, פנים עיֻפים אשר מראה סיד להם, לחיים יבשות וחמרמרות, זקן ארוך ומהודר מתלכלך לרגעים בלחה העולה ע"י שעול המתפרץ דרך האזן לתוך הלב ודוקר שם דקירת מאכלת... הוא!... הוא ב„מנטול" החם שהיה לא־מרוכס כל צרכו, בחשן־התרף הקרוע ו„הטליה־קטנה" של תכלת שרויה בזעה כלה; הוא בערדלים המטולאים שנסרחו על רגליו, במטפחת־הצמר הכרוכה על צואריו... הוא ככל אשר ראיתיו אז בביתו בפעם הראשונה.

אָין... כרגע, ידידי... — ובהחלו להסיר במהירות את השבבים והצרורות מעל התנור הרחב כדי שאוכל לשכב שם, הֵעיר בקול נמוך ומפים ובצחוק־בשת קל שמשכר־לינה הוא מוצא את לחמו, זו כל פרנסתו, בל יחטא בשפתיו...

עליתי על משכבי. השעון השמיע חצי השעה השלישית. עצמתי את עיני — ושנתי נגזלה. השאון הבלול של השכורים, בעלת־הבית עם קללותיה וגערותיה, אדון הבית החרד בקולו והשפן בצעדיו, נחרת הנער המתנמנם על הספסל, עשן הפפירוס אשר בפי האשה העטופה במטפחת השחורה, הרפש והחלאה, רוח־הקטב וכל האַטמוספירה בכלל אשר מסביב לי — כל אלה העירו בי שרעפים משונים ומענים על החיים והיסורים שבהם... ולאחרונה, כמשפט בני־אדם מאז מעולם, סימתי בעניני עצמי ונדוד שנתי אני והרהרתי על „השובע שאינו מניח את העשיר לישון" ועל הרעבון שאינו מניח את העני לישן, — כי זו התמונה האחרונה קשה הרבה יותר, כי שתיהן תלויות אשה באחותה וכי — רבונו של עולם, במי האשם? מי מעכב בזה שיישנו שניהם שנת ישרים? למה להעשיר להיות שבע־אמלל? למה לו להשביע את עצמו יותר מדי? —

ו„הלמה?" זה, שלכאורה נראה לי פשוט בתכלית הפשיטות ושבכל־זאת העלה צחוק קל על שפתי, נשאר תלוי ועומד, בהפסק פתאם הרהורי המרפרפים מקול גברתי שבקע ועלה בכל הבית ויעורר בצעקה נוראה את ה„מטזר" הישן:

— והוא עודנו שוכב, ה„פריץ"—בחליים משונים ישכב ולא יקום! — בבית מבוסה ומהומה — והוא כאבן דומם!... כי, להפך, מה חסר לו? כאב ראש? אוכל ושותה כל היום, זולל וסובא — ודי... ודמי אני שותתים ארצה... קומה! אני אומרת לך, ואם אַין אתנפל עליך במגרפה זו... האינך רואה - לו הֻכית בסנורים, — אם אינך שומע — לו חֵרשת באמת ולעולם — מה שה„ערל" מבקש...

לא עצרתי עוד כח לסבל ואוריד את ראשי למטה לראות בעיני את הנעשה בבית: הנער האמלל יושב מֻדכא על ספסל־משכבו, צפרני ידיו מתחת לכתנתו והוא כמו יתגודד בחרבות;

את פני מבניסי בצפצוף־קללה על בוששו לשוב; וכשראתה את האורח הנכבד אשר הוא מַנהיג העיפה על שנינו מבט־בוז חליפות. הוא כמו נכפף מעט כאדם המכין את עצמו לקבל מהלומה; קולו הביע פחדנות והצטדקות:

— בעד שלש פרוטות... על התנור...

— נו, נו, פרצוף! — הסתפקה הגברת בקריאה בלתי ברורה ותפן ערף לנו, ותשפך את זעפה על ראש הנער המשלך על הספסל.

— כל מדוי־מצרים עליך, בן־יקירי! — רעם קולה—קומה, ממזר! כל ה„תוכחה״ על ראשך תחול! מה זה שכבת לישן? מה החג אשר לך לנוח? קומה כרגע! ישראל! יש—ר—אל!...

שְׂרול — שְׂרול... — נענעו ה„גוים״ בראשיהם וימלאו צחוק פיהם.

— אהה, גישה, — קרא בעל הבית בקול ענוי ופיוס ופניו עִוו — כמה פעמים בקשתיך... הוך־הוך־הוך—הוי השעול! — בקשתיך... לבל תגזלי את חיי... בזעקתך... אהה, רחמיני! קחי־קחי־קחי... — והקול המפסק הזה התמזג בקול הנער הנעור שהרים גם הוא קול־זעקה צרוד משֻׁנה:

— הוי, מה זה ידרשו ממני?! גזלנים... הראש יבקע...— ואחר המחאה התנפל על הספסל כתרנגול שנשחטו רב סימניו, ויתגרד ויתחכך בעָצמה וימלל בלחישה איזה דבר תרעומת...

האם הרפתה ממנו, כי סרה לקַים מצות אחד הנכנסים להגיש לו „דגים חיים״ לאכלה.

והוא פנה אלי בכונה להכנס בדברים. נראה היה כי בשעה שהשעול ירף ממנו הוא אוהב מאד לשוחח את מי שיהיה.

— אַה? חיים... וגיהנם כזה, עליך לדעת, ידידי, אינו לרגע, אלא יומם ולילה... יומם ולילה... טוב?... לשעבר, לכל הפחות, היתה פרנסה... ועתה...

הוא נענע בימינו לאות בטול ויוסף לספר פרטים נוגים, ידועים, ממעשים בכל יום... ואולם מהרה התעורר ויבקש סליחתי על הטרידו אותי בפטפוטו — „ואני הלא עיף מהדרך בודאי״.

— אני מציע כרגע... על התנור... מקום אחר

למה נבהלתם ככה?...

— בלבי נִתק דבר־מה...

— עד מות נבהלתי...

— אין איש... אין איש... שוטר הרחוב...— לא חדל הנער מהרגיע את אבותיו ויפנה במהירות כחין מקשת את הדרך לפני האדון השוטר שנכנס ברב גַאות כאיש היודע ערכו וכבודו. בעלת הבית נגררה אחריו אל החדר השני

השכור חטף בצמאון את הצלוחית החתומה ויך בתחתיתה ברגילות וחריצות נפלאה עד אשר נִתַּז הפקק, וכהרף־עין הגיח אל פיו המשקה החריף המבלבל והמשכיח...

ובעל הבית הנבעת מְשמש בכובעו ויסובב בחדר ויכעבע... לאחרונה פנה אלי במאמרו וקולו היה כמו יצטדק לפני באיזה דבר:

— עוד ער הנך, ידידי; אינך יכול לישן... אַח... עיניך הרואות... פחדן אנכי מטבעי... כפתור נחשת יפיל עלי אימה ופחד... אוי, מה אֹמר ומה אספר לך, ידידי? הלא באמת כבר באה העת להתרגל לכל זאת... הַא? אבל לא! בכל פַ־עַ־ם ופעם נעשה בשרי חדודין... ולהפך מה לעשות? הפרנסה המרה... לי, הודות לאל, בתולה ארוסה... צריך להשיאה... ילדים קטנים... אגב הריני, ברוך השם, „בעל־בית" חשוב בַ„קלויז": „מקום" בכותל המזרח... „עליה" הגונה... והכל כסף, הכל הוצאה... אני עצמי — כמו שתחזינה עיניך — הנני... אֶט, חלש, רפה, חרש הנשבר... איני ראוי בלתי אם לאיזו שֵׁרות... היא, תחיה, הנה אשת חיל, ברוך השם... היא המוציאה והמביאה. ודעתי דעת חתול בעיניה... אני מסכן את נפשי... פחדן אנכי מטבעי... אבל „על פת לחם יפשע גבר"... כך בנוהג שבעולם... ובאמת, ידידי, — האמת הלא חובה לאמרה — וַי לפרנסתנו... לדוגמה, אם הרוחנו בצלוחית היי"ש קפיקות אחדות תמסרנה מיד להשוטר... זוגתי, תאריך ימיה, הלכה לתת לו... מלבד מה שהוא מקבל פרס תמיד... נו, ידידי...

מה הדברים אשר היה ברעתו להוסיף עוד לא אוכל לדעת,

ואמו מתלחשת את אחד השכורים העומד בכבדות רבה על רגליו ונכון בכל רגע לנפילה שיש בה פשוט רגלים וידים ממש. ה„ערל" שואלה לאיזה דבר בקריצת עין והיא, בצחוק ערמומיות מעורר געל נפש, משיבה: אין... הוא מדבר קשות, מודיע מפורש כי אינו מאמין כלל לדברי „יהודית" שכמותה ומשפטיו יתבל בחרפות וגדופים, והיא, כמעט נהנה ומתענגת, רומזת בעיניה אל הנער... הנער התנשא חיש קל ממושבו וישוה רגליו כאילות ויצא מן הבית. היא החלה לבקש בעד הצלוחית שתובא עשר פרוטות יותר על המקח; בעל־דברה לא חדל אף רגע לגנותה, לנבל את כבודה ולהזכיר „לברכה" גם את שמה, גם את שם אבותיה ואבות אבותיה...

ובעל הבית בעצמו עמד כל העת בקרן זוית. הוא, כנראה, שכח אז על פי מקרה להתפלל ערבית עד שעה מאוחרה כזו. לבדד עמד, שפתיו התנועעו, ומבין שניו יצא הזיין של „למען תזכרו" מותז כהלכה...

לא עברו חמשה רגעים והנער השליח לדבר עבירה נכנס הביתה בחפזה, וימסור את הצלוחית שנשא תחת כנף בגדו לשולחתו, ויסגר הדלת בעדו...

והוא, בעל הבית שעסק באותה שעה ב„גאל ישראל", בראותו את הדבר המובא הלבינו פתאם פניו כשלג ויחזיק ראשו בשתי ידיו, ויכלא בחזקה את שעולו, ויזעק זעקה גדולה ושובבה וישם וישאף:

— גישא, רצחנית, גזלנית, מה את עושה לי? עוכרת נפשי — הַא? הלא את הורגתני, את שוחטתני, את מטרידתני מן העולם — — הוך־הוך־הוך — הו־הו־הו —

ובראותו כי את הטבע אין לבא בריב וכי השעול לא יַרשה לו להרים קולו השפילו וימזג בו תחנונים נוקבים לב:

— גישא — הַא? היש אֵל בלבבך? יום יום אני צועק: אני ירא... איני חפץ... לא אוכל כלכל... קחי־קחי־חִי... לא... ראי — הוסיף כרגע פתאם בקול דממה דקה — איש דופק בפתח... נו...

— אין דבר — הרגיע הנער שהלך לפתח הפתח — אין דבר;

עברי בלינות־ליל כל בתי־המדרש ששמשיהם הם יהודים פשוטים, לא „מיופים" מבני הדור החדש, ומניחים איש נודד ללין בבית מדרשם; אחרי שנוכחתי כי לשוא כל יגיעי למצוא איזו עבודה, איזה מעמד; אחרי שצפד עורי על עצמותי ופני נהפכו לירקון... באחת: אחרי שעבר עלי כל המוכרח לעבור בעיר נכריה, הומיה וסוערה על אוד מוצל ונדח — עזבתי את ה. ואצא ממנה כלעמת שבאתי.

ומני אז לא ראיתי אותו עד ראשית השנה הזאת.

— — — „ראשית השנה", „שנה חדשה" — שלוי־עולם אך את בשרם יעננו בדשן בשם המושגים האלה, אבל להנֵו הכפוף, להנשמה העלובה, להאח העני אשר ירדו בו בפרך — כמה תוחלת והתעוררות־לחיים צרורות בהמלות „שנה חדשה"... אכן, הוא נושא אליהן את עיניו ברטט ובסערת־נפש! הוא מתנחם: הנה יתחלפו החיים, הנה ישונו המעשים, הנה שנה חדשה... הוא מתנצל, הוא מתחנן לפני „בעלי־חובותיו": חכו מעט, אדוני, במטותא מכם! מי יודע. אולי ירחם... שנה חדשה... הוא נשבע באמונה: מי יתן, רבי יהודי, ואכָּתב ככה לשנה טובה בשנה החדשה!

ולזרע־יעקב נהיו הימים האלה — ימים נוראים... ה„קבצן העולמי" חרד ומתרפס, מתאנח ומתודה, מתפים ומתחטא, בוכה ומתחפש לשמח כדי לרמות את המקטרגים הרבים... הלב לא ידע מנוחה!

אז יתמלאו הקלויזים אנשים, יוארו בנרות, ובאוירם ישמע קול זעקה גדולה ומרה: עד מתי? עד מתי תמר עוד הגלות השחורה? — —

והנה היום הגדול והנורא, יום־הכפורים... והנה הליל הגדול והנורא: ליל־„כל נדרי"...

ובלילה ההוא פגשתיהו שנית, בבית־המדרש, בקצה הרחוב, במבוא אפל...

כלתה התפלה. היתומים סימו את הקדיש אחרי ארבעת פרקי־התהלים שהוסיפו לסגלה. הקהל סוער, נחפז ללכת הביתה: אלה מנעילים נעליהם בחפזון, אלה מקפלים „קיטוליהם". רבי יוחנצי, גביר הקלויז וגבאו, מוקף יהודים השובים ויראי־שמים

כי כרגע הפרע ע"י הצפצוף־המעקץ של „העזר כנגדו" שהספיקה לשוב ותרחיב פה נעים בשימה פניה אלי:

— יביט נא ויראה איש זר איך ה„בריה החשוב" שלי מתאונן על אשתו העצלה והנרפה! מי לא ידע את המשתכר הגדול, מי לא שמע ע"ד המפרנס הנכבד?! פרנסתו, רבי קרוב, תהי לכל שונאינו ודורשי־רעתנו, רבונו של עולם! לדידיה — ימותו הילדים ברעב. האיכפת לו דבר? היהגה לפעמים על אשתו ובניו? קונם — לא פעם, והמעט ממנו כל זאת — לא! עוד פרנסתי אני לא ישרה בעיניו... אדרבה, האיני מניחתך, בעלי יקירי, להשתכר באופן אחר? הראה את חריצותך אתה! מה? אינך יכול? אַה, אינך יָכוֹ־וֹל? נו, אם כן שים בעפר פיך ודום! מלא פניך קלון ודום! שב בקרן זוית ודום!...

ה„בריה החשוב", כפי שנראה מריסי עיניו ומשפתיו שרעדו, לא אבה כלל לדום; ואולם לענות דבר לא נתנו השִׁעול. ובתוך כך נזכר למגנת לבבו שבאמצע התפלה הוא — ויסר מאתנו בצעדי מכיר בחטאו, ויעזב את הפלונית שלו לנפשה להמשיך מונולוגיה. היא אמנם הוסיפה להשתפך במנגינות, אך באין מפריע קָמַן התענוג והזעף גדַל:

— אַ, לא־איש, אַ, גבר לא־יצלח! מה הדבר בעיניכם? בפני אנשים זרים עוד הוא מתאונן עלי: משכרתי לא תמצא חן בעיניו; חרד הוא בעד נפשו... אין דבר! אני לא אמות ברעב גם בלעדך — רצוני היה לראות מה היית עושה אתה בלעדי? הַא? אין דבר, אני אומרת, אין דבר אם תכלא לירחים מספר... יהודים יותר יפים ממך כלואים ב„חד גדיא" [4])... ר' גימפל־יעקב הוא יהודי...

היא לא הספיקה לכלות. בפתוח שוטר־הרחוב את הדלת לצאת בא לנגדו שוטר־הרבע, שוטר בעל נפש קשה שאינו לוקח שוחד מעולם. — — —

* *
*

אחרי התגלגלי אז באותה העיר עוד ימים מספר, אחרי

[4]) בית האסורים.

קולו באמת, כמה כח ואון הוא מאבד על כל שועה, על כל סלסול־בגרון, בהתעורר בו החפץ להפליא. לו נדמה רק כי קולו למצער נעים בעקב חולשתו ותפלתו בכונה היא. הוא התנחם בזה שמצבו מכפר על נגינתו, שבעל יסורים גדול הוא כדין וכהלכה — והנה אלה שופטיו מותחים עליו דין קשה כזה, שוללים ממנו כל זכות.

הוא סר מעל המשוחחים ויעמד מאחורי־הבמה, וימח הזעה בשרול קיטולו, אבל לשוא; כי בהשתעלו ושבה הזעה ונזלה ממצחו והשתפכה על כל פניו המרודים והעגומים...

הוי, כמה דמעות־דם טפטפו בזעה זו! —

הסתכלתי בו מרחוק. מראהו שֻׁנה הרבה מאד מאותה העת שראיתיו לראשונה: פניו דלו, לחייו הצטמקו, גופו נכפף, שער־ראשו הפך לבן...

בגשתי אליו הרגשתי חרשה נכבדה בבריאותו: הקאת דם שחור בשעול...

כמובן לא הכירני לראשונה, אך די היה לי להזכירהו במלים אחדות...

— אַ, בלילה ההוא... אָ, באותו הלילה... אני זוכר.. זוכר...

נכנסנו בדברים. הוא ספר לי את כל אשר עבר עליו מ„אותו הלילה" ואילך. משפטו עוד לא נודע, אך ה„פרוצס" כמו שהוא לעצמו העבירהו ממצב „בעל־בית יורד" למדרגת „אביון נורא". עוד אשתקד התפלל בבית מדרשו בתור בעל־התפלה מתנדב לעבר לפני התבה לכבד את רבון העולמים מגרונו, הכל ברכוהו ברכת „יישר כחך", לפני התפלה ואחריה מצא מרגע בביתו, שחדל לפי שעה להיות גיהנם לו; והשנה סבב כל החדש אלול לבקש לו מקום לחזנות. שבח והודיה „למי שמוחץ ביד אחת ורופא בשניה" שהמציא לו את הקלויז הזה... הוא עשה עוד השואות קצרות בין אשתקד והשתא...

— חביבין עליך יסורים", העירותי למרות הביני כי בפראזות כמו אלה מכאיבים ביותר, אך איך אפשר, להיפך, לשמע כל־כך הרבה ולבלי הגיד דבר?...

הוא לא ענה כלום. ובהביטו לצדדים והנה כל הנכבדים ז„דגל הזהב" יצאו ובקלויז נשארו רק מתי מספר חלכאים לשפך

שבעמידתם מסביב כמו יבקשו סתרה בכנפי „התקיף" ביום־הדין, מסיר עטרת־הכסף של טליתו מעל ראשו ומתאנח בחסידות ובהנאה; פניו שהלקו מחמאות מאירים; הזדקפות קומתו והבלטת כרסו מרהיבים עז את נפש אחד המלמדים ומשיאים אותו להתקרב מעט יותר... נצחון־סתרים זה נותן תענוג פנימי קל ועדין בלבו של זה האחרון, ומתוך כך הוא בא לידי העזת־פנים גמורה, לכעכע לאט ולהתחיל בשיחה תחלה:

— חוששני, באמת חוששני, לבל תזיק ח"ו הלינה בבית המדרש... לבל תזיק לחזננו, ח"ו... הא... מה דעתו של ר' יוחנן?... אל יפתח פה לשטן... מ... מ... ח"ו...

—או—הו — ו! —מסכים ר' יוחנצי בנגינה וברמיזה מיוחדת, שקט וכדקא יאות לכבודו — להרגע, רבי חזן, להרגע! הנה תפלת „כל נדרי"...

— אָ, מה איכפת לנו? — מסים ר' צדוק הדַין התחלתו של הגבאי בהעויות חסידות ובתנועות היד—מאי נפקותא! ככה התפלל או ככה... ברם לדינא יש מקום לנגינה—ואף עפ"י כן... סוף־סוף הרי העיקר שתצא התפלה מלב נשבר ומרוצה לפני העליון...

— ויחתמנו לשנת פרנסה — ממשיך ר' שמריה המלוה — אוי פרנסה... הגלות המרה... מרובים צרכי עמך וכל השערים ננעלו, ננעלו... לא־טוב, השם ירחם...

וכל הפנים מתכוצים בתנועות ענותנות, צנועות וכשרות; פתגמי־תורה, תלונות רגילות, אנחות וגניחות ונהימות־החטם — ושיחה יהודית נמשכת כבצה זעירה ונדלחה: על „המזל האפל והמר" שאינו לישראל, כמאמר רז"ל, על חסר הפרנסה וירידת קרן התורה, על לקוי העולם ועל — החזן...

והוא, בעל־הדבר בעצמו, עומד מן הצד כנאשם ואינו מוצא לו מקום. מבטו מלא רעד ובקשת חנינה. פניו מכסיפים והוא מגמגם למקוטעים, ששהדו במרומים, שהעליון ערו, שהשעול, רק השעול... ובכל זאת, הלא... הלא... ו„היעלות" יוכיחו...

הכל מנחמים אותו שמחר, אם ירצה השם, מחר יתקן — וטענותיו מסתתמות...

לב יודע מרת נפשו, כי מי כמוהו מרגיש כמה מרסק ומקולקל

מִצְוָה.

(זכרון).

... אותה המהפכה בבתים בימים שלפני חג הפסח; אותם רשמי החלאה והלחץ אשר אין להם אחיזה בדבר פרטי אחד אלא נכרים הם בכל פנות שאתה פונה; אותה המרירות של דחקות נוראה, של דלות שחורה, של ליאות מחלטת, של עניות מנולת; אותה ההתמרמרות השוקטה, הנוססת את הלב, המוצצת את הדם ומסננתו דרך העינים הדלוחות; אותה המצוקה המדאיבה אשר דמות נחש שחור לה; אותו היגון הדומם העומד תמיד כשואל: למה אני בא?... — כל אלה שררו אז יחדיו בחדר הצר והמעופש שהתגוררה בו אמי האלמנה ביחד את אמה הזקנה – שתיהן עתה בעולם האמת – ויתומיה העטופים...

נשף נוגה היה, כחצות הליל. אמי, עליה השלום, ישבה על הדרגש בסמרטוטיה ועיניה התיעצו על דבר שנה ומנוחה מעטה; השמורות התלחשו והתדבקנה לרגעים. מאז הבקר עד השעה האחת עשרה בערב עמדה בתור „לָשָה" בבית אפית המצות — ותיעף. לשכב על מטתה לא יכלה: כי הימים הלא המה ימי ראשית האביב, ימי יקיצת הטבע לתחיה; השמש יאיר פניו הלוהטים והשלג הקפוא ימס — והשלג שעל גג דירתנו, שהשתחרר גם הוא מתגרת יד החרף האכזר ויחל להמס, התעקש ויזל דרך התקרה דוקא ישר על מטת אמי להפריע מנוחתה... אכן, הוא סבל עת רבה כל כך, ומדוע לא יציק לאחרים בהיות לאל ידו? —

אחי ואחיותי הצעירים ממני כבר שכבו כלם על הרצפה הרבודה בשקים עבים איש בצד ובכתף רעהו כאלה הדגים המלוחים הכבושים בחבית. ואני—נער באביב ימי חיי, יתום, בכור, הלומד פרק משניות בכל יום לזכר אבא נ"ע — ישבתי

דמעה בחיק „התהילים". וימהר ויסר קיטולו ויצבר עשבים למקום אחד וישכב.

— להרגע צוה הגבאי... — דבר הוא כמו לנפשו — מחר נחוץ לעמד יום תמים לפני הבורא יתברך... האעצר כח — רק לו גלוי וידוע... שנת ענויים... ירח־נדודים... „ימים טובים" בנכר... הרני בא־בימים—וזה יקרה לי בפעם הראשונה לימי חיי... כחי יעזבני לגמרי... פשוט, לית בריות־גופא... „בין כסא לעשור" הנני אוכל אצל „בעלי הבתים"... נו, אנשים זרים, „נגידים"... היום ב„סעודה המפסקת"... הוך־הוך־הוך... הוי, עד מתי זה... ידבאני השעול? — הוך... לא ירף אף רגע... אוי, החם, האבק...

דומיתי מגרה תאות־הדבור באיש־שיחי.

— „הביבין יסורים"... כן... אבל הכל היסורים שוים יש יסורים ויש יסורים...

— הידעת? — התעורר הוא פתאם וישב — הידעת כי בתי הבכירה היתה מאורשה? הידעת?

— כלומר... היתה... ועתה? —

– ועתה... ועתה... — אללי לי! לפני שבת נחמו החזיר החתן את התנאים... נדוניה אין... התבין? היא, העלובה, מתמוגגת ברמעות יומם ולילה וממררת את חיי כלנו: בתולה לא צעירה... זוגתי באחת, כי תהיה בתי למשרתת... אם יקרה... ולהפך, מה אפשר לעשות אחרת? הנפש הלא אי־אפשר להפליט... ואולם מצדי אני יודע הותי... משרתת אצל הגבירים בזמן הזה... עלמה לא מכערה... — ויתנודד.

כשעזבתיו אחרי עבור עוד עת מעטה בשיחה זו היתה בפיו תפלה להבורא ברוך הוא כי יחלימהו ויחזקהו לעמד לפניו ביום המחרת ותקוה כי במהרה תמעטנה צרותיו... האב שבשמים מוכרח לרחם וירחם... שנה חדשה... ואיך שתהיה דעתם על על דבר תפלתו — מבינים גדולים! — שכרו הלא ישלמו לו ירחמו... הוא יסע לביתו...

חלל!

לומד... חֶה־חֶה... נו, אֵם, בבקשה ממך, הדלי להפריעו... ילמד לו... למד, בני, למד...

ואולם בנשף ההוא, זכר אזכר, אך לשוא העפתי לרגעים את מבטי המענין לחצאין מן הספר אֵליה לצוד מבטיה המחממים ומסלסלים — היא לא שמה אלי לב כלל ותתנמנם. בשובה התאוננה כי שוקיה כואבות, ובעוד ארבע שעות היה עליה לקום ולשוב לעבודת־פרך שלה...

אך שעת מנוחתה לא ארכה: יהודית זקנתי ששכבה כל העת על התנור ירדה לבקש קדרה להעמיד תחת נטפי המים שהחלו לטפטף פתאם בנקבם גם שמה את התקרה, וקול הלוכה של הזקנה שֶׁלֻוה בגניחות ונשימות כבדות העיר את אמי מתנומתה הקלה:

— נו, משלחת! המים... אין תבונה ואין עצה... יסורים... לא נשאר בלתי אם לצאת מן הבית לגמרי... נו, רבונו של עולם! אַי־אַי־אַי... כשהיה הוא, תנוח נשמתו באור העדן, בחיים הלא היה עולה על הגג ומסיר את השלג... אוי־אוי, עטרת ראשי, במותו אבד לי הכל...

— שאַ־שאַ, כסילה! — הפסיקה זקנתי תאנית אמי — הנה שבת לדבריך... עד מתי לא תחדלי מהתאונן, בר־נש חוטא? הַא? התדמי כי לו נעים לשכב בקבר כשאת מהרגזת על מיתתו? הַא? נחוץ לשכח...

— כן, כן... לאחרים קל הדבר...

— בודאי! — פסקה זקנתי בהחלטה גמורה — הוא לא ישאל את פיך איך להנהג את עולמו... אני אוהבת מאד כשאתה מתחילה תאניותיך... לבי מתעדן אז... תענוג נפלא...

— חדלי, חדלי! — כעסה הבת.

— למה אחדל? למה יחרה אפך, פתיה?... אני הן לא אוכל לעלות על הגג ולהסיר את השלג...

— ומי ילך? אני? — התפרצה, לאחרונה, החוצה חמת אמי — ואמנם הלא הולכת בטל אני ומאומה לא אעשה... מי לא ידע שנולדה האלמנה אוכלת ושותה ומטילת ורואה חיים — ודי. הוי אמי, אמי, כנראה אינך יודעת כלל מה זאת, לעמוד

כמוך אל השלחן וחפשתי לאור הנר מעשיות יפים ומלבבים ב„מנורת המאור“ וב„שבט המוסר“ אשר לנו, אלה שני הספרים הקרועים והיחידים בביתנו שנתנו מזון שירי לנפשי והרוו את צמאון־ילדותי לספרות יפה...

אמנם — האמת חובה לאמרה — בנשף ההוא, כיוצא מן הכלל, היו הרהורי עסוקים מעט גם בדברי חולין. ויחד עם כל הרגשות העדינים והחמים והתשוקה הרבה והלוהטת להיות חסיד טהור כאותם בעלי הנשמות הגדולות המסתגפים בכל מיני סגופים ויושבים בלואים ימים ושנים ומוסרים את נפשם כדי לבער ה„קליפות“ וליחד שמא דקוב"ה ושכינתיה, או כאותם הצדיקים הקדושים הנסתרים מבני אדם והעוסקים בעבודה פשוטה ובלילות מתגלה להם אליהו הנביא ו„האבות“; יחד עם הדמיונות החיים והסוערים ע"ד אותו התענוג הנפלא שאין שכל אנוש יכול לתפסו להיות קדוש וזוכה, לדעת כל סתרי התורה וסודותיה הנוראים, לשבת בגן העדן, ללמד מעשי־בראשית ומעשי־מרכבה ולהנות מזיו השכינה; יחד עם הגיוני היראה והחרדה ע"ד כל הני בעלי־השם הנלחמים ברוח הטומאה, התנאים והאמוראים בכלל ואלה שנכנסו לפרדס—אוי, לפרדס... הוי, מה איום...—בפרט;— יחד עם כל הקדושה הזאת התבוללה בלבי גם מחשבה פשוטה וזרה אחת, מחשבה בודדת וביישנית אך עמוקה ואמיצה, מחשבת־תוחלת ורעד־לב נעים, מחשבה ע"ד השנוי העתיד להיות בחיי בימי החג הגדול הממשמשים ובאים, ע"ד הנעימות והתענוג הפשוטים העתידים לבא אלי, ע"ד — הכובע והנעלים!

אמי היתה אוהבת תמיד לשבת ממולי בעיני ב„ספרים“ ולירות עלי מבטים שהיו נמסים בלבי לסמי־עדן. ובשוקנתי הצנועה מרת יהודית, אשה בת־דעת, למדנית, צלינית וגאיונה, היתה מתעוררת מאריגת פוזמקאותיה ובהביטה בי בעינים חביבות דברה אתי משפטים על אשר לא אספר גם לה מכל מה שאני לומד „כי באמת הלא גם לנשים נשמה ובינה להבין“ – היתה גולדה אמי בכגון דא מנענעת בראשה ברב גאות, מביטה על אמה מבטי־בטול ומשיבה:

—נו, נו! דרישה מחכמת... מגדלי יספר ממה שהוא

אז הלא היתה היא גם המפרנסת, כחמור עבדה יומם ולילה עד יום מותו, מנוחה לא מצאה... את התקופה ההיא היתה הזקנה מתארת בלשון־למודים בשבתה במסבת נשים מקשיבות לדבריה כאל מלקוש והשיחה היתה מתגלגלת ע״ד ההבדל שבינ יהן, בין בנות הדור הישן ובין נשי הדור החדש, בכחילה, „שכל שבלן וחייהן רטנדות ושמנדות״ — אז היה מספר בענין רב הספור הארוך אשר פעם אחת, בימות החרף, בשעת היריד הגדול, אור ליום ו׳, ישב הוא כל הלילה ולמד כמנהגו והיא לשה ואופה, לשה ואופה בלי כל עיפות, ועד עת השוק נאפו שני פוד קמח־לבן, גלוסקאות, שני פוד לביבות וארבעה פוד קמח שחור!—ובכל ימות השנה?— יום יום היתה משכימה קום בטרם יעלה השחר, ממש כה„דמות־שדמות״ בזמן הזה הישנות עד הצהרים... חה־חה־חה! ... הוא הדבר כי אינן שוות הני קאקי חורא שנשים זקנות תדברנה ארותן!...

בנשף ההוא היתה דעת זקנתי רחבה עוד יותר, ואף שפתי אמי, בכל מרירות רוחה, לא הביעו כל דבר מר: תקוה נצצה אז בלב כלנו כי באמת תשתכר הזקנה בזמן קרוב שקלים אחדים, כי תקרא להיות מילדת אצל מבכירה עשירה אחת, יען כי חמותה של פלונית היא ידידה ישנה ונאמנה לזקנתי. ו„יולדת הגונה״ היה באמת דבר בלתי מצוי ל„שלנו״, כי בעיר הקטנה היתה עוד מילדת שידעה לחשים וסגולות ואשר על כן נאמנה ביותר על הנשמות שלבעלות הכסף המפחדות למאד מפני יציאה...

וזאת התקוה היא התוחלת הממשכה שענתני ימים רבים וגרמה לי מחלת הלב הידועה; הוא הוא הדבר הגדול שנתן חמר רב לדמיוני על אותו תור־הזהב של ביאה לבית המדרש בנעלים וכובע חדשים...

— שכבי, אמי לישון, שכבי... הנה התרנגולים קוראים— אמרה אמי אחר דומית־עצב ארוכה, בקול רך מעט מבתחלה — הלא יוכל היות כי באמנה תקראי בלילה הזה... אַ, מזג האויר שנה... חרבן נורא... חשך ובוץ... גשם שוטף, מבול... אַ, אם תלכי הלילה לשם, אמי, לא אדע כלל — מי יתן ולא ידעתי בכה כל רע לעולם! — מנעלי מי ינעיל מגדלי מחר בלכתו

כ״ח תמים בבית־האפיה ולעבוד שש עשרה שעות במעת־לעת... ובבית — הוי צרותי!... אין דבר מוכן: מצה אין, הילדים ערומים, מנדלי יחף... ובערב הפסח יהיה עלי עוד לשיד הבית בשיד... מה? הכח אבנים כחי? — ונאד דמעותיה נבקע...

— אַ, הגיעה השעה! — עתה לא נשאר עוד בלתי אם לנום מן הבית... בתי היקרה פתחה את פיה... גולדה, אל תחטאי, בתי! — אני אומרת לך, כי בידיו יש ליסר אלף פעמים ככה... את שוכחת את הבורא... הבטחון בשמו הגדול יאבד לך מיום ליום... נו, מה את מטפטפת בעיניך? מה לך כי נזעקת? — השמים לא יבלו, העולם לא יחרב... אב יש לנו בשמים... ואני מה? האינני משתכרת כלום? —

אם ראשית דברי זקנתי, התנחומין והתוכחה הזעומה, היו כמזור־מלח על פצעי בתה האנושים — הנה אחריתם ע״ד משכרתה היתה השמן על מוקד החרון־הכאב: איככה זה לא תבין במדה כזו את מצבה?... הנֵה פה — נו... מה לעשות? אבל מדוע היא עוד כפוית־טובה ואינה מרגשת בחסד הנעשה עמה לאמר משתכרת היא?... — וזקנתי מצדה לא יכלה בשום אופן לשים מחסום לפיה בדבר הזה ולבלי להזכיר פעמים אחדות בכל יום כי לא חסד עושה עמה בתה בתתה לה משכן בביתה, כי אלמלי היה חפצה להתגורר לעצמה היתה יכולה להתפרנס גם בלי עזרת אחרים, כי מה הוא אכלה אשר היא אוכלת — לחם־הנקודים היבש הלא לא לפי שני אדם זקן שכמותה הוא — ומה היא הוצאתה אשר עליה להוציא? — שוה פרוטה! — היא אינה עושה זאת רק מאין יכלתה להפרד מנכדיה האהובים ומשום „מה יאמרו הבריות״... הלא כל העולם יודע שגולדה בתה נשארה לה אחת מעשרה בנים — ועתה תעזבנה לעת זקנה? — היה לא תהיה!... גם יחסה של בתה אליה בירחי מחלתה האחרונים לא הוכיחה כי מיותרת הוא בבית הזה... ההיא, יהודית הזקנה, תשלים עם רעיון כזה? ובחיי בעלה הלא היתה היא — ורק היא — המנהגת היחידה, עקרת הבית... וביחוד אחרי מות הילד התשיעי, אברהמצי, והוא ר׳ יענקל שוחט, ברוך זכרו, עזב לגמרי במצות הרבי את משמרת השחיטה בעיר, „שמא הוא פוגם באיזה דבר״, וישב ללמד —

בפעם הזאת, יהודית׳ל, רק אליך כוננתי את צעדי, כי בך אני בטוחה שלא תשיבי פני ריקם... ואומר אל לבי — וגם „שלי״ יהיה יעץ כזאת — אל אישת ר׳ יעקב השו״ב, יהי זכרו ברוך, אלך... זה היה יהודי! זה היה איש צדיק! וגם את, יהודית׳ל... במו שאומר „שלי״ יחיה תמיד...

—ש—שא... חיה׳לי, בלחש... אל תצעקי...—התעוררה זקנתי כרגע ותהס את קול הדברנית שהשתפך כנחל איתן שאין לו סוף — ש־שא, היה׳לי, גולדה ישנה... העלובה... — אוי, רבונו של עולם— הגידי, חיה׳לי, אך בלחש... למי תקראיני ?...

— אל רבקה העניה, יהודית׳ל, אל רבקה אשת בריל הסמרטוטר... אוי, יהודית׳ל, מה אומר ומה אדבר, מה אגיד ומה אספר לך, הביבה ? לכי ושאלי את פי רבון העולם קושיות: מדוע ייסר ככה לבני איש ? אבל הוא אינו שואל את פינו כלל... מסתמא יודע הוא את אשר יעשה... אוי יהודית׳ל, לולא עלתה על דעתי היום להביא לה את שיורי ארוחת הערב כמשפטי כל הימים — „שלי״ אינו אוכל מאומה וכל הארוכה תותר — כי אז גועה העניה בלילה הזה ולא היה איש יודע את גויעתה... קיצור הדבר, יהודית׳ל, אין לדבר הרבה: בכל דבר תתגלה ההשגחה של המשגיח יתברך... לא רחצתי את ידי ואיני שוה להזכיר שמו הגדול... לכן שמעי: היום בא „שלי״ מבית המדרש בשעה מאוחרה; הוא חש בראשו ומן האכל לא בא מאומה אל פיו—צרותי הגדולות! — ואני... הרעבתנית הגדולה! ... בקיצור, קדרת עדשים... אני נכנסה לביתה... אוי, שברי הגדול, אוי, רבונו של עולם! — קור ושלג ומים... נער התלמוד תורה חולה מסוכן... פרור לחם לא ימצא... ורבקה מקשה ללדת... אוי, יהודית׳ל, נמהר, נמהר שמה פן נאחר המועד... עתה שם „שלי״ לבדו... בריל בעצמו משוטט בכפרים, וזה כשבועים — מעשי־שטן — לא היה בביתו... יהודית׳ל, העטיפי לראשך את מטפחתך החמה ונקומה ונלכה... והאויר — נו, בל נחטא בשפתינו... זכותו של ר׳ יעקב, עליו השלום, תגן עלינו להצילנו מכל רע, אמן סלה...

הקלויזה להתפלל קדיש... מצוקות נפשי... מכל פרנסותי הילדים ערומים ויחפים... אני עובדת, מתעסקת וטורחת, הוי־הא־הוי־הא... וסוף כל סוף—מה?

— וכל חיי־העולם, בתי? אָ־אָ־אָה... אדם חוטא... להבל דמה...— התפלספה והתאנחה הזקנה בעלותה על התנור וקדרה בידיה להעמיד אצל משכבה בכדי לקבל בו המים הנוזלים.

אמי צותה גם לי לשכב; די ללמד... היא חסה על הנפט...

קימתי מצותה, ואקרא „שמע" בכונה, ואכבה הנר, ואשכב על הקרקע סמוך לאחי ושתי אחיותי. וכעבור רגעים אחדים היתה בכל החדר דממה מפרעה לרגעים מקול הסער המריע ואגלי המטר המשתקשקים בשמשות־החלון. בחוץ היה ליל־אביב סגריר.

בראשי כבר היו הבלבול והסכסוך שלפני השנה. אבא חלקיהו אמורא גדול, וגבה לו ויראה לו, הולך במים יחף ונושא נעליו בידו... „שבט המוסר" המנומר משתחר ומתהפך ומתהפך ומתהפך עד שמתהוה—כובע... זבולון הקצב ה„אבל", בעל־דבבי בקלויז מסיר נעלי זקנתי הגדולים מעל רגלי ואני עומד יחף בבצה קרה... ר' ישראל המלמד גמרא, זה היהודי החנון, החביב וטוב הלב, מוציאני ברחמים רבים ובחמלה גדולה מן הרפש ומעמידני להתפלל קדיש לפני העמוד השחור והגבוה שגם הוא מעין נעל המתקטן והולך... חיה אשתו של ר' ישראל זה צועקת עליו ודופקת בחזקה בחלון.........

— יהודית... גולדה... פתחנה! פתחנה!

פקחתי את עיני... הדפיקות חדלו. זקנתי ברב עמל ואנחה ונהימה יורדת מעל התנור, נכשלת באפל, נגשת אל השלחן ומוששת... היא מוצאת הגפריתיות, מעלה נר והולכת לפתח הדלת... פניה אינם נוחים ובפיה:

—חיה ישראל'ס... מה לה עתה... מזלנו... אה, רבונו של עולם... עשה חסדך את אמתך... לישועתך קויתי, ד'...

הדלת נפתחה והביתה התפרצו רוח־קטב קר וחיה ישראל'ס. זו האחרונה היתה כלה שרויה במים ורועדת ופיה פתוח בחכמה:

— יהודית'ל יקרה וחביבה, ד' עמך לעולם! רק אליך באתי

בטחון יותר מאשר בקול־תחנונים, ותצא מן הבית בצעדי און ועצמה, ואחריה — חיה אשת ר׳ ישראל המלמד גמרא.

* *

*

ואני שבתי ושכבתי על מקומי. לבי רעד, המה והתכוץ מכאב למרות הבינו כי אי־אפשר באופן אחר. התקוה אמנם עוד לא חדלה מתנוצץ בו, אך בפנותיו כבר היה היאוש...

הדממה נפרעת... קול דופק בחלון...

— סטוק! סטוק! סטוק! — משם... משם... בא הקץ לחלומותי... אין כובע חדש לחג הפסח... אין פרות מסנדלי־זקנתי המסומרים... למה הלכה?...

הנגוד הראשון בלב!

כי בעת ההיא ואני טרם אמצא בי „נטיה טבעית" „ונטיה מוסרית" „אני פרטי" „ואני חברותי" הנלחמים יחדיו, טרם אדע הענוים האיומים של אבדן הערכין הישנים, טרם אטיל ספק וטרם אחפש; בעת ההיא ומחי טרם ימלא רק סימני שאלה: האמנם? בשביל מה? מי יודע? — לבי טרם יהיה למסוס מרגשות מרכבים הסותרים זה את זה; בעת ההיא והכל ברור ומחוור לי: מצות לאו להנות נתנו, לא בשבילנו אלא בשביל לקים רצון הבורא יתברך שמו; לעולם צריך האדם להרגיז את היצר הטוב על היצר הרע, שכר מצוה — מצוה... ופקוח־נפש דוחה אפילו שבת; בעת ההיא ואני יודע פירושה של המלה „מצוה", אדוק בה ושמח בעשיתה; בעת ההיא ואני מכיר ומבין שהעולם הזה הוא עובר, רע, פרוזדור ותענוגיו — הבל, הבל...

ובכל־זאת...

כל זה הוגד בחשאי, כביכול, בהעויות שונות ובהפסקות מצפצפות, עד שלקול ההמולה הקיצה אמי ותחל להתגרד בזעף ולהביט על המחזה שלפניה בעינים תועות ונדהמות. הזקנה המרודה עמדה כל העת כהלומת רעם, אלמת... והשליחה בראותה כי אמי ערה כבר נתנה חפשה גמורה לפיה ותתאר בלשון מדברת גדולות, כאשר חננה ד׳, את גדל המצוה ושכרה, ותספר בקול רם את כל המוצאות אותה בליל־זועה זה, איך גרשה מבית „האקושֶרקה" בחרפה רבה וכי גם אל המילדת ההיא מאנה ללכת:

— כי באמת, הממנה, מפלונית „הדבר־אחר", יש לדרש כי תעשה דבר מצוה? בדבר הזה אין משום לישנא בישא: הכל יודעים אותה... הלא תדמה כי „נגידה" גמורה היא... אוי ואבוי לשנותיה... גם „שלי" יחיה אומר תמיד — בודאי כך כתוב בספריו — כי הממון... הממון... שכחתי איך אמר לי לפני ימים אחדים... אוי ואבוי לראשי ולזכרוני! היום אני שומעת מלה קדושה ולמחרת — אני שוכחת... ובדבר הזה אני מקנאה בך, יהודית׳ל, שלכל ענין וענין תביאי ראיה מ„הצאינה־וראינה" שלנו... לא לחנם הלכתי אל אשת ר׳ יעקב השו"ב, עליו השלום. נמהר, יהודית׳ל, נחישה, נחישה...

נו, גולדה בתי, אני הולכת!... הא?——

— היודעת אנכי?—הביעה אמי דבר משפט—מה לעשות... יוכל היות כי משם יקראוך מחר ולא היום... לכי... איך אפשר לבלי להלך?... הרי יהודים אנו...

— נו, נלכה, חיה׳לי! — שנתה זקנתי באמץ ובכעין מסירת נפש בקולה הצרוד...

— לכי, לכי! — דברה אמי קשה, נלחמת ברגשותיה — מצוה כזו... אדרבה, להפך, איך אפשר לבלי להלך?... אוי־אוי־אוי...

זקנתי לבשה בחפזון מטפחת על ראשה ותקח ברכה מאתנו, וביחוד ממני, „מנדיק הבחור הבר־אורין" — כי תצליח על הדרך אשר היא הולכת עליה, ותקם ותנשק המזוזה אחת ושתים ברגש רב, פניה נהרו והתפלה כי „יהיה ד׳ בעזרה" נאמרה בקול

כמשפט, תתפר טלאי ע״ג טלאי לכל הסמרטוטים ובלויי־הסחבות שעל התנור ומתחת למטות אשר שֵׁם „מַלבושים" קרא להם, תְּכַבֵּר בשבטים את כל שברשותה מגדול ועד קטן, תמשח במיני־משיחה שונים את הגבחות שבכל ראשי ילדיה, תלך אל השכנות מבית לבית השכם והערב ותלטש את „לשונה המחודד" בתאניות ואניות על „חייה האומללים" (עתה, כמובן, עוד ביותר עז וביותר הרגשת זכותה להתרעם) ועוד כאלה הרבה עבודות פוריות, ועל הכל תבכה רב בכה ופעמים אחדות בכל שבוע תשמיע ברמה:

— אוי, לֵיב, מים... אני מתעלפת...

הכל כנהוג מימים ימימה. — ור׳ לֵיב גם הוא ישוב לעבודתו התמידית: יתעסק את הטבחים, ישחוט ויבדוק, ילך להתפלל ערב ובקר, ילַמד את בניו הקטנים דברי תורה משמחים: — דבר האסור לו עתה — מסכת חולין ו„יורה־דעה" הלכות שחיטה וטרפות, ילחם את הרב, ועוד זאת: יתנשא במנוחה כשתִּשמע צעקת ה„פלונית" שמתעלפת היא, ישפך עליה חצי דלי מים, יקשר את זרוע ידה הימנית במטפחת וימשך בעניבה עד אשר תרים המתעלפת קול־זועות — והרף. אמנם יש לשער כי הפרוֶּצם הזה ישונה עתה לעתים יותר קרובות מאשר בעבר הקרוב...

כן, מחר יְשלמו ימי ה„שבעה" הנוראים, אבל היום עודם יושבים כפופים ודוממים. בכל עורקיהם ועצביהם הרפיון המוחלט ואפיסת־הכחות הבאים אחר הזדעזעות כבירה: בנפשם — ריקניות נעכרה ובחוּם — המיה ונקור של כאב־נצח: הקץ... החורבן לא יבנה... האבדה לא תושב... האסון לעולם לא ישכח... לעולם...

לפרקים תפריע רק הברת „רבונו של עולם!" את הדומיה שבבית. והקול הזה היוצא בשברון מתנים עולה ושוהה כרגע באויר כמו יבקש לו לב או, למצער, דבר אחר לנקב... וכהרף־עיין הוא אובד ולא ישאיר אחריו כל זכר קל: הוא טובע במרחביה דהאי עלמא, מקור האנחות והקולות דהאי מינא...

והיא יושבת כאלמת ומקשיבה לאנחותיו. לו לב־אבן, לבכות לא ידע מעודו, ואף על קברה של המנוחה לא הוריד דמעה; אבל גם בכיה ביום החולף לא רב היה כבשאר הימים.

בַּנֶּשֶׁף.

(מהיי עיר נכחדה).

יום־חרף מעונן לפנות ערב. השמש לא נראתה כל היום. היקום מכוסה בערפל אמוץ, קריר וכבד. אור היום הקצר הולך הלוך וחשך, ועוד מעט ויכחד כָּלה, ותחתיו יבא ליל־שבט אפל, איום וארוך כגלות היהודים, קר כקרח הנורא אשר בלבות בני האדם ושמֵם כשממת העם הנודד בגוים...

והם שניהם יושבים על הקרקע לא הרחק זה מזו אך גם לא קרוב. לפניה אין דבר בלתי הקיר הנטוי והרטוב ובינה לבין הקיר — תהו ובהו... ולפניו כסא עץ, ועל הכסא מטפחת־אף מעוכה, ועליה ספר שבו כתוב טענות חודרות ומרגיזות, תרעומת מרה, גנוי מעשי בראשית והטחה כלפי שמיא...

והילדים הקטנים עם הגדולים הנערמים על התנור ולא יוציאו אף הגה קל כאלו נקפאו או נאלמו, כנראה, יבינו וירגישו היטב שאבותיהם יושבים — „שבעה"... ושני החדרים המשונים בגזרתם מכירים גם הם, לפי הנראה, ששוכניהם יושבים „שבעה"... והאויר הדומם והדומע גם הוא כנראה יודע שמחרידיו „שבעה" הם יושבים... ואף הקול ההוגה נכאים בדממת־הליל בסדק שמעל־הכירה: צור־צור־צור — דומה שיודע הוא את מקומו ושעתו... הכל נוגה, הכל אבל ועצב, הכל מצטער צער עולמים ומרגיש את המרירות האיומה שבישיבת „שבעה"; הכל רועד ומתביש ומעונה ומבקש רחמים, רחמים...

זה היום הששי לשבתם ככה. מחר ישבו על הארץ רק מקצת היום — וקמו; מחר יותר להם לשבת על הספסל ולשוב למעשי יום יום: היא תחל מחדש לבשל „מעדני־מלכים", תבשילים נפלאים מהדַקים הנתונים לאישה ה„שוחט" מהטבחים

* *
*

פי האשה נפתח פתאם לדבר. מתחלה היא מדברת כמעט בדממה, ומסַיֶמת בקול־איבה רם:

— נו, רבונו של עולם! עיני כלבים לבריות... גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו; הוא, רוצח נפשנו, עודנו מעיז פניו לבא לביתנו ל„נחם־אבלים", לנחמנו משברנו הגדול — אוי, בתי, בתי... — הוא, אויבנו בנפש, המוכן להטביענו בכף־מים בעד כל החסדים שעשינו אתו ואת בנו — הוא עוד בא לביתנו — אַה, ראשו יבקע... התשמע, לֵיב?

ולֵיב שומע הוא, אך לא יענה כלום. מבלי נוע הוא יושב בקפוטתו המלכלכה בחלב ובליח־בשר. עצמות לחייו בולטות, זקנו הצהוב והמתלבן נכפף מנגיעות בחזה, שפתיו הזעומות דוממות, עיניו החשבניות מביטות בספר אך גם קרא לא יקרא דבר וחצי דבר. לשמע דברי זוגתו על דבר ההוא גברא ובנו עולים בתוך הנשמה שבלבו הרהורים שונים...

— התזכר, ליב? — ממשיכה השובי"ת; לה אחת היא אם יש שומעים לדבריה אם אָין — התוגה והשממון המרחיבים את פיה לפהק מביאים אותו גם לידי דבור; — התזכר את היום שבו בא הוא עם הבן־יקיר שלו לבקשך ללמד „שחיטה" את התנא הכשר והצדיק? התזכר? אני לא אשפח את היום ההוא לעולם! אותו היום הביא את כל האסון על ראשנו. היום כשבא הוא, החסיד־הגזלן, וישב על הדרגש הזה — פה — התראה, ליב, פה... — זכרתי את היום המקולל ההוא. דברים טובים דבר אז... דברים רכים, נעימים, חנפים — כההול הזה ממש... טוב היה וחביב: ר' ליב! — ר' ליב! — אוי, מה שוטמת אני את פניו הטרפים! — יקר היה, אהוב, מרפא לנפש, ראוי להנתן על פי עשר מכות... כספנו־דמינו הלא היה אז אצלו, הגזלן! ועתה שונא כזה שגרם לנו כל מצוקותינו והשמח בודאי לפידנו יבא עוד לנחמנו!... אַי־אַי, כמה דרושה לזה רמאות וחוצפה... הוא הדבר אשר אמרתי: עיני כלבים לבריות...

מה זאת? ההתחלת־שכחה אם הרב מקור הדמעות, דלדול פלגי־המים בראש הלוהט?...!

אך הנה מבטה הלֵאה היוצא מבין עפעפים שדמעה יבשה מקננת בהן, נופל על המַראָה המהופכת בעברה המלוטש אל הכותל. לב־האם יזכר כי במראה הזאת היתה הי א — ימתקו לה רגבי עפרה — מסתכלת ומתענגת על תארה בעודה בחיים; לפני המראה הזאת היתה היא מפתלת, סורקת ושוזרת את קוָצתה, והדמה אז לתמר ענף ברב דליותיו, ועתה המראה מהופכת לאות אבל... ומה צרך בה כלל אם היא... היא... איננה!...

— זית רענן... עץ צעיר... פרח שנקטף באבו... — התפרצנה הברות מקירות הלב — אני החלשה, החולנית חיה, ובתי הנחמדה, הנעימה, היקרה נרקבת בקבר... עלמה בת שתים ועשרים... אוי־אוי־אוי, מה ידמה להותי? לא בכחי לשאת כל אלה, לא בכחי לסבל כל־כך... גם זכות אבי לא עמדה בזה... אבי, זכרונו לברכה... אבי הצדיק, הרב... בתי יחידתי...

ובאיזה מקום בקרבה פנימה היא מרגשת התכַוצות־פצע ומיץ־דם; ובריסי־עיניה האדומים והנושרים שׂאו נטפים, נטפים...

— אוי, ליב, מים... אני מתעלפת...

חשך... ר' ליב קָם לאט, מַזה מים, קושר מטפחת בזרוע המִתעלפת; צְעָקה — והסכנה חולפת...

והכל שב על מכונו. בחלונות מֵציצה אותה חשכת־הליל הלוחשת: שעמום, שעמום נורא הוא לחיות בתבל... המנורה המודלקה שהָעמדה על הכסא לפני האבל מתאמצת להעיד באורה הכהה והרועד הבוקע מבעד הזכוכית המכוסה בפיח, כי מכירה היא במצב אשר מסביב לה...צללים אלמים גדולים ושחורים השתרעו בעצבת על כל כותלי הבית וכליו... והשעון הישן והצהל השמיע בקול־צלצול רם, במנוחה גמורה ומבלי החפז אף כל שהוא: אחת...שתים... ארבע... וכלל לא איכפת לו מה ששומעי קולו מתרעמים: השעה הרביעית עוד... אַה, מה תארך העת! — הוא יודע שעתו ותו לא מידי; הוא אינו נוגע בדבר...

למצה ולשמורה, פרי עץ הדר לחג הסכות וכאלה רבות. ור׳ ליב עוד יתרה עשה: בראותו את כבודו ומוראו אשר על הקהל השתמש בשעת הכשר, וילמד לצבר כסף באומנות נפלאה, ויהי למומחה גדול בעבודה הזאת, ויעמיד „קערות״ בבית־המדרש הקטן בחנוכה ופורים ובערב יום הכפורים ובימי התעניות וכו׳ וכו׳, ויהי הוא, על פי הצעתו, גם בעל־הקורא, גם בעל־התפלה, גם המשגיח בבתי־האפיה של עגות מצות, גם הגובה לקופת רמבה״ן, ועוד כאלה משרות בקדש, ומכל אלה, כמובן, — לא העני. וירבו הימים. העיר התגדלה והתרחבה, ההכנסה התרבתה, ורב עוד לא נקרא לכהן בה. בין כה וכה ובביתו של השוחט נמצאו בפנה אחת ארבע־חמש אדרות־שער של אכרים, בקרן־זוית השניה — מחמים נוצצים אחדים, על המטה - כרים וכסתות נוספים, בארגז החרש - מנורות של שבת, כלי־כסף וכדומה משכנות מטלטלין דניידי. בעיר אמנם יצא קול לא נעים לאיש שפרנסתו על הצבור, אבל ר׳ ליב ואשתו לא שמו לב לדבר הזה, לא פחדו ולא רהו מהלעז ש„כסף תועפות להם״, ויוסיפו לצבר פרוטה־פרוטה, שקל־שקל, ורכושם גדל מיום ליום.

— מה יש לדבר הרבה? אז היה לנו תור זהב! — מזכרת השובי״ת בימים האחרונים הרעים את הימים הטובים שעברו לבלי שוב — אני כאשר ידעתן, מודעותי, לא הייתי מעולם אשה ותרנית. תמיד, כל ימי חיי צמצמתי וקמצתי; אגורה היתה אישון עיני... ליב שלי מביא כרכשאה מהטבחים — דינו! בשר ממש לא היה בא לפינו. בקיצור, ההוצאה היתה מעטה, כמעט אפס, וההכנסה מרובה! המצרי השחור לא היה אז עוד. ועתה להפך: אם גם איננו מתנהגים כ„שררות״ אבל המשפחה, בל תשלט עינא בישא, היא של תשע נפשות. ילדים קטנים... קמץ כפי האפשר — אכילה חובה היא! והגז־לל־נים, בל יראו בטובה, פשטו עורי מעל עצמותי. מה היא ההכנסה שלנו עתה? לשונאי ישראל!... דמי חנוכה ופורים יקח הוא, המצרי השחור; יין וקמח לפסח ימכר הוא, המצרי השחור; הכל לקח הוא, המצרי השחור... ואף ב„כפרות״, שזה דבר השייך כלו לנו, תקע הוא את ידו החביבה ויוציא חרשה, כי גם בעד שחיטת־כפרות דרוש לשלם דמי־טקסא,

— ומה דוקא הוא גרידא? — העיר ר' ליב לאחרונה — וכל הכלבים, הצד של „המצרי השחור" — האם לא באו רבם לבקרנו? „ד' ינחם אתכם בתוך אבלי ציון וירושלים" — אוי כלבים! עזי־נפש! מלחכי פִּנכה של „המצרי השחור" ימח שמו ונמח זכורו מלהזכירו! אֶי, אני יודעם היטב, את הכל... יש מהם אשר יבוא לתפשני בלבי, להלוך רכיל, לחטוף מלה נחוצה מפי... ישלם להם ד' כפעלם! —

ועוד הפעם דממת־מות בבית. השיחה הקצרה נפסקה מאליה. די היה לה, להשובי"ת, לשמע את שלש המלים „המצרי השחור וצדדו" — (זאת אומרת הצד של הרב: הרב דק"ק נבוכה יצ"ו הוא שחור במראהו, כי על כן יכנוהו השו"ב וצדדו הקטן בשם־הלוי המגונה הזה; תחת זאת יכנה הצד שכנגד את איש־ריבו בעל הזקן הצהוב בשם „הרמאי הצהוב") להאלם דומיה עת רבה ולשקע בזכרונות והרהורים ע"ד העובדה של ריבם את הרב וכל הנגרר אחריה... את זכר „הצד ההוא" לא תוכל לשמוע בקרירות־לב; הוא ירתיח כרגע את דמיה וירעיל את לבה; הוא התכן לכל שיחותיה ודבריה באזני שכנותיה ורעותיה; הוא החמר להגיגה בשכבה על משכבה ושנתה תדד; הוא המטרה לקללות מאליפות שהיא שופכת כמים יומם וליל באין הפוגות ולא תדע שבעה...

„הצד של הרב"... והן היו ימים אשר לא ידעה את המלים הנתעבות האלה!...

כבואם הלום לפני עשרים שנה לקבל משמרת השחיטה היו הם אז זוג־צעיר, כשלש שנים אחרי חתונתם, טפלי לא היו הלויים בהם עוד, כי רק נחמה בתם, עליה השלום, יָלדה להם. ובנבוכה, העיר המצערה והנדחה בנפת „רוסיה הקטנה", היה בעת ההיא מספר המשפחות העבריות לא רב, ומורה־הוראה לא היה להם עוד, כי על כן היה ר' ליב כמעט „התלמיד חכם" היחידי בעיר, וינטל וינשא, ויורה בשעת־הדחק גם שאלות של „קדרה־כף", ויתנהג כחצי־רב, ואולם ההכנסה הרבנית היתה נכנסת לתיך כיסו בשלמות. הוא היה מוכר את החמץ לנכרי בערבי־פסחים בדת; לו נתנה במונופולין מכירת יין ויי"ש של פסח, קמח

וכל אלה הדרישות בלשון בני אדם פשוטה, בלי כל צל רומנטיות...
ועל תשובת אביה הרב: „בדליכא שאני" — התנפלה עליו בחמה שפוכה ובקצף רב ובתביעות גדולות ונוראות ובשאלת „מדוע?" — מדוע לכל יש ולהם אין? במה היא גרועה מכל העלמות? מדוע זה „הרמאי הצהוב" צובר כסף כאפר ובטנם הם תחסר? מדוע זה השו"ב, שבכל תפוצות ישראל הוא נכנע להרב, בנבוכה הוא אדון לעצמו? עשיר הוא כ„גוי", את כספו יתן בנשך ובמרבית — ארבעת אלפים רובל לו! — ונפשם הם שחה לעפר... מה זה יחריש, יתאפק אבא? מדוע לא יפיח קריה ומתים בה? וכי כך העולם צריך להתנהג? וכי אלה הם סדרים ישרים? לו, להרמאי הצהוב, הרבה — ולהם אף לא מעט!...

כאלה וכאלה דברה שימקה בת־הרב בגדל חכמתה, וישמע אביה המו"ץ לדבריה, וישקל הדבר בפלס שכלו, וירא כי צדקה היא וכי „שלי" — מלה יותר נעימה „משלך", ויצא אל העם ויחרחר ריב ומדון. בימים הראשונים לחש דבר הריב במסתרים ויהי ידוע רק ליחידי סגולה, ואולם בבוא יום השבת, והשו"ב, שידע מכל הנעשה והעתיד להעשות, לא הלך בזעפו וחמתו אחר המנחה אל הרב לשמע אל ה„הסידות" שהאחרון „משפיע" בכל שבת עם חשכה על קהל חסידים, וידעו כל בני ישראל דהאי קרתא, מבית הטחנה של מים מעבר מזה עד בית־הטחנה של רוח אשר מהעבר השני, כי הנה חיים חדשים הולכים וקרבים לקהלתם, חיים יותר מענינים יופחו בלבותיהם, יותר תוכיים, יותר רוחניים: יהיה תבן טוב לשיחה, סִבה לחרף את מי שיהיה — וישמחו. העדה הקדושה נפלגה במשך שבוע ימים לשני „צדדים" ומחלקת־אֵש התגלעה ביניהם אשר כמוה היתה ונהיתה בכל מקום שיהודים נחתים שמה. וישָׁמעו דברי־ריבות, זלזולים וחרפות בשוקים וברחובות, בבית המדרש ובבית־המרחץ, להבדיל, (בעת ההיא עוד עמד על תלו), הכל כמשפט זרע יעקב משנות דור ודור, דבר לא נעדר. בימי־המנוחה, בהתאסף בני העיר לשוחח חשבו להם לחובה „הצד" של הרב ללעג להשו"ב ולאשתו ולספר בדיחותות שונות על הריצותה של האחרונה, והצד השני לא טמן גם הוא את לשונו בחֻבו ויזכר את כל מגרעות

דבר שלא היה לעולמים, דבר שלא נשמע מיום הברא העולם. וכל זאת למה? בשביל שסיקריקון היקר בעל הטקסא (יחנק בלילה הזה, אב הרחמן!) הוא מאנשי חברתו. אין מה לדבר: רב יקר! בתו העבה והשמנה יושבת ומדשנת את... במחילה — ואנחנו מה? נשארנו בחסר כל: כספנו אבד... שמעון הצעקן, הרוצח ביער, אכלו — תאכלהו רמה ותולעה! — וגם בזה אשם המצרי... אָה, נשים, היה לנו כסף – למה נכחד? — ה—יה... ועוד כמה כסף! אויבינו, ישרפו באש, אבי שבשמים! — אומרים — יאָלמו לנצח — כי גם כיום יש לנו... לא, יקירות, לא! עתה אָין (ובהוציאה מפיה המשפט הזה קולה כל כך מבקש השתתפות של רחמים ופניה הצנומים מתהוים כל־כך אֻמללים עד שאי־אפשר לבלי להאמין לה), עתה אָין... עתה רק אל השחיטה עינינו נשואות... והשחיטה — אל־אלהים הוא יודע! — מה היא? פוי... אבק פורח... לא שוה פרוטה...

אמנם לא לעולם חסן!

בשנים הראשונות אחרי אשר לָקח הרב העירה לא גדלה אמנם הרעה למאד: ר׳ ליב שוחט, לפי עדות אנשי העיר, הוא איש האוהב כסף יותר מגופו ובכל הנוגע לממון הוא ערום וחכם מאין כמוהו; בחמאות וחלקות ידע לקנות את לב ר׳ גרונם, הראש בין טובי העיר אז, לנטות אחריו; אי־אפשר להכחיש, פטור בלא כלום אי־אפשר, ההכנסה נגרעה בהכרח, ובעמדו אצל „קערתו״ כבר היו ידיו רועדות לאט ועיניו הפיצו מעין אי־רצון — אבל הפחת היתה עוד כפי אשר יוכלו נשא, „עוד היתה היכולת לחיות״ — (מחשבי חשבונות בעיר הוציאו אגדות מגוזמות על דבר סכום הכסף אשר לשוב״ם, והמפריזים שבהם הרהיבו בנפשם עז לענות על השאלה: „כמה?״ במחיאת־כף מלאה בכל עשר האצבעות, לאמר: עשר „קַטַרינקות״ (מאות), ויחד עם המענה הלזה היתה באה קריצת־עין מיוחדה ומלאה איזה לחש־סתרים, אף שהמשיבים הכירו בעצמם כי מגוזמים הם לא מעט)... ואולם שנה שנה ההפך עליו הגלגל. הרב פרה ורבה, ותגדל לו בת בוגרת עלוקה, צעקנית רגזנית ודרשנית: הב, הב, הריק כיסך, אבא! הבה לי ערדלים חדשים, פוּלֶרינה חדשה, מגבעה חדשה, הבה, אבא, הבה לי — איש!

הגבר, להיות רב, שו״ב, מלמד, חזן, הכל לפי חפץ העליון, והיא — חנונית, והיה הדבר הזה לברכה רבה ולמחיה גדולה.

ויִוָעצו, ויניחו את כספם בחנות התבואה אשר לר׳ שמעון הצעקן. ר׳ שמעון היה האח הבכור בין חמשת האחים אשר על משפחת „יחסנוביץ״ יתחשבו. המשפחה הזאת היתה גדולה, ענֵפה ועצומה באוכלסיה, ביחוד הרימה ראשה בגאון בימי החגים כשהיו כל האחים והאחיות, הגיסים והגיסות, הנכדים והנכדות הולכים בעדר ל„התכבד״ מבית „קרוב״ לבית השני, והדודה שושה־גנדיל, מקושטת בכל תכשיטיה עוברת בראש, „קוממיות״, כתיש קל הרץ ראשון מן השדה או כתרנגול־הודי בהכונו לקרא: הולדר־הולדר... איבת תמיד היתה בינה, בין משפחת יחסנוביץ זו, ובין משפחת סיקריקון הצעירה ממנה בתולדות העיר, ותחלקנה אשה לאחותה בכל סבה מצויה מהלומות בשוק ובבית־המדרש, ביחוד „בימים טובים״ לישראל, בשעה שהבטן מלאה וגם פנאי יש באין צרך להחפז לרוץ השוקה לבקש „פרוטה־פרנסה״. ולא היה יום „שמחת־תורה״ ליהודי־העיר חג במלא המובן של המלה הזאת אם לא קרה, על־המעט, ריב הגון בין שתי המשפחות הגדולות הללו! כמובן היו ה„משפחות״ האלה מחולקות גם בדבר ריב הרב את השו״ב: סיקריקון על צדו של הרב, יען שמשפחות „יחסנובייץ״ במחנה האויב, ומשפחת הזבילֶני (אביה מחוללה של משפחת יחסנוביץ הוא זבולן הזקן) על צדו של השו״ב, ראשית מפני שר׳ זבולן אביה, אחד מ„בעלי־הבתים״ הראשונים בעיר, קרא בעצמו לר׳ לֵיב לשרת בנבוכה במשמרת השחיטה, והשנית מפני שמשפחת סיקריקון היא על צדו של הרב... היוצא מכל אלה שר׳ שמעון צעקן היה מהעמודים התיכונים אשר פרנסת השו״ב נשענת עליהם. והאיש נודע לנכבד, לחסיד ולאיש־אמונים, בעל צדקה ומכניס אורחים, ותפלתו יוצאת בקולי־קולות ונשמעת למרחוק, ותהי למלה בפי כל, ועל הדבר הזה לא נקרא „ר׳ שמעון יחסנוביץ״ או „ר׳ שמעון זבולנ׳ס״ אלא „ר׳ שמעון צעקן״.

ואֵש־המריבה שקעה כמעט. בתור מִלואים לפרנסתו לקח ר׳ ליב לו נערים אחדים ללמדם תורה. השנאה אשר הוצתה בלבו לא כבתה אמנם, אך נטתה לצדדים ותפנה מקום להאהבה הפורחת

הרב והרבנית בעלת „החטם האדום״ — ויהי שחוק ושמחה וריב והנאה... ומי יתאר את העגג וההתעוררות כשקרה איזה „הרג רב״ בבית המדרש! מה נעים היה להביט על מחזה נהדר כזה, איך יהודים מסתבכים איש בזקן רעהו, מעלים דם איש על פני בעל מלחמתו, ונשיהם וילדיהם של המכים והמוכים רועדים, מתיפחים, מכים כף וקוראים לעזרה... כמעט שגדלה הנעימות מאותה שמרגישים בשעה שעומדים מסביב לדלקה גדולה בחצות הליל. מובן מאליו שאלה אשר נטו פנים לכאן ולכאן, אל כל אשר ישא רוח ההצלחה (ביחוד היו כאלה המלמדים שבעיר) היו מאושרים עוד יותר, כי הלא צריכים היו לדרש ולחקר ולהתענין במצב ה„עסק״ יותר מאחרים למען לא יטעו חלילה, ותהי עבודתם הרוחנית רבה מאד והייהם יותר מלאים ושלמים...

ויד הרב הלכה הלך וגבור. ה„הכנסות״ נפלו בחלקו אחת אחת ואין עוזר. בשנה הראשונה שֻדרה מהשוחט הזכות של מכירת קמח לפסח, ובהודע החדשה הנוראה הזאת לשוב״ית התעלפה התעלפות שיש בה מעין מיתה, וכמעט שלא הועילה לה המטפחת שקשר לה אישה בזרועה וכמעט שלא צעקה... בשנה השנית אבדה להם גם מכירת היין, אחרי כן „אגרא דתעניתא״, אחרי כן — האתרוגים. וכל נצחון בא אחר עבודה כבירה ועמל רב וקטטה ומזמות שונות ומלחמה ארוכה משני הצדדים, ויהי לחדשה רבת ערך בתולדות „נבוכה״ העיר הקטנה.

„כסף גורר אחריו כסף ובתר עניא אזלא עניותא״. כמעט הורע מזלו של ר׳ ליב שוחט מעבר מזה נתקלקל מצבו גם במקום אחר. הכסף אשר היה בידי לוים בני ברית ושאינם בני ברית החל מעט מעט לרדת לטמיון. ובימים ההם, כנוספות לרעה, יצא החק החדש על דבר מלוי־ברבית, ותאבדנה הלוָאות רבות. אז החליטו האיש ואשתו לקבץ רכושם הנשאר ולסחר בו את הארץ, ויגמרו אֹמר לבקש להם שותף ישר ולפתוח חנות חדשה בעיר. להצעה הזאת היתה עוד מטרה אחת, „תכלית״ בשביל נחמה בתם אשר בעת ההיא כבר גדלה ותיף ותצלח לשדוך; אם תדע לשבת בחנות, והיה בתת לה ד׳ את המיועד לאיש יוכל הוא,

הרבה, ויפיה מסך בה גם מאותה הרגזנות הגאה והעצלות הבאות לאיש מפנקו את עצמו בתור יצור יוצא מן הכלל. הוריה לא הכירו שהליכת בתם אל החנות היא רק כדי להנצל מעבודות הבית ולבַלות את העת בחדוה ובחיים עליזים וחוגגים, בהתאסף משרתי־החניות להתלוצץ, לריב ו„לחלק חבלים" איש לרעהו על כל פוד תבואה שהאכר מביא מכפרו וכל אחד יאבה למשכו ברשתו. רבים היו הדברים המלבבים בשוק, אך יותר מכל נעם לה, לנחמה, לראות את ה„מהירות במשקל" שהחנונים עושים להאכר הכפרי, את ה„הטעאה בחשבון" שהם מַטעים אותו ועודם לועגים למשבתו. מאד מצאו חן בעיניה מחזות כמו אלה, איך החרוצים שבמשרתים מבלבלים את ראש המוכר הכפרי, מחרפים אותו בשם „יורקה" ו„חֲמקה" ומבליעים, יהודית, קללות־חרפה רבות בתוך דבריהם הבאים בשפתו, והאכר עומד נבוך, בפיו „הֶט־הֶט" ולא ידע את נפשו: הוא מרגיש „שהיהודים, בני־השד סובבים את ראשו" אך אי־אפשר לצאת מן הפח...

— אוי, אני מתה מצחוק... אוי, חַה־חַה־חַה!...

ואולם אם לא הכירה צפורה השובי"ת למה הולכת בתה החנותה, הכירה בימים מועטים מדוע החלה לבחר לשבת בית מעת בוא יודלי להתלמד בביתם שחיטה ובדיקה. היא ראתה באיזה עינים נחמה מבטת בו כשהוא עומד כפוף מעט ומשחיז את הסכין, התבוננה להמבטים שבתה מורה על תלמיד אישה, ותתן זאת אל לבה, לב נשים, ותבן... ההסתכלות הזאת הזכירתה ימים עברו. בעודה בבתוליה בית אביה, החופ"ק של עיר מולדתה, וליב החל ללמד אצלו ולאכול על שלחנם, ו„הוא" בעת ההיא נער בן שבע־עשרה שנה יתום מאביו ומאמו. אמנם גם בהודע לה כי הוא „חתנה" בושה להביט עליו כמו שמביטה בתה על יהורה, אבל את פירוש המבטים האלה היא זוכרת ויודעת. יהודית היה יחוסה אליו „בשעתה": דבר לא דברה אתו עד עבור ימים רבים אחר החתונה, וכמו גם הותנה ביניהם לברח איש מרעהו, ובכל־זאת היתה היא מניחה חרש בפנה שהוא צופן כליו ומחטט בה תמיד אגוזים ובכורי־פרות למען ימצא ו„יברך"...

לעיני צפורה התרגלו ה„ילדים" איש לאחותו, ולעיניה החלו

לר׳ שמעון שותפו. ר׳ ליב ואשתו, הגֵרים בנבוכה, החלו לחוש גם את עצמם כענף להעץ הגדול, משפחת יחסנוביץ. השוביי״ת לא יצאה כלל מפתח בית שותפתה ושמה שפכה כל מונולוגיה הארוכים, והשו״ב גם הוא היה מבקר בבית שותפו לעתים תכופות. שיחה נעימה, אנחה קלה, כוס־תֵּה; אהבה ואחוה ורעות! שכר גדול אמנם לא נראה מן החנות; ואולם הדבר מובן מאליו שלא בר׳ שמעון האשם, חלילה! אלא בזה שרוב בני העיר מוצאים את לחמם מסְחַר־תבואה ו„אין הקומץ משביע את הארי״.

ובתקופה המאושרה ההיא נִתן על ידי ר׳ ליב יודֶלי, בנו היחיד של ר׳ שמעון, ללמדהו שחיטה ובדיקה, ותחזק החבה עוד יותר...

יודלי היה אז כבן עשרים, ויתחשב לבן הגון למשפחה הנכבדה ועליו גאותה; הוא היה בחור „ירא שמים״, מכיר ערכו, שומר כבודו וברכה להוריו. תפלתו מדודה ושקולה, כל מלה מדויקה וברורה; פנינים... „כאילו מונה מעות״ ממש. את עלמות העיר לא היה לו כל עסק, אף שידע כי חביב הוא עליהן. פניו השחרחרים, המלאים והיפים, בגדו העליון הנקי שהיה לא קצר ולא ארוך כי אם מגיע עד הברכים ולא עד בכלל, זקנו הקטן המרוקם מחוטי משי מסביב לסנטרו, קולו העניו הצנוע והרך, מהלכו ועוד רבות הגידו לכל שתם וישר ופקח האי גברא, כי מעלות טובות ורבות לו, ובינה בלבו להתהלך את הבריות, וטוב הוא בעיני אלהים ואדם.

— לו אין צרך ב„תכלית״ אחרת; לו יאה להיות שו״ב — הסכימה דעת העיר למעשי ר׳ שמעון צעקן.

— יודלי יהיה שו״ב־עירוני הגון — קותה העיר...

* *
*

ונחמה היתה הולכת יום יום אל החנות המשותפת. באמת לא היתה מכשרת כלל לעניני החנות, כי חסרו לה חריצות בלתי־נפסקת, סבלנות עצומה, מספר קבים דבור מבלי הרגש לָאות ושאר המדות שהחנונות דורשת מבעליה; היא לא אהבה לדבר

אז נראה...

וכן נשאר הדבר תלוי. ר׳ ליב לא ידע אמנם כלום מדבר היחס המסור ללב שבין בתו ליהודה, אבל הצד הזה לא העיר שום שאלה בלבו: „בחור ובתולה בודאי ישרו איש בעיני רעהו" ובעיניו ישר הוא השדוך הזה מאד מאד והוא ראה בזה בחוש „אצבע אלהים". מחשבות נעימות האירה בו התקוה שיהודה יהיה חתנו. האחרון יקבל בקרוב „הודאה" והיה לאברך חסיד ובעל תכלית כאחד — ומה עוד?

— הבריות אינם יודעים דבר—התפלסף ר׳ ליב בשמחה— אֶט, ידיעתם לאו ידיעה היא כלל!... הבל ההתחכמות... הטבעיים והמינים... אלה הם שוטים! השגחה פרטית... נו, לדוגמה, מי עינים לו ולא יראה שהמסבב כל הסבות גלגל הדבר פה שמתחלה יתקשר הוא את ר׳ שמעון צעקן בשותפות ואח"כ נתן בלבו של ר׳ שמעון זה ללמד את בנו שחיטה ובדיקה — והכל לשם מה? היש צרך עוד להרבות בדברים? ברם מי בא בסוד האי מאי דעביד רחמנא, ואעפי"כ ברור הדבר כשמש... דאי לא תימא הכי — כולא האי למה? הכרוז! הכרוז!... וכבעלי הכת שהרמב"ם מזכיר, ומכל שכן החקרנים דהאידנא... אֶט, אין להם כל מח בקדקדם ואינם מבינים כלום...

ומה יאמר הצד השני? ור׳ שמעון בעצמו? והדודה שושה־גנגדל וכל המשפחה אשר בודאי דעתה חשובה ויש לה ערך גדול?—כל אלה השאלות לא באו כלל ללבו של ר׳ ליב: פשיטא! ההם לא יתרצו? אוהבים כמו אלה!

ור׳ שמעון צעקן אמנם הראה לו את ידידותו העזה בהביא לחג־הפסח העבר קמח למצה ויחדש את המריבה עם הרב. התוצאה היתה אמנם—הפסד מרובה, אבל גם בזה, כמו בחסר השכר של מסחר החנות, לא בר׳ שמעון האשם: הוא עשה כל מה שיכל ורק מצב הענינים הכתירו את האויב בזר הנצחון, וידידו מה הוא כי ילין עליו?

והאויב באמנה אסף כחות חדשים. ר׳ גרונם שהיה תושב נכבד ומחשובי הקהלה נהיה פתאם ל„קבצן" ודעתו נתבטלה מכל

לאט לאט להשתובב קצת בנשפי החרף בלבת ליב אישה „לישהוט". אף כי היא ידעתם לילדים ישרים, בכל זאת היה הרגש אשר הרגישה בעת צחקם לא מעונג יותר מדי; הרבה היו בו חרדה מטושטשת, רוגז לב ובשת לפני עצמה ולפניהם. ברגשה המרכב התמזגה גם הכרת חובה לדבר קשות, ואולם, מבלי דעת למה, היתה מסתפקת בגערה שיש בה גם רך:

— הרפו, שובבים, חדלו! —

על זאת היתה נחמה עונה במשובה ובשביב־אש לוהט בעינים:

— וכי מה אנחנו עושים? אני הטפתי הספר מידו: אינני חפצה כי ילמד רק „יורה דעה", „יורה דעה"... לכל יש שעור...

— תני, תני... ומראהו באותה שעה היה מעורר את צפורה לקרא לו בלבה פנימה: אוי תיש!

— לא... מחר... לא אתן! לא אתן!

ומקץ החרף כשהיתה האם עולה על התנור ומסתכלת ב„הנאהבים והנעימים" היה מתעורר בה איזה מין „הֶ־הֶ"... עכשיו עולם אחר לגמרי... רק הם, הזקנים, היו הכסילים... לא ידעו לחיות... ה־ה!

ויעברו הימים. ופעם אחת בימי הקיץ כשאמר לה ר' ליב כי לדעתו צריך להחל לדאג לנחמה, לבקש למענה איזה שדוך הגון, ענתה:

— מה יש למהר? הלא עוד לא מלאו לה שמנה עשרה שנה...

וכשהחל הוא לעמד על דעתו קרצה היא בעיניה, במקום תשובה, אל הדרגש הריק, והוא הבין: הדרגש הזה היה מקומו התמידי של יהודה, עליו ישב וילמד, עליו העמיד את רגליו בהשחיזו את הסכין, עליו ישן כשהיה לן לפעמים בבית רבו.

— אבל הלא עליו עוד לעמד לצבא בשנה הזאת — לא מצא הוא סתירה אחרת להצעתה — ומה נעשה אם יקובל?

— ישמרו העליון! הלא יחיד הוא. —

— ובכל זאת... אשתקד הלכו לעבוד גם יחידים: הבורחים למדינות־הים רבים מאד...

בעולם המסחר נהיו מהפכות: התרגנים הקטנים שבמעט כספם לא יכלו להסתובב במעגלה נשארו בלי לחם; היו גם סוחרים עשירים שהֻענו, ואחרים, להפך—וביניהם רובמן, גזלמן, סיקריקון וחבריהם — הרויחו היטב: טלגרמות אחדות ובידם איזה אלפים רובל. ממונו של ר׳ ליב סחר גם הוא... וכעבור המהומה והסערה — היו פתע פני ר׳ שמעון צעקן את שותפו, לתמהון לבבו של האחרון, לא כתמול שלשם; בעוד ימים אחדים — זועפים; אחר כן — קול הצטדקות, אמתלאות, חשבונות, דין ודברים, מענות, טענות ותביעות; להלן — הועדה לבית דין, לדין תורה, לפשרה, ולסוף — כפירה, אבד בענין רע, הוכחות מפלוני ופלוני...

השורה האחרונה: אין מאומה!...

בבוא ר׳ ליב לביתו מ„מקום הרשע״, מ„בית עוות הדין״, אחרי הודעו את המסקנה האחרונה אשר לא פלל מעודו לשמעה ואשר גם בשמעו לא האמין למשמע אזניו, וישמיע את כל אשר קרהו בקול יאוש נורא — נהפכו פניו לירקון...

דבר־השותפות היה באֳמָנה. להת הענין בפלילים ב„ערכאותיהם״ — אין כל תוחלת לזכות, ומלבד זאת דרוש לזה עורך־דין, ועוד פעם להניח כסף על קרן־הצבי! מה היה לו לעשות אחרת? הוא הוכרח להגיש דבריו לפני מותב תלתא; הוא בא גם לבית הרב!... אבל הנכחדה ממנו מראש אחרית הדבר? המבני עיר נבוכה ו„רבם היקר״ בראשם ידרש משפט? אנשים אשר אין אלהים בלבבם! ומה זה היה לו כל העת? מי נסך עליו רוח עועים? איככה לא הרגיש ש„הרוצח״ מונהו? איך טחו עיניו מראות?

— לך ושַׁוַע: „חי וקים״!...

— אוי, אוי, מה תדבר?! — המרה האשה כהמר על המת ותספק בכפיה, ותרץ שולל בבית, ותצעק כמו לא בקולה — גזלן, מה תדבר? רוצח־היער, מה תדבר? לא־איש, מה תדבר? אוי כספנו, אוי ממוננו, אוי רכושנו! כל פרוטה הלא שרויה היא בדמים... לא אכלנו ולא שתינו... אוי, מדוע לא הרגזת את הארץ?... אוי, אני ארוץ ואמרט את זקנו... אנקר את עיניו... אוי, מה לעשות? אוי אנה לפנות? אנה לברח?... אוי, חיי

וכל, למרות מחאתו לעתים רחוקות באיזו מלה ולמרות מאונו להודות בפה כי עברה שעתו. אופן ישיבתו על מקומו בכותל המזרח ועליתו הבמתה כשהוא קרוא לתורה, בת צחוקו והתרחקותו, כביכול, מכל שקלא וטריא צבורית — כל אלה יעידו בו כמאה עדים כי מכיר הוא במצבו החברותי. מקומו גם בגבאות גם בחכירת בתי הטחנה מ„הפריץ" לקח רובמן, איש שנתעשר מחדש. בכלל עברו ובטלו ולא יראו על הבמה „בעלי הבתים" הישנים, יודעי־ספר, שנדף מהם תמיד ריח־תורה; במקומם למדו לקפץ בראש אברכים הדיוטים ובורים שעלו לגדולה — כלומר: לעשר—פתאם ע"י הרעב שהיה בשנה ההיא באותה הנפה. אלה החלו לנהג ביד רמה את כל עניני הצבור על פי דרכם. והרב ידע ל„קרבם" אליו ולכבדם לפרקים באיזו „חניפה" קלה שהיה מוציא בזהירות ומבליע בנעימה, עד אשר נספחו כלם על אנשי חילו. דור ודור ומנהיגיו!...

אנשי העיר קדמו בשמחה רבה את המריבה אשר התגלעה מחדש אחרי אשר שככה ירחים מספר. הנרגנים הנבונים והחרוצים במלאכתם מהרו לצקת שמן על מוקדה, ומאז לא חדלה עד היום הזה. ואולם להשו"ב נדמה בעת ההיא שההתחתנות את ר' שמעון תשים קץ גם לעובדה המרה הזאת, שהחלה למלא את לבבו המיה מאריבה...

— והבתולה של הרב תחנק מקנאה! — נעמה לצפרה השובי"ת סוד מחשבה אחת.

ואולם כנראה לא נכתבה ונחתמה שימקה'לי בת־הרב ביום־הדין למיתת חניקה: למרות תקות כל בני העיר ש„כל המקבל עליו עול תורה ומצות לוקחים, מן השמים, ממנו עול מלכות"; למרות כל התפלות והבקשות והדמעות וההבטחות־למקום והשתדלנות לפני מנהיגי דארעא ואמירת־התהלים ומדידת־הקברים — נלקח יהודה לעבוד בצבא...

* *

*

ואז לא אחר לבא גם השבר השני, והאחרון הכביד.

באמור היתה השנה ההיא שנת רעבון. צוחת־עניים עלתה,

— פתיות אתן! — היה עונה על זאת ר׳ ליב ויבלבל גם את אשתו בדבריו — נערה כל מה שהיא מזקנת יאבד ערכה. הנה תגדלי, וככל אשר תגדלי ירבו צרכיך: הן גם עתה לא תנוח דעתך אף רגע ותמיד הנך רותחת כמים בקלחת — דבר זה נחוץ ידבר זה. הנדוניה — התעיף עיניך בה ונמסה ואיננה... אין נדוניה! מה נעשה אז? הא? חכמות!

— ובכל זאת אין למהר לגמר שדוכים — מרתה צפורה את פי בעלה ותבט על בתה — אבל לדבר מותר; הן בחור ובתולה דומים: לאלונטית מי האיש החפץ בא ומתקנח בהם... הנה למשל השדוך שמציע עוזר את יעקב יצחק הוא שדוך... שדוך... מה זה תחשי, נחמה? מה תבכי? למה ירע לבבך, בתי? הלא תראי כי „הבתולה העבה והשחורה״, תהי כפרתך, שלחה בעצמה את השדכן ליעקב יצחק; אך הוא יבחר בך יותר... מה תאמרי, נחמה?

ונחמה דוממה כאבן. גם את הבחור זלמן בן יעקב יצחק היא יודעת ל„קולֶר״ טוב, גם לא איכפת לה מה שהבריות אומרים כי המחותן „יורד״ הוא, מַכירה היא גם במעלותיהם של החתן ואביו כי „לא יגעו לרעה אף בזבוב על הקיר״, נעים לה גם הרעיון להיות „בעלת בית״ לעצמה וברשותה בהחלט, כי הלא יעקב יצחק אלמון הוא; הכל טוב — ולחץ לבה מה גדול, מה מכאיב, מה מַשמים!...

* *

*

באחד הלילות היה „קנין״.

— הרני כבן חמשים, ברוך השם — דבר ר׳ עוזר השדכן — זה יותר מעשרים שנה אני שותף להקדוש ברוך הוא לזוג זווגים — ושדוך קשה כזה עוד לא קרה לי. אבי שבשמים! בעיר אחת — לכתב מכתבים אין צרך — וכמה רצתי מבית לבית ודברתי וחזרתי ודברתי וסוף־סוף רק קנין ולא תנאים. ואתה, עוזר, לעת־עתה שים סכין בלועך עד השעה הטובה. השכר עוד יהיה בימים

אינם חיים... בעיני יחשך... כל הממון... מה נעשה לבתנו?... הוי, אשלח יד בנפשי... אתלה... בנהר אטבע... צברנו, סחרנו... אוי ואבוי למסחרנו...

היא התנפלה על הארץ ולא הספיקה לקרא:

— אוי, ליב, מים... אני מתעלפת... —

עד שנשמעו הדברים האלה מעבר אחר; והקול קול נחמה בתם שישבה ובכתה כל אותו היום:

— אוי, לא די אותו האסון... אותו האסון... לארבע שנים שלמות... אוי־אוי־אוי... ועתה... ועתה... א ב י ו... אביו עשה לנו רעה כזו... ומה יהיה עתה?... מה יהיה?... אביו... אביו הרגנו... —

ותתעלף.

* *
*

בעבור ירחים אחדים החלה נפשו של ר' ליב לשוב מעט למנוחתה, אבל בלבו נשאר מקום פנוי ושמם... הוא לבש קדרות ויתבודד, ויהיו פניו רעים ומרירים מאד. הוא נדמה בחיצוניותו לדג שפרפר ופרפר בין החיים והמות—וילא... השובי"ת גם היא כחשה ותשנה בפניה, ותהי לצלם בלהות. בכל אשר עמדה נשמע קולה על „הגזלנים שהציגוה ככלי ריק" עד אשר נחר גרונה ומעפר שחה אמרתה. החמה הכללית נתכה גם על נחמה. היא לא מצאה לה מקום. בכל אשר פנתה נדמה לה כי הכל נהנים ולועגים לה על השבר אשר השברה. בצאתה ביום השבת בצהרים לבקש איזה חברה לצאת עמה במחולות ולהתעלם — היתה שבה, לאחרונה, לפנות ערב לבית אבותיה זועפת וכעין נזופה ובהרגשת כאב אנוש בלב. אמנם גם להתלבשתה חסרו דברים נצרכים רבים, כי אמר אביה: רק כמאתים רובל „חובות" נשארו לפליטה ומזה אין להחסיר להבלים; נחוץ לקבל הכסף ולהחל להגות אדות שדוכים — והיה בשמעה הדברים האלה ויהיו עיניה למקור־דמעה:

— אין מה להחפז, אבא... לא בת־שלשים אני, הודות לאל..

להשמיע רק מלה אחת — ומה גדולה ונמרצה תהי הנקמה!...
מה ההמה ותכאב לבתה הטרפה כשתגיע לאזניה החדשה אשר
תעוף כברקים בכל העיר...

ולאט לאט הסכינה את הרעיון. ובאחד הימים בעלות
במחה זכרון בהיר של מחזה מכאיב אחד, ויתחמץ לבבה על
„המרשעת" ההיא, ויחר לה עד מות, והאם כמשפטה לא חדלה
גם באותה שעה להגות בקולה:

– הוי, נחמה, מה יהיה הסוף? מה יהיה הסוף? —

ותשכח כרגע את הכל, את הכל — —

ותקם ותשמיע בקול כהולה:

— יהיה קנין...

ויהי. ויגדלו יסורי־הלב עוד יותר...

— אבל מה זה היא עצבה עתה? מה יחסר לה? אני קץ
בחיי...

— ענש אלהים, ליב! חָטא חטאנו לו... היא הולכת
ונמסה כנר מיום ליום...

והימים עוברים, חולפים... סכום הנדוניה הולך ומתמעט —
ו„תנאים" עוד לא נכתבו!

— מה היא הסבה האמתית? מדוע ימשך השדוך הזה כמו
מופת? במי האשם? — נלאו המחות של כל אנשי העיר למצא
פתרון לשאלות האלה.

* *
*

ומקץ הימים בא יהודה לבית אבותיו להֵראות, כי נתנה
לו חפשה־מוגבלת למועד ירח ימים. וחיש מהרה אחרי באו היה
תכן־שיחה חדש בעיר:

— בפעם הראשונה כשבא משם — כפר אחד — ושמעון צעקן
שאלהו: אנה הלכת, בחור יפה? ויקבל תשובה: „בבית רבי
הישן" — הבין הוא את הדבר תיכף וידבר קשות... ובאמת,
הלא בפני כל עם ועדה קראהו, ליב השוחט לשמעון, „גנב",
„בולע הון זריב" — התבינו את העסק אשר ליודלי עם „רבו

הבאים לקראתנו בשלום. יגעת, יגעת ומצאת — אל תאמין! הֶה־הֶה! נו, יהודים עם קשה ערף!...

אם צדק ר' עוזר במשפטו כי יהודים הם עם קשה־ערף— זוהי עוד שאלה רבה; אבל כי קשה היה לו לזוג הזה היה אמנם דבר אמת. כל העת אשר נדברו הנכבדות האלה הרגיש ר' ליב בעצמו כי איזה דבר חסר לו פה, ובכל זאת היה הוא מדבר כפעם בפעם, בצאת השדכן מן הבית, וקולו קול־לחשים כאילו ירא היה מפני האזנים אשר לכותל:

— ובאמת, אם נעמיק חקר, מה הוא „יחוסנו"? במה נתגאה? כסף לא הרבה... ושמלות — אמנם בעיני אין להן כל ערך, אבל בנוגע לכולא עלמא מעוטן חסרון הוא. נו, בשלמא לי לא נעים מעט... נו, מה שהחתן מספר זקנו. אבל לך, נחמה, הרי זה, אדרבה, מעלה גדולה, ובכן... אֶ־אֶה־...

— היא לא תאכל, לא תשתה, לא תחיה ורק בכה תבכה — מודיעה האם — אלהים עמה! לו לא ידעתי ככה כל רע לעולם כאשר איני יכולה להבין בשום אופן: מה זאת? נפלאת בעיני איך היא מוצאת חֵן בעיני החתן: העינים נפוחות... צעדיה—כחולה גמורה... מה זאת יעשה לנו האלהים? בודאי הוא אמת ומשפטו אמת. חצי בשרה נאכל; מיום ליום תתנַוֶּנה... אל נא, נחמה! אסור לעלמות להתנהג כן! בודאי לו היה רצון הבורא כי עתה היה מזמין לנו שדוך יותר טוב... „האדם מיחל וד' לועג לו"... ואולם הלא גם עתה — ברוך הוא וברוך שמו!... ממחרת לחתונתך תהי בעלת־בית אמידה... אַה?... ומה תלעג אז לאותה פרת־הבשן, הבתולה הזקנה והשחורה המתאמצת לצודדו ברשתה... לא! מכות! זלמן הוא „מֵבין טוב", כמו שאנכי יהודית, הוא יודע, ברוך השם, במי הוא בוחר ואת מי ימאס...

והדברים האחרונים עושים רשם חזק מאד בלב „הכלה". באמנה עד מתי עוד לה לסבל מצוקה? המעט ממנה כל תלאותיה, כל „שפיכת דמיה" מעקיצותיה של אויבתה ההיא? ולא היא בלבד אלא כל חברת העלמות שצוררתה שימה'לי עומדת בראשן שמֵחות לנקב את לבה באיזו שאלה מאריבה, הערה מכאיבה, לבִישה, להראות לה כי בכונה הן נפרדות ממנה. ועתה לת

וזרה לו. היא היתה לנציב סיד, אך תקות „הוא יבא...״ הבריעה הכל...

וככה עברו שנתים.

* *
*

והוא בא בחדש תשרי העבר, ערב חג הסכות.

ובהודע דבר שובו לנחמה היתה כנדהמת... ואפילו ר׳ ליב, גבר, לא יכול להבליג על סערת רוחו ונפשו ויטרף בשחיטתו, בשגגה, שני עופות, דבר אשר לא יקרה לו לעולמים...

— אוי, הוא בודאי יבקרם מחר בביתם... איך הוא? העוד לא נחלשה דעתו? מה תענה המשפחה? היעמד בו לבו? ומה יהיה הקץ? רבונו של עולם!...

ואולם הוא לא בא גם ביום הראשון, גם ביום השני, גם ביום השלישי — ולבם נפל...

ור׳ ליב טרם יגלה את אזן בני ביתו שגם בקלויז יודלי כמו משתמט ממנו, מתאמץ לדבר עמו רק דביר ארעי, משתדל להתרחק מעליו כמו יתביש...

ובעיר כבר היתה מרפרפת השמועה...

ובראשון לחול־המועד, לאחרונה, נכנס הוא לביתם.

— אַ, יהודה! — — —

— נחמה... השלום לך? אַ, מה... שנית...

— בערתי?...

— לא... לא, זאת כונתי... — וישב; בבית סכסוך... מבהל וחור הוא מספר בקול יאוש ובהפסקות, כי נכנס נחבא ולרגעים אחדים. הוא טרוד!...

הוא מתאר את כל ההתנפלות שהתנפלו עליו „כל בני המשפחה״. מאז היה בנבוכה בפעם האחרונה החלו לכתב לו מכתבים למקום עבודתו בצבא, בדבר הזה. עתה כלם סביב שתו עליו, שומרים את צעדיו, לא יתנו לו מנוחה... הדודה שושה גנדיל—איש וגפרית בפיה... ד׳ יודע מה יהיה הסוף!...

זה היה הראיון האחרון.

הישן" זה? ... בקיצור, אבא מדבר ומדבר וברא כאלם לא יפתח את פיו... ואולם כשהחלה גוטה אמו בערמה: „ראה, שמעון, אולי לא בשביל רבו לבדו הוא הולך להתם?...״ — לא התאפק חתן דנן ויקרא בזעף כי „איננו ילד קטן" וכאלה אמרים...הא, רבותי? חהה־חה־חה!...

השומעים אשר על צדו של השו"ב יחשבו היו משתדלים לערער: הכל יודעים את יהודה מימות עולם כי נער תמים הוא וכי זרה לו חוצפה כזאת... אמנם יוכל היות כי עבודתו בעצמו השחיתה אותו... אבל... ואולם המספרים לגנאי היו מאמתים דבריהם בעדות של ראיה, כי באמנה יהודה הולך אל בית השו"ב בכל נשף; נמצאו גם כאלה שנשיהם שמעו באזניהן עצמן איך התלחשו „הזוג הצעיר" בשבתם יחד ואיש לא היה בבית...

— הדבר ידוע: השו"ב ואשתו הם אנשים יקרים והיכלת בידם להסיר איש מן הדרך! —

* *

*

ובעבור זמן קצר אחרי אשר שב יהודה למקומו בצבא הופר השדוך שבין השו"ב ויעקב יצחק. ואז נוספו האחרון ומכריו וידידיו על שונאיו של ר' ליב; אז רבו ה„רדיפות" יותר. גם השנאה אשר בלב משפחת יחסנוביץ ל„הרמאי הצהוב" רבתה, כמובן, שבעים ושבעה וימהרו לקדם את פני הרעה... ואולם ר' ליב מצא תנחומים בתקותו... הוא כבר חדל משאל את פי בתו קטנה או גדולה.

ונחמה לא יצאה כמעט כל העת מפתח ביתה. היא נפרדה מכל חברה, כי לא היה קץ לאיבה אשר איבתה בת הרב על אשר גזלה את חתנה וגבול לא היה לכל דברי החרפות שהיתה שימקלי שופכת על צרתה בכל עת מצא, וקצב — לכל הלעזים שהיתה מוציאה עליה. אמנם היא, נחמה, שרגילה היתה מאז להיות „ראש־המדברות" בכל חברה — קשים היו לה חיי הבדידות עד בלתי נשא; קשים היו רגשותיה מרגשות נודד בעיר נכריה

* *
*

והם יושבים „שבעה"... אימת־מות בכל פנה בכל זוית...
שר־הליל השחור עומד וצופה בחלון...
והשעון משמיע השעה החמישית...
השובי"ת בהתעוררה נזכרה שהילדים לא אכלו מאומה מאז הבקר, ותצא החוצה לקנות בחנות איזה דבר־אכל לארוחת־הערב. ור' ליב עוד היה שקוע בהרהוריו...
הנה, כפי אשר גֻנבו אליו רשמים וקוים אחדים, סער חדש מתחולל על ראשו...
הצעה מטעם הרב מרחפת בלבבות טובי העיר: העיר התגדלה, יותר ממאה משפחות בה, ובכן הלא דרוש שוחט שני... ולמי יאה הדבר אם לא... —
— ליהודה... ! — מסים כל פה מאליו.
— האמנם יבא גם האסון הזה? —
„העיר גדלה..." אבל הלא באמת נתרבו רק עניים ואביונים חדשים, ובעלי ה„מטבע" נתמעטו... למאת המשפחות כיום דרוש בשר לא הרבה יותר מאשר לשלשים לפנים. עגל אחד, מהאוננים הקצבים, דיו להשביע את כל העיר, כי אוכלי הבשר היחידים—גזלמן, סיקריקון רובמן והדומים להם „שגבולם רחב ובידם הכל" — שוחטים לרב עופות ביתיות ולא יתעצלו להביא גם שחוטי־חוץ"... ל„נגידים" הלא הכל מותר; כל החמה והיראה שפוכות רק על „הדלפנים"; הם נולדו רק לכל תשלומים שבעולם לצרכי הקהלה, ואכילה—קדחת!... יהודי נבוכתי, מהלוצצים יושבי קרנות, לא ישחט לעולם עוף לאכלה עד שיחלה אחד מהם — אם הוא, או העוף בחזקת סכנה... ובכן כמה תלאה של מחסור ודקדוקי עניות יביא לו השוחט הנוסף! ...
ר' ליב סומך ראשו בשתי זרועות ידיו הדקים כקנה. דאבון־לב, הכרה של אין אונים משתפכים בכל שרטוטי פניו. במעמקי לבבו, באיזו פנה הוא אמנם עודנו מקוה כי העול הזה לא יעשה, אבל להלחם רפו ידיו, מרגיש הוא את עצמו כגבר אין איל...

וב„שמיני עצרת" היתה „כל המשפחה", כחק לה מימים ימימה, אצל „הדוד אברהם". ובאזני יודלי, בר־אבהן זה, צלצלו קולות כל מיודעיו, דודיו, דודותיו, מסרפיו...

— ורואה הנך, יהודה, שאף בן יעקב יצחק שאינו מגיע לקרסליך נער את כפיו כאשר אך נודע לו טיב הסחורה.

— ולהיות חתן לאנשים בהשוחט ווגתו גם זה לאו מלתא זוטרתא!

— שונאים כאלה! שונאים כאלה!

— ומה מצאת בה, בהכלה? עלמה חולה, זקנה, בלי כסף, בלי בגדים, לא־איש: הן היא ישבה בחנותנו, ומי כמונו יודעים אותה: הן לא תדע אף לקשר קשר בזנב החתול! רק את משרתי החניות היה לה שיח ושיג ועסקים שלמים... יותר לא טבלה את אצבעה במים קרים...

— „העולם אינו גולם"; שמע נא את אשר ידברו בעיר אודותיה... שם טוב!

— אבל רב לכם לבלבל הראש... מי אינו יודע זאת? ויהודה האמנם יאמר אחרת?...

— והנה לפניך שדוך כזה! שדוך כזה! ראשית, היחוס: רב אינו שוחט... שנית, הקרן: בריה, אדם; הכת דבר גדול הוא... והעיקר: ממון!... ארבע מאות רובל במזומנים... קנטרין גדולים בפירוש רש"י.

— ואת אשר דבר הרב לימים הבאים — השכחת?...

ובמוצאי יום טוב נכתבו „תנאים"; ובירח טבת העבר היתה החתונה; וביום שלפני החתונה התקבלה בבית השוחט ע"י שמש העיר פתקת־הזמנה „לבא להתעלם באהבים כחק לרעים וידידים נאמנים" והבטחה לעתיד כי „אי"ה, בחתונת בניהם נשלם להם בכפל כפלים"...

וכל היום ההוא צעקה היא, עליה השלום, כי דמיה נגרים ארצה... ותחלה — ותמת ---

—הם... הם... ומדוע לא עמדת, פתיה, לשמע את אשר הם מדברים? —

אוי!... הרגשתי „חלשות" בקרבי, ואירא פן אפל שם בשלג והיתה קבורתי... כל העת עמדתי... מהרתי הביתה... הם חוגגים... ואנחנו... אוי, לא טוב לי, לא טוב לי מאד... ראשי יבקע... ילדי היקרים, אפרוחי הרעבים, רדו מן התנור ובכו לאמכם... קרוב קצי... אוי, ליב, מים... אני... מת־ע־ל־פ־ת...

הכל נוטים אחרי התקיפים והעשירים — מי יבא לעזרתו?...

ובהגותו ב„רשעתו” של הצד ההוא זכר יזכר בנהימה את העובדה המרעילה של „עומד על גביו” לפני שנה... לו, לשוחט בן ארבעים ומעלה אסור לשחוט בלי עומד על גביו!... וכל זה בשביל שלא שם לב לשמור הון סיקריקון בעל־הטקסא ולהכנס „בעובי הקורה” לבל „יעלימו” הקצבים פורתא בהיות האפשרות בידם...

— כך! כך! — צעק הרב בחמת־נקם כשנודע הדבר — ירא אלהים מרבים הוא יד אחת את גנבים מבריחי־מכס! שוחט ובודק בישראל אינו חש על אכילת טרפות! אי־הכי היאך נוכל להאמינו על השחיטה? היאך נתיר לו לשחוט בלי עומד על גביו? מהראוי להעבירו לגמרי אי לאו דטפלי הלויים בו, אבל קנסינן אותו לחצי שנה...

והרבונו של עולם מחשה!...

— אוי, ליב, אני מתה כרגע... — התפרצה השובי"ת פתאם הביתה ביללת זאבה רעבה, והיא כלה מכסה ברסיסי־שלג נוצצים ופניה חורים וכעורים הרבה מאותם הראוים להיות מונחים בקבר.

— מה? מה? מה חדש?

— אוי, באו מים עד נפש... היסורים אין להכילם... אני הולכת החנותה אצל ביתו של הרשע ימח שמו... לא התאפקתי ואביט בחלון... אורה ושמחה וששון... הכל יושבים אצל השלחן צוהלים וחוגגים... „המצרי השחור” הגונב סוסים מתהלך בבית בירמולקתו הטרפה... „הגויה העבה” את הרוצח יושבים גם הם... יין, „משקה”, פרפראות... הבנתי תיכף כי ארותנו הם מרברים... איך לקברנו יותר... כן, אוי ואבוי לנו! למדת את האפיקורס שחיטה, ועתה ישחטך בלי סכין... הוי צרותי הגדולות! שם חיי־תענוג ואנחנו נמקים... אנחנו יושבים „שבעה”... הם שמחים ובתנו המלאך נרקבת בקבר ולא תשוב עוד אלינו... אוי, בתי, בתי... כמעט שהרימותי אבן לשבר את כל החלונות מרוב רתיחת־לב...

כהרף עין על „המשגע" שישב באחת הפנות ו„יטען"... ביניהם היו אמנם גם ילדים חפשים מעול דואגים מדריכים ו„מלמדים": יתומים קטנים ויחפים מצוינים בהמשובה שבפניהם ובהכליון־לאכל שבעיניהם... בקרן דרומית־מערבית על הספסל שאצל הפתח ישב ישיבת־נזיפה כפוף ודומם איש לבוש עדים, בעל עינים גדולות, שקועות ומבלבלות, זקן מגודל פרע ופנים מוזרים ואדומים אדם־חולי... והפנים כמו נודעים לי מתמול שלשם, כאילו ראיתים בקרב המים... מי הוא ומה גורלו? מה עבר עליו? מה תספר בת־הצחוק המרירה המתלוננת בסתר הסדקים של שפתיו הנעות והצרובות? מה תורה הזרות שבכל מבנה גויתו ותארו? מה הצפון בהדומיה המצוינה שבישיבתו? למה קשות ככה למראית העין שערותיו השחורות שנראו מתחת למצחת כובעו הקרוע? למה מיראות כל בך בבותיו הארוכות? מה התלאה אשר מצאתהו?...

בין כה וכה והכל חשך ויתלבש בכסות־לילה. אז נגש אל השלחן שישבתי לפניו משרת השמש ויעמיד עליו נר מודלק. וכרגע הושם לבי כלה אל האיש הזה — — — ידע ידעתי אמנם, לבשתי ולהותי, שהמודה כיום אצל אנשים חשובים לקחת חמר לשיחותיהם ולמחשבותיהם טרגיות יפה ורומנטית, גבור־נעלה אובד, איש נשגב נכשל, כחות עצומים מתגוששים וכאלה, והוא, אותה הבריאה שלקחה את הגיונותי והסתכלותי, לא הביע אף אחת מאלה, — בכל זאת לא יכלתי להשתחרר מאותו הדבר הנסתר ששעבדני להגות.

זה היה אברך בלי חתימת זקן, בעל פנים קטנונים שקמטו ולא עת, חטם שרוע ואברים וגידים משחתים ומדכאים מהכאות בידי שמים ובידי אדם... עינו הימנית היתה עורת והשמאלית— פקוחה לחצאין ומלאה פחד ותמימות... ה„חלַדיקה"*) השחורה והישנה שעליו, אשר היתה מחגרת בבעין מטפחת ירוקה ולחה מעט, השלימה את ההרמוניה הגמורה שבכל פניו וגוו הקצר והרפה...

כשכלתה התפלה, כבה הוא את כל המנורות זולתי נר־התמיד הדבוק אל עמוד הבמה וחתיכת הנר שהעמיד בידיו על השלחן. הקלויז הורק מאנשים. השמש הראשי, איש זקוף ורם

*) מין בגד.

בריה עלובה.

(ר ש י מ ה).

בה., עיר המחוז, הייתי אז. הימים היו ימי קיץ. בלילה הראשון לבאי שמה מצאתי מנוחה תחת כפת השמים „בחיק היקום", כלומר על האכסדרה הבלתי־מקורה של הקלויז המפאר וה„אריסטוקרטי", בבנוי ה„המון", גמילות חסדים. ואולם ממחרת בנטות צללי ערב והיום רד, התקדרו השמים בעבים ויהי מטר סוחף נתך אל ערמות האבק אשר ברחובות, ואוכרח לבקש מחסה מזרם וללון הלילה „בצל קורה" — ובכן נכנסתי הקלויזה פנימה.

ובקלויז—שעת „בין מנחה למעריב" בכל הדרה: מנורות־פאר מתנוססים, נרות סטאַרין דולקים, יהודים נכבדים מופלגים לומדים „ש"ס", פשוטים—„עין יעקב" ו„חיי אדם"; אחרים מבלים עת בשיחה בטלה; בחורים אחדים, בני „בעלי־בתים", דשנים וטובי־לב, אברכי־משי מהוגנים, מלמדים־מורים — משוטטים בקלויז בעלמא. דבר־תורה, פטפוט, חדשה עירונית, עתונית, תנועה, חיים, — עולם כמנהגו נוהג...

ישבתי אל אחד השלחנות הארוכים המכוסים בנטפי־חלב רבים אשר לפני הכירה הצחורה והחלקה — והתבוננתי. לא הרחק ממני עמדו ארונות גבוהים ורחבים מלאים אפלת בין השמשות וברכי ספרים עבים, ודלתותיהם הפתוחות היו בעיני כפיות־שאול לבלע נשמות צעירות ורעננות ולשמר עליהן את דרך עץ החיים... מכותל־המזרח עלה אברך חסיד הדור ובעל צדקה גדול, כפי הנראה, ואחרי הסתובבו מעט בהצנע לכת מסביב ל„יהודי יפה" שישב מימיני, התיצב רגע ותקע לידו בהסתר, כביכול, איזו מטבע ונפנה לאחוריו במין העמדת־פנים משונה כאילו לא עשה כל מעשה טוב כלל... יצורים רזים בבלויי־סחבות וציציות מגאלות שחפשו זה רגע מחדריהם־קבריהם המעופשים התפרצו ביתה המדרש בקול־שאון קל ויתנפלו

את פניו אלי – לשוא כל עמלך... אין לי פנאי להתעסק בך הרבה, אבל לון לא תלון פה... יודעים אנחנו את אחיכם... לא די לי אותה ה„צרה"... „בן־עירו"... „בן עירו"... נו, איצקה, אני הולך!

המלות האחרונות, כפי שראיתי, כונו לאותו היהודי המוזר שישב בקרן דרומית־מערבית ועניֲני לפני חצי שעה. הוא האחד נשאר בקלויז וכל העת התעסק אצל הכירה הקרה והפתוחה ויצלצל שם בכלים ובצלחיות...

ובכן נתגלגל הדבר שבצאת השמש נהיה בעל דברים רידי– הוא בעצמו, איצה משרת השמש. כמובן לא השתמש הוא בכנוי „כסיל באדם" ולא דבר אתי קשות כאדונו, אלא בקולו הדק המצפצף בגמגום של פיוס ובהתחנונים של בשת דבר על לבו ללכת. ביהדותו נשבע שאי אפשר: „הוא" יגרשהו... איש קשה הנהו... השמש– אַי־אַי...

– נו?...

– לא אלך...

– בודאי, בודאי, ללון בחוץ... רפש ובצה... אבל...

אַה... – ואחרי נענעו הנעת עצבון בראשו הקטן ורגע־דממה של ישוב הדעת, הוסיף: – מי... מה אתה... עושה?

תשובתי: „לא כלום" הפליאתהו. איך אפשר? הוא דמם שנית רגע, אחר כך נמלך לשאל מאין אני? חשד, בכל זאת, לא נשמע בקולו גם לא נראה בעינו השמאלית.

– מאין אנכי?... יהי: מנבוכה! –

– מנבוכה? מנבוכה? כך? – ומתנועת הרצון שעברה על פניו ראיתי כי „נבוכה" מסתמנת במחו כעיר רחוקה מאד מפה וכי דבר זה נותן חני בעיניו... הוא כמעט שכח לרגע את הדין ודברים שיש לו עמדי וכילד ממש החל לחקר מה רחוקה „נבוכה" שלי מעיר מולדתו הוא...

ואולם כרגע הושם קץ מן הצד לכל השקלא־וטריא המשעממת הזאת, כי אך השמע נשמע השם „נבוכה" בינינו – ואותו היהודי בעל הבבות הארוכות התעורר פתאם ויגש אלינו:

– הא? מאין? מאין? –

בקומתו שעיניו הערומות והחושדות, שמלתו היפה וזקנו השחרחר־צהוב והמרוסק לקצות נתנו לפניו הגאותנים הדרת עבד בית אצילים, סגר ברעש את הארגז שעל הבמה, ויצלצל במפתחות ויצו פקודות אחדות למשרתו, ויהי את דעתו ללכת לדרכו. אך בטרם צאתו החוצה הרגיש בי – ויעמוד.

– מי אתה? – נתן בי עין חודרת כשוטר מלידה.

– אדם...

– המ... ומה אתה עושה פה?

– לא כלום...

– הא?!

– ללון אני חפץ.

– מ – מה?!

ה„מה" הזה יצא בקול כזה עד שלמרות מצבי הרעוע חלף הרהור נעים במחי כי לשוא ידאגו הרבה מדיפלומטי ישראל פן בהיותנו ב„מדינתנו היהודית" יחסרו לנו שוטרים ופקידים משלנו; – לאיש שעמד נגדי חסרו רק מילי דמלבר: קנה רובה וחרב על ירך.

– ללון – שניתי, באין דרך אחרת.

– ל – ללו – ן?... לך! כרגע! אל תעמודה!

כמובן, לא השבתי ולא מצאתי לי לחובה להחיש ולקים את הגזרה הבלתי נעימה הזאת. פני מגרשי נמלאו דם קצף וקנאות; הוא, כמובן, לא היה רגיל בסרוב. מבלי המלך אף מעט שלח את ימינו להחזיק בצוארוני (כלומר: בערפי, כי צוארון לא היה לבגדי) ולהוציאני מן הבית, אך כרגע חזר בו, אף כי לא הרף ממני במשפטי התראה ועצה „לשמע בקולו – וייטב לי" „לבל הרבות לדבר וללכת" „לבלי לחכות עד הוצאה באונס" וכאלה.

– איצה! איצה! – פנה אל משרתו בקול גדלות – יצור חכם! היש לך פנאי לשמע לדברי? נ – נו!... דומה שאתה, פקח, יודע כי אינני נפנה לשהות פה, כי „שליחות" עלי... התשמע, בריה דאפילו באלף לא בטיל? מחר בבקר כבאי הלום כבר יהיה הקלויז מכבד היטב לא כיום... התשמע לאשר אנכי מצוך? ולמען השם אל תניח פה ללין ארונים כאלה... שים את בבודו אחורי הדלת... השומע אתה? ואתה, בחור, – שם הוא

מרים . פניו היו פני להבים . בידו הרועדת החזיק כוס יי"ש ובפיו גמגם חצאי־מליר

– „ואומר שגם זה הבל"... „ואומר שגם זה הבל"...

איצה שתה אך מעט, ואולם החמר החריף כנראה השאיר בו רשם חזק גם במעוטו. עינו הקטנה נרטבה, קומתו הננסית כמו נקטנה. רגעים אחדים ישב תפוש בשרעפים. אחר כך התעורר לאט לאט לשפך שיחו בחיקנו ולספר מכל המוצאות אותו בחייו, כלומר: מכל הבוז, הכאב, העלבון... האמנם לי נודעו רק פרטים, למשל, כי זה ארבע שנים שהוא „משמש" בקלויז מעת אשר קרהו האסון, שהוא מקבל שלשה זהובים לשבוע ואכילת „ימים" אצל בעלי־הבתים, שנערי הקלויז לועגים לו בלי הפוגות, קוראים אחריו מלא, חושבים אותו לחצי בר דעת והוא סובל מהם קשה. ואולם ספר־חייו בכלל נגל לפני תכף בהביטי בו לראשונה: מראהו הגיד לי מיד שבר־נש זה הוא אחד מאלה שבעיניהם הם אינם מוצאים להם זכות לחיות מרב שפלות, מאלה הסובלים עמוק בדממה ובהשקט ותרעומתם היא תרעומה אלמת, תרעומת עינים גרידא, מאלה המקמצים במלת־הגוף „אני" ובקשתם באה בסגנון „לו, אלמלי", מאלה זבובי־אדם החלשים שלדעת חכמים רבים אין צערם צער כלל לעורר אי־רצון בהיותם למאכל להשממית – האמנם לכאורה אין זה מן הדין קצת – אבל כיון שדרך העולם בכך אסור להתמרמר, וכל המתמרמר נקרא שוטה...

– „ישתה וישכח רישו"...–המה השכור כל העת–וישכח?... הבל... וישכח? ישתה וישכח? ישתה כדי שישכח? – – הא? ואיך הדין אם אינו שוכח? הא? ואיך הדין אם אי־אפשר לשכח? נו? „ישתה וישכח"... עצה טובה!... „ואמר שגם זה הבל"... בעצמו אמר זאת... קהלת... לשיטתו?...

– אי אפשר לשכח... כך, כמדומה, אתה אומר, ר' שלמה? הא? – התנער איצה לשמע הדברים הבלתי־מקושרים של רעו וישתפך גם הוא בשיחה נוגה ונלעגה ובשעת דבורו התעקם פיו כמעט קט ופניו העלובים קבלו העויות משונות – אי־אפשר לשכח?... אסכים, אסכים... אעפ"י שבאמת, באמת... מה אשמה היא?... דומה... מה אתם אומרים? היא אמנם לא עשתה כבת ישראל...

— למאי נפקא מינה?

— למאי נפקא מינה... למאי נפקא מינה... — רוחו סער— ואתה האמנם לא תכירני?

— לא.

— לא? את שלמה? את שלמה חתן נתן הנגיד?

לא נפלאתי על אשר לא הכרתיו תכף. היכול לעלות על דעתי רעיון, כי אותו האברך המרומם והמהולל, נשוא הפנים, חתן גביר העיר—הוא הוא העצם המעוך, הסחוף והמקולל הזה? היכלתי לשער כי אותו האברך הנהדר, אשר שרשרת שעון זהבו נוצצה למרחוק, ילבש קרעים כאלה? ואותם הפנים אשר עצבונם התמידי נסך בהם הוד ויפעה יהיו למרודים ושזופים כל־כך? היכלתי לחשב כי במשך שנים אחדות מעת נדדו מנבוכה, משום מעשה שהיה, יהפך באופן כזה לאחר?

לימים נודעתי שהוא היה נודד מקלויז לקלויז בערים הגדולות. עת רבה לא יכל לשהות במקום אחד, כמו נתכון להגיד במדתו זו שלטיפוס בני־אדם שכמותו אין מקום בהאי עולמא. פעמים רבות קרה לי להפגש עמו אחרי כן במקומות שונים. מהלך מחשבותיו לא היה: למה אני פה? — אלא: מדוע לא פה? הוא מְעט לדבר, לאכל; ספרים לא קרא כלל, ורק יי"ש שתה הרבה הרבה מאד, כמה שהשיגה ידו. בקלויז „גמילות חסדים" שהה, כיוצא מן הכלל, כירח תמים, יען שם לא שמו אליו לב--ורק זה היה רצונו, ומשרת השמש, שגם הוא לא חכה ולא דרש כלום מן החיים, „נתאהב" בו ויסוכך עליו לפני השמש הראשי בדבר שקר לאמר: בן־עירו הוא...

האיש שלמה זה ערבני לפני איצה שמותר להרשות לי ללון. האחרון לא מרה את פי רעו, אך בתנאי כי אשכים ממחרת בטרם בקר והלכתי לדרכי, פן ימצאני השמש הראשי בבאו והיתה אחרית מיטיבי מרה וגם אני לא אנקה.

אכלנו לחם שלשתנו ושתינו „הטִפות המרות". שלמה השכור היה במצב של התעוררות־נפש עזה, דבר שאחרי־כן בהתגוררי עמו פעמים רבות דירת־ארעי הרגשתי בו לעתים מצויות. בשרטוטי פניו נראו ענויי סתירת־לב: כפי הנראה העירותי בו אז, למרות דמותו שכבר שכח הכל ואין לו שום קשר לאיזה דבר שיהיה, זכרונות תוגה

מרפיון־אונים. . . העבים רודפים איש את רעהו וחונקים ועושקים ומסיגים גבול — — האמנם ממהלך כזה יטהרו השמים ?. . .

עצבת נוראה כסתני. . . עצמתי את עיני ואמלא הרהורים. . . לא רעיונות נכבדים, לא הגיונות נפלאים, לא מחשבות הוגי־דעות הנולדות על פי תכנית מסוימה ומדעית, היוצאות בקרירות, במנוחה, בהנאה, הנכתבות בהצטחקות של הכרת ערך דעת עצמו שעל שפתי „החכמים" ו„המלומדים" — הפליסופים; לא, לבשתי ולכלמתי בפני אנשים גדולים, לא באלה זכיתי להמלא אלא — בהרהורים. . . הרהורי איש לא למד, הרהורים עפים באויר ומרפרפים באין־סוף, צועקים מרה, חודרים ומזעזעים, בוקעים ונוקבים עד התהום, מעינים ומנקרים באשפת המון מעללי־איש, מסתכלים ובודקים במסתרי הבריאה וסדריה, נגשים אל התעלומה, הסודות והרזין דממלאין כולא עלמא, שוקעים בנהרי הזעה, הדמעות והדם השוטפים מחברנו בשעת אשרנו, מבקרים ומנתחים את החיים הנרקבים עם כל הגזלה, הסכלות, הפעיטות והשקר שבהם, מתפרצים ועולים למרום, שואלים ושואלים: הוי, מה כל אלה? מה? — — איככה לחיות ומה לעשות? — — היבאו הימים וחדל האדם מהיות חית־טרף קטנה והיה לנשגב ולעליון? — — מתי, הוי מתי, נהיה לאחרים, לחדשים? — מתי תכלה כל הרשעה כעשן? — מתי תמלכנה הקדושה והרוממות? מתי ישתררו ההוד שבנצח וההתבוננות שבתפארת בכל הויתנו? — — —

פקחתי את עיני. . . החלכה הנדכא והנרמס עודנו יושב על מקומו. . . איש־הרוח בן־עירי ממלא את ריקניות נפשו בכוס שבידו. . . — ויהי הקרח הנורא בלבי. . .

מהרתי להפסיק חוט רגשותי והרהורי לבל יסתבך ויתבלבל. . שבתי למושב שלשתנו.

שלמה, כנראה, זכר מחייו איזה דבר מעיק ומכאיב למאד ויחל לטען את איצה על התקשרו באשה. . . וקולו בדבר הזה היה קול־חוזה מבהיל. . .

— למה, אני שואל אותך, שוטה שבעולם, למה ומדוע? הא? . . . שאל את פי. הבל! שאל את קהלת ויגדך. . .

— אי, ר' שלמה, ר' שלמה, מאין לי לדעת דבר? עם הארץ. . .

לפנים גם לא נשמעו דברים כמו אלה... עון פלילי... אמת ויציב... אי־אפשר להכחיש... אי־אפשר לשכח... ואולם... הפך הדברים... לחיות עמי? עמי?... מה אתם אומרים?... הכל אמרו כי כזאת לא תהיה לעולם... הכל... הא?... והיא בעצמה אמרה בפירוש, בפני... גם לכתחלה וגם אחרי כן אמרה... בפירוש... כי תאמין... נו, מה אתם אומרים? הא?

— אַה! ע"ד אותה האשה החילות—קרא השכור זועף — אֶ אישון! חדל מפטפוטי־הבל... הנשים... קהלת היה חכם ממך... הוא ידען... ואני? איני יודע? אֶ, ידעתין! על פי נסיון... הכל ידוע... הכל בהחלט... אין כל חדש להגיד...

— הוא הדבר כי „עם הארץ" גמור אני... — נשמע קול חנינה והצטדקות — בור דאורייתא... גם „חומש" לא למדתי... אבי היה עושה־כלי־עץ... דלות גדולה היתה בביתנו... לחדר הלבתי פחות מ„זמן"... ומן ה„תלמוד תורה" גרשתי... ראש גוי היה לי ולא יכלתי להבין דבר... לא ידעתי „להעביר הסדרה"... לא הועילו כל ה„הריגות"... ואבי, עליו השלום, גם הוא היה הורגני כשהיה מכה את אמי בחבלים... כעסן נורא היה... וי־וי, על הראש, על הראש... מקום אחר לא ידע... אל הספסל היה אוסרני ומכה בלי שעור... ולו ידעתי על מה...

מעין הנאה היתה על פניו בספרו את העובדות האלה; במין צחוק שיש בו חרדה, דאבה וגם ענג עֻקמו שפתיו בזכרו את התקופה הזאת. הוא הוסיף במתינות:

— רק „זכות אבות" היא שנשארתי בחיים... „זכות אבות" גמורה... שתי אחיותי הקטנות מתו ביום אחד ואני חי עד היום הזה... חי... רק עם הארץ אני... לא זכיתי... עוד בהיותי נער קטן, הרבה הרבה לפני „בר מצוה", הייתי לשוליא דנגרי... אחר כך לשואב מים עד אחר חתונתי... חתונתי... אוי, צדקת, ר' שלמה, אי־אפשר לשכח... מה אתם אומרים? —

אנחנו לא אמרנו כלום. אני לעסתי את הלחם בתכיפות ושלמה גמא מן הכוס אשר בידו. חלונות הקלויז היו פתוחים. נגשתי ואשקיף החוצה: ערפלי־אפל וחשך בלול... רוחות לא טהורות מנשבות ומתאמצות לכבות את „נר התמיד" הרועד והשוקע

שא אשה בטרם אמות...לכל כבר יש נשים וילדים״... ואני בעצמי — גבר הרי הוא גבר... מי יודע, לו אשה צנועה וטובה — אולי היה יותר טוב... ומלבד זאת, איך אפשר באמת להיות רוק לעולם?... מי עושה ככה? הא? מה אתם אומרים?

– נו, ויחלו לדבר בי נכבדות... ועוד הפעם שחוק: חתן יפה! מי זה תאבה להנשא לך? חה־חה־חה־חה! והעיקר ברוכ׳קה היה ממרר את חיי ומכלימני בכל עת מצא... את „בעלי־בתיו׳ לא בזתי ממנו... חס־ושלום! – כך... בלי כל שנאה... ענג בעלמא... רבון־העולמים בראני כזה, ומי יריב עמו? ובכן החרשתי ואצפה לחסדיו יתברך... אֶ — אֶה! —

אנחת־לחישה עמוקה ונענוע של יאוש בימין ובראש הפסיקו לרגע את הספור המקטע.

—...ואז החל השדכן לשדך לי את השדוך ההוא. במשך זמן קצר היה ראיון. למה אאריך? אני הייתי מרוצה תכף... לסוף אמנם לא התנהגה כבת ישראל, אבל – האמת היא אמת — מעלות רבות היו לה... אדם!... חיה, שובבה, שמחה תמיד... משתכרת: עשרים אגורות ליום היתה מקבלת בבית חרשת לגפריתיות — האני עוד לא אחפץ?... ואמנם כשנודעתי, ידידי, שהיא לא תאבה— נהיה לי... לא אדע מה זה היה לי -— כל העת... באמנה פחדתי מפני מה... ואולם, מה לעשות... יהי אלהים עמה... מסתמא לא ממנו יצא הדבר... הא? מה אתם אומרים? הכן אדבר?

— אבל הסוף היה אחר, לאסוני,—המשיך איש־שיחי באנחה חרישית, קבורה ומתפרצת – בעיר אמרו כי לה ישתדך שמרקה הפולטבי... לָא, לא ישתדך כי אם ביניהם איזה אהבים–עגבים— מי יודע — ורק נדוניה חסרה... אביה היה אורג ואביון מדכא... שמרקה עבד עמה ביחד בבית החרשת... כעבור שבועות אחדים לראיוננו נסע שמרקה פתאם לביתו... אני זוכר שבאותה השבת באתי אל ביתם... הכלה בוכה... הכל עצבים... נדהמתי! בעוד ימים מועטים – אני מכפר בקיצור – היו תנאים... הכל אמרו כי אבותיה כפוה ותסכים... בכל זאת הייתי שמח שזבני ד׳... אבל שמחתי היתה עד ארגיעה... ראשית לא חדלה הכלה מבכי ולא דברה עמי דבר .. אחר כן כעבור ירחים אחדים יצא לעז... ידעתי

– עם הארץ! – צעק השכור בחמה ויניע בראשו למעלה ולמטה – ואני?... הא? למדן? חכמתי? יודע־ספר? מפולפל? – ולידי מעשה... הא? הבל־הבלים! –

וככלותו לדבר הדברים האלה התנפל על הספסל ולא פתח עוד את פיו. גופו התטלטל מצד אל צד ופניו היו מלאים חולי נעכר ואדם להבה. ואיצה ישב רגע מבלי נע ויבט ברעו, אחרי כן קם באנחת דממה ויוציא מאחורי התנור שק מלא תבן ויניח למראשותי חברו בזהירות של כבוד. אף הגה קל לא הוציא ורק לא חדל מהניע בראשו. בשובו למקומו החל, אחרי דממה קצרה, להמשיך את שיחתו באזני.

– בודאי... אני האשם... ר' שלמה צדק...– אַ, ר' שלמה...– אבל... בכל זאת... מה אתם אומרים?... בחור בן עשרים וארבע הייתי... אבי כבר היה בעולם האמת... הוא מת בטרם היותו בשנת הארבעים... ואמי שנשארה בחיים בלבלה את ראשי... יומם ולילה לא נתנה לי מנוחה, יומם ולילה... מה אתם אומרים? היא היתה חרשה ובלה ותשכב כל העת על התנור... לא היה למי אף לבשל מעט נזיד... ואני עובד כל ימות החול כמו שצריך להיות, כחמור ממש... נו, יום־השבת בא–מנוחה, קפיטל תהלים, אבל לא יותר... לטיל לא אהבתי כאחרים, כברוכ'קה השואב־מים. למשל... זה לא היה ממנהגי... דומה שמעולם לא עשיתי רע לאיש, ואף על פי כן היו הכל מתקלסים בי... הכל... זקנים עם נערים... מה אשמתי לא אדע... הנאה גדולה היתה להם להסב לי עגמת־נפש... ואני בושתי מפני הכל... אני בעיני... בישן אני... חה־חה... ללבש בגד חדש אני מתביש... הכל לועגים... הא? מה אתם אומרים?

– נו, אני יושב בית כל היום... ישן, יושב, מביט בחלון וחוזר וישן... יגון, ידידי, יגון!... כמו מחטים מתחתי... ללכת לטיל אין חפץ... לבית־המדרש–לא־עת, כי הלא ללמד לא אדע, בעונותי... ובבית – קשה הישיבה... הכל, הכל חיים, מקבלים ענג שבת–ואני מה?... הנני אמנם... ובכל זאת... ובכל זאת... איך להגיד?–גם נשמתי לאו צנון היא... חה־חה... הא, מה אתם אומרים? – ואמי עוד לא תתן לי מנוח... „מתי אזכה? מתי אזכה?

תוכי־תוכיותה; הוא נמשך אל החסידות ו„הפנימיות" כמו במלקחים ממש, כלות־הנפש... נו, נתן הלא הוא – נתן! גסות־רוח ומחלקת... הרעיה התעלפה... וההוא גברא עמד על דעתו וסוף־סוף נסע „אליו יחיה" וחזר על כל „הכתבים", לא הניח דבר גדול וקטן—ולא יצא בשלום. לאו כל אדם זוכה! קושיות חמורות נשארו בלבו—ונפגע... לדוגמה, ידוע לכל אנ"ש שרבא רבבות עלמין אשר לאין ערך ומספר כולהון רק קרן אור של אין־סוף, בריך הוא, שנשתלשל למטה בהשתלשלות אין קץ, דרגין לפנים מדרגין, כדי להצרף בצרופים וצרופים דצרופים עד שישובו למקורן מזוקקין ומצורפין — דומה, פשוט בתכלית הפשטות, והוא, השוטה, שואל אחרי כל אלה: כיון דכל התכלית היא שיבה למקור — הרי סוף־סוף עולם דבריאה לאיזה צרך?... לכאורה יבין כל תינוק בלי כל ספקות שזה מחסדי הבורא ית"ש לבל יאכלו בני־נשי נהמא דכסופא... למאמינים בני מאמינים דבר זה ודאי, בעזרת השם, ואולם נשמתו של אותו האיש היא מקליפת נגה, בבחינת נשמת אחר שקצץ בנטיעות כידוע, וד"ל... סופו הוכיח על תחלתו שבנסתרות לא היה לו עסק, כי יצא מרעה לרעה והחל להשפיק בילדי נכרים — ונתבלבל...

והכל זמזמו בשפתיהם, הכל נענעו בראשיהם, הכל נבאו כי בקרוב יצא מדעתו, מלבד אלה שטענו בחזקה כי כבר מטרף־בדעת הוא לכל הלכתו, כי היעמוד לב באיש בריא לעזב רכוש גדול כזה של ר' נתן? ואלמלא היה רק אפיקורס בלבד, לא משגע ממש — היה בודאי חוזר בו, והברירה הלא היתה בידו!

— וכי אפשר הדבר באמת, — חזקו אחדים הדעה הזאת— וכי אפשר שיחשב אדם בכל המוחין במה שלא הורשה ובדברים שלמעלה מן השכל ולא תטרף דעתו עליו?

נבואתם של מגידי מראשית אחרית אלה לא נתקימה לגמרה. רשמי פני שלמה והתכוצות קרני עיניו בשעת סערת נפשו העידו בו למדי שלהותו לא אבדה לו דעתו, כי עוד לחשו ניצוצות לוהטים באוד המצל־מאש הזה...............

אמנם ששמרקה הוא לא אַי־אַי־אַי ביראת ד׳... בחור מהחדשים: נמהר, קל־במצות ועז פנים—ובכל זאת לא האמנתי בשום אופן... ואולם כל החבריה של העגלונים ושואבי המים הרעימוני מאז על כל מדרך כף רגל: מה שלום כלתך, איצה? שמריל הפולטבי איש חיל! היה – ואיננו... קיצור הדברים, ידידי, אם אמרתי לספר הכל — אין מלים בפי...

פה הפסיק מספרי. לראשונה נרגע מעט ויסמך את ראשו בזרועות שתי ידיו החלשות ויצלל בדומיה רגעים אחדים... אחר כך נזכר כי עוד לא ברך ברכת המזון על הלחם אשר אכל, ויחל לברך בלחש, ואני התהלכתי בקלייז אנה ואנה ואסתכל בשפתי השכור שהתנודדו...

הוי, כמה מרירות בצבצה בנדנוד הזה!

ובלבי התיצב אז כמו חי זכרון בהיר מחייו הקודמים טרם עברו... ואזכור המון עובדית, אמרות ומחזות; ואזכור את התמהון הכללי שהיה בנבוכה העיר הקטנה אחרי אשר הוכרח האיש הזה מטעם הגביר חותנו לגרש את רעיתו הצעירה והיפה אשר כבר ילדה לו בנים ולעזוב את העיר. בנופיות אנשים־נמלים עמדו בראש הומיות, פיותיהם היו פתוחים וימללו. הרבה ספורים ואגדות יצאו בנידון זה ויעברו מפה לפה. יש אשר ספרו בהתפעלות והתעוררות רבה איך ראוהו בעיניהם עצמם מתהלך ביער הסמוך אל העיר ומדבר אל נפשו כמשגע גמור, ועוד זאת, כובעו היה מנוח אצל אחד השיחים והוא היה גלוי ראש. יש אשר ספרו בהתול על דברי הבלבול שהתמלטו מפיו אחר הגט: את פירוש כל הדברים אי־אפשר היה להבין, אך קוטבם ותמציתם היו צערו ואסונו מה שהוא משאיר אחריו „קדישים"... עד היכן מגיע מה מהופך! „ספרי־טרפה" נחוצים לו ו„קדישים"—למותר.

שמעיה הפרוש, החסיד החבד"י, הסביר בארוכה ב„בית הליובּויצי" לפני עדת יהודים את המהפכה הנפשית של הסר מן הדרך, ויספר על מה התגלע הריב בין החותן וחתנו: עוד אשתקד כבר נפל סכסוך ביניהם; ר׳ נתן הפיץ כי גם שלמה יהיה „מתנגד" כמהו, אבל האחרון קרא קול אחד כי אינו יכול בשום אופן להשאר מתנגד, כלומר, לראות רק את קליפת התורה ולא

ילעג לו״... אָ־אָ־אָה, כנראה ד׳ לא רצה... עלג אנכי... אין מלים בפי לספר הכל... לזה נצרך אדם מושלם... כחצי שנה, אפשר לאמר, חייתי ככל האנשים... אחר כך קרה הדבר הראשון... היא... היא...— הפילה ילד מת... לא טוב! צער גדול!... ובכל זאת, אפשר שהייתי שוכח הדבר בקרב הימים והיה—נו!... אבל בעוד זמן קצר אחרי „הדבר״ בא פתאם הוא, העוכר־ישראל לעירנו... דבר־שטות יזָכר, אמרי אינשי: אני זוכר שבשובי אז בערב הביתה ואמצאהו שוכן בחדר השני—לא ידעתי את נפשי מרב צער... מה? מה?—איני יודע בעצמי... לא טוב— ודיו... לבי הגיד לי אמנם... מיום בואו נשתנה הדבר תכלית שנוי...

פה פרטו פרטי השנוי: ציורים שונים ומעשים רבים שבאו בגלוי ובסתר כאחד, רגשות מוזרים, מענים ומדאיבים של הכרת שפלות עצמו, של בשת מפני חטאי אחרים לנפשו, של קנאת גבר רפה בחזק ממנו, של תקוה נכזבת פעמים רבות, של הכרח להודות באפיסת אונים שאין להכחיד הרעה, של יראה מפני שחוק הבריות והצרך להעלים, לדום בהתפלץ הלב מלעג שאננים— והכל היה כמו מטושטש קצת ובאופן משונה... באחת: „דרמה״ קטנה, פשוטה ומצויה העמדה באותם שני החדרים הצרים, דרמה שהנפשות הפועלות בה תוכלנה להיות רק מהמין ההולך על שתים...

לאחרונה הגיע איצה בספורו לאותו הבקר שדכאהו כלה ויביא השנוי המוחלט בחייו, ויסיעהו מעיר מולדתו, ויפרידהו מעל אמו האובדה, ויחזירו ימים רבים על הפתחים בתפוצות ישראל, ויביאהו, לבסוף, לה. העיר הנכריה לו להתגולל בקלויז עֲרירי, גלמוד, בדד ולסבל חרפה ומצוקה גדולה כיום הזה.

— זה היה כששה או שבעה חדשים לבוא „הממזר״ ההוא, בתקופת טבת. היום קצר והעבודה בלי שעור: צריך להספיק מים לכל בעלי הבתים, והלילות, להיפך, ארוכים, ועל כן היה מנהגי בימי השבת לשכב לנוח תכף אחרי ארוחת־הערב ולקום בשעה השלישית, לערך, ללכת לקלויז „חברה משניות״ לאמר „תהלים״ לאור הנר. עליך לדעת, ידידי, שבעיר מולדתי יש אמנם בני

* *
*

היתה השעה השתים עשרה.

איצה, מבלי שאל את פי המוכן אני לשמע, שב לספורו ככלותו לברך. ישבתי. בעיני ראיתי כי היצור השתקן הזה, אשר מבטאו לא ברור ומלונו אינו מצטין בעשירות נפרזה, לא ייעף ולא ייגע לעולם לספר את העובדה המשתמשת בתור מרכז־חייו, וכי במדה ידועה הוא משתדל למצא מלים נכונות וניבים מדויקים בשביל לתאר הדבר כהויתו. ביותר הרגשתי זאת כשהחל להביע לי את כל מצב חייו הפנימיים לפני החתונה ואחריה, וביחוד רגשותיו בשוב צוררו לימים מועטים לב. עיר־מגורו וישכר חדר למעון באותו הבית ששכן בה הוא, איצה, את אשתו החרשה ויחיו כאשר צוה ד׳.

— כפי פרנסתנו השתכרתי אז... וכמה היו צרכינו? שני אנשים... נו, השאר — היה כן: לי לא חסר דבר... מוכן הייתי לעשות כל אשר היא רוצה... והיא... גם היא שנתה לטוב, גאותה הושפלה... לא התעמרה בי ופשיטא ללעג בפני — חס ושלום! היא היתה ככל הנשים... ורק לקחת את אמי לביתנו לא הסכימה... נו, הלב כואב בודאי: אם זקנה... אבל מה לעשות? לריב אתה לא יכלתי... אינה חפצה — יהי כדבריה... בעת ההיא, לכל־הפחות, תמכתיה ונתתי לה ל„הוצאותיה" כי תגור באיזה מקום בשכנות — והלא רע היה שבעים ושבעה כש„אחר המעשה" עזבתיה לגמרי בלי מגן ומחסה... (הידעתי אז באיזה עולם הנני ומה אני עושה?...) ד׳ האחד יודע מה היה קצה! האמללה נשארה לעת זקנה כאניה בלב ים... העודנה בחיים עתה?... אֵי־אֵי־אֵי, לעתים קרובות היא באה אלי בחלום פצועה ועורת... הלא רק בן אחד אני לה...

הוא כמו התנודד. שעה קצרה דלה עינו לאפלה שבחלון כמו משם תבקש להודע הדבר הנסתר... אחרי כן שב לענינו:

— נו... אמרתי, אם לא בעשר אבל במנוחה נחיה... ברוך השם! אבל היינו דאמרי אינשי: „האדם יחשב והקדוש ברוך הוא

הבנתי למודו הרגשתי ענג־שבת באמת ובתמים וגם דעתי נחה מעט... אַה, יסלח להם הרבונו של עולם... שלא כשורה יתנהגו עמדי — יהי ד׳ עמהם!... האשמים הם?... אנשים פשוטים... לא ידעו איך להיות יהודים כדבעי... נחמתי את עצמי, נחמתי... הטיתי אזן ללמודים... גם בלאו הכי הנני, ברוך השם, בור שאינו מבין דבר—אך אז הרעותי להבין מבכל ימי השבת... אין הדברים נכנסים כלל לתוך אזני... כמעט איני שומע כחרש מלדה... והלב — טִיק־טִיק־טִיק... בלי הרף אף רגע... התשמע? — כתקתוק השעון ממש... „הלב הוא נביא״ אמרי אינשי... וזה אמת? מה אתם אומרים?... אני אומר ה„תהלים״ בלי דעת כלל... חוזר אחרי עמוד אחד עשר פעמים... ובקרבי כמו איש אחד יושב ומגרה בי: „רחמנות״ עליך... רחמנות גדולה... מה הם חייך?... ככלב הנך בביתך... כאב, ידידי, כאב אנוש!... בקיצור, הבקר האיר, כל היהודים כלו ללמד ויכונו להתפלל ותיקין... אני גם כן הייתי מתפלל תמיד במנין ההוא ואח״כ הייתי הולך לביתי לשתות „ציקוריה״... ואז, ידידי, בבקר ההוא —, איני יודע איך היה זה, גמרתי אמר להתפלל במנין השני וללכת, לעת־עתה, הביתה... איככה אֹמר זאת?— איזה רוח משכני לביתי, להותי, או — מי יודע — שבח לרבון העולמים!... אצלנו היהודים הלא לא דבר קטן זה... „אשת־איש״... שכחתי איך אמר הרב כשבאנו להתגרש... מלה חמורה... אָה!... הא? מה אתם אומרים?

— נו...

— נו, אני שב לביתי, נגש אל הפתח – נעול! ואחל לדפק אחת, שתים, שלש... תמיד הייתי בא בשעה התשיעית והייתי מוצאה ערה ולא ידעתי מנהגה: היורדת היא לנעל את הפתח אחרי לכתי בטרם בקר אם לא? בקיצור, אני דופק עוד... אני דופק כרבע שעה... אין פותח!... על לבי לא עלה, בכל זאת, כל דבר רע חלילה... ידעתי כי הם מצחקים, משתעשעים, מתאבקים יחדיו וגם זה דבר לא טוב מאד – אבל... מה?! וה„משומדים״ הם? בקיצור, אני דופק עוד... וכל דפיקה דופקת גם בלבי: סטוק־סטוק... בשרי סמר... חם לי וקר – אין פותח... אני

אדם המנוערים מן המצות, אך יש שם גם יהודים אחרים לגמרי: בימות החרף בשבת הקלויז „חברה משניות" פתוח כל הלילה. ובכן השכמתי גם אז כמשפטי ואתלבש ואצא בלאט ובחשך על בהונות רגלי לבלתי אעוררה...לבי היה נשבר ונדכה למדי גם בלי זה ולא אביתי לעורר עוד לעגה... הם הלא היו לועגים לי וקוראים אותי בשם „ירא שמים"... שניהם כאחד היו טובים... בבתי־חרשת עבדו מימי שחרותם... תורה לא למדו — ואיככה יש לדרש מהם כי יהיו יהודים כדבעי? ואמנם בנשף אשר לפני הבקר ההוא באתי רעב ומצונן ועיף — שבור ממש — מבית־התפלה... אני ממהר לקדש על החלות... היא שם בחדרו... גו, דבר רגיל... „מלכה! מלכה! קידוש!" והם — חה־חה־חה! בצחוק מופקרים... כאלה „הגוים" הלועגים ליהודי... ולמה אני מספר לך, ידידי, כל אלה? — להגיד לך כמה היה לבי נמס וצערי—אין לשער... לדבר עמה בזה ידעתי כי אין כל תועלת... ומה אדבר? אך לא!... אני אומר דבר שקר: פעם אחת לא התאפקתי ואחל: מלכה, כך וכך... איני זוכר בדיוק מה דברתי... היא שכבה על המטה ואני יושב — ואיני יודע מאין נמצאה לי אז לשון כזו... אבל, ידידי, מה תדמה עשתה היא? — אשה... כראוי לא דברה... לא דברה כדבעי... לכתחלה כמו נתעצבה וכעסה... אחר כך — צחקה... „לדבר רק עמך, איצה בעלי?... חה־חה־חה!" נו... וכשהיתה היא צוחקת, ידידי, היו נעשים בלבי נקבים, נקבים... אֶי־אֶי־אֶי... עולם טוב! נו, מה יש פה להאריך? אשובה לעניני... במה אני עומד? כן... יצאתי ואעזוב את דלת הבית בלתי סגורה כמימים ימימה... הלבנה האירה „מחיה נפשות"... נהניתי מאד על אשר השכמתי קום... לקור החזק הלא הורגלתי, ברוך השם, ובבואי לבית־המדרש החמתי את עצמי היטב, היטב אצל התנור... אני הייתי מהראשונים... ואשב לא הרחק מר' אברהם זכר צדיק לברכה... ר' אברהם הגרודני היה אז עוד בחיים והיה „מגיד" חומש בבית מדרשנו... כל השומעים עוד לא התאספו... ישבתי — והוא, זכרונו לברכה, למד בפני עצמו „מדרש" או ספר אחר... מאין לי לדעת? „עם הארץ", בעונותי, מאומה לא למדתי... ואולם באמת אף שלא

לשוב אל אמו... ה„יאהרצייט" של אביו הוא בי"ז בשבט — ולה הוא בן יחיד... „קדיש" יחידי... הוא יצבר מעט כסף... ב. רחוקה, רחוקה, אבל הוא יחזור על הפתחים עד באו שמה... „קדיש"... — ויישן.

השכור שכב פרקדן והשתעל. בשעולו כמו צלצל הד קריאתו: הבל בהחלט... הבל בהחלט...

רגעים אחדים טבעתי גם אני בזרם הרגשות המדכאים והמבלים האלה... אחרי כן נזדעזעתי וכל חושי התקוממו בי: האמנם? רבונו של עולם, האמנם? —

...ולו גם אין עמדה תחת השמש, לו גם אין תכלית מסוימה לכל אלה, לו גם... לו גם...— — — בכל זאת... בכל זאת — האמנם?

לאחרונה: האמנם הבל כל אלה השעבודים, המכאובים והיסורים האיומים שבהם רוחשים כתולעים כל הבריות והיצורים, בקטן כגדול?...

וכעבור שעת נדודים של רגשות מתרוצצים והרהורים מבולבלים בדבר השאלות העולמיות של ההויה והחדלון, הטוב והרע, — קמתי מדאגה בדבר פן אישן ובא השמש הראשי והפלה את מכותי ורע גם לאיצה בעבורי, — ואצא החוצה.

הגשם פסק, אך השמים עוד לא הטהרו, האויר לא צֻחצח, כוכבים אין, עמוד השחר לא עלה, הרוחות המזיקות לא חדלו מהפיח...

מאחרי צל־חיים, צל מעשים, צל אנשים; ולפני — חשכה שבאורה וצללים, צללים, צללים...

הוי, עולמו של הקדוש ברוך הוא!

ממהר לפתח תריסי־החלון ולדפק בשמשות... ולנגד עיני חלפה בחפזון בריה לבושה לבנים... אני הלא הנני בעל־מום, ברוך השם, היטב לא אראה, ואדמה כי זו אשתי הולכת לפתח... אני מחכה ומחכה — אין איש... ובכן מי זה עבר? הא? בלבי — „חלשות" ממש... האמנם? נכון הדבר כנכון היום... אי־אי־אי... אָי־אָי־אָי . . . .

— —

פני המספר התנוצצו באימה. עינו הפקוחה נמלאה גם היא יראה נוראה והעוררת התנודדה בחרדה. לפי ראות עיני אמנם עוד רבות היה את לבבו לספר מחייו ש„אחר המעשה", אחר הודעו... אך שלמה, שהתעורר משנתו ע"י שעולו, הפסיקו לגמרי בהתנפלו עליו על אשר יספר... למה? — הוא שואל... מי ישמע? מי יוכל להועיל?

— שכבו, פתאים, שכבו! לספר ספורים ישבו!... הא? — יסורים... במי האשם? נו, למה? למה? למה כל הדברים? — נו...!

איצה נבהל, בחשבו כי רעו ישן הוא, ובהחלו בדממה לסגר החלונות ולהכון לשכב, מלמל בפני עצמו שאי־אפשר להתאפק, אי־אפשר, בלב... בלב...

— שכב גם אתה, ידידי! — הפסיק התנצלותו ויפן אלי — כי עליך הלא לקום במהרה... בעוד שלש שעות... הוא איש קשה... השמש איש קשה... כמעט כקצין, כהגבאי... רק מפניו הוא ירא בעצמו... והיה במצאו אותך פה ירים קול־זועות: איצה! איצה! רגלך בל תוסיף להיות פה... גנבים אתה מניח פה לישן... תה־חה, בעיניו כל דל — גנב... הא, מה אתם אומרים? —

— אנשים ישרים! תפח רוחם... כרסים עבות... דם־עניים... — הגה השכור בקול חצי ישן.

— גם לישן לא יוכל... — התאנח איצה — הוא איננו בכל השכורים... צרות... מילא אני — נו... "ל איש כזה... איש כזה...

שכבתי על הספסל. הקשבתי לקולו של איצה ששח בלחישה: כי אם יגרש — לא יירא... אין ״ע. גם בלי זאת הוא צריך

הרונוביץ

וגע לפרסום שמי בין העוזרים
שיים — כמו שכתבתי, לא לרצון
דבר.

המסור לך ולחברתך

י. ח. ברנר

ג.

[בערך 10.XI.1913]

הרונוביץ,

מה אני לשלוח לך, לכל הפחות,
ון זה שנכתב עוד באב. סחורה
מזו אין לי לפי שעה. אבל מיגרן
לי היום, מיגרן גדול, ולא אוכל
יק עוד פעם, ומחיקות בהעתק זה
הרבה, לכן אם לא קשה לשלוח
ת ההגהה, תעשה דבר טוב. לא
ת לי, אם תתן זה לא בגליון
ב. ויש, איפוא, שהות.

זמן" של דבורה בארון קראתי
ם. פעם בעצמי ופעם לזוגתי —
הפעמים בקבלת רושם אמנותי
. תבורכנה הידים הכותבות כך!

י. ח. ב.

ערות:

"הפועל הצעיר". [2] במקור קרוע;
ה בפוגרים באה בהשערה. [3] קובץ
תי בעריכת יעקב כהן. [4] שבועון
לי-ציון", שי. ח. ב. היה אז עורך
ר הספרותי שלו. [5] ראה כל כתבי
ברנר, כרך שמיני, עמודים 289—
[6] דבורה בארון. [7] בלשון רוסית.
ת ב. פון-פולנץ. [8] "מצב-רוח".

המלבה"ד

ממכתבי י. ח. ברנר ליוסף

א.

כ"ו סיון, [תרע"ב]

אהרונוביץ,

לי נדמה, שלא טוב אתה עושה בחלקך בפרוספקטי[1] את הסופרים לארבע קבוצות. בזה אתה נועל דלת. הנך לוקח, למשל, את בר־טוביה ומעמיד אותו בתוך המשתתפים סתם ואת שמעונוביץ, למשל, בתוך המשתתפים הקבועים. בזה אתה נועל דלת בפני ב"ט, למשל, להשתתף ביתר תכופות ועל ש. אתה מטיל אחריות מוסרית להשתתף בקביעות. לי, למשל, לא היה רצוי להיות בתוך „ה ע ו ז ר י ם הקבועים", כי איני רוצה באחריות. כמדומה שטוב תעשה, אם תודיע רק על חברי המערכת ועל הסופרים ודי.

ר' בנימין שותק ואינו כותב. כשישאל בעצתי, [ודי][2] שאיעץ אותו לטוב. חבל, שאיני יודע שפה אירופית, אני [הייתי][2] לוקח עלי את המחלקה הזאת ברצון רב.

על „העברי החדש"[3] אפשר שאכתוב, אבל עד ראשית השנה הבאה קשה יהיה לי למנוע תנובה כזו מ„האחרות"[4], שעם עורכיה אני נפגש יום־יום, והם אינם נותנים לי מנוחה ואכתוב. בגליון הבא ל"ה (ל"ד יצא מחר) יהיו מלים אחדות ממני על כתבי ויתקין. ביחוד על מאמרך אתה. אני מדבר אתך משפטים[5].

בינתים אני מצרף פיליטון בעד הגליון הבא של „הפוה"צ". טוב לתתו באותיות פטיט, אחר הבלטריסטיקה. אם לא יוכשר, בבקשה להחזיר באחריות.

— — — בשלום לך ולד.ב.[6]

י. ח.

ב.

[11.VII.1912]

— — —

חשבתי לשלוח איזו רשימות בקרתיות בשביל הגליון הבא, אבל לא עלו לי.

— — —

את התרגום אני מבקש להחזיר לי באחריות, אם אפשר, עוד ביום קבלך את גלויתי, כי נחוץ הוא לי. בנוגע לשאלה „מה הפריצני", אוכל להגיד לך, כי ממאות ספורים שקראתי ב„ביבליותיקה האוניברסלית"[7] מצאתי לנכון לתרגם את „הבונה"[8] שהדפסתי ב„אחדות" ואח"כ את זה, לא מפני האמנות המרובה שבהם (אמנות יש בשאר ספורים עוד פחות!), אלא מפני ערכם ה ח נ ו כ י, מפני הרגשות החיוביים שספורים כאלה מפתחים בלב הקורא, והקורא הא"י נצרך לזה ביחוד. ספורי ה„שטימונג"[9] המזויפים אינם נותנים כלום, וכאן יש רחמנות אנושית אמתית, אהבה לחופש ולהשכלה — מדות הנצרכות לנו מאד. ואיני רוצה להאריך.

בהוצאת „בימי קדם" אי־אפשר לפי שעה.

מכאן ומכאן.

שש מחברות ומלואים.

הובאו לדפוס ע"י

י. ה. ברנר.

הוצאת „ספרות".

הממכר: בהוצאת ספרים של חברת „צנטרל" ורשה.

ממכתבי י. ח.

א.

כ"ו סיון, [תרע"ב]

אהרונוביץ,

לי נדמה, שלא טוב אתה עושה בחלקך בפרוספקטי את הסופרים לארבע קבוצות. בזה אתה נועל דלת. הנך לוקח, למשל, את בר־טוביה ומעמיד אותו בתוך המשתתפים סתם ואת שמעונוביץ, למשל, בתוך המשתתפים הקבועים. בזה אתה נועל דלת בפני ב"ט, למשל, להשתתף ביתר תכופות ועל ש. אתה מטיל אחריות מוסרית להשתתף בקביעות. לי, למשל, לא הי רצוי להיות בתוך „העוזרים הקו עים", כי איני רוצה באחריות. כמדו שטוב תעשה, אם תודיע רק על ז המערכת ועל הסופרים ודי.

ר' בנימין שותק ואינו כותב ישאל בעצתי, [ודי]: שאיעץ לטוב. חבל, שאיני יודע שפה א אני [הייתי]: לוקח עלי את הזאת ברצון רב.

על „העברי החדש": אפשר אבל עד ראשית השנה ה יהיה לי למנוע תנובה כזו מ שעם עורכיה אני נפגש י אינם נותנים לי מנוחה ... הבא ל"ה (ל"ד יצא מז אחדות ממני על כתבי על מאמרך אתה. אני מדבר און משפטים.

בינתים אני מצרף פיליטון בעד שעה.

השלישית של המחזה „עזי פנים" א

— "...השלימו את המהפכה

אומר אחד הגבורים של המחזה, ג'

— להשלים שנת 89 ? — מ

מארקיז דובאריה.

הגליון

— אין זו אלא אלא התחלה,

באותי מעשי עיוות־הדין ; עתה יש ליצור

לא אצילים, שאינו מיוסד על הממון.

— ועל מה, איפוא, על יסוד

דימוקרטית זו?

— מעולם אין רכוש נקנה בלא

נקודה אחת קטנה ישנה ההורסת עד הי

שהרכוש עובר בירושה, והאינטליגנטית

ובלום מוסיף לציטטות הללו, שנה

קלוש למדי:

„בהיותי מובדל ומרוחק על־ידי

זעיר מאוד — ולאחר כך על־ידי חינוכי

תודה למשפטים המעטים הללו של המח

הגות־בקורת ראשונה בענין החוקים הסוצ

הילד לא מצא כל תשובה לטענתו הפשוט

איני מוצא לה כל תשובה. וייתכן, כי בצי

בין התמונה האישית של דמויות הא

הרכוש — כלולה הבנת ה„אידיאל הסוציאל

III.

עוד מימי הילדות כמעט היה ליאון בל

הוא מופיע ראשונה בז'ורנאל הסאטירי „לאגא

כותב סיפורים סנטימנטאליים. כותב גם שירים

חוזר אחרי המין היפה, יודע רגעים של התאהב

בן עשרים ועשרים ושתים, לאחר שכבר

— ...בחלומות שנתעוררו בלב עם רקמ

אומר, כי האושר הוא — בהערת רוח הסקרנות

אנשים צעירים. לאחר שנים, אלו ניתן לי לסדר

על זה שפ־תהילה מקובץ יותר, ניכר פחות

סטאנדאל או של בודליצר".

בהוצא...

את הכי־נלבב וטהור
בקומץ העלים האלה
אני מניח ברטט
על קברי יקירי וטהורי

העניך פסלוב ורבקה טשיזיק.

י. ח. ב.

חורף תר"ע–תרע"א.

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA. NOWOLIPKI 6.

תֹּכֶן.

התנצלות מאת המלביה״ד.

מוציא לאור אחד ממכרי פתני — ואפת. — להביא בעזרתו ובהוצאותיו לדפוס את הכתבים דלקמן, שהוצאתי מתרמילו של אחד הנודדים והכואבים בתפוצות הגולה. — ואמנם, ידוע אדע, כי לא אוכל לעמוד בפני אלה הקוראים והמבקרים, שיטעו על רכותי — אם רק יואילו לדבר בלשון רכה — להכנים עוד כתבים, כלומר, רשימות קטועות ובלתי מסודרות לספרותנו המסכנה, המלאה רשימות קטועות ואי־סדר גם בלאו הכי, בעוד שנחוצים לה, כידוע, דברים שלמים, מרוקצעים וגמורים. — אבל בכדי ללמד איזו זכות, מקצת זכות, על עצמי, הנני להזכיר, כי גם אנכי טענתי — ולא רק זאת! — להמו״ל הנ״ל בעת שבא אלי בהצעתו. אנכי טענתי אליו: מה בכך, שבעל המחברות הוא, כדבריך, איש שהספרות היתה אומנתו, — במטותא, איזה ערך אמנותי יש לכתביו הטרופים האלה, שהפתוס השירי אין בהם, ואף לא רחבות הדעת, ואף לא שכלול הנוסח, ואף לא כל ארכיטקטורה, ואף לא התבטאות הנפש הכל־עולמית, כמו שדורש מבקר אחד בדברו על תעודת האמנות, ואף לא מטרות נעלות אחרות — המטרות הנצחיות של האמנות — לחמם את ההויות ולגרום עונג אסטטי...? הגע בעצמך, מה יש פה? איזו חשבונות, ודוים, מכתבים, אי־אלה קוים — בלי כל קשר, בלי כל ענינים יוצאים מן הכלל, ואפילו בלי כל סימבוליקה פיקנטית!... במטותא, קוים דלים, קלושים, כחושים, בלי כל חלב ודשן של אמנות—!". כאלה וכאלה דברתי למכרי המו״ל בהתגלות לבי, אבל

— „מה? חיי ארץ ישראל? — לא יכלתי כאן לבלי לשסע אותו בצוחה — מה רצונך לומר בזה? מה כונתך? כלום מתוארים בכתבים האלה חיי ארץ ישראל, כפי שקוראיך היו רוצים לקרא מעל הספר? כלום יש פה מחזות פיוטיים מהדר גאון הכרמל והשרון, מהעבודה על שחמת בית לחם, מגבורות ילידי וחניכי הארץ, הרוכבים האמיצים והרובים המצוינים, מהטיולים הרבים, רגלי ועל חמורים, בסביבת החרמון ובעמק יזרעאל, מהחגיגות הלאומיות ביהודה, שבכל שבוע ושבוע, מהחיים החדשים והרעננים, מאהבת בנות-ציון וירושלים, התמות והצנועות? — לא! לא! מה יש פה מכל אלו החמודות? הן אף לא צל, לא זכר... לא, אם אל מול פני הרישות הקוראים הנך הולך בכתבים הללו — תנחל קלון מכבוד!"

— „דא עקא, אבל אין השד נורא כל כך! — ענה על זה המו"ל המנוסה באומץ-רוח — ודאי, שהיה טוב, אילו היה קם אחד מסופרינו לכתוב... כמו שתחוש... מבין אתה? אבל גם זהו פתגם קלאסי: „באין דגים — גם הסרטן לדג יחשב"... ודיני, שבמודעות יהיה כתוב: „רשימות מהחיים החדשים המתרקמים בארץ ישראל"... אַ, אלמלי רצית אתה, למצער, להוסיף קצת נופך... פן, לומר: נופך משלך — (לי אין פנאי) — לא?... ובכן, שריר וקים... אנו מדפיסים את הספר גם כך... ואם תקניטני אומר לך, שלמרות כל המגרעת שברשימות האלו מן הצד האמנותי, האוביקטיבי והסוביקטיבי, — בינינו לבין עצמנו — הנה יש בהן זעיר שם איזו כשרון ריאלי... זאת אומרת: מחברן אינו מחוסר כשרון... רצוני לומר —"

ברם, כל האמרים היו כבר למותר. ודאי, שעוד היה בכחי לעורר איזה צריך-עיון ספרותי חדש גם בנוגע לזה ועוד היו בפי מלים להוכיח לו, שגם ריאליות זו, שישנה פה בחלק הבילטריסטי, אינה אותה הנטורליות הרחבה, המקיפה, הכוללת, ואף לא הריאליות העליונה, המתרוממת עד לידי מבט-מעל על חזיונות החיים, אותה הריאליות, שאינה מתארת מה שיש, אלא נותנת מה שצריך ואפשר

שומע לא היה לי ממנו וכל הטענות לא הועילו. „אמנם, אמר לי העסקן הספרותי העקשני, מבלי לענות כלל ממין הטענה, — למרות שלא קראתי את אלו הרשימות אלא בהעברה בעלמא, כדרכי, כמוני כמוך יודע, שקומבינציות של ספור, לדאבון הלב, אין בהן, וזה ודאי אינו מן המעלות היתירות, אבל הרי אנו נהיה אומרים במודעות בפירוש: רשימות, כלומר, לא ספור... איננו מרמים איש: הרי לפניכם לא ספור; הקורא יקרא והחדל יחדל. יתר על כן: לא פחות ממך יודע אני, מי הוא בעל-הודים האלה, ואילו היתה כונתי בהוצאה זו אמנות אוביקטיבית או אפילו סוביקטיבית, כלומר, להבליט בצבעים בהירים את אישיותו של הכותב, ודאי שלא היה הדבר כדאי, כי באישיות זו אין כל חדש, וכבר היה הטפוס הזה של צעיר טוב ואידיאלי, אבל חלש ברצונו ובטלן גמור, בלי כל יכלת לעמוד נגד נחשול החיים, לזרא בספרותנו, ולא עוד אלא שלפי דעתי, בכל מקום שיש כאן השתפכות-נפש סוביקטיבית, צריך למחוק, לתקן, להשמיט, לשמור את הכלל הקלאסי: יצור, ציר, ודום! — במלה אחת, להכשיר לדפוס... גם לשפר את הסגנון הלקוי... כמובן מאליו!“ — „מובן מאליו! — נמשכתי אחרי המו"ל שלי כהד אף כי בלבי לא הסכמתי לו לגמרי (ובאמת לא עשיתי זאת: קצת מחמת התרשלות וקצת מחמת פקפוק, שמא, אם מדפיסים, צריך להדפיס הכל ובסגנון הכותב...) — אבל אם כן — שבתי לסורי — מעיקרא דדינא פירכא: למה בכלל להוציא את הכתבים הללו?“ — „למה? — הצטחק איש-דברי כמו שמצטחקים לתמימותו של ילד — וכי מה נפסיד? ע, לא נפסיד“ — ובכדי להחזיר את וכוחנו לגבוליו המשפטים, ששם אין סכנת ההפסד מצויה כל כך, הוסיף מו"לי — „רואה אתה, הנה היטבת להעיר על אסתטיקה... מובן, שאני איני קהה כל כך, שיצטרכו להגיד לי, כי מן היופי הציורי יש כאן אך מעט מן המעט, ואולי לא כלום לחלוטין — את הפובליציסטיקה הלא נסית, כאמור, אבל התוכן... התוכן... מחיי ארץ ישראל... זאת אומרת: קהל הקוראים מתעניין עכשיו“...

מחברת ראשונה.

(פתח דבר מאת הכותב).

להיות וכו' וכו', כי אם — **אויה!** — ריאליות פשוטה, קצוצת־כנפים, ריאליות זוחלת, ריאליות פוטוגרפית וגו' וגו'; אלא שכל המלים המוכנות שלי, בצירוף עם המלים המוכנות שלו, שהיו עלולות לבוא ומיד אחרי, הפילו עלי פתאם משום־מה איזה פחד לדגע והתאפקתי ונשתתקתי. אגב, ראיתי, שמול"נו מתעקש להוציא לאור—ויעם עקש למה אתעקש אנכי? האם לא די בזה, שלא כחדתי דבר תחת לשוני והגדתי הכל מראש? —

ישפוט המעיין.

*

שקט. לכתוב בשקט. היינו: לא באיזו שלוה, שלוה גאיונית, כי אם בשקט; פשוט. ספר-הזקנה הן מן הראוי הוא, שיכתב בשקט. ולא מפני שהזקנה בעצם, תקופת השקט היא. לא. גם הזקן, מכיון שהוא חי עדיין, מן הנמנע הוא, שידע את השקט הגמור. גם הזקן מביט, להב, לפניו, מחכה לאיזה דבר, מתגעגע לעולמות שאינם שלו ועיניו מתמלאות לחות, למרות הכרתו, כי הוא כבר חוזר מן השוק וידיו ורגליו רועדות; גם בזקן חי יצר לב האדם, והוא רוצה את המנה, שאין לו, והוא מלגלג על הטעיות הנעשות מסביבו, והוא דואג על הכהונה הגדולה, שלא ניתנה לו. גם הזקן רחוק מן המות בעיני עצמו, ממש כאותו הרחוק של העלם בן הי"ח. ככה. החי, כל חי, אינו יודע את המות ואינו יכול לדעתו, להשיגו השגה נכונה בשום אופן. בזקן הנבון יש רק רגעים, רגעי שקט נודדים, בעת שהמות לא רק מתגלה לו בחזון אלא בא אליו וכמו נכנס בתוכו. ואני? היהודי החולה והזקן גם יחד? מן המות רחוק גם אני, ככל אשר נשמה באפו, אבל מ ת י מ ו ט ל י ם ת מ י ד ל פ נ י ולרגעים ישנו בתוכי — ה ו א, שלקח את הילד שהורידה לארץ את אביו מן המטה שממולי, ישנו בתוכי. היתכן, איפוא, שאצחק לעומתו כתלמידת בית-ספר צחקנית בנטותה את לוח-לקחה: מות, מותי, מותך, מותו, מותה, לא, די בשקט ב ר ג ע י שקט. —

לכתוב בשקט. — ואם אמת החיים, כל החיים, אמת הנערה הצחקנית, אמת הזקן החפיץ, הדואג והמלגלג, לא תהיה בדברים שיכתבו כך, הנה אמתם של אותם הרגעים הידועים הלא תהיה ותהיה. מה איפוא עוד? — האפשרות? — אבל האמנם אי אפשר? האמנם נגזרה גזרה לצעק תמיד? האמנם תעמוד לשטן אותה ההתרשמות התועה, הצפה? האמנם אי אפשר באמת לתפוס מה, ואפילו לא חלק מן המה?

מעיל: הודאי מבדיל בין הלובן המוטל בספק של שתי כנפי הסגור.

— נו, מה שלום...?

— לא רע. התום עבר. רק הגועל...

„געל נורא" — אני מוסיף משום מה כמפקפק.

— אין דבר, — היא מנחם.

— נו, מה שלום...? — עובר הוא לפני מטה 24.

*

*

לא, הנני טובל מלוא-עטי בדיו — וכותב. כחפצי, כהרגלי, חפשי. לא! אני אינני כלל חולה. רק קדחת ומילנכוליה. ואת מי אין כמו אלה?

הנה ההסתכלות „הפסיכולוגית" גוזרת, שבן האדם לפני מותו — באותה השעה החשובה — כל ימי חייו, כל עלילות חייו ופרטי עברו עולים בזכרונו. ציורים בהירים, קוים מתלכדים. הכל צף למעלה, והכל נעשה חשוב, הכל נעשה יקר. — האם חס הוא האדם על כל זה? הצר לו אז לעזוב כל זה? החושב הוא, כי — הוי — אלמלי היה נשאר עוד בחיים, היה עושה הכל מחדש, היה עושה הכל באופן אחר? או אולי הוא משיג אז, שחייו נצחיים המה, למעלה מתפיסתו, ממש כמות, והוא מקבל אז הכל כמו שהוא, בתנינה, ברצון, בלחישת: טוב, טוב, טוב? — מי יודע... חכמת-הנפש, הגלי!

לא, אני, אולי, איני כלל חולה. בכל אופן, כמדומה, אין יומי זה היום האחרון, אין שעה זו — השעה הרביעית — לפנות ערב — שעתי האחרונה. ואף על פי כן — כל עברי לפני, כל עברי הקרוב... ועבר לא רע לגמרי, עבר חשוב, חי הפסיכולוגיה! — לא, באמת, אני מקבלהו ברצון, את עברי זה, אני איני מתחרט על שום דבר בו. אני בטוח, כי אלו לא היו שנותי עשרים ותשע, כי אם תשע עשרה, והדבר היה תלוי ברצוני להתחיל הכל מחדש — מה?

כן, עברי, עברי. שוב אותו החשבון, אותו החשבון: כבוד מלכים ושלטון גבורים לא היו בו; עובדות של מהפכות רועשות

מתפתלים שבילים וצדי דרכים, ועגלות תעבורנה, תפגשנה, תלינה אשה את רעותה, תנחנה, ובעלי-העגלות, העליזים והערים, ישוחחו ביניהם, ישקו את הסוסים מן השוקת, יאכילום משק-המספוא, ישקו את עצמם מן החמת, יאכילו את עצמם מאמתחת-המזון, ועננים נוסעים במרום, וקדרות תלבש ארץ, וגשמים מטפטפים... מתעקלים תלמי-שדה בין ערוגות-חציץ וחציר לבהמה דקה, רוה, עולים הרים, יורדים בקעות, ואנשים מעופרים, למודי מחרשת-המסמר, כמעט עוממים, תועים בהם, מתקינים כליהם, כופפים עצמם לאדמה, מזדקפים ותוהים באופק, והחמה לוהטת, וזהרוריה נשתים בצמא... משתרעים חוצות קריה, הרחק מנאות שדה וחפי-ים, וחנויות מלאכה וחנויות מקח וממכר כהם תשחרנה, ויצורי דכא בהם יזחלו, ואד אבק יעלה, ודברי ריבות בשערים, ומודעות קוראות לקונצרט... לא, לא, אין עמדה, אין עמידה; כל עניני החיים, הענינים לאין ספורות — הכל צף: בדרך, בשדה, בחנות, בביורא, בתיאטרון, — הכל צף והכל חיים, הכל שמן חיים, לרבות חיי עתה, חיי בית החולים. גם חיי בית החולים שמם חיים. שוכבים, נעים, נושמים, כואבים, סובלים, נחים. לזה מדת חום 39 ולזה קצת יותר. זה מדת חומו כתקונה והוא יקבל אוכל, וזה, אעפ״י שכתקונה, לא יקבל. זה מובא וזה מוצא. זה יצא מחר ולזה צריך עוד לעשות הקזות ואמבטאות. שנים ימים או שלשה?

לכתוב בשקט.

*　　　*

*

רופא, שתי אחיות, משרת, מטות. מטתי היא נומר 3. המטה שמשמאלי, נומר 10, אשר ממנה לא ירד בן לפידות אשתקד, ריקה עכשיו.

הולכים לישון בשמנה בערב. החלונות, הדלתות סגורים. המחנק כרגיל. אבל עכשיו שתים — ועוד היום גדול.

הרופא לא היה היום מאיזו סבה. הוא מבקר אותנו בין אחת עשרה לשתים עשרה. הסגור הלבן שלו פתוח תמיד מאחוריו, ושחור-

לא פללתי לו ולא האמנתי בו לפני עשר שנים. והנה גם היה... והנה שב הוה: מטה 3א, אשר בעתיד יהפך גם הוא לעבר, למה שעבר. ובאותה השעה ההשובה, החשובה, כשלמות אין חפץ, אין חפץ, ומלבד זכרונות אין כלום — אותו המצב, שבו ראיתי את בן לפידות אשתקד — באותה השעה — הלא הכל נעשה זכרון חשוב, זכרון יקר.

מחשיך. אני שוכב. עלו, עלו אלי זכרונותי. מעל קרקע נפשי, מכל הגלגולים, כלכם עלו, גם המכאיבים, גם המעציבים — כלכם יקרים!

שוב לנפשי.

*　　*

*

לאור הנר.

הביאו לי מכתב מדיאספורין. מלפידות אין עוד תשובה על הצעתי בדבר עמרם; אפשר שמע, שחליתי.

מכתבו של דיאספורין הוא הראשון מן הדרך. כתוב, כמו המכתב משיקגה, בשפת יהודית-דייטש מהססת: עברית לא למד בארץ וברוסית אין הוא רוצה לכתוב לי מאז. — דברי המכתב מענינים קצת. עד מחר. —

*　　*

*

אתמול היתה מחלתי אנושה. לא היה כח. לכתוב — לא כל שכן. מה מרה היא ההתגשה של חוסר-כח! מה קשה היא הרגש: „ככה, חולה, אשכב עד עולם—?"!!

*　　*

*

ככה.

ימנוסות-נצחון מבית האסורים לא היו בו; אספות רבות-עם עם מחיאות-כפים של אלפי אנשים לא היו בו; הסתכניות-נפש גרנד-הויות ונסים שלמעלה מן המקום לא היו בו. ונחות הרגא: זרועות של מתוללות מן המדרגה הראשונה גם הן לא חנקוני מעולם; ציד ביערות אפריקה לא עשיתי; אפילו לא מסעות לעבר הירדן.

לי היו: ימים של הוראה וכתיבה מיגעת על פת לחם ולילות של שתית-מים ובדידות; ימים של חוסר כל מעשה ונשפי רעב והתק שנים; רעיונות חשאים על עול כבד ועל דמי אחים נשפכים; הרהורי-עלומים זעומים על שועת טבע הזכר הנדכה שבי; שעות של יאוש כבד ורגיל אשר לפני קיר הברזל. — היו גם רגעים נעימים משונים, כמו עתה, של תשים נוגים, פיוטיים והזיות קלות. בלי טעם, בלי סבה. היו פגישות, שנויי-מקומות, ברן, ברלין, קרקוי. — עבירות, עבירות, כמו שקורין לזה, עבירות ממש — לא רק מצבים מגוחכים, שאמנם, אולי, הרבה קשים הם מעבירות — לא, אלו לא היו; לא, כמדומה... ביחוד בנוגע לאחרים... מצוות קטנות ומעשים טובים קטנים, כמו שאני קורא לזה היו; אלו הוקא הין במקצת... ואם קרני השמש האחרונות המציצות עתה לחלוני אינן חצות כלל לדעת מהן — לא צריך!

אזכירה. זכרונות. זכרונות העבר. הנה זה לפני רגעים אחרים כתבתי: אזכירה. וזה כבר עבר. כהרף עין — וגם הערתי זו כבר עברה. ראה, ראה, עוד הרף עין — וגם הרף עין זה יעבור. עבר, היה, עתיד. שאלת הזמן! אחת השאלות היותר חמורות, שהפילוסופיה מתחבטת בהן. הוי, הפילוסופיה!

עבר והוה. בעבר הקרוב — דירה חביבה. זבוב עוקץ מזמזם אצל מכונת-המפירט. ספירט היה. לחם היה. שמיכה להתכסות בה היתה. שנה בזמנה — תענוג. לפרקים הפריעו. זה נכנס, זה נכנס. משרידי המחנה. טענות ותרעומות. שאיפות שנקברו. דוחק, התק. אין מוצא. ליברמן נשתגע, הובילוהו לביתו. כרמלית הרעילה עצמה — ולא הצליחה; הצילוה. לליפידות הזקן אין עבודה. סובל בכלל. אין היים. אין תקוה. קשה, קשה מכל הצדדים. איך אפשר לנוח? מה יביא אתו העתיד? התחמיץ הקרב. אבל כשהיו הולכים — היה טוב, טוב!... העתיד? אבל הנה כבר היה לי „עתיד", אשר

איזה רגש-עונג בעת שיודעים, שצריך להיות רגש-מה — ומהו — לא יודעים...

אפשר צר לו לדיאספורין על הימים שעברו עליו בזה המקום לבלתי שוב; אפשר מתגעגע הוא להרגעים המיוחדים שעברו עליו בזה המקום ואשר בגלגול ראשון ודאי לא יהיו עוד כמוהם; ואולי עצוב לבו של הגוי היהודי הזה, שבא להתגיר ורצה להאחז בשורש ישראל, על שלא מצא במה להאחז; ואולי גם נכון היא מה שאומרים, כי כל העוזב את ארץ ישראל, סופו שתכסף נפשו אליה בבלי יודעים...

על הספינה, שבה הוא נוסע, אין כל יהודים חוץ ממנו. זהו אמנם פלא: ספינה הולכת מפלשתינה ונושאת עליה רק יהודי אחד. אבל — במקרה — כך הוא הדבר. יהודי אחד הוא דיאספורין בתוך מאות אכרות ואכרים רוסים, השבות מהשתחויותיהם ותפלותיהם על הקבר הקדוש. לפיכך אין לו שום אפשרות לעשות נסיונות של התכללות באחים-לספינה וללמוד מאחרים. מחיצה ביני ובין כל הנוסעים. תחת זאת יש לו גם השהות המלאה, גם האפשרות הגמורה לשבת לבד בפנתו ולהקשיב לכל הנעשה בנפשו. ממש כמו בשעה שאדם שוכב על ערש דוי — ממש כמוני. כמוני הוא מוסר לעצמו בימים השונים של הנסיעה, בשעות השונות, אימתי שהוא חפץ, קצת מרשמיו בשנים האחרונות, היותר אחרונות... ועל אלה הרשמים הוא מדבר במכתבו... והדברים מעוררים גם אותי לטפל בהם על משכבי... וגם לכתבם — אולי — על הספר... למה? — למה עושה זאת דיאספורין במכתבו? למה עושים כל מה שעושים? ומה אחרת יש עלינו לעשותה?

רשמי העבר הקרוב! עברו הוא, עברי אני, הוא, אני — למאי נפקא מינה?

* *

*

הרופא הלך. הוא אמר, שעדיין טעון אני שכיבה, אלא שיש קנדידטים על מטתי. — אגב: גם המטה נומר 10 נמלאה אמש. אינפלואינציה קשה שוררת בעיר.

בן־אדם אחד אהב בת־חוה אחת. הרגש היה רגיל, שטחי. כעבור זמן ידוע היתה היא עליו, כמובן, לטורח, אבל קלה ההתאהבות — קשה ההשתחררות. הימים עברו. לאחרונה עשה האיש את הצעד הנחוץ: סוף סוף הודה לה על האמת. אין היא יותר בשבילו כלום! היא לא זעפה משום־מה, לא דברה משפטים — והוא הלך מאתה. היא יושבת בעליה — והוא זוחל מתחת. יש עוד אימה אחתונה, פן תחזור היא בה, פן תאמר למשכהו שנית — אבל היא לא קראה לו. הומה, שהיא גם צחקה... איך שיהיה, קץ לדבר. שחרור.

הלך־נפש בחמה לזה היה לדיאספורין שלש פעמים בימי חייו: בנסעו מרוסיה לגליציה, בנסעו מגליציה לאמריקה, בנסעו מאמריקה לפלישתינה. אולם עכשיו, בנסעו מפלישתינה ל... — הוא בעצמו אינו יודע לאן — מצב רוחו שונה קצת. — מעין כל זה אני לומד מן המכתב שלו, שהביאו לי שלשם.

לא שהוא דואג על שעזב את המקום. „אני הלא אינני לא דודי לפיהות ולא אתה. אתם שניכם, בכל ההבדל שביניכם ולמרות היאוש השליט של שניכם (אני, מקבל המכתב, הייתי מוסיף: היאוש המכרח, הטבעי, המובן מאליו), נתתם, סוף סוף, את ידיכם זה לזה והרי אתם מוסיפים לעשות כל אחד את שלו. דודי מצא את התוכן החיוני, למרות הכל, בארץ ישראל, בביתו הרעוע שבארץ זו ובאֵת הרועד בכפות ידיו המיובלות, „לא בכדי לרכוש, כי אם רק בכדי להתקים" — כמו שהיית אתה אומר; ואתה — מצאת את מנוחתך „בבדידותך ההומה" — שוב כפי שהיית אומר בעצמך,— בעמרם שלך — מי יתן ובריאותך הרופפת, אשה בה עזבתיך, לא תהיה לך למכשול על דרך המעשה הטוב הזה! — ובספרות לעמך, שבא"י אין חוסר־קרקעה מרגש כל כך, לפי דבריך. — ואני מה?"

כן, אותה עזיבה מצדו של דיאספורין היתה — הדבר המובן מאליו. עשרות ומאות כמוהו עוזבים את חוף יפו. בכל אופן, אצלו לא יכלה האהבה לארץ זו להיות אחרת מאשר לשאר ארצות. יתר על כן: בשבילו, בשביל הדבר אשר חפש למענו, הן היתה ארץ זו עוד פחותה מאחרת. ולדאגה על עזיבתה מה זו עושה? אלא כך. איזה רגש אחר מתלחלח בדברי מכתבו. איזה עצב מוזח,

מחברת שניה.

(חמשה פרקים).

אפשר, איפוא, שמחר אצא מפה. היפה? האתפעל? וכי לא הכל בהיר? ולאן יש לי ללכת?

כן, אפשר שאצא מחר. אך אם לא, אם אשאר, אקים את נדרי, אקח מחברת שניה, יתר גדולה, ואכתוב את אשר יש עם לבבי, אשר עורר בי ביחוד מכתבו של האספוריי. אכתוב בכל שעה שאוכל.

*　　　*

*

הקנדידט על מטתי לא הובא. נשארתי.

א.

לפני שלש שנים, באחד מימי הקיץ האחרונים, לפנות ערב ישבתי על אחד המספסלים בלי חפן שבגן העירוני של ל. הגליצאית־האוֹיסטרית וקראתי בפעם השלישית את פֿויסט.

פֿויסט ומפיסתפל היו בבית המכשפה. הזקן, רב־המכאובים ורב־הדעת, הרגיש תגש של תעוב אל תרופות־האליל של המכשפה — ויבקש מהשד תחבולות אחרות... על זה ענה השד הערום: יש תחבולה! אל השדה לכה! ושם חפור ותחוש, שים מעצור לתבונתך בחוג־מפעלים צר, אכול שם לחם וזבל את שדך אחרי אשר קצרתו... הנה העצה היעוצה לך להעשות צעיר... — — — אבל, אהה! פֿויסט נאלץ להודות, כי לכזה יקשה לו להתרגל וחיים במעגל צר לא לו המה...

— אזי רק במכשפה תשועתך! — לעג לו מפיסתפל. — —

סגרתי את הספר הקטן, הבלתי מכירך והקרוע קצת פה ושם, שמתי ראשי בין ברכי ונמסרתי אל מחשבותי.

„אני אינני פֿויסט — חשבתי — פשיטא שאיני. מעשי־כשפים ודאי שלא ישיעוני — „והמעגל הצר" — מפניו הקא אין אני ירא. איני יודע, היכן היא הרחב"...

הרם הראש ואתו העינים. התגשתי בהן, בעיני, שביב מוזר לגבי — שביב החלטה. מפני השביב הזה התכווץ והתבטל לרגע כל אשר מסביב לי כהתכווץ קלף ספרי התורה כאשר ישמו אותם על אש באותו הימים הגדולים! —

קמתי לבקש לי איזו שדרה נשכחה, להתהלך בה ולחשוב את חשבוני התמידי, חשבון עולמי.

המון הטיילים נתרבה מרגע לרגע; חבורות־הצעירים המתעלזות והזוגות הנוגים והמתבודדים השתפכו מכל עברים, גולה, עולה על כל גדותיהם, וכגלי־ים עוברים את גבולם, רדפו אותי בפנתי הבודדה, עברו על פני, הטרידוני. ומוזר היה הדבר, שכל אלה הראשים,

שפת-השלוה, חי-חי...

שלוה! קרא לה: התפשרות. התפשרות רגעית. ואף מיותרה. כי איזו ברירה יש לבלי להתפשר, ולמי יש איזו נפקא-מינה בדבר אם התפשרתי או לא, ומה היה אלמלא התפשרתי?! העיקר הוא — מהו העיקר?

— נו, פגים, מי הולך אתי אל התיאטרון, מי? — לא דברה אלא צחקה בשדרה סטודנטית יהודית-פולנית, לבושה שמלה שחורה, חלקה ויקרה ומגבעת שחורה, פשוטה ויקרה, אל חבורת העלמים אשר נמשכה אחריה.

בעברם, נשאר מרפרף הד צחוק-עלומים על אילנות שדרתי.

— כן, — הוספתי לחשוב — רוח אחרת היתה אתי. בטלה ההתפשרות. הוצאתי מעולם הפשרה. ומה הוציא אותי? מה? אהבת-אשה? אָ, לא, בשביל זה אני אינטליגנטי יותר מדאי. אשה עצורה לי מאז, מאז. אני, אמנם, כנראה, לא הייתי מסוגל לאהוב מעולם. האהבה דורשת אמונה בה, גדול וטפול, יחס של קולטס. ואני — יחוסי אל האשה בעצם היה תמיד ערום, חד-גוני ועיף מעיקרא. בימי שחהתי הייתי צועק לעצמי: „לא בי האשם, לא בי האשם על אשר לא אקרב אל אשה“ — משמע, שחשבתי זאת לאשם, ולא עוד אלא שבעומק לבי, למרות הצעקות, האמנתי כי אכן בי האשם. אולם מאז חכמתי וזקנתי ביותר — עבר הדבר. ואם יש, איפוא, דברים היכולים להוציאני מעולם לעולם — הנה, בכל אופן, לא איזו יפה-פיה ההולכת לראות את ויספיאנסקי בתיאטרון הפולני וחבר צעירים נגררים אחריה. בכל אופן, לא תאות אשה.

— ת א ו ת א ש ה — באותיות פזורות — צחקתי לעצמי, כאילו בכדי לכבוש את הגניחה האיומה, המתפרצת... והצחוק גרר צחוק. צחקו גם המטיילות, — עלי צחקו, — צחקו צחוק מפרפר, מזעזע; צחוקן חדר הדרך האילנות — וגם אני צחקתי, — וצחוק חפשי, גאה. קושי יש, קושי בין כך ובין כך — אשמה אין. אדרבה, בשביל איש-הרוח כמוני יפה לי — ואולי גם לאותן בנות-האדם הצוחקות — לבלי לקרב. לא, לא נצחין. כך. שני עולמות כאן.

חיי משפחה — אלה היקא יפים לשכמותי; ביחוד, בימים שהחי טוב עלי. אבל רק הגולה שבחיים אלה, העליה בלי הבית,

הגופים, היצורים נולדו בעיר הזאת, יודעים — המאושרים, — את כל מציאיה ומבואיה, פרבריה ושביליה, אוהבים בודאי את כל גניה ועציה, יודעים בודאי לספר את כל בתיה ואבניה — אחווים, דבוקים, קשורים, ולכן עליזים, לכן חיים, בעוד שאני — מה?...

מעין גחוך עלה והתפתל ברמדומי הערב, רחף והשאיר את עקבותיו על שפתי „האני" המתהלך כאן, מתחת לשפמים המדולדלים, המטורפים. — לפני חודש הייתי בעיר פלונית, לפני שני חדשים — בעיר אלמונית, אשתקד — אלפי פרסאות מכאן, האם שם, בכל המקומות ההמה, לא שהרתני הרגשה זו בכל פעם, בכל פעם? עובר־אורח! עובר־אורח!

על שלוה הייתי מדבר, ואני רק נוטה ללון, נע ונד בארץ; על אותו מצב הנפש — היו גם מדברים לי — שאחריו אפשה להעתיק הרים ממקומם ואפשר גם להסגר במערה. חי, חי, הנה עבר מאז עוד איזה זמן: ההרים, מובן, לא נעתקו ממקומם, ואף במערה לא היה צורך להסגר: רק מקום נחלף במקום... פרובלימת מושג המקום, אחת הפרובלימות היותר מסוכסכות, שהפילוסופים מתדבטים בהן. — הוי, הפילוסופים!

מקום נחלף במקום — המערה בעינה עומדת: ממנה לא יצאתי. —

מי שאינו יוצא מן המערה אף לרגע, הן פשוט הוא מהסגר דרש במערה חדשה. —

ואף שלוה זו, שלוה זו כשהיא לעצמה — האם אינה רק מלה, שאינה מוסיפה ואינה גורעת כלום? מתוך שלוה זו יכול להוציא אתי בעליה כל דבר קטן, אפילו זה, שבערבים אין לי בעיר הזאת, כמו בכל המקומות אשר עברתי בהם, לאן להכנס לבלות איזו שעה, להמצא באיזו חמימות חברתית. מתוך שלוה זו יכול להוציא אפילו זה השעמום הרגיל, השעמום של כל נערה בעל־הבתית, שאצלה הוא, אותו שעמום, מופג על ידי התיאטרון המקומי, מה שאין כן אצלי, שאיני יכול להשתמש בתחבולה זו — מפני שאיני שומע פולנית.

פולנית! איני שומע פולנית! ואיזו שפה אני שומע? קורא אני בחמש — אבל איזו שפה אני שומע? —

הנהו קצת מסורת, הרי‌הו קורא: תרבות, בני הנעורים! הרך ארין מפני הטרדיציה של עם זקן וגדול כעמנו! — — —

כן, אני הולך מיד לאכסניה, לחדרי, וכותב: אותו הסופר, שלפנים קרא בשם המערב, בשם ה„כמתוקנים שבהם", כשהוא בא בימים — והוא עיף ויגע וירא — הוא מוצא פתאם, שאירופה ילדה צעירה ופותה היא, ולעומתה גחלה היא העצמיות הלאומית שלנו, וממנה פנה, וממנה יתד...

(יש מהם נוהגין להוסיף עוד — כחוק ולא יעבור — את הטפשות בדבר „תחית המזרח"... איזו טפשות!).

— ואני — כך אכתוב בפתח דברי — אני, בבואי היום לעשות חשבון ממה שרשמתי בעתים שונות, בשנות הנערות — הן יש מאלו שנרשמו לפני חמש שנים — הנני מרשה לעצמי להעיד עלי, שלמרות אשר זקנתי ושבתי — ומי מאתנו לא זקן ולא הפך לבן בחמש שנות המשבר האלו? — אין אני חוזר בי מן העיקר שלי: מן היחס השלישי להעצמיות ההסטורית שלנו, מן הכפירה הגמורה בגדלות הירושה שלנו...

אמנם, עיקר שלילי; אבל עליו יעברו גאולים...

ובאותו הגאון והעונג צחקתי בתוכי:

— יאמרו — אפשר שאוסיף בהקדמתי — יאמרו: מפני שכותב־הטורים האלה לא זכה, שעבורתו הספרותית תהא גם היא לאחד ה„קנינים" — כשם שזכו הגדולים והטובים ממנו — אולי... אפשר מאד... ואין כאן מקום אפילו לאבק תרעומת... אבל, איך שיהיה, ואני — אם יש מתענין בזה — אני במרדי עומד!

אני — בהנאה חריפה ותאונית הייתי מוחק מן הסדור של העברי בן־ההוה את ה„אתה בחרתנו" בכל צורה שהוא. עד היום הייתי עושה זאת: מגרד ומוחק את הפסוקים הלאומיים המזויפים עד לבלי השאיר זכר. כי הגאוה הלאומית הריקה וההתפארות היהדותית מחוסרת־התוכן לא תרפא את השבר, והמליצות הלאומיות המזויפות לא תועילינה כלום. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

חושך. כאן אי אפשר לרשום. צריך ללכת לאכסניה.

בלי הדיוטא התחתונה, להיות לאב ולאח למי שצריך לזה. וגם משאת־נפשי זו עתידה להתגלם שם...

ערב רך, נח, פושר, גליצי, נפל כאן, במקום אשר עמדתי. לילה! לילה! — אמרתי — קיום העולם הן לא יסבול מזה. כמה אנשי־רוח כמוני? אחד ברבבה. אין סכנה! בוויספיאנסקי שבתיאטרונך יש כבר הרבה יותר סכנה, הרבה יותר...

ופסקתי מצחוקי בקול. הצחוק ירד פנימה, ויחד עמו איזו קלות, קלות מיוחדה, קלות שמחה, ממש כמו באותה שעה, שאיזה כתב־יד היה עילה לי ביחוד, — כמעט באותה מדה שאני רוצה, — ואני הייתי מפוזז בלב חדרי: אך, טוב! טוב! הוגד! הוגד! הם אינם חודרים לכל מעמקי — אבל אני הגדתי; יש דברים שהגדתי ראשון, עוד לפני כמה שנים, והדברים נתקימו, וגם זה אינם יודעים הם, אבל אני הגדתי!

— וגם על וויספיאנסקי שלך, הלילה, תגבר תאותי — קראתי שוב בקול — תאותי השניה, הרצויה לי, תאות הגאולה — זו אשר הוציאתני מן ההתפשרות... זו אהבת־האומה ועינויי־האהבה הזאת, שאינם קלים כלל מעינויי האהבה האחרת של איזו ווישה, זו אש־האמת וכוסף החופש העממי, אשר בספרי „בצדי הדרכים“— קובץ רשימות בשאלות הלאום — שאני הולך עתה להדפיס בקרקוי ואשר בו אני קורא לשם, מבלי להעלים דבר מכל אשר אתנו...

כן, לבלי להעלים, לבלי להעלים כלום. לא סנגוריא נמליצה על עצמנו נעמיד אל מול פני הקטגוריא הנפרזה, המפורסמה, של הוויספיאנסקים אויבינו. — הודאה על האמת, הכרת חטאנו — לא נגדם! — והחתירה אל החוף היחידי, לשם — זוהי דרכנו. לקבוע יתד שם — ולבלי לזוז הימנה!

בגאון ובעונג התהלכתי בשדרה המתרוקנת לאט לאט והשבתי על דברי ההקדמה, אשר אכתוב לספרי:

...כנהוג שבעולמנו — אכתוב — סופר עברי מכיון שהוא מזקין, הרי הוא מתחיל לדבר על המסורת והקנינים הלאומיים. בודאי! אותו סופר, שבעצמה בימי נערותו, שבר לוחות שבורים, מכיון ששבע ימי־ספרות והתחיל מרגיש, שח... ח..., שהוא בעצמו

– התרקמו כל אותו הלילה מלים ומבטאים בלבי, וזרם דם חדש, בלתי שכיח, התפרץ לתוכו.

גבות העינים נטו וכסו את השביב אשר התלקח בהן שוב וביתר עוז. השביב היה שביב מוזר לגבי – שביב החלטה.

ב.

מהפוגרום, שהיה בעירו, עיר הפלך הדרומית, עיר מולדתו, ושבו, בפוגרום זה, כמעט שנגמרה כל תנועת השחרור בה, לא סבל הוא, דוד דיאספורין, מאומה. אביו לא נהרג, שדי אמו לא נכרתו, אחותו לא נאנסה, אחיו לא נאבד בעד הגנה עצמית ואפילו רכושו לא נשדד. וכל זה לא נעשה בנס, כי אם בדרך הטבע הפשוט. אביו שבק חיים לכל חי עוד בערב המאורעות הגדולים ממחלה ממושכה, מחלת ה„דק העור"; אמו מתה עוד שלש שנים קודם לזה משבר-לב פתאמי; אחותו היפה-פיה נישאה, עוד בחיי אמה, לקומיסיונר גליצאי אמיד ויצאה לגור אתו לקרקוי. ואחיו הבכור נדד לניורק ומשם לשיקגה לפני כמה וכמה שנים (אביו, עליו השלום, שלם בעדו שלש מאות רובל). ובנוגע לרכושו ל„ירושתו" של דיאספורין שלא נשדדה, – על זה, כמדומה, אין מה להאריך.

אביו, כאמור, מת בהתחלת אותה התקופה רבת-העלילה, זו התקופה היותר בולטת ובודאי גם היותר חשובה בדברי ימי חיי דיאספורין, חיי צעיר יהודי רוסי. סואן היה אז עולם הצעירים בתסיה – ודיאספורין היה אז בן שמנה עשרה. נוסף לזה: אקסטרן ככל בני גילו, סוציאליסט ככל בני גילו, לוקח חלק אקטיבי במשחקים של חובבי האמנות הדרמטית (לטובת הקופה, כמובן), והוקא באיזו התלהבות מיוחדה, קצת לא ככל בני גילו, וסמוך על שלחן אביו – כהרגל הגדול של בני גילו. – אביו, בונם דיאספורין, היה סרסור בעסקי פשתן וקטניות, וחדר גדול היה בביתו השכור, שבו היו גומרים עניני כל מיני שטרות, אקציות, אבליגציות, קונטרקטים. אביו היה בהול וטרוד כל הימים, אעפ"י שעיקר עבודתו היה ביחוד בימי השוקים הגדולים. אז היה מסיר את נעלי-השבת הדילקטיים

אולם כעבור חצי שעה, בעמדי על המגרש הרחב לפני בנין התיאטרון הנהדר, שמשני עברי הלתותיו הואר באור־החשמל שם החזיון האנטישמי שבמודעות האדומות־השחורות הגדולות, חזר העצב לקוסס את לבי. אותה הסטודנטית היהודית יושבת המקום טילה על מרצפת האבנים הלבנה בכל יפיה היהודי־הפולני, בכל עדינותה־עגבנתה המשכרת, בכל רצינות־זרותה לאשר בתוכי, אחיה היהודי, הנכון לגוע בנשיקת קצות אצבעותיה. פרחו להם כרגע כל דברי התכמה והזקנה, התפרצה בלאט הגניחה החנוקה — וקטנתי, קטנתי מאד, בעיני עצמי. היא טילה, טפפה, וצלצול קולה המשכיח־תבל היה, יחד עם זה, כאילו היא רוצה להוכיח בו לבני שיחתה, המסורבים אותה, שהיא בעצמה מתבישת מפני רוב ענין דבריה ונועם מדברה. היא כמו שפכה רוח על מעגביה בעלי הזקנים השחרחרים, המסופרים, המבושמים... ריצנזנטים, ריצנזנטים יהודים ופולנים גם יחד, אשר מחר יכסו את עמודי עתוני המקום בתהלותיהם המזויפות לחזונו המזויף של וויספיאנסקי... הנה הבים כוס התרעלה... „פראָשע פאַנא! פראָשע פאַנא!“

נתכווצו האגרופים — והיה שעמום, שעמום קשה, שעמום תוסס, שעמום ארסי. לא היה מקום להסתר ממנו. השנים התחככו בקרה הנהר, המשתבר באביב. קול דברים וצחוק היה מסביב, צחוק פולח כליות ושלוח אלי, רק אלי...

הרגשתי: כגבי הכפוף ובצבע בגדי הישנים, אשר לא לפי נוסח המקום, אשר צבע טלאיהם לאור האלקטרון הוא כמראה העלים היבשים, שהתגלגלו מתחת לספסל בלי הופן, שעליו ישבתי לפני שעה וקראתי את פויסט, — הריני דומה לאיזי יהודי שב מימים קדמונים, שתעה להיפודרום אלילי ולפניו הרוכבות הערומות למחצה משתערות אנה ואנה על סוסיהן האבירים.

— הדרך בשבילי הלא ברורה היא... הכוס מזוגה, האחרונה היחידה, הגאלת — עלי לשתותה... ושם — „שם נשיר שיר חדש“... שם נבנה גם בימה חדשה משלנו... מה, איפוא, אני רוצה? — אמרתי לעצמי לאחרונה, בלכתי משם.

„קרקע... גאולה... מהפכה יסודית... חיים אחרים בעיקרם...“

לפידות, עומד דוקא על זה, שצריך ללכת בדרך האידיאלים... הוא טוען: ההולכים הרעים אינם צריכים להטיל צל בעיני הבריות על האידיאלים הטובים, שבדרכיהם היה על ההולכים ההמה ללכת... — — — „ניטשיאני וציוניסט! — היו מפסיקים אותו ומושכים בכתפות — הדרך אשר אתה הולך בה תביאך אל התגר!"...

בונם דיאספורין לא היה במתנגדי של בני, אבל דעתו בכל דבר היתה כדעת החזר הצעיר: חוץ מזה ידע הוא, שבנו הוא אקסטרן ככל האקסטרנים, שהוא מבלה ימים כלילות על „ספרי הסטוריה" וכל הנחוץ — ונתן לו מנוחה.

אמנם בכלל — הדבר לא יפלא — מעט הבן מאד להגות על אדם זה, אביו, שהיה פוגשהו שעה, שעה. לדיאספורין הצעיר היו אז, כנראה, ענינים הרבה, יותר בלתי סובלים דחוי — ובודאי גם יותר חשובים ונעימים. הם, הוא וחבריו, היו אז — להכעיס את לפידות הזקן! — המטריאליסטים המושבעים, ההולכים בדרך הפרוגרס; עם חקי־הברזל על שכמם הלכו הם, האקונומיסטים ההיסטוריים, לקראת הסדרים החדשים של הפרוצס האיתני; כמהפכים אמיצים צעדו הם לקראת התנאים הסוציאליסטיים של החברה האנושית בכלל... בני העונה, בני הדור, אוחזי ברסן התקופה, אנשי המעשה היו. במפלגתו של דיאספורין, למשל, היה מנהג מקובל לסדר מדי פעם בפעם חתונות בדויות בין החברים והחברות לתכלית אספה ופרופוגנדה, חתנים וכלות היו יושבים אצלם באספותיהם האסורות בראש השלחן — לרמות את הפוליציה, ברגע הראשון, אם תבוא פתאם. והוא, דוד דיאספורין, בן בונם הסופר, השושבין התמידי, היה קורא לעזרה את כשרון־המשחקים הקומי שלו. — רבי־העלילה ומרובים היו הם בארץ!

ורק לאחר הפוגרומים, שהוא יצא ממנו בשלום, כאמור (ורק שבחינותיו נדחו בגללם, צריך, אולי, להוסיף), כשאבא כבר לא היה בחיים, התחיל המנוח להעסיק את מחשבתו של דיאספורין באיזו מדה. אילו היה הוא אתו — מה היה דעתו בנידון זה? ומה היה הוא, למשל, אומר לחזיון הלז? — טבע נפש האדם מהו!

ביחוד היה דיאספורין הצעיר רגיל להעלות על זכרונו —

שלו ונותן על תליו מגפים גדולים ויבשים, המעפרים בעפר ומעלים אבק. זקנו של בונם היאספורין היה סבוך ואתמדם, זקן חוסו, תם גופו היה כמעט מוצק, לא יהודי כלל, אבל מגפים אלה היו סמל האוירות, וכלם אומרים: „ירד"...

עם אביו האלמן חי דיאספורין הצעיר בשלום ובמישור. האב אמנם יש שהיה מרמז לבנו על זהירות עצמית: אם אין לו, כלומר, והרי שצריך הוא לדאג לעצמו, להשמר לנפשו, אבל בדרך כלל ידע הבן, שדעת אביו כדעתו היא וכדעת כל האנשים בעת ההיא, שצריך להתערב!... הפוליטיקה של „שטה, עבור ועמוד מן הצד" כמעט שלא היתה אז בנמצא ועל אחיה של אם דיאספורין המנוחה — אריה לפידות — היו הם כלם, בצותא חדא, שופכים לעג כמים, בפניו ושלא בפניו. הדוד לפידות בא אז עם משפחתו לעיר-הפלך מעיר המחוז הקרובה, ששם שמש זמן קצר בכהונת רב מטעם הממשלה. את הכהונה הזאת עזב אריה לפידות מחמת חכוכים ומחמת פרינציפים עיוניים, ובמה התפרנס בעיר מגורתו החדשה — לא ידעו קרוביו ובני משפחת אחותו המנוחה. היו לו, כמדומה, איזו שעות-עבודה בביורא האמיגרציוני, שנפתח אז בעיר, אבל בביתר כמה הוא משתכר מזה ואם זה מספיק לו לאוכל — לא ידעו. אי-ידיעה זו עכבה, אמנם, במקצת בעד בעלי דברו, שלא להקניטהו ביותר, ואף על פי כן לא היו יכולים שלא להתקלס ברבי-תזרותיו, שהיו כל כך לא לרוח הזמן, ובה„פוסטולטים" של השקפת עולמו, שהיתה מוזרה „במובן הרחב של המלה הזאת", כפי שהיה מוסיף ומטעים צבי, בנו הצעיר של אריה לפידות. שגורה היתה אז בפיו של הדור המזור אותה המימרא: „מזה אין מה לצחק" — אבל בנו, בן אחותו ותבריהם לא היו משגיחים בה והיו צוחקים, מדי היה מתחיל אריה לפידות לגמגם — כי לנאום לא ידע הוא בימי-הנאומים ההמה — על היחיד ההולך בחרטו ועל בני-העדה הנמשכים אחר המדה. אריה לפידות בעת ההיא כבר לא היה צעיר — בן ארבעים וחמש — אבל הוא היה מוכיח, שלא מחמת זקנה הוא אינו הולך בדרכיהם של „בני העדר", אלא בכונה מיחדת, כונת-עלומים חוקא, בהיותם אזיל לשיטתו, שצריך אדם ללכת בדרכו אשר התוה לו לעצמו. אדיאלים? — אדרבה, הוא,

והאריך משום-מה בדבר זה שלא כדרכו. לבסוף לא יכול, כנראה, להבליג על רגשותיו ונכנס אל בנו.

— אחרי חצות?! — האירו עיניו בחבה, בחבה אמתית, בחבת פייטן ליצירתו. (עם הנפת-ראשו, לאות תמהון נעים, נתבדרו שולי כתנתו ממעלה ונתגלו ערומים כל חלקי גופו, שבעוד חדשים אחדים לא עמדו בפני הנתוח).

— נו, ומה בכך? צריך ללמוד! — אמר דוד בקול שלא לפי שנותיו.

— ובוגדן חמלניצקי הלך זה כבר? — שאל האב בעלמא, רק כדי לשוחח עם בנו, כי תמיד לא היה רגיל אצל שאלות כמו אלו.

— אנטון? —

בשם „בוגדן חמלניצקי“ היה בונם דיאספורין קורא לחברו-בלמודים של בנו. שם החבר הבלתי-חבר הזה היה דוקא אנטון ורזוב, עלם בעל נפש אכזריה קצת, אכזריות מחוסרת-רצון, נפש חסית, אבל פשוטה, בלי ערמומיות, ושונאת כל למוד עד לידי מדרגה מגוחכת. אולם דיאספורין האב בשעת בדיחת-הדעת היה אוהב לכנות את הטשינובניק העתידי הזה שלא בפניו: בוגדן חמלניצקי. כנראה, עמד הוא, היהודי הסוחר, פעם, בזמן מן הזמנים והקשיב, איך שבנו שונה את הפרק ההסטורי הזה „להגוי שלו“ — ונתרשם.

דיאספורין הבן, שהיה באותה שעה תחת השפעת ה„חתונה“ והנאומים הריבולוציוניים, נתעורר אחר שתיקת-רגע והשמיע משום-מה בקול פטטי: אבל האם יודע הוא, אביו, מי היה בוגדן חמלניצקי באמת? זה היה איש בעל רגש פטריוטי נערץ, אשר בשנת 1648 התקומם נגד הפולנים העריצים, שדכאו את אוקריינה ארץ-מולדתו, ועשה בהם שפטים, אשר...

האב, שמבטאו היה מוסב אל החלון מוגף-התריסים, ישב על משכבו של בנו, שוב שלא כדרכו, ואמר:

— נו, וגזירת ת"ח?

— מה ת"ח?

כבר אחרי ככלות הכל – מחזה אחד קלוש, שהיה ביניהם, בינו ובין אביו פעם אחת...

בונם דיאספורין, לרגל עסקיו, כאמור וכמובן מאליו, היה בהול וטרוד תמיד, אבל בעצם הדבר היה בעל דעה מיושבה מאד. עוד זאת: יסורי מחלתו הקשה גרמו לו וגם למחותו, שיכבד את עצמו, ומכל החולשות היהודיות נשארו לו, אולי, רק שתים: לחשוב את היה בנו לבעל כשרונות בלתי מצוים, שעתידות בלתי מצוים נכונים לו, ולהוציא פתאם כל ספר מידי זר קורא באמירה: הראני־נא, במה אתה מעיין!... – בנוגע לבנו האקסטרן גברה, כפי הנראה, החולשה הראשונה על השניה והיה מתאפק בכל כחותיו מהפריעהו ומבלבל את ראשו, בשעה ש„הוא מתכונן לבחינות"! אפשר, שעל מדת־התאפקותו זו השפיעה גם אותה העובדה, שלרב לא היה היה לומד לבדו, אלא בחברת בן החנוני הרוסי שכנם, רע היה מנוער (רעו מאז עזב את „החדר המתוקן", שבו בלה כשנה וחצי וממנו הוציא מה שהוציא). כי „הזהר בגוי קטן ונהג בו דרך־ארץ!" – הפתגם הזה היה שגור ביותר על שפתי בונם דיאספורין: גוי קטן זה עוד יגדל ויהיה לסטולונצלניק – ואתה תעמוד לפניו בלי כובע... איך שיהיה, והעובדה היתה עובדה, דבר שבמציאות: האב החולה למד לבלי להטריח את בנו האקסטרן, אפילו בשעה שזה ישב בודד בחדרו. –

מתוך שלא לשמו בא לשמו. –

אולם פעם אחת בשעה מאוחרה בלילה שב דיאספורין האב מן החוץ שבע־רצון מאד: דין תורה היה לו עם איזה סוחר וזכה בדין (זה היה חדשים אחדים לפני פטירתו). גם דיאספורין הבן זה עתה שב מ„חתונה", שעלתה ביחוד (נאמו שבעה עשר איש, הוציאו שלש ריוולוציות, והוא, דיאספורין, היה בפעם הראשונה ה„חתן", ישב בראש השלחן, מלא תפקידו באופן מצוין, לעונג כל הנאספים, ואחרי גמר האספה הקריא לפני מתי־סודו שנשארו לשם זה, ובהצלחה רבה, את „אצל מבוא־הכבוד" של ניקרסוב) – ולא יכול לשכב מרב התרגשות. בכדי להתראות לעיני אביו – לכל אופן שיהא! – כאילו היה הוא כל הגשף בבית, פתח איזה ספר־למוד והתחיל להביט בו. האב התפשט את בגדיו בחדר השני –

משונה, מענין, בלי שום פקפוק, מאחר... (בהתנגדות קיצונית לפני הבחרות) מאחר שנחרת כל כך בזכרונו... „חתן תורה"... „חתן בראשית"... — איך קוראים לזה? בחג השבועות היה זה, כמדומה לי... הן יש מנהג כזה אצל היהודים, הלא? — — — — — — —

כן, לאחר כך, בקרקוי, כשדוה דיאספורין כבר חפץ לדעת. ואולם אז, בלילה ההוא, בשעת שיחתו עם אביו, היה חומה גם הוא לשאר־בשרו — ועוד עלה עליו. הוא, דוה, לא הסתפק בזה — לבלי לחפוץ לדעת ולהיות „נייטרלי במובן אבסוליטי" — הוא, דוה, היה אנטי־לאומי, אנטי־לאומי מושבע ועומד. הוא היה כזה על פי הרכתו הפנימית, על פי כל השקפת עולמו הסוציאליסטית — והתגאה בזה גאות־קנאים. הוא לא די שלא חפץ לדעת כלום מן הספר שהזכיר אביו ב„סנטימנטליותו" — הוא שנא אותו על בנותו חיץ בינו ובין העולם הכללי של עם הארץ. הוא היה תקיף בדעתו, כי הלאומיות בכלל — זהו חזיון ריאקציוני; כי הבורג'ואזיה המציאה את המושג הזה בכדי לכבוש על ידו את שוקי העמים הנכנעים, ולתכלית זו מנהגת הממשלה, המשועבדה להבורג'ואזיה, פוליטיקה של אסמילציה ביחס לעמי־הנכר. אנחנו (כלומר, אותם המהפכים האמיצים וכו') הננו נגד זה, ואנו מוחים גם נגד מעשיה של ממשלתנו כלפי היהודים. אבל לאומיות, התבדלות — הס מלהזכיר! הלאה! הלאה! הלאה!

...השעון השמיע שתים. הזקן פהק בעיפות. על עיניו עבר צל של חוסר־שינה. ידיו נחתו על ברכיו. כל גופו נכפף לפניו, ויהי דומה לערער רקוב ועקום. עיניו הביטו לארץ ובקול של הכנעה הוציא מתוכו:

— נו...

ואחרי רגע שוב אמר פעמים:

— נו, נו... יהא כך... מילא... גזירת ת"ח — יהא כך...

— אבל כך לא יהיה! — לא נתן הצעיר דמי לו.

דיאספורין האב שתק, שתק — נבוך, בטל. אחר כך התיצב, התמודד ואמר:

— חמשים ותשעה אקסטרנים עמדו למבחן אשתקד. ראשים!

— בספר „שבט יהודה" — דבר הוא כמו לעצמו ובדיחות־דעתו סרה מעליו — אתה אינך יודע!

אבל הוה דיאספורין לא חפץ לדעת. הוא אמנם ידע מה „אוצבניק" של אילוביסקי, כי בוגדן חמלניצקי הרע ליהודים, שישבו בחבל ההוא ותכרו את בתי־המזיגה ובתי התפלה של הנוצרים... הוא גם נזכר בכהרף עין, כי באותו שעור כאלו לא היה נעים לו פורתא בפני אנטון תלמידו־חברו — אם בגלל אשר הוטו היהודים באופן מבזה או בגלל אשר חכרו את בתי־התפלה של הנוצרים?... — אבל איך שיהיה, הוא לא חפץ לדעת. אז לא חפץ לדעת. משום דבר לא חפץ לדעת!

לאחר כך, כששהה הוה דיאספורין בקרקוי אצל אחותו והיה מספר לי — לא בצורה בילטריסטית! — את כל אלה הדברים, לרבות פרטי מחזה־הלילה ההוא, יש שהיה דרך אגב מחקה לפני (ובודאי לא בלי כשרון!) את קולו הקוקטי של שאר־בשרו צבי לפידות, צבי בן ההוא אריה לפידות, איך שהיה מתפאר לפני בחורותיו:

— אני אינני חפץ לדעת משום לאומיות! איני חפץ! אני ניטרלי באופן אבסולוטי לכל הדבר הזה. יושם נא לב: אני אינני קוסמופוליט, אבל גם לא לאומי. עברית ישנה איני יודע אף לקרוא, ואף ב„נקודות" — הלא כך קוראים לזה? זתון — רק מעט, רק מעט מן המעט. יושם נא לב: אבי הוא פנטי, אבל אני את חנוכי קבלתי בבית הספר העיתוני הרוסי. לגמנסיה לא זכיתי: פרוצנטניה נורמה! אבל מן הדת היהודית, נגיד, אני יודע מעט מזעיר, וזוכר — עוד פחות מזה. —

למה אכחד? אני, השומע, הייתי נהנה הנאה תיאטרונית מרובה לראות את דוה המחקה ממלא את עיניו הבעה של התנכרות, ממש כצבי שאר־בשרו בשעתו ומוסף, לא בלי קורטוב של קריקטוריות, את ספורו של פלוני, איך שרק לעתים רחוקות מאד, בשעות יחועות, נגיד, הוא (צבי לפידות) נזכר זכרון כהה אחד, איך שפעם אחת (באינטונציה של מזכיר נשכחות) ביום חג בבית התפלה — הוא היה אז בן עשר, אולי, תלמיד המחלקה השלישית — לקחהו אביו (זאת אומרת, הדוד אריה) והכניסהו תחת טלית אחת, שכסתה על ראש כלם; נר דלק שם ויהודים קראו בביבליה... היה איזו נגון

עם שאר בשרו של בעלה – אבל הזעותיה בעצמן, צריך אף על פי כן לשער, כבר לא היו אותן הזיעות: הן, אמנם, היו עדיין צחנות, מלאות ורטות, אבל איזה נוזל בצבע העור, איזה נוזל דק ושלא בזמנו, התחיל כבר לפעפע בהן. ודיאספורין האח יש שהיה מביט עליהן, אינו רואה כלום, אבל תוהה בבלי יודעים. כל פניו היו משום-מה בשעה כזו — תהיה.

אחותו היתה אמללה. האילמים היו רחבים והרהיטים היו רבים, צבועים, אבל בכל פעם מדי עברו שלשה חדשים וצריך היה לשלם את שלש מאות הכתרים שכר הדירה — היתה היא בוכיה. אולם באמת היתה היא בוכיה לעתים יותר מצויות. הבעל, הקומיסיונר העב מאד וכבד-הנשימה, שכל עסקיו היו ברוסיה, לא היה בביתו כל הימים, ויש שהיה מתעצל לשלוח כסף להוצאה... האשה ידעה, כי יש לו לבעלה פלגש בודרשה, שהיא מבוזבזת עליה ממון הרבה, ועל כן, להכעיסו ולקחת ממנו נקם שלא בפניו, היתה מראה פניו שוחקות ביותר לשאר בשרו, שאר בשרו של בעלה, והיתה נוהגת אתו כמו שנוהגין בכל הבתים המיוחסים של הרחוב הנאה, אשר שמו כשם מלך פלוני ידוע. ואולם בעמקי לבה אהבה היא את הקומיסיונר העב — בעלה — אהבה היא להביט על גיפו השמן ברחצו בספל בורית בבואו מן הדרך ליום חג-הלידה, והקנאה לפלגשו אכלתה, וההוצאות הבית הטרידוה — והיא היתה אמללה.

ההוצאות היו מרובות. לא ידוע מהיכן, אבל אחותו של דיאספורין למדה לדבר על חנוך טוב ועל חובות-אם... זה לא התאים לה כל כך, אבל היא, המטרוניתא, חשבה, כפי הנראה, להשפיע בזה על בעלה... ולפיכך היו לכל הילדים מורים מיוחדים לגרמנית ולצרפתית ולנגון על הפסנתר ולשנים-שלשה מקצועות מלמודי הגמנזיון הפולני, שהם, הילדים-הצעצועים, לא היו מכשרים להם ביחוד. בפרט היה הבן הבכור, נער בן שתים עשרה, אבל גדול בגופו לא לפי שנותיו והדיוט גמור — חלש מאד בלמודיו. זה היה תכשיט, שרבים כמוהו, וקול-שאונו ואי-רצונו והכאותיו את הילדים הקטנים ממנו והתנפלויותיו על המשרתת — כל זה היה מצלצל בבית יום יום כקופסת „צדקה תציל ממות" והיה מחריש כל אוזן.

— בית בורג'ואזי עם כל נעימיותיו! — יש שהיה דיאספורין

בחיר! כמה, סבור אתה, לא נכשלו? שנים! את כל השאר הכשילו הצוררים במתכוון. אנטיסימיטיזם!

הבן סגר את הספר ברגז — ולא אמר כלום. השירה הישנה!

האב גחך איזה גחוך רפה, פשרני, ואמר:

— ואז — בוגדן חמלניצקי — למה? א? למה אז כל הטרום? א?

„כדרך התגרים!" — נהם הבן בקרבו.

ועל משכבו, לאחר שהלך אביו, הגה: אנטישמיות — מה פירושה? לא רוצים בנו? לא רוצים לקבלנו? לא איכפת להם כלל, שנהיה לבדד? מהיע? לא נכון! לא נכון!

אולם בבוא ימי-הפקודה, בעת שקרדומו של שכנם, אבי-אנטון, עדיין לא נרחץ, והם, רבי-העליליה, הדפיסו פרוקלומציה על קונטר-ריבולוציה, בקעה, אף על פי כן, שאלת האב המנוח את המות הצעיר באחד הלילות:

למה בוגדן חמלניצקי? למה?

ג.

מעין אחיתו של דיאספורין בקרקוי היה באחד הרחובות היותר נאים, ששמו כשם מלך פולני ידוע. האולמים היו רבים, מרווחים ומשוהים — ובבוקר, בבוקר היתה צעקת הילדים המפונקים, הגדולים עם הקטנים, הולכת על פני הרהיטים הנאים, מסוף אולם אחד עד סוף השני. אז היתה בעלת-הבית היפיפיה, שמכל יפיה לא נשאר לה עוד אלא, אולי, חזה המחוטב יפה, יוצאת מחדרה בחלוק-בוקר, ולפעמים רק עטופת-סדין, מרוגזה, שטופת-ממרורים — ומקללת את הילדים ואת המשרתת הפולנית. —

האשה הזאת, ילידת עיר הרהים הרוסית, למרה, במשך מספר שנות נשואיה להפרנס הגליצאי, לדבר ולהתלבש כפולנית מלידה ומבטן. את כל תנועותיה הקודמות, בהיותה בבתוליה, אמנם לא שכחה גם כן, אבל הגרציה המיוחדה שלהן כבר לא היתה להן עוד. היא לא חדלה גם מהרגלה לטפח על זרועות ידיה החשופות למחצה בהיותה מסובה עם אחר — ביחוד היתה מרבה לטפח בשבתה יחד

הלאומיים יודי"ת, זאת אומרת: זהגון, זהגון גרמני — הוא אינו נוגע בשאלה אם זה טוב או לא טוב — אבל למה אני האחד יוצא מן הכלל?!

— אני יודע — הייתי זגני בתוך קך מתגרה בו — ארץ ישראל... ציון... וזהי מלה ריקה בשבילך, מלה שאינה אומרת כלום ללבך...

— ציון? — היה הוא מעמיד עלי עינים במתכוון.

— ציון, ציון, הוא הדבר: ס י ו ן ... — לא הייתי אני עוזב את המערכה, ויש גם שהייתי מוסיף בדקירה: בטון כזה יבטא בודאי בן אחותך הגדול, תלמידי זה, לעתיד לבוא את המלה: אכסטטיקה; אבל בתוך כדי דבור, חושש לאמת הדבר, עומד ומבאר, שאני אמנם איני עסק עכשיו באסטטיקה, איני עסוק בציון של מעלה, כי אם בארץ ישראל של מטה...

דיאספורין היה מביט בי באותו מבט התהיה, שהיה מסתכל בזהעות אחותו, ומבטו היה אומר: „אתה — ספוס, אבל טפוס משונה". איש המתאמר להיות לאומי יהודי א ה ו ק, ויחד עם זה הוא אומר, כי את היהודים כיום אינו מכבה כל עיקר! בתמהון גמור היה הוא, ה„גוי", כפי שהיה בעיני עצמו, שומע לי, כשהייתי מסביר לו, כי אני, הציוני, איני מדבר על תחיה, על תחית הרוח, על תחית רוח האומה העברית, כי אם על יציאה, על שאיפה ליציאה מן הגיטו. „רינסנס", „תחיה" — אלו הן מלות קוסמות מאד, אבל מקום בשבילן אין אצלנו; אין מקום אצלנו בשביל תנועה של תחיה: אנו לא איטליה. הציוניות שלי אומרת: הגיעה השעה להתהלך היותר מסוגל לחיים, שבין ישראל, לחדול משבת עם אחרים ולתלות הכל על רשעת אחרים. צריכים צעירי ישראל להבין מה היא עמם כשהוא לעצמו, בעבר ובהוה, ומה הם, הצעירים, בעצמם, בהוה ולעתיד. הרוח העברי? — זה אינו כלום. הירושה הגדולה? — אפס ותהו. הנה זה מאות בשנים אנחנו יושבים כאן, בין הפולנים. מאות בשנים ירקו אלה המתועבים בפנינו, ואנחנו מחינו את הריק, ישבנו וכתבנו ספרי פלפול ודרוש, שטות וגעל-נפש. זהו רוחנו. הגיעה השעה להעריך את עצמנו כהוגן. והערך — אינו גדול. אנחנו איננו ראוים לכבוד. אנחנו נהיה ראוים לשמנו האנושי רק אז,

מטיל במר-רוחו לפני, לאחר שהייתי גומר את שעורי הגרמני עם תלמידי הטוב, וכלי טבול זעה ופני מלאים קפיצים...

אני הייתי אז נכנס לחרה ומחזיק את השיחה. — משכן בעלי בתים... בורז׳ואזיה — כן, אבל צריך להוסיף: יהודית! הבורז׳ואזיה שלהם היא רק בלי יחוס אבות, בלי אצילות, בלי נשמה יתרה, אבל דגל התרבות שלה ביריה הוא, בעוד ששלנו היא גם בלי קורטוב של עושר לאומי, בלי כל רכוש תרבותי, בלי משהו חוש של ארץ-מולדת, בלי זכר לשפה עצמית... למה יתפלא על הכעור?

בימים הראשונים להתודעותי להאורח, לא מצאתי חן בעיניו. העדות היותר נאמנה על זה היתה, שהוא לא היה מתגיש עצמו אתי בכי-טוב והיה מדבר מלאכותית. „אני הגבה — דיאספורין שמי; בן-אדם רגיל, למרות שם-המשפחה שלי, שאולי אינו רגיל באיזו מדה“. הוא היה משתדל להיות „פמילירי“, מדבר דברי כסילות על אחת פניו, ש„כמו שהמראה-של-כים מעיד לו עליהם, הרי הם, כמו כלו, רגילים למדי, וכל השאלה הבוערת שבפניו היא, אולי, מה שבן-אדם שכמותו, שלא היה מעולם באנגליה וקולוניותיה, ורק מתעתד לנסוע לאמיריקה, מגלח את שפמו. מה דעתי? האין בזה איזה זכר לדבר?“ — ואולם הדעתי היתה רק, שהוא בודאי מתחרט אחר כך על הטון המעושה הזה, — איזה מעשה-נערות, מעין מיוחד, — ולכן רחמתיהו, והיה לי לא נעים, מה שעשני עוד יותר לצנינים בעיניו. הוא לא היה יכול לסלוח לי את מבטאי הרוסי, שפת שיחותינו, ואת סגנון-דבורי, שהיה אמנם, צריך לחשוב, לא מן המובחר, למרות או מפני, שהיה מכוון לכאורה על פי כל חקי הדקדוק. הוא לא היה יכול לסלוח לי גם את כל ענויי, הרפתקאותי ובזיונותי עם תלמידי הטוב. הוא לא קבל באהבה גם את המלח המר שזורתי על פצעי החברותיים... ואולם בתוך אותה האתמוספירה של בית אחותו נעשיתי אני לו, סוף סוף, „הנפש היחידה“, אף כי עוד זמן מרובה לא יכול לסבול הרבה מצדדי תכונתי. הוא ידע, למשל, כי אני סופר בלשון-הקודש — וגם זה שת עלי לחטאה. כידוע היה לו אז מן המקורות הלועזים, שמהם התחיל לשאוב ולמלאות את ידיעותיו היהודיות, כותבים כל הסופרים היהודים

בדעתו של דיאספורין – היא... חי נפשי... מ אַ ר ו ס י ה... המשרתת... מה? רעיון מוזר?

באמת, לא היה הרעיון מוזר כלל. המשרתת הפולנית היתה חביבה למדי, גוף רענן, גמיש„ רטט„ בכל כחות עלומיה„ ואור עיניה, אם כי היה קצת מימיא אבל בלי כל משבר, בלי כל צער עולמי, כביכול, של הבתולות האינטליגנטיות שלנו ובלי הכוסף לשמד ולבן עם אחר של ההמוניות. פניה של מארוסיה היו תמיד כאילו זה כרגע נשק לה אהובה מערפה. בת צחוק תמידית – גם בשעת שפשוף הקרקע, גם בשעת רחיצת החלונות. אפילו אני יש שחשבתי לי לחטאה מה שאיני מנשק לה בשעת הכושר. לא, דיאספורין, אל נא יצחק. רומנטי לא הייתי מעולם ובדמיונות איני שוגה. אנחנו הלא איננו בעלי־דמיון כלל. לאשה לא נקח אותה וגם היא לא תנשא לנו (אעפ"י שמאידך גיסא היה הדבר רצוי מאד: החלפת הדם!). בשביל זה חכמנו אני וזקנו באמת יותר מדאי. לראובן הלבן! כן, לראובן הלבן! כן, היא רחוקה ממני, ויחד עם זה – איך לומר זה? – לא לא־קרובה. משום מה? איני יודע... אבל היא אינה יכולה להיות רחוקה... כסבור אתה, אני מפטפט? בודאי מפטפט... אבל... גם זה לא נכון... אפשר... איני יכול זה לברר לעצמי... העיקר, שנערותינו אנו אינן כן... זוהי בת עם בריא בהרבה מובנים... גם קוצתה מאחריה כמו תשחק תמיד... איך אמרת? קו אור בממשלת החושך? – אפשר מאד... כאן – היצירה הפולנית הפשוטה בתוך החזיריות הבורגיואזית היהודית...

– אתה הנך משורר אנטישמי! – לגלג דיאספורין.

– בניהן זה – לא. – נעשיתי רצין, רצין ביותר. – ה נ נ י אנטישמי – ואולי במדה מרובה, אולי עוד יותר מכל אלה אשר עמדו על הרכך בנוגע ללמוד־טכניקה – בכל אופן אני מבין אותם – אבל בניהן זה...

– המתן... למה אתה מתכוון באמרך, שאתה מבין אותם? – נגע הדבר עד לבו של איש שיחי...

– פשוט: אני מבין את העובדה ואת סבתה הטבעית. הם מדברים על דבר התבוללות, הם דורשים מאתנו, השכנים, הגרים, שנתבולל ביניהם. מה זאת אומרת? נו, הגישה הנה את האפור של

אם נלמד את סוד העבודה, את „שירת החי על אדמות", כאמור אצל טשרניחובסקי שלנו (משורר עברי מן המיוחדים — לא היה מזיק לך כלל, דיאספורין, אלמלי ידעתו!) האם יבוא יום כזה? — בחיי נפשי אני כבר היו ימי יאוש גמור בנדון — אבל זה לא נוגע. עכשיו יודע אני רק אחת: אנחנו נשיב לנו את כבודנו, אנחנו נחדל מהיות פרעושים, אם נעמוד בנסיוננו זה האחרון ונרכוש לנו מקום בארץ בעבודתנו. כן, בעבודתנו! כי הנה כל העמים חיו, עבדו ויצרו, להם ולבורות, ואנחנו ישבנו ביניהם על אדמת נכר ושפלנו בשדים יודעים מה. באי־עבודה חטאנו, ובעבודה, בעבודת עצמנו — כל התקון. בה נוכל להגאל. וזהי תקותנו היחידה. אין אנו יכולים לבלי לקוות לה, לבלי לנסות בה. צריך לעלות לשם, להוכח; לא, להתחיל, לעבוד. — ובשדה!

ספרי „בצדי הדרכים", אשר הוא שדבר כי ומלתו היתה על לשוני, היה אז כבר קרוב לגמר — ומניעה אחרת לנסיעתי לא היתה. גם דיאספורין היה כבר עומד על הדרך לאחיו לאמריקה, אחרי אשר תקותו להכנס לבית הספר הטכני שבעיר נשארה — מסבות בלתי תלויות — מעל.

כן, גם תקותו זו נשארה מעל (תקותו הראשונה להכנס לבית ספר דרמטי בהוסיה נשארה, מעל זה כבר), והחדשים האחרים אשר בלה אחר זה בבית אחותו היו בני־גיהנם במלא משמעות המלה. גיהנם גמור מחוץ ומבית. בחוץ היה הבנין הקולוסלי של הטכניקום עם עמודיו הגדולים והגאונים, עמודי בית מקדש, שסביב סביב לו היה הוא, דיאספורין, מטייל, או יותר נכון, מסתובב חצאי ימים ורבעי לילות — ודאי באותם הרגשות הפרימיטיביים של אדם הראשון בראותו את להט החרב המתהפכת אצל גן־עדנו. ובבית — היתה האחות עם מאת שמלותיה, והיו הילדים עם עשרת מוריהם, ועמד הפסנתר, ושרר המחמור, וקרובו של הבעל עם השיח הקטן של שערות רכות, סמוך לשפה התחתונה הרכה, מעל חודו של הסנטר הגלות, הרך, היה — בתור בן בית — שם על פניו כמסכה את מכבש־השפם בכל סדר השכמת הבוקר, מדי לינו בבית אשת שאר בשרו. — ישנם „פרצופים" בין בני האדם!

— קרן אור אחת בממשלת החושך הזאת — עלה פעם

– מעשים בכל יום בגליציה! – נסינו אני ודיאספורין להתיחס להענין בקלות לב.

אבל תלמידי לא נתן דמי לו:

– אמי אומרת, כי היא אינה יודעת למלוח בשר וצריך עדיין להשגיח עליה... היא מסרבת תמיד פקידותיה של אמי, בפרט בדברי ריליגיה... אָךְ היא סחורה טובה!

– גמרת? – שאלהו דיאספורין בהבעת־פנים מענינת מאד.

– חי נפשי, יש לה חתן! – נשבע תלמידי.

– ומה שמו? – לא התאפק דיאספורין.

– ולדק – מהר בן אחותו לענות; אולם יושר־נפשו עצר בו מיד – לא... איני יודע... אלך ואשאל אותה...

– ותשאר שם! – הוסיף דודו.

אבל התכשיט, כמובן, לא היה רגיל לשמוע בקולו של אחר. ואחרי עבור רגעים אחדים של טענות ומענות בחדר המטבח, אחרי דין ודברים קצר בין קולו הבסו והאויטוריטטי של תלמידי ובין קול נערה בת שש עשרה, קול הודר בבישנותו ובעקשנותו שב הוא והודיע:

– בוגדן!

– איך? – נתעותו משום־מה פני דיאספורין.

מה ששם ארוסה של מאַרסיה היה דוקא בוגדן – הכאיב גם במשהו, כמדומה. לא יאומן?

ד.

את אחיו הירש – הודיע לי דיאספורין במכתבו משיקגה – מצא בשלום. אגב, שמו עכשיו אינו כלל הירש אלא הערדים. הוא שנה את שמו ומדקדק שיקראוהו בשמו החדש, האמריקאי. עובד הוא בבית מלאכה לעשות כובעים ומשתכר ארבעה עשר דולרים לשבוע. את פני אחיו זה הכיר דיאספורין בקושי: הלך השחיר, כחש, נזדקף ונתקשה. בעזרתו של הערדים נכנס גם הוא, חזר, לעבודה זו. כמה הוא משתכר – התביש לכתוב. ובכל זאת, נפלאה

הסוציאל-אקונומיה, תן הנה את האורים-ותומים של השקפת-הפוליטיקה. מה זאת, איפוא, אומרת? ז״א אומרת, שהפוליטיקנים שבהם רוצים, כי קולותיהם של היהודים יהיו בעדם ולא בעד באי-כח הלאומיים המתנגדים להם בממלכה; שקולות היהודים יהיו פולנים ולא רותינים, מדיארים, ציחים, גרמנים. כך? ואולם עד כמה שהפולנים הם כבר אדוני המצב בפועל, הם אינם רוצים כלל להכניס את היהודים הנבזים בקרבם, בחברתם, כי אם לדחות אותם, להפטר מהם...

— וזוהי אנטישמיות! — צעק דיאספורין.

אז לגלגתי אני:

— ב„שוקנו" אין להם כל צורך. הה-הה-הה!

ובאה הפסקה בשיחתנו. ראשי נתבלבל קצת ונתמלא המלים: שוקנו, שוקנו, שוקנו... ומתוך הבלבול כאילו הפתמנו במוחי המנפים המאובקים והמתרוצצים-ב„יריד" של אבי דיאספורין המנוח, מלך השוק העברי...

את הדממה הפריע בן אחות דיאספורין הבכיר, תלמידי ותלמיד הגמנסיה המקומית, שאמו האמינה בו, כי יהיה לפרופיסור באוני-ברסיטה שבווינא. הוא עמד מעבר לדלת והקשיב לשיחתנו. שפת שיחתנו הרוסית היתה אמנם זרה לו, אבל די היה לו מה שאנחנו יושבים ומשוחחים על מארוסיה, שכבר היתה טינא בלבו עליה, בכדי שלא ישתעמם. הוא, כנראה, הצטער על שהשיחה נפסקה כל כך במוקדם, ולכן נכנס לחדשה.

— גנבה איננה — אמר הוא פולנית בקול בסי-צרוה ואויטו-ריטשי, קולו של אביו — אבל לתת לה ללכת מן הבית — אסור. היא נוהה מאד אחרי אנשי-צבא. חי נפשי! אמא אומרת, שבכפרה יש לה כבר חתן... אמה שלה אמרה זאת בהיותה כאן... חי נפשי! אמה שלה גרה בכפר... היא — „משומדת"!

— מה?!

ברם, זה היה נכון: המשרתת מצד אמה, כפי שהוברר מדברי תלמידי ומשבועותיו, היתה ממקור ישראל! אמה היתה בת בן-ישוב אחד קרוב, שברחה עם מאהבה והתנצרה.

העבודה עושים הם את מלאכתם אבטומטית, שרוים עד צואר ברפש וסמרטוטים ושערות הצמר ופרורי הארג ושאר חמרי המלאכה. בשעת הפנאי הם מדברים בינם לבין עצמם על שכר-השבוע או מריבים את חברותיהם-מכרותיהם הנמצאות במחיצתם (כאחי, רבם רוקים). ביום הראשון, כלומר, בשבת הנוצרית, הם מעבירים תער על זקנם בבקר אצל הגלב, על פי האבונמנט, הולכים אל ה„אמים" ומקבלים שכירותם, מראים קפריזיהם בצהרים בשעת האוכל ובערב יושבים הם בקרקס ומתבוננות אל הקומידינטיות העולים בסולם".

כזכר לעולמות אחרים ולימים אחרים, ימי הוכוחים-הגדולים, היו בין אלה הבריות, שבניהם עבד ד'אספירין, גם „פאזוערטיכט" אחד וחצי פועל ציון. כשבעל הבית היה יוצא והמפקח לא היה שם לב (כך ספר ד'אספירין במכתבו), היו שני אלה ה„רידקלים" מתחלפים בפתגמי שיחה בלתי שגורים, רדיקליים, ויש שההערות הקצרות היו עוברות גם לוכוחים, לזכוחים ממש, אבל אלה הוכוחים היו מצלצלים כדיסהרמוניה גמורה בתוך כתלי המדנה הנטרים, שכאילו הכו על הראש וקראו: כלו מלאכתכם! החישו! — „נושא לוכוחהם יש שתשמש גם הציוניות שלך, יקירי, זו הציוניות, שאתה בוכה עליה כל כך במכתבך מפלשתינה". ה„פאזוערטיכט" היה סבור, ש„התיק הסוציאלי" הוא דוקא „מן הכפר אל העיר" — ולא להפך, בשום אופן ואופן לא להפך, ואנחנו היהודים (בעת האחרונה התחיל, כפי הנראה, גם העתון ההוא להודות, שאנחנו יהודים! — המתרגם.), אנחנו היהודים, שעירוניים אנו, נשוב אל הכפר?! הבוז לציונים! אולם חצי הפועל הציוני היה עונה תמיד בטענה-מענה אחת: עכשיו שטורקיה היא ארץ קונסטיטוציונית (הוא, כנראה, לא ידע, שטורקיה לא נעשתה ואינה ארץ קונסטיטוציונית אלא מעלות! — המתרגם.), עכשיו אין לנו מה להתביש לשלוח לשם אנשים. הקרבן אינו נורא כל כך. —

ככה תמו ימי הוכוחים הגדולים!

„ואתה, יקירי, אל נא תאמר: סנטימנטליות — המשיך ד'אספירין במכתבו — אפשר בכל זאת מאד, שאבוא לארצך המושכת והיפה. לא איכפת לי מה שאתה אינך רואה כל פרספקטיבות בשביל הציוניות שלך. פה יש תיאטרון יהודי, אבל אליו אין מקבלים חרש"ם.

היתה ההרגשה אותה ההרגשה של בטיחות, שהרגיש בבוקר הראשון ללכתו לעבודה. ליריקה גמורה היו השורות ההנה במכתבו, שבהן תאר לי את הרגש הזה. — הנה שיקגה! הנה הטרמוויים האלקטריים, האויטומובילים, מסלות הברזל ברמה ובעמקי תחתיות; ברזל, אבן, אש, חלונות ואנשים; והוא, אחי הירש או הערריס דיאספורין, הולך עם אחיו לעבודה... גם הוא הנהו אחד מן המהלכים, מן העובדים; הנה גם הוא בורג אחד בתוך רבוא־רבבות הברגים, המתגלגלים בחשוקי־המכונה, ששיקגה שמה.

מה הרגיש הוא ביום הראשון בשובו מעבודתו — שוב התביש לספר לי.

„כי אתה, אולי, אינך יודע. אתה, אולי, חושב שברוסיה רק ריבולוציונר הייתי, כמו שספרתי לך, ריבולוציונר ותו לא. אבל יהיה תדע, כי אני, הירש בונימוביץ דיאספורין, בימי שחרותי, נבאו לי עתידות להיות משחק על הבמה. זאת אומרת: כוף כוף. לא אחד מזרזי־פרחי. הדקלמצות הטרגיות שלי (אני, מתרגם הקטע הזה מן המכתב, הייתי מוסיף: הטרגיות — תרתי משמע...) וצעקותי: „וואָ־סילקי! וואָסילקי!" (פרחי הגן! פרחי הגן!) בה„משוגע" של (המשורר הרוסי) אפוחטין הרעישו את הלבבות. וכאן, בכנסיות הברית המאוחדות, נעשיתי לשוליא העושה־כובעים!"

— כן, — חשב דיאספורין, צריך לשער, באותם הימים הראשונים לעבודתו — אלמלי היתה אותה נבואה מתקימת (או אלמלי היו איזו תנאים באופן אחר? — הכותב.), הלא היתה מנת חלקו בחיים: אור יקרות, לילות נדוחים, קרשי הבימה, תהלים וחזרות, אפר וצבע־הפנים, בנפיסים ומשתאות וחגיגות ואינטריגות ולויה נהדרה מאד בסוף. עכשיו — כל אלה אינם בחייו, ולויה נהדרה אחר כך — לא כל שכן, שלא תהיה!

אגב, לויה, ואם לא נהדרה ביותר, ישנה באותו המכתב, ודוקא לויה שנגעה ישר אל הענין, להראות „כיצד קוברים אצלנו בעולם המעשה האמריקאי", אלא שהיא משום־מה בפוסט־סקריפטום. עיקר המכתב היא עסק בתאור האנשים החיים, האנשים העובדים אתו, „זה הסוג של פועלי־הרבבות, שלפנים דאגנו להם כל כך והם לא ידעו" (לא צריכים היו לדעת! — המתרגם.). „הבריות הללו בשעת

שהיהודי הלזה — זה לו להיות מוכה בפעם השניה. בראשונה היכה בידי גוי. וכך היה הדבר. המספקח הוא כמעט יליד־הארץ: אבותיו הביאוהו הנה מארץ־מולדתם כשהיה נער קטן. ולכן כשנשא אשה, נסה לקבל עבודה בלינת־טיפ, מקצוע שאין יהודים רגילים לעבוד בו. לראשונה הלך הכל כשורה: לא ידעו שהוא יהודי. אבל האושר לא ארך. מיד כשנודע הדבר להיענקים, הרשו הם פה אחד את פטוריו. ה„חכם" סרב — ונגש אחד מהיותר רתחנים (ילח כמוני! — הוסיף העורים בהנאה) והכהו על ראשו, „תחת אשר אני כשהכיתיו, לא נגעתי בראשו — למה לי ראשו? — כי אם דחפתיו פעם בחזהו ופעם בצדו — ודי". והנה מינד יו, — המשיך אחי־דיאספורין את התפארותו לפני אורחו (במכתב אמנם לא נמסר הכל מלה במלה!) — מאז המכה מתהלך כצל, חולה גמור, יום הוא עובד ויום הוא שוכב, אשה לו וילדה אחת, והרופאים אמרו נואש לחייו; ולפי דבריהם — רופאי אמריקה־גנב יודעים מה שהם אומרים! — ימות הוא חוקא מהכאה שניה ולא מהכאה ראשונה... ואז — התבין, דוד? — „אני בבית מלאכה זה האמן היותר חרוץ... ואת המעשה שלפני שנתים שכח בעל־הבית זה מכבר.... והראיה, שהוא נותן לי את ה„משאנז" לגדול" — — —

„מה אתה, יקירי בארץ ישראל, אומר לצורה כזו של מלחמת החיים?"

„וראה נא עוד מה שהוסיף אחא יחיה": הוא, דוד דיאספורין, הסטודנט, האקטור, שמלאכתו בעשית־כובעים ראויה לאלף כפחת, אל נא יחשוב, כי בזה, שהוא, העררים, יירש מקומו של המספקח החולה, יוטב לו, הלא־יצלח. אדרבה ואדרבה. עליתו של אחיו לא לבד שלא תביא לו כל תועלת, אלא שעוד תזיק לו. הוא, דוד דיאספורין, הן איננו „אַ ניים גירל" (בתולה פה), ובעל הבית ידקדק בכמו אלה. דוד הן איננו ביעטי — ובעל הבית ידרוש מהמספקח החדש, „שיראה לו מלאכה"! אין מקומות פנוים באמריקה בשביל גורמי־דחק בעלמא. בקצרה: כשיעלה העררים על משרתו — יוכרח אחיו לעזוב את המקום לפי דבריו. רק המספקח החולה, ה„שלומיאל", הואיל ולבו נתון רק לימי הספורים, והואיל והוא מתירא מפני צוררו־יורשו העררים דיאספר (גם את שם־המשפחה

אצלנו באמריקה הכל „יוניאן". ובכלל, כפי שאתה רואה, קשה פה לבר-נש כמוני. אצלך, בכל זאת, בודאי אחרת. הן צריך, שיהיה איזה מקום, שבו אחרת. ואתה אמרת לי לפני נסיעתך — הכר אתה? — שפלישתינה מצטרכת במדע טכני, ואני הלא חפצתי להכנס להטכניקום שבקרקוי. אין זו ליצנות: הן מה שלא קבלוני — לא בי האשם. אבל שמע הלאה".

והלאה היה שוב על אחיו.

הירש, אחי דיאספורין, ששנים אחדות לפני אותם ימי הוכוחים הגדלים ברוסיה, לפני נסעו לנויורק, היה כבר מאנשי ההטה, נעשה עכשיו — „איך שלא יפלא הדבר" — לבשר מבשר אלה ולעצם מעצמותיהם של בני-סדנתו. הוא נעשה להעררים גם כל כך; עברו המפלגתי מגלה, אולי, בזה, שהוא מתהדר לפני חבריו בהורותו באצבע על חזה: הרי את סטודנט יש לי בכאן; אל תראוהו, שהוא, אחיו, כלומר — הוה העלוב! — עובד פה ואינו מכשר לקשור זנב לחתול (ממש כבעטי הצהבהבה, אבל בעטי, לכל הפחות, הלא מכשרה וראויה לדבר אחר!) דעו לכם, שהוא, אחיו, כלומר — מי שהיה!...

ואולם לו, לחזה, הודיע העררים עוד ביום הראשון גלוי לאמר:

— מיגד יו, שים לב, „יהק"! יו סי, רואה אתה, מצבי טוב, אין — אין לדרוש יותר טוב. אך לטוב אין שעור, פר דהי פיוטשור, לעתיד לבוא יש לי כבר תקות גדולות מאלה. מינה יו, הוא, אחי דיאספורין, היה לפני שנתים בראש השובתים בבית מלאכה זו: אז לא שכח עדיין מעשי רוסיה... והנה רואה אתה את המפקח, זה החלש, בעל הזקן השחור העגול? הלה עמד אז על צדו של בעל הבית — וקבל מכה אחת אפים, והוקא מידו, מידי העררים. זה ה„סקב", המפיר-שביתה, המוכה, אמנם, נעשה בזכות זו — (לאחר שהשביתה נתבטלה והכל שבו לעבודתם בתנאים עוד יותר גרועים מאשר קודם) למפקח, ליד-ימינו של בעל-הבית, והוא, העררים המכה, לעומת זה ירד למטה (רק בשנה האחרונה התחילו להוסיף ולהוסיף על שכרו: אין כמוהו בין הפועלים ל„גרול"!)... אבל, כסבור הוא, הוי, כמה יארך מצב דא„ כלומר, של פלוני בתור מפקח? המוכה לא יחיה הרבה מן המכות אשר הוכה ז.ז. בפרט,

היו לא לפי מדתו — על ראשו ירמולקה מרובעת — ובקול תרנגול מצחיק קרא:

— פלה ורקרס... ד'הט'ס נייס.

כלומר:

— בני-החיל הפועלים (כאן)... כך נאה ויאה...

נאה ויאה! ל„רברנד" העלוב הלז היה, כפי הנראה, יצר-טוב גדול להכניס פועליו תחת כנפי השפעתו.

המת היה כבר מונח על השלחן. מהרה באה אשתו עם ילדתו — ילדה כבת ארבע, ענוגה, רכה, בעלת תלתלים צהבהבים, כתלתלי בעטי הפועלת, ונעימה כל כך. היא התנהגה בנמוס, לא הרבתה לקפוץ, אבל שביעת-רצונה על הטיול הבלתי צפוי בעצם יום חול לא היתה מכוסה מעין.

דק-השמים נשקף בעד הדלת הפתוחה של בית-הטהרה — אויר, אויר, מרחביה, מרומים. ומעבר לדלת פנימה המטירו הכתלים אותיות גדולות ושחורות — פסוקים, פסוקים, המצדיקים את הדין ומשבחים את יושב המרומים. על מכסה הארון השחור היה כתוב: ה' נתן וה' לקח, ובכל פנה — „הצור תמים פעלו"...

אולם אם הפסוקים והדברים הכוזבים היו מרעימים, הנה הקול, שבו הקריא אותם הרברנד בשעת הצרמוניה, היה כל כך מגחך! מגחך — למרות הכל: למרות האלמנה הצעירה העטופה שחורים, שעיניה צבו מבכי, למרות הילדה הרכה, השמחה, עם תלתלי בעטי הצהבהבה, למרות קוי-הגנאים הקטועים, שעלו מפרצופו השחרחר של זה שהלך למנוחות, פרצוף זה עם משקע לחייו המארכות ושפמיו הקטנים, הכהים. חצאי-הקוים המטושטשים של כל מהותו התחילו מרגע לרגע שבאותה שעה מתרשמים ביתר בהירות, טפים בתוך פסי החשכה-האורה שבבית-הטהרה, על הכתבת שבכתלים, על סדורי התפלה הקטנים, שחלק הרברנד לכל הנאספים בתנועה גלחית. החניק הצחוק — וצריך היה להסב את הפנים אל הכותל, למלק את הבשר עד לכאב גדול, למען לא יתפרץ החוצה אותו הצחוק האסור, הצחוק שלא בשעתו ולא במקומו!

— ה-צו-צור... תמ' פילץ — — — חחחה-חה-חה! — — — —

ההכנות בפנים ארכו. אך הקבר בחוץ היה כרוי מכבר. כששמ

אנגל קצת הירש דיאספורין החרוץ!), הרי הוא סומך על „זכות אבות“ ומניח לה, לאחיו של אותו צורר־יורש, להתנודד פה למותר וללא־הועיל... התבין ?... מינר יו!

והוא, דוד דיאספורין, „הבין“; הבין ושם אל לבו.

„וצריך היית, יקירי — היה כתוב בחתימת המכתב — צריך היית לראות את [המפקח] המסכן ההוא. איני יודע מה היו פניו טרם חלו בו ידי אויביו־מתחריו וטרם חלה בגלל זה את מחלתו אשר מת בה, אבל אנכי הכרתיו בתור יונה גמורה בדבריו והליכותיו. כמו חי עומד לפני זקנו השחרחר והאידיאלי. בינתו הטבעית היתה נסתירה את תגונתו החולנית, כל מלותיו ופקודותיו היו מדודות ושקולות. לטמפ של העבודה לא התאימו, כמובן, ולא יפלא שבעל הבית לא היה מרוצה ביותר. בימיו של הערדים דיאספר אחי יחם בודאי הטמפ של עשית כובעים אמרקאיים“. — — — — —

— — — — — — — — — —

בהוספה לאותו מכתב היו גם דברים אחדים על מות האיש והלויתו.

המנוח, בתור מפקח, היה יושב על כסא רם עשוי לכך. — פעם אחת נפל פתאם מעל הכסא לארץ בעצם היום. הרימוהו ונשאוהו הביתה, ולפנות ערב יצאה נשמתו.

השמועה על מותו נתקבלה בבית המלאכה ממחרת בבוקר.

— מכיסו הוציאו עשרים וששה הילדים כשהביאוהו הביתה!— הודיע המבשר.

— צריך ללכת ללוותו לבית עולמו! — אמר הערדים, ולא לא בקול של מחזיק טובה לעצמו.

ברשות בעל הבית הלכו הכל. לא, לא הלכו: נסעו. עברו ממסלת ברזל אחת לשניה — מסלות־ברזל אין קצה. לאחרונה באו בסמטות, שריח אדמה נודף מהן. שאפו רוח, ואחרי צעדים אחדים — בית־העלמין.

מבית הטהרה יצא יהודי אחד, שהיה דומה למשרת השמש ב„בית הכנסת הקר“ שבעיר־המולדת. אולם היהודי הזה היה לבוש בגדי־כהונה דומים לזו של כמרי הכנסיה האנגליקנית — הבגדים

הצי-הדם הבטל — צריך יהיה. יעשו „אוֹנְר-טַיים". — — — —

— — — — — — — — — — —

„אוֹוֶער-טַיים", יקירי! מלה מרכבה, ופירושה: יתר משעות העבודה הקבועות. זאת אומרת: את הגרעון ישלמו בלמעלה מן הזמן. כך גזר אתי הערבים דיאסבר. והנה מאז עבר שבוע. וגזרתו נתקימה: את חוב הזמן פרעו. אימתי, איפוא, תתקיים גם נבואתו בנוגע אלי? בכל אופן, אם הנבואה לא תתקיים כל כך מהרה ואם אני אשאר בזה המקום עוד במשך הזמן אשר הייתי בו — מי יודע, אולי גם לי יחדל כל הענין מהיות תמוה".

ה.

ענין תמוה אחד היה גם לדודתו של דיאסבורין בארץ ישראל.

הדודה הינדה הזקנה, אשת אריה לפידות, היתה מאז אשה קטנה ורזה, שתקנית ושפלת-רוח, ושעור קומתה לא גדל גם בתקופת חייה החדשה, ולפיכך כשהיתה נושאת כדי-החלב אל השוק, היו כדים אלו כמעט נגררים על הקרקע. אבל היא היתה נושאת. היא היתה נושאת את החלב מן הפרבר, מקום דירתה, אל השוק שבמושבה. כעלות השחר היתה היא הולכת אל אהלי הבידואים אשר אצל הברכה, באה עמם במשא-ומתן בלשון, שאיש לא נזקק לה, בנדנודי שפה ומלילת אצבע, ממלאה שני כלי-פחים חלב ונושאת אותו בשארית כחותיה. בדרך הארוכה היו ידיה נעשות כשני מטילי ברזל מחמת כובד ועיפות, וסמוך לשון היתה עומדת לפוש אחרי כל חמשה צעדים. מי היה מאמין באותה שעה, שזו האשה היתה לפנים רבנית מטעם? הינדה הזקנה בעצמה כבר לא האמינה בזה. אותה התקופה מימים עברו היתה בשבילה כשנות הילדות הראשונות לגבי כל איש. ידעים, שהיו שנים כאלו, אבל מה היו — שערי זכרון פתח! רק בימי החופש מלמודים בבתי-הספר, כשעמרם נכחה, בנה של כלתה האלמנה, זה ה„ערבי הקטן", היה נפנה לעזור על ידה קצת, היתה גם היא נפנית קצת להגות על העבר, אבל גם אז רק על העבר הקרוב, בעת שאת בנה עוד לא קרה האסון,

כי את המת, נתבלט מכל גופו הסמרטוטי של זה, נעדר התנועה ומחוסר הרצון, אותו הזקן השחרחר, הספור, שעכשיו כאילו נעשה אפור-פחמי, שקוף טרסיסי-קרנים של אבק, ואף כמו התנועע כמעט קט. — אכן! בשעה שנצטרך הוא להתחפש בפני היענקים, שלא יכירו ביהדותו, ודאי שהתגלח פעמים, ואולי גם שלש פעמים בשבוע. —

— רבי דושייקאב! — פנה ראש הקברנים להנקבר — מבקשים אנו את מחילתך, כל מה שעשו לא עשו אלא לכבודך.

ואל הפועלים הנצבים פנה:

— כסו בעפר! הארי-אפ!

כשכסו, נזדרז קברן שני ואמר להמכוסה:

— רבי דושייקאב! להוי ידוע לך, כי מפטרים אותך מכל ה„סאסייטים", שהיית חבר להם... וכל מה שעשו — עשו רק לכבודך.

עצמו אמר תפלת הקדיש.

גיאו דלי-מים לרחיצת הידים. אבל רק אחדים מה„פלה ורקרס" קימו את המצוה הזאת. הכל נחפזו לארוחת הצהרים. גם בלי זה אחרו את המועד.

בשמים — מחוץ לעיר — היתה השמש. היא עמדה כלבי-המרים והחיתה את כל יצוריה הנשארים, את כל אשר עוד רוח חיים באפו. השמש! השמש! מקור החיים! היכן את עתה בשביל ר' דושייקאב? היכן תהי בשבילנו, השבים חיים לאכול ארוחת הצהרים, כשגם אנו נהיה — נהיה? — עם ר' דושייקאב?

הי, שאלות טפשיות של „סטודנט"!

נסתרה השמש: שוב בתי נתיבות ומסלות-ברזל וטרמוויים אלקטריים. —

את הכרטיסים בעד הכל היה לוקח בכל פעם הערדים. וכשישבו בתוך העגלה ונשאלה השאלה, אם בעל-הבית ינכה בעד בטלת חצי היום, היה כמו מובן מאליו, שהערדים יהיה העונה. והערדים ענה: אי ד'נ' טהינק, הוא אינו סובר, שבעל הבית ינכה. הן הוא בעצמו צוה ללכת. אבל להחזיר לו לבעל הבית את השעות של

ואילך מתחילים בתי המושבה העיקרית, הגדולה. וגם לכל דירות הפרבר, גם לכל בתי המושבה יש המסתוריות לעצמם. עולם של „המסתוריות". כאן — מעשיות בתקוות גדולות להיות בעלי-אחוזות ובסכומי-כסף שהשקיעו ולא הביאו פירות, וכסף הברון לא הספיק או שלא בא בזמנו, ודרשו תמיכה ממוסדים יהועים — לא „חלוקה" ח"ו אלא תמיכה — והמתינו, וקבלו את התמיכה או לא קבלו, ובינתים סבלו (שומן אווזים אינו אפילו בעיר: מחיר האוז בפלישתינה— נפוליון!), ובינתים קנו את הפסנתר, ונסע הבן לאוסטרליה, והבת עדיין לא נישאה לאיש, ואין לה מה לעשות, ועשו ספקולציה ומכרו את החלקה, ועדיין הדבר תלוי ועומד... וכאן — מעשיות בחמש הצבעות שהביאו יחד עם אידיאלים תריסר, אידיאלים של כבוש עבודה וחיים בחיק הטבע ונצחונות כח האדם ויסודות חדשים של צבור, ועבדו בששה גרוש ליום, ולנו ברפתים, ונלחמו נגד הביקוש, ועשו אספות, וקדחו ומאסו בעבודה, וחלו הילדים, ופנו לעזרה — לא תמיכה, אלא הלואה — והקציעו מקום לירקות, וירקות עוד אינם, והאידיאליות נתמוטטה, ואמריקה מושכת, ועדיין הדבר תלוי ועומד... במלה אחת: המסתוריות לא חסרו. אבל האמנם יש איזו שייכות בין כל אלה ובין ההסטוריה של משפחת אריה לפידות? —

את בנו הבכור של לפידות, זה שבו קרה האסון, הכרתי וידעתי פנים אני הכותב רק באקראי: שתים שלש פעמים הייתי בביתו בפרבר וימים ספורים ראיתיהו לפני קצו (גם אז שכבתי בבית החולים, אז כשהביאו את האיש הפצוע לשם והניחוהו על מטה №10, אלא שאני יצאתי כמעט בריא הקא ביום שהוצא הוא והובל לקבורה). — אבל הידיעה המעטה הזאת מספיקה. — לפני שנים אחדות, כשעבר אריה לפידות אל עיר הפלך, עיר מולדת דיאספורין, עם אשתו וצבי בנו הצעיר, נשאר הוא, הבכור, שהיה כבר נשוי, בעיר המחוז על משמרתו, משמרת מורה עברי. כי במדה שנחשב אביו לרב מטעם גרוע, כן נחשב הוא, „המורה הגבן", כפי שקראו לו, למורה עברי הגון ומתוקן, ומצבו בעיר ההיא היה טוב. כפי שאפשר ללמוד מבניו, היה בעל חטוטרה — קטנה — על גבו, ונוסף לזה, חובב-ציון עד מאד, ובכלל, בעל נפש

ובלתה לא היתה עוד אלמנה, ושתי פרותיה עוד לא נמכרו בשביל הוצאות הדרך, זו הדרך לתוסיה, אשר אמר בנה המנוח לעשות. אז הלא היתה היא נשאת השוקה את חלב פרותיה של בנה; ולא היה צריך לבוא בדברים עם הבידואיות הגבוהות ממנה פי שנים, המכוסות כלן שביסים ושהרונים, בעלות השחין וכתבת־הקעקע. רבונו של עולם!

איזה תמהון קפא בעיניה של הינדה. הבעת התמהון לא היתה חולפת מתוך עיניה גם לנגה החבה הישנה־הנושנה, החבה שנעשתה לטבע שני, שבה היתה מביטה במסתרים על אריה בעלה. את האיש הזה — הוי ירים לשער — העריצה ותחשבהו — אחרי חיותה אתו יותר משלשים שנה! — למלאך אלהים. אבל התמהון, אף על פי כן, לא היה חולף. — מה זאת? היכן הם? מה הוא עושה? כיצד הם חיים? ומה קרה להם? מה קרה?

מילא, כן, הם חיים... לפנות ערב הוא בא עם סלו בית, סל הנצרים, כל הפעלים, שלפעמים מונח על קרקעיתו תפוח זהב או שיור של פת יבש, ויש גם אפילו, שהוא מחולל או קצת, לא מחמת הקיה, — ביחוד כשיש איש מן הצה בבית — עושה רקודים קלים... שמח הוא על היום שלא עבר לבטלה! היא מגישה לו פת וזיתים וחמין עם חלב — הסעודה היותר חשובה עליו... „ואת אימתי אכלת?“ — לא ישכח לעולם לשאל, כמו אגב אורחא... מזג של זהב! הוא מתפלל (דומה, בעת האחרונה חדל לדקדק כל כך בתפלה!), אוכל שני רגעים, ואחר כך הוא יוצא החוצה לשוחח... כפר — בקורים, כבימים עברו, אין למי לעשות... עם השכן הוא משוחח... הכל, ברוך השם, מקשיבים לו... לא הרבה „אריות“ יש בפרבר... אף של„בריה“ גדולה במלאכה לא חושבים אותו... מילא, מנין לו הא? מאין יהיה לבעל־מלאכה פתאם? הלא גם זה, שהוא עובד כך... בקיצור, הם חיים... אבל מה זאת? מה קרה להם כאן? מה קרה? איזו „הסטוריה“? — — —

ההסטוריה שלהם בפלשתינה אמנם מענינת קצת. זו אינה הסטוריה מלאת־הוד, שאפשר להשתמש בה לפואימות עם „יתחות לבנות“, אבל היא מן המעשים, שמניחים את חותמם על אנשים וחייהם. בית אריה לפידות הוא האחרון בפרבר; מכאן

„אם כן... — אמר הזקן בניסח המקובל אצל דוברי עברית בארץ ישראל להתחיל כל מבטא ב„אז" או ב„אם כן" — משל למה הדבר דומה... אני איני „גבור" ממך, ואף על פי כן... ראשית כל, צריך כל אדם לעבוד בישיו!"... האשה המשכילה אמנם התוכחה: מה נעשה שם בכפר? ועל תשובת אישה, שהוא בעצמו יעבוד כשכיר יום, כאביו, ובשבילה יקנה פרה, — העירה היא: טוב, פרה, אבל מי יחלוב את הפרה? (אניקדוטה כזו ספרו בפרבר), אבל סרובה לא הועיל לה. ואולם גם תכניתו של אריה לפידות בנוגע לבנו הקרוב אליו לא עלתה: המורה הפועל התחיל לשתות הרבה מים בשעת עבודתו ולקדוח הרבה. הקדחת שלו עברה למלריה, הרעב בא אל הבית בלי כל צרמניות (את שתי הפרות היתה חולבת החמות, אבל את החלב היו מוכרים, את כלו), ואחר מלחמה לא ממושכה ביותר הוברר, כי הפועל החדש צריך לנסוע מפלישתינה. הוא מאן. הוא לא אבה לעזוב את המקום רק פה אפשר למצא ספוק נפשי — טען. והן הוא בנה לו בשכבו על משכבו תכניות מתכניות שונות. ואיך שיהיה, על כל פנים — הרי כבר יש לו חצי בית (בשותפות עם אביו) סמוך לאחת ממושבות ארץ ישראל — וכיצד יעזוב את נחלתו?! לפנות בשביל קבלת איזה עזר, „קרדיט" — לא נתן לו אביו הקנאי בשום אופן („זה אסור! הרחק מן הכעור!"), אבל הוא לא חדל לקוות, כי, סוף סוף, עוד ימצא לו שוב משרת מורה, ואז יראה להם לשונאיו, אשר רדפו אותו, אשר כרו לו בור, אשר המעידו קרסוליו, אשר התרחצו בדמו, כי הוא... הוא עוד לא ירד כלה! עוד לא נפל לגמרי!... ברוסיה הן היה מן המורים הראשונים... מן הראשונים אשר הורו על פי השטה הטבעית... לא, הוא... הוא יעמוד שנית למבחן בפני ה„מרכז"... הוא צריך לעמוד על רגליו!... ובעת ההיא נצנצה לו גם איזו תקוה לקבל משרה בתלמוד-התורה שבמושבה הגדולה, שכבתי הספר של כי"ח ו„עזרה" ו„תחכמוני" וכל אשר לא מיסודם של חובבי ציון, הרי הוא אינו עומד כלל תחת השגחת ה„מרכז" ואינו מתחשב ע"י אגודת המורים המובהקים; ואחרי יסורי נפש אמתיים וקרב פנימי קשה, כפי שצריך לשער כל אשר ידע את אפיו של האיש ההוא, כבר בקש לו היתר להצטבע מעט בשב ואל תעשה, כפי אשר

תמימה וטהורה, קר הדם וחם הרגש, וכמובן מאליו, במילי העלמא לא יצלח גמור, „מלמד ממש". אי לזאת, למרות שהחשוטה שלו לא הזיקה לו במאומה בעיני היא ומצבו, כאמור, היה טוב מאד. כי הסביבה הזרה לחתנו בארצות הגלות מאבדת כחות המורה לשוא, וההוראה העברית, אפילו על פי השטה הטבעית, אינה יכולה להניח דעתו של מורה הרוצה לראות פרי ברכה בעמלו. חוץ מזה, הנה עמרם הולך ומגיע לשנות חנוך — וצריך להצילו מן הדליקה ולהביאו למקום שסביבה עברית בריאה וטבעית תהא נתונה לו. לבר מכל דין, נכספה וגם כלתה נפשו, פשוט, לציון, וכשנסע אביו לשם, נספח גם הוא עליו — ופה מצאתהו הרעה. חבריו המורים, שבתור מורים — על פי טבעם בלבד — אין עינם טובה באחרים בכלל, נתנו בבעל המום החדש עין רעה — ולא החזיקו בו. הוא לא יסכן להוראה בארץ, טענו, כאן התנאים אחרים, הילדים אחרים... ילדים טבעיים... — ואמנם, היה האיש שקט יותר מדאי, לא חכם ביחוד, ואולי גם קצת מגוחך בגבגנו. מתחילה, לאחר שנבחן ע"י ה„מרכז" וקבל „תעודה על תנאי", שמש בכהונת מורה במושבה, שבית ספרה היה נתמך ע"י העד, ולא הצליח, כפי שהעיד עליו פעם חבר־בביה"ס לפני ישיבה גנרלית של ה„מרכז". אחר כך עבר הנרדף לעיר, לאחד מבתי הספר של „עזרה", בתור מורה חלקי, מורה לשעות — וגם מפה נדחף... בכלל, בעיר היו לו עוד צרות נוספות ומיוחדות מזוגתו, אשה קלת־דעת קצת ורודפת קדים ושאון, שנישאה לו צעירה יותר מדאי, והיתה מתרעמת על משא הנהגת הבית, שהוטל רק עליה, והיתה מתעצלת לעסוק בדבר נמאס כבשול, והיתה מקדיחה את התבשיל, והיתה רצה ערב ערב ל„קלוב", ובשעת הרצאה על סופר ידוע או שעור בתורת ההיגיינה, או בשעת „נשף", שאז צריך היה לשהות שעות אחדות באותו החדר הצבורי הצר והמהביל, היתה סוחבת אותו — אם אי אפשר היה להשאירו על יד שכנה — גם את הרצל התינוק, שנולד להם בחסדה אחר עמרם, והיתה מניחה אותו על ארון החלון בחתוליו... המורה האמלל לא התרעם, כי מלבד „שישב בלי פרנסה" ועליו היה להם, הכיר גם ב„זכיותיה", אבל לבו עלץ בקרבו, כשהציע לפניו אביו, לעבור אליו אל המושבה ולהתחיל לעבוד עבודה ממש.

הסוף, כלומר, כבר אחרי הפוגרומים הגדולים, לאחר שעלמה אחת מכרתו (קרי: אהובתו) המיתה את עצמה, כי לא יכלה נשוא את חרפתה: — אז עזב את הפוליטיקה (עוזר לפרוביזור היה מקודם) ונספח על התנועה בכל האקטיביות שלו. „והעיקר היותר גדול בעבודתו זאת, לפי דבריו, יושם נא לב, העיקר היותר גדול בשבילו היה הצורך בנקמה, נקמה במכונני־הפרעות“. הנקמה לא נעשתה, אבל צבי לפידות לא חדל, אף על פי כן, להגיע בבלוריתו־רעמתו המפוארה ולדבר עליה, על נקמה, ובכלל לדבר: על נקמה, על פוליטיקה, לדבר ולעשות: לעשות פוליטיקה, תהא איזו שתהיה. גם כששקטה הארץ, ארץ הסיה, והוא, האנרכיסט, עבר לאבותיו, שהיו כבר מזמן בארץ יהודה, ומצא את המשרה השוקטה ביפו, ואפילו אחר האסון השני, לא פסק הוא, בכל זאת, מתת ערך גדול, ערך ריבולוציוני, למלחמת חייו ולדרכו אשר הוא הולך עליה. — חוץ מבלוריתו הקובעת ברכה לעצמה, היה צבי בכלל בעל קומפלקציה מהוגנה, עיניו השחורות רבות זיקי־אש, ובלי בחינינג טעון בכים לא עשה אף צעד אחד. וגם אז, בלכתו בדרך עם אחיו, כשפגש בהם הפרש הערבי, הוציא צבי את הברויניננ כרגע, אבל שכח — יד הגורל! — למתוח את המקור — והאסון בא.

זה היה בקצות ההרים התלולים במורדם לא הרחק מן המושבה. האחים יצאו מיפו, כאשר רד היום, ובהגיעם לאותו המקום כמעט ששקעה השמש. הגבן — עם כל גירותיו לצורך נסיעה בכיס — הלך כל עוד רוחו בו מעיפות והתפעל מהרי יהודה אשר במרחק. הרוכב הערבי נפגש בהם מעברו של המתפעל, נצב לרגע, שאל איזה דבר. ההולכים, שלא ידעו אף מלה בשפת הארץ, לא הבינו את דבר השאלה. הרוכב פנה אליהם עוד פעם, אך בקול אחר כבר. במקום תשובה הוצא צבי את הברויניננ. הגבן עשה שלא מדעת צעדים אחדים של מרוץ ואמר לישב על הקרקע, כמו שהיה רגיל לעשות תמיד בהפגשו בכלבים. הרוכב הדביקו, תקע בו מאכלתו, כמו לשם שחוק, ובאותו הרגע שבו הוציא גם את האקדח הטעון מיד צבי, ככהו פעם ב„נבוט“ ורקע בו פעמים בנעלו, לאחר שישב על סוסו. ברגע אחד, כאיש חרוץ במלאכתו, הפך את כל כיסיהם ולקח לו את כל אשר היה להם, שם גם

יהדיש, ולהראות אפילו קצת פני ירא שמים בקים ועשה, להזהר מטלטל בשבת ולבוא לבית הכנסת להתפלל, אף שזה היה כ„רצח בעצמותיו", ובלבד לקבל את המשרה הזאת, ובלבד להשאר בארץ... אבל כל תחבולותיו לא הועילו לו, כי נידון לרעה מאת מנהל הת"ת, האדון המודרני, גם על דברים שבלב וגם על מעשים שבעבר. „האדון הלזה אינו משלומי אמוני ישראל ובמחננו לא יחה כבודו!" — גזר האדון המודרני ותקן את הרביד שעל צוארון כתנתו המגהצה. — אז חלה גם הרצל הקטן באחת מאותן המחלות שנדבקו בו עוד בעיר, בשכבו על ארון החלון ב„קלוב" — חלה ומת — מת הרצל... ואביו, אבי הילד, כשרק שב קצת לאיתנו, מכר את שתי הפרות והרכיז ראשו לה„לית ברירה"...

הוא התחיל לנוע כפעם בפעם אל יפו העיר להוציא את הפספורט שלו מן הקונסוליה — אותו הדבר הקשה, החרש יגיעה רבה וטרדות הרבה — ולהטון לנסיעה. הוא היה הולך רגלי, ובדרך הקצרה, דרך החול, מהלך שתי שעות וחצי, בעוד שדרך הכביש המהלך עולה ליותר משלש. הוא היה הולך באותה דרך בראש חפוי — הוא עוזב את א"י... הוא עוזב את א"י! — וזוקף גם את הליכתו זו על חשבון מעלותיה של ארץ החמדה. נו, ברוסיה — כלום היה הוא הולך רגלי שלש שעות רצופות? כאן — זה כל כך קל... ופעם אחת בחזירתו משם, מיפו, עם אחיו הצעיר, עם צבי, שעבד בתור קוריספונדנט ואח"כ בתור משגיח בבית החרשת הקטן היהודי היחידי בעיר ושהלך אז לנוח ליום או ליומים במושבה ולהתראות עם הוריו, — קרה האסון.

צבי לפיהת — אותו צבי, שהיאספורין בקרקוי היה מחקה את „הנגיד" שלו — היה אמנם איש בעל „נגיד", לומר, בעל לשון שנונה, איש החושב לחובתו בפני כל אדם להסביר לו בארוכה, מה ראה על ככה, ולמה אמר כך ולא אחרת, ובכלל בעל אהבה עצמית של שכיב-מרע. בארץ נחשב על אלה מי שהיו ריבו-ליציונרים, ולא עוד אלא שספרו עליו משום-מה, שהיה זמן ידוע שייך גם לכת האנרכיסטים, ויש אמרו שסיע גם לאיזו אכספרופריאציה בלתי מוצלחה בשעתה — והמאמין האמין. לפי דברי בעל דין עצמו נתעורר בו הרות הזה, רוח המהפכה, ביותר דוקא בהתחלת

— אבל מהו הפועל־יוצא? — שאלה אז הזקנה צרודות פעם ושתים, ואיש לא ענה לה, כי לא הבינו את שאלתה.

ברם, היא בעצמה ידעה את אשר היא שואלת. גרונה הנחר מבכי לא יכול עוד לצעק: בני! בני!... אבל מוחה הקטן היה צלול והיא ידעה את אשר היא שואלת. הנה אריה אומר: נשכח בתסיה, נשכח בארץ הדמים, בארץ כלמתנו. אי אפשר, אמנם, לשכח, אי אפשר: שם היה להם יותר טוב, יותר טוב לאין ערך. אבל יהא כך. ובפרט, שהם הלא נסעו עוד לפני הפוגרומים. והיא לא ראתם. אריה — לחיים ארוכים — הן אינו דומה לאחרים. הוא תמיד יוצא מן הכלל. דוקא בעת שהכל חכו לישועות ולא יעצו להם לנסוע, עלה בשגעונו לקחת את צרורותיו על כתפו... מילא, היא הלא האמינה, שכל מה שהוא עושה טוב הוא. והנה יוצא, שאין הבדל... בכל מקום גלות — אין הבדל... אין בטוחים... כאן במה בטוחים? מלאך המות בכל מקום יש לו עינים — ומהו הפועל יוצא?—

— — — — — — — — — —

תמה היה הענין להיגדה הזקנה.

את שני הדברים, את הסכין ואת האקדח לתוך חגורתו, נוסף על יהר אזני אשר אתו, וירהר את סוסו ישר אל כפרו הקרוב, השאנן.

הגבן הפצוע נשאר מוטל בשדה. הוא, איפוא, לא עזב את המקום, לא עזב!...

הדבר, כאמור, היה לפנות ערב. עם חשכה גמורה נפל צבי לתוך המושבה:

— חכבים התנפלו עלינו... אחי נהרג...

צלצלו בפעמון. רתמו עגלה. מצאו בשדה את הפצוע והובילוהו לבית-החולים שביפו.

ההתות סערו; השנים חרקו. אין בטחון בחיים! הדרכים בחזקת סכנה! מה יהיה הסוף? כך אי אפשר!... ואף על פי כן היתה המחשבה השלטת, שלא הבעה בדברים: טוב שלא ירה האקדח ולא נהרג הערבי, שהרי אלמלי שכך, היו הערבים „לוקחים את דמו" מידי כל יהודי המושבה — — —

רק על עמרם הקטן ספרו, שהוא היה רצין מאד... וכעבור ימים מספר, כשהכל שבו מהעיר, אחרי שהובהלו לשם, ואת אביו לא הביאו אתם (לא החזירוהו מבית החולים!) לא היה יתום זה שומר את הקדיש, שלמדהו בת"ת, בדיקנות יתירה אלא רק בעת הראשונה; אח"כ מאס, מאס בקדיש, מאס גם בלמודים, ואפילו כשלמד באותו תלמוד תורה על ערי המקלט, לא התענין בפרשה ההיא ביותר. החברים בחצר שוחחו אח"כ על המנהג של גאולת הדם — והוא שמע ושתק.

— נו, אמרו: פן — טאמער, ירדוף — ט'נאָכיאָגען, גואל — דער אויסלייזער, הדם — די בלוט, אחרי — נאָך, הרוצח — נאָכ'ן גזלן, כי, וחם, יחם — ווערט וואַרם ווערן, לבבו — זיין האַרץ... נו, הלאה: והשיגו — ערשיגן האַפּען... היכן אנו עומדים, עמרם?!

עמרם שתק. הילד העברי מחרפי הדם רוסיה, שנתגלגל באשמת אבותיו לקיצי ארץ הערביאים — שתק.

הוא, הפטפטן, שתק; תחת זאת, כמו באיזה ארח פלא, נפתח פי זקנתו בימים הראשונים שאחרי הקבורה:

מחברת שלישית.

(קטעי רשמים ודוקומנטים אישיים).

*

*

טובים האנשים אשר מסביבי. — הרופא הטוב לא אסר עלי את הכתיבה והמשרת החביב (יהודי יקר המציאות!) נעתר לבקשתי והביא לי חבילה של מחברות חדשות. אבל דוקא היום אין חפץ להמשיך את הענין.

*　　　*

*

עלעלתי בדפים אשר כתבתי בחמשת הימים הקודמים. — כתיבה בבית החולים מהי! לא הייתי מאמין מעולם, שאני אוכל להסיח דעת מעצמי במדה כזו. הן יש שם חצאי ורבעי עמודים, שאני איני נזכר שם כלל. פליאה!

*　　　*

*

ה ההערה האחרונה אינה אות לטובה. מגבאה היא, שהטון הספורי שלי, הצלול כביכול, ייגע אותי, ואני מתאוה שוב לערבוביה ולחטיטה בנפש. — להכנע?

מסביבי המולה רבה. מחלת האינפלואינציה לא פסקה. הללו הולכים והללו מובאים. השעה — שעת בקור חולים. משני עברי מטתי יושבים הבנים והבנות, הגינים והנכדים של היהודים הזקנים, שהוכנסו אתמול. היהודים זקנים, נאנחים ונאנקים, עם „טליתות קטנות" גדולות ומסואבות זעה (בשום אופן לא רצו להסירן!) ועם הרבה יראת-שמים (גם בשעת המחלה!), אבל — לא נורא! להפך: אני מתביש בפניהם על שלי אין טלית קטנה — ואני מסתיר את זה בכל האופנים. הן אני רק יהודי זקן חולה כמותם: אני אחד

הוי, כמה אין יום אחד דומה למשנהו בחיי האדם! עכשיו כשאני אורח בית החולים — ורוח הבית בכל הגיגי? — כמעט שאין אני יכול אפילו לשוות לפני בחזון את כל מה שחיתה נפשי בו בימים הראשונים לבואי לפלישתינה. האדמה, הרצה כל כך מהר, לא הספיקה במשך הזמן הזה להסב את השמש אפילו שתי פעמים, ואני, הבריה החולה, הספקתי להתרחק מאותם הימים מרחק כל כך גדול. — פלאי הטבע!

כן, לשוות לפני את כל רטט הדבר לא אוכל, לא אוכל... אבל להלבישו בדברים פשוטים וקצרים, כמדומה, שזה לא יקשה עלי כל כך...

כן, הדבר היה פשוט: מקור אכזב בפרט ובכלל. החלום הפרטי על השנוי בחיי עצמי, על השיבה אל אם כל חי, על החיים והעבודה בחיקה ועל המות הקל לרגליה בבוא חליפתי — אותו החלום, אשר יותר משדברתי עליו לדיאספורין ובספרי, הגיתי עליו ברטט ובבושה לפני עצמי — זה החלום נפתר מיד לא לטוב: במשך של איזו ימים נוכחתי, כי לא אני האיש וכי, ברצון או שלא ברצון, עלי יהיה לשוב לעבודת עטי, להתפרנס ממנה. והחלום על רפואת הכלל ע"י האחדים מאלף כמותי, שיבואו ל„שם" ויאחזו בארץ ויבנו, וישעם חדש יציץ מתוכם — החלום הזה הופרך מאליו עם הרשמים הראשונים. עוד במבוא־שערים היה כתוב: מן הפחת אל הפח, משנאה לשנאה, מחוסר־יסוד לחוסר־יסוד. אמנם, בתחתיות הלב היה ידוע כמעט הכל מראש — ביחוד בנוגע לכלל, לטבעו ולמצב הענינים — והרבה, לכאורה, לא התעיתי בשוא את נפשי, ובכל זאת — המציאות, כנראה, תמיד קשה היא גם מן הדמיון היותר שחור. אני, למשל, תארתי לי קושי, רחקות, אבל לא יכלתי לבלי לחלום על מרחבים הפשיים, אשר לא ישמע בהם כל קול נוגש. מלחמה עם הטבע — כן, כן, אבל לא התנגשות עם האדם הזר... ומה מצאתי? — ואף גם זאת: למרות אשר כמעט הכל ידעתי מראש, כשבאתי וראיתי, נדמה לי, שעוד לא הכל ראיתי ושיאושי, לפיכך, פתאמי הוא ונחפז יותר מדאי; ביחוד יאושי בנוגע לעצמי מקורו בחוסר כח סבלנות אצלי — וזה גופא הגביר עוד יותר את יאושי. הגיע, כמדומה, הדבר לידי כך, שאני חשבתי לי לחטאה מה

מהם. היום הרגשתי: מה טוב, שזקני גדל פרע והם יכולים לקבל אותי לאחד משלהם! — אני משתדל לבלי להרגיז אותם במשהו, להיות עמם בכל במין אחה — והם אמנם מקרבים אותי. מה שלומי? מהע אין נותנים לי מי-סודה? יהודים חביבים, חי נפשי! אפילו קפדנותם אינה קפּתנות. במלה אחת: אנשים טובים, רצוים — אפשר לחיות עמם. בבית החולים צריך ואפשר לחיות עם הכל!

* *

*

עברו עוד ימים אחדים. אני שוכב, יושב, מתהלך — לרב יושב וממשמש בגופי. גוף פגום. מחלה ממארת. הויה פגומה.

* *

*

היום הרהרתי: „במתים חפשי — מכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות“, ובחולים — פטור: מכיון שחלה אדם נעשה פטור מכל הענינים. ביחוד פוטרת המחלה את הפרט מעניני הכלל. חיי הצבור, חיי הכלל, חיי אחי בני ישראל — מאי איכפת לי? מה זה נוגע לי? יש תקוה? אין תקוה? חיי אכרים? חיי הכלים? יש עצה? אין עצה? רוב יהודי? מעוט יהודי?—אני איני רוצה אלא להבריא, אלא שמדת-חומי יהיה עד שלשים ושבע, אלא שלשוני תהיה נקיה ואדומה; אני רוצה לצאת מפה, אני רוצה לחיות, לחיות, לחיות, ככל האנשים אשר מחוץ לבית הזה — זה איכפת לי, זה נוגע לי, זה ממלא אתי. רק זה...

ומה שמפליא: הן חולה אני מאז, מאז — ואף על פי כן, מה עוד קרובים הימים — הימים האחרונים להיותי בקרקוי והימים הראשונים לבואי לפלשתינה — שכל זה לא רק שנגע בי, אלא שמלא אותי, את כלי, עד עומק המעמקים. —

* *

גליות אויסטריות מחוברות זו לזו. מעל למקום הכתבת מצאתי אפילו לנכון להוסיף: „אם יקשה לך לקרא אי-אלו מלות במכתבי זה, אל תדין אותי לכף חובה. אני שוכב על הרצפה באהל עשוי מקרשים, ששלחן אין בו וכותב בעט-עופרת“. ברם, כמדומני, לא היו מלות קשות לקריאה בכל המכתב הכפול כהערת „אם יקשה לך“ זו גופה, שהיתה ממש, כמם וסמך שבלוחות, תלויה בנס. — האגרת השניה, הארוכה, היתה כבר קצת יותר שוקטה בטון שלה ומנגונה קל, בילטריסטי. אם לא אשגה, נכתבה ולא נשלחה אותה האגרת בעת שבן עיר מולדתי עובדיה תומרקין נגש ליסד ביפו את העתון „המחרשה“ וקרא לי להשתתף עמו. אמנם, הרוגזה על שהמחרשה הפיקטיבית צריכה לבוא אצלי במקום מחרשה ממשית גברה לראשונה על אהבתי לעבודת הספרות, וכתמתי כי עזה בחרתי ללכת לירושלים לבקש לי עבודה אחרת, תהא אפילו עירונית, אם אינני כדאי לגור בכפר, אבל, בכל אופן, לא ספרותית (בראשית המכתב יש רמז לדבר), אבל ההרגשה הנעימה, סוף סוף, של אותו עברי ספרותי חדש בא"י, ואם שנערך ע"י עובדיה, וההזמנה כשהיא לעצמה, שאח"כ, כשלא מצאתי בירושלים כלום, אמנם קבלתיה, ואם לא לאורך ימים — שתי אלו כבר רככו אותי, בכל זאת. — הנמר עז מן האדם. —

* *

*

על שתי הגליות המצורפות זו לזו כתבתי:

„כשאני מסיח אפילו את עצמי מן הענין — דבר בלתי אפשרי, באמת — ונותן לב אל הענין כשהוא לעצמו, כאילו אני לא הייתי, הרי גם אז הוא אינו מרויח כלום, והחשבון הברור והפשוט, כמים המסוננים אשר אני שותה מן הכוס, אותו החשבון המנקר במוחי זה כמה שנים, יעמוד גם עכשיו לפני יום, יום, לילה, לילה, שעה, שעה, רגע, רגע, ולא יתן לי מנוחה; ולא יתן לי את האפשרות להתמכר לשום דבר בלב תמים, בכל היש שבי. להחשבון האלמנטרי הזה יש רק מתחת, אחד בתוכי, והוא הרעיון

שאני יושב בארץ, למעשה כזב מצדי, לתרמית ורמיה: אסור לי להזיק בעצמי ע"י ישיבתי זו הארורה, את האילוזיה הנוראה של חלום התחיה! ויש אשר הוספתי ואמרתי: חטאה ואסור — שטות! אבל מה לי פה? מה לי פה? הן הכל נגמר. נגמר. הן אין טעם לחיי, אין טעם. מת מעולם-התהו אני, המפחד לשוב לקברו, ושסוף סוף, כשיכריחוהו לשוב, יתחרט על שלא שב קודם, בעתו, ובחר ב„כף-הקלע". הן רק מה שלמות ברגע זה איני רוצה, וגם כרגע זה, וגם ברגע זה — הן רק אי-הרצון הזה אוחז בידי ועוצר כח לבל הדק את החבל, הן רק זה ממשיך את נשימתי הקצרה, הן רק זה, כמו שקורין לזה, מחזיקני בחיים. ואולם החיים עצמם, כל החיים, הלא היו לי לזרא, הלא כלום אין בהם ממה שהיה יכול להיות לי חבר-מה, הן מתעב אני גם את זה שאני נכסף לה — ולמה, איפוא, אני מחזיק עוד בקרנות המזבח ההרוס? אלך ואהיה לריקא בפריז הסואנה או עוד-לילה בלונדון האפלה...

הדברים פשוטים; במתלצות המליצה אין להם כל צורך.

*   *

*

אין לאל ידי להושיע! אני הוזה לאותו ענין. אי אפשה לי לעבור עליו כך. אי אפשר, ואולי גם לא צריך.

*   *

*

כן, זה לעומת זה. לעומת ימיו הראשונים של דיאספורין בשיקגה היו לי ימים ראשונים בפלשתינה — ימים בלתי נשכחים! — ולעומת מכתבו האחד, המפורש, אשר קבלתי ממנו בתור תשובה על דברי המעטים, ששלחתי לו פעם אחת, שמורים אתי שני מכתבים, אשר כתבתי אליו ולא שלחתי. האחד, הקצר והקודם בזמן, משונה קצת בחיצוניותו: כלו אותיות רסיות שאין קטנות מהן וכתוב — בלי כל רוחים — על פניהן ומשני עבריהן של שתי

לאומיותנו הגדולים, הספונים, הטמונים, שהם אינם יראים, כביכול, מפני הגלות, שהם הראו ויראו נפלאות. לא, את הטעות הזאת לא חפצתי מעולם לקבל. לא דנתי מתוך זה על קיום העם בעתיד – אם יחיה ישראל או ימות בתנאים כמו אלה, אבל ראיתי ונוכחתי, כי עתה חייו ודאי אינם חיים. את תפקידי הצליב, עד לבלתי נשוא, של היהודי „הממלא את כל הארצות" הבנתי תמיד. צעקתי הראשונה והאחרונה היתה: יסוד אחר! ישוב יהודי קרקעי עומד ברשות עצמו – אם יש בנו באמת עוד איזו כחות. רק זה יכול להצילנו מחרפת חיינו ההווים. זוהי התקוה האחרונה – ומה, איפוא, היא תקותי?"

*

*

ותו:

„לא אכתוב לך על פרי נסיונותי פה, על רשמי החיים פה. זה – אם תרצה – תקרא „במכתבים מא"י" הנדפסים בעתוני אמריקה שלך – בשיטיהם וביחוד בין שיטיהם. לתאר אין בכחי. אבל זה אני אומר לך: יש פה צבור של אלפים אחדים יהודים, מפוזרים ומפורדים, שאין לתת לו יתרון ערך על ישוב שכזה במקום אחר. אותו הגיטו עם כל אטריבוטיו: בטלה, חלוקה, בלבול שפות, פרנסות יהודיות, עבודת זרים, תלות בדעת הגוי, מעוט בתוך מרובים, אימה מפני השכנים, אמיגרציה, זרות, זרות.

„איני יודע מה היה פה לפני שלשים שנה; עכשיו, למרות כל התשבונות של קילומטרים ומילומטרים מרובעים, יש מקום רק לאמיגרציה מכאן ולא לאימיגרציה לכאן. ואמנם, כל ספינה וספינה מוציאה כחות עלומים מפה ומביאה תיירים ומתפללים. הארץ הקטנה הזאת רבה בה העזובה, אבל לפי ערכה היא כבר מיושבה: כבר. אילו מחכה היא ארץ קטנה זו לאנשיה היא, לילידיה, שיהיו לאחרים. אבל אינה מחכה כלל לאנשים נוספים בעלמא. הארץ הקטנה הזאת אמנם חרבה, עניה, הקולטורה שלה מנוחכת, ילידיה פרא"ם למחצה, העומדים בראשה–עלוקות בשריוני־צבים, אבל מדבר שומם אינה. כך היא הארץ. מה לנו ולה?

התמידי, הבלתי פוסק, על גורל האדם בכלל עלי אדמות, על גורל חייו ומותו, שגם זה נעשה אצלי לאיזה־פיקסיה, המענה אותי בלכתי ובשכבי, המרעילה את כל המקורות (הנה אני כותב לך, דיאספורין, — והן יבוא יום, שכתיבה זו תתיתם; נידון למיתה היא זה שהציג „נקודה ופסיק" כרגע — ונורא הדבר: אני שואף רוח וממשיך!). ואולם בעוד שענין החיים והמות בכלל הוא דבר מן הנצח, שאינו תלוי בנו אף במשהו, חידה אשר אין חקר לה, אשר לית מחשבתנו תפיסא בה כראוי, בהיות גם המחשבה על המות חלק מן החיים השוטפים, והגלגל סובב על היקפו, והרי שבהכרח יש תמיד מקום — גם לאחר כל חשבון־המות הברור — לגלים שונים, יחידים, צדדיים, פעמים פעוטים, פעמים „נשגבים" (מי שהמות עומד תמיד לנגד עיניו מכשר גם למה שקורין נשגב), תמיד יוצאי־דופן ובלתי־מובנים בעיני אלה — הכל — שהמות אינו נכנס בחשבונם, ותמיד הכרחיים לגבי בעל הגלים עצמו — והפרוצס, איפוא, בין כך וכך, אינו נפסק. ברם החשבון הראשון, הרי הוא חשבון הלקי, חשבון על ענין צבורי מסים, שבהרבה הוא תלוי בנו, במסירות נפשנו ובמרצנו, חשבון על דבר החומה, כמעט. לכמה הוא מחיר הלחם: אם מחיר הלחם הוא יותר מסכום־הכסף שיש ברשותי אין אני קונה, אין אפשרות לקנית, ובלעדיו, בלעדי הלחם, בלעדי הענין, אין כל יכולת לחיות הלאה, ביחוד בתור עברי — לא אוסיף דוקא: בתור סופר עברי — שרחוב־יהודים זה, שחשך, הוא כל עולמו — ואי, איפוא, הדרך? איה המוצא?" — — —

ככה, כפי הנראה, היה מהלך מחשבותי בטרם ידעתי את בית החולים — והימים ההם לא רחוקים ממני!

*

*

ועוד באותו המכתב.

„החשבון הוא ישן. תכלית שנאה שנאתי תמיד את הרשני התחיה, אשר במקום התיאולוגיה, במקום האמונה באלהים, אשר אבדה לכלנו לעולמים, המציאו איזו אמונה חדשה, עירת, בבחות

שם פועלים עבריים מופתיים. ממש ערביאים. פלחים ערביאים בתלבושיהם ובתכונתם. פלאים, פלאים מספרים. להאמין?

איך שיהיה, — אני ביהודה עומד.

בכלל, אני תואה, בך, דוד, בא שני: אתה, לא-הלאומי, שואל במכתביך בפשטות גמורה, ואם לא בפירוש: מה זה בדבר העם העברי? היכן מקומו, סוף סוף? האמנם כך ימחה מתחת השמים— „И никакихъ“ ?!

אבל הקא עתה אין מלים בפי...

לפני לכתי הלום הצטירה ארץ ישראל בדמיוני משום-מה כעיר אחת מיושבת יהודים חפשים ומסביבה שחות הרבה ריקים, ריקים, ריקים, המחכים לעוד אנשים שיבואו ויעבדום.

לא ידעתי כתיבת הארץ — תאמר; לא, ידעתי! אבל, כמוך בשיחתך עם אביך — זכר אתה מה שספרת לי? — לא חפצתי לדעת...

הן זוהי התחנה האחרונה!

אבל הנה אני יורד בחיפה. צריך הייתי לרדת ביפו, אך הים סער וירדתי בחיפה. בערב הראשון אני יוצא לטייל. איזה שבילים צרים, נפתלים ונאלחים! אבל אמונה גדולה מחלחלת בי, כי באתי ל„ארצי“. —

מן המושבה הקרובה באים שני פועלים עברים רוכבים על חמורים ומטפחות לבנות על ראשיהם, מטפחות חבושות באופן משונה, מקומי. „זשנר“! רגע אחד נדמה לי: זהו! עולם חדש!

אולם עד שאני עומד ושמח, התנפלה עלינו מאותם המשעולים המאוסים חבורת „שקצים“ ערביים בקלסה. המעשה הישן-נושן: יהוד... „האכה אכה, רבותי?!“ — נצנצה בתוכי הרגשה אמיצה ונאה, הרגשה של איש הנמצא בארצו, אלא שמיד הזכירוני מלוי, שבתוך עיר שכלה נכרים ורבה נוצרים אנחנו...

ובכן... שוב... יש עוד מין נכרים בעולם, שצריך לסבול בהם... גם מאלה המזוהמים צריך לסבול!

ובכל זאת התאמצתי... ובכל זאת נסיתי להשלות את נפשי ברגשי ארץ מולדת... ובכל זאת התאמצתי לראות מכתורין בכרסים

„והצעקה: „עברים עליך, פלישתינה!”, הצעקה הנשמעת בכל הארצות, כבר הולכת ומצלצלת. לעת-עתה נשפך הארס בלי טעם, ואולי גם בלי התלהבות, ככל הנעשה פה בעולם הצבור, אבל ארס זה ניקב ויורד על נקלה. ואנחנו יראים.

„לכאורה, מה כבר אנו יכולים לקלקל כ א ן ? — ואף על פי כן צועקים. ואנו נותנים כסף, ממליצים על עצמנו ויראים...

„נפשי ריקה מן החלום, דיאספורין! אין יהודים בעולם! ואני בעצמי איני טוב מכל היהודים.

„אך אלמלי היו יהודים בעולם, אלמלי היה כדאי לדבר ואלמלי היה קולי נשמע, הייתי צועק להם: אל ישליכו יהבם על חלום זה. זהו חלום בלהות. חלום-שוא בכל אופן. אם יש עוד שרידי עם ואם יכולים הם להקים להם ניר במקומותיהם — יתחזקו ויאמצו ותהא תקומתם מכל מקום — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

* *

*

ובמכתב השני:

— כשתבוא הלום אל תבקשני במושבה אלא בעיר. אני הולך היום ירושלימה, לבקש לי משרה. אם לא אמצא, אוכרח שוב לכתוב פיליטונים.

כפי שאתה רואה, דיאספורין, הייתי שוב לבעל-פשרה. נראה שיותר מפשרה לא נשאר לי...

אך אתה — אולי אתה יכול, בכל זאת, להבנה ולשבת במקומך?

„לארצך המושבת והיפה” — אתה כותב; כך, כך. על יפיה כבר מתריעים מעט יותר מדאי; היופי יפה לתיירים אנגליים קלי-ההתפעלות, והארץ ותהלואיה ניתנו ליושבים בה...

ולמען האמת צריך אני להעיר לך: בגליל, מעבר לחיפה, עדיין לא הייתי. משם מספרים פלאים. שם ארץ חדשה ושמים חדשים. שם אכרים עברים אמתים. שם אריסים עבריים מצוינים.

וגם באותה המושבה הקרובה, הגדולה, שבה הכה, כביכול, האחד את השלשים, הייתי, דיאספורין ידידי! בה הנני גם עכשיו. ממנה אני הולך היום ירושלימה.

המושבה–עירה, יהודית לישאות־משמרת, ורק „פריץ" אין לה. עיקר עבודת החיים עושים זרים וזרים, ובמין אופן כאילו אחרת אי אפשר להיות. יש גם מספר פועלים עברים אידיאליסטים (אני הייתי אחד מהם — איזו הנאה עצמית ואיזו כלמה עצמית!), אבל כלנו, שזה לא כבר „החרימו" אותנו וראו בנו איבים בנפש, איננו יכולים לשמש אלא לראיה, כי עבודה איתנית, פשוטה, טבעית של אנשים חיים לא נלמד כבר. ציצים מלאכותיים לא יעשו פירות. קץ! נחנקו החיים...

התרשלות ובחילה שפוכות על הכל. חיי ארעי. הזיות ופריחה באויר. תכניות של מחות מיוגעים, געגועים של לבבות קרועים וטענות של פועלים בפי לא פועלים. —

עלי בעצמי אין לי מה לכתוב לך עוד. איך, כיצד, מה טעם — הכל נעשה מאליו, הכל נעשה כמו שהיה מוכרח להעשות.

אני הייתי כבר מותר על המעדר: עורי רך יותר מדאי, ידי צבו ורגלי (נכויתי לעבוד יחף) נפצעו מהבאה שלא במקומה; אבל הנה גם לקטוף איני יכול, להרכיב איני יכול: נוגע אני לרעה באילנות ומשחיתם. מקלקל בגבנים. אמנם, על „בל תשחית" אינני עובר: בין כך וכך הלא יעשו בהם „עקירה" בשנה הבאה או בעוד איזו שנים. אבל לבי כואב...

אבל לא, לבי אינו כואב. אני התפשטתי, אני התפשרתי עם הכל. אפילו עם היחס אלי מסביב. אפילו התכלות עצמי עכשיו מצטמצמת כלה רק בהתבוננות אל החמרים המשונים המוטלים על לשוני: קיבתי חולה.

תמו דברי — אם כי הגליון עוד לא תם. מה נשמע אצלכם באמריקה? מה גזירת הכניסה?

— — — — — — — — — — —

הנפוחות של ילדי הגר האמללים, אשר ראיתי במושבה קטנה אחת על הדרך מחיפה ליפו...

אבל הוי, הוי... המושבה שאחריה, הצרפתית — איזה געל נפש! איזה געל נפש!

מושבה זו, דיאספורין רחומאי, עושה כלה רושם של קבצן שמן ומנוול, שהושיבוהו אצל שלחן של נגיד, והוא שואב מן הקערה בידיו המגואלות, המצורעות, העבות...

פקידי המושבה וקציניה — חזירים מפוטמים, שאין כח ברגליהם ללכת, משומן, לעשות אף צעד אחד; אבל כשיחדלו לפטמם, הרי אינם מכשרים אף לשכב כך, בלי תנועה, חיים...

ילידי הארץ, הערומים והנשחתים, הנרפים והגנבים, הרוב במקום הזה, מוכרים כל צרכי אוכל נפש. אחד מהם קופץ ומספר לי פתאם בזרגון יהודי-רומיני על בהמה שנגנבה ושכבו עמה — ועיניו המלאות תבל ותרמה, קורצות ומתיכות...

עדיין אין אני חוטא בשפתי, איני נותן תפלה — ובורח למושבה אחרת.

בא אני לאכסניה. עזובה ורפיון ידים. צריך לכבה את החדר, צריך להחם מים — וכל אחד מבני הבית מטיל את העבודה הבלתי נעימה על השני.

שלשה פועלים — אחד חגר, אחד זקן ואחד כבן שלש עשרה — יושבים חפויי-ראש: הם הלכו בבוקר לעבוד לאשר שלחום — והתנפלו עליהם שני ערביאים והכום.

החגר מספר, איך ששני הנשארים השאירוהו לבדו — והוא לא יכול לברוח.

אחת הבנות, שבשום אופן אינה רוצה לכבד את הבית ותוקעת את המטאטא לאחיה, מעליבה בקול חזק את „גבורי ישראל", שנפחדו מפני שני ערביאים...

— אני זקן והוא ילד — מגמגם הזקן — מה לעשות...

על הדרגש, משני צדי הזקן, שוכבים עוד שני פועלים צעירים, קודחים או מתחפשים לקודחים, ואחד מכפר לשני את עלילותיו אשר עשה בהיותו מפקח במושבה הקרובה על הערביאים ארוזי-תפוחי-הזהב: הוא, האחד, היה מכה שלשים מהם עד זוב דם...

אהדת החק החדש של לקיחת היהודים לצבא התורקים, מוכיחים בשפה רפה את התיבה הקדושה למלא את החוב הקשה, מבכים את גורל בחורי הישיבה הרכים, שיצטרכו להקרע מעל תורתם, והם אינם יודעים אף מלה ערבית, ובן־חפשי (אותו יודלין!), העוזר הראשי של „המחרשה" היפואית (אם רק נתקבל פה הגליון הראשון שיצא שלשם לאור), ודאי כבר מהפך עולמות: „עטו תרעה לזכר השאלה הבוערת הראויה לתשומת לב" וכו' — — — במלה אחת: הכל היה מוכן לקריאה שם בפנים. אולם מבחוץ היה חדר־המקרא ריק עדיין. סגור היה החדר, צריך היה לשער, מפני איזו סבה קלה, מצויה, תדירית, שגם אינה שייכת כלל להענין. העיקר הוא, שלהט המנעול המתהפך היה על הדלת מבפנים, השומר הכושי השחור עם שני הלבנות, שנתגלה לבסוף, לא נראה עוד אז כבאה, וקוראי הישבת התמידים, שהלכו — אחד, אחד — הלוך והתרבות, צרו על הבית מבחוץ בעל כרחם.

היה יום שבת בסוף חודש תמוז עם הבל־חום קשה מנשוא, המתקרי „חמשין" ועם הפטורה עצובה, מקררת, אחת מאותן ההפטרות של שבתות בין המצרים. באזנים צלצלו המרכא־טפחא והמהפך־פשטא של „מקל השקד" ו„הסיר הנפוח", אשר „פניו מפנים צפונה", ממקום „תפתח הרעה"... השטריימלים הרתתים וכובעי הזנבות החמים, שעל ראשי האברכים הירושלמים—באי־הכח הצעירים של היהדות הזקנה— הזיעו והרטיבו את הפאות המסולסלות והמתנדנדות באויר כזנבי הלטאות. הראשים של אותם האברכים היו גלוחים, כאילו להרגיש ולהטעים את סבית הפאות הגאות. והאברכים, באבנטיהם ובבגדי הצבעונין השבתיים שלהם, אותם הבגדים של משי ושל אטלס כחול ומגוון בפסים בהירים, מזרחיים, „טליתיים", שוטטו והתרוצצו ברחובות השוממים בפסיעה בהולה־מדודה של הולכים על גשר רעוע. אולם באותו מקום, אצל הביבליותיקה הלאומית, בלב ירושלים החדשה, לא היו אלה האברכים, — בני החוצות הפנימיים, הישנים — מצוים ביותר. פלישי־ישיבה אחדים, אמנם, היה דרכם להתראות מדי שבת בשבתו בקהל הקורא, אבל גם אלה עוד לא היו: השעה היתה מוקדמה, בין אחת עשרה לשתים עשרה, בעת שרוב מנינה ובנינה של העיר עוסק ב„אתקינו סעודתא" או ב„יה רבון עלם ועלמיא".

*　　*

בפנים הבית, באולם הגדול, על השלחן הארוך, הונחו מרחת וחכו כבר כל גליונות העתונים המתקבלים בביבליותיקה הלאומית שבירושלים. הצעיר בעל הצורה הרצינה (כלומר: אני הכותב), אחת מאותן הצורות המצויות אצל התלושים, פליטי רוסיה, בגישאות שמעבר לים, ידע את זה אל נכון, אם כי לא היה עוד מעולם פנימה. שם היו, כפי שהצטיר ברור במוחו של אותו צעיר, שעמד מחוץ, עתון, עתון על מקלו ועל מחנהו: „היהודים" העומדים על „המצפה" בלשון קודש וה„תקוות" וה„כוכבים העבריים" בזרגון; שם התנוססו לתפארה ה„איזראליטען" וה„יידישע פאמיליענבלאטטער" בדייטש וסמוך להם ועל גביהם ה„דזשואיש קראניקלס" וה„דזשואיש וואָרלדס" בשפת בריטאניה הגדולה. לא חסרו, כמובן, גם כל העתונים הציונים שבהיספנית ושמתחסיה וה„עתונים" ההשפניולים בני ה' עמודים קטנים ומזורים. נספח לכל אלה, צריך היה לשער, גם אותו עתון-צרפת מקושטא, או יותר נכון, העתון הקושטאי בשפת צרפת, שלבו היה טוב לעצמו, כלומר, ליהודים המוצאים אותו לאור — ובדיפּיציט הגון. בקצרה, היה על אותו שלחן, הקרוב בודאי לארונות הרחבים המלאים יחשה גדולה של ספרים ישנים יקרי המציאות בפלפלא דאוריתא — כל העושר העברי הלאומי המודרני הרב וכל העתונות הלאומית, המקורית והלועזית, העוסקת בפרובלימה העברית. הצעיר בעל הצורה הרצינה גחך מרה. כן, כן — חשב — נאכפו שם על אותו השלחן, שלחן הקריאה, כל הנקרולוגים על גדולי וחכמי ישראל, כל הידיעות וכל המאמרים. על אדות פרשת השבוע ודרשות המטיפים בבתי כנסיות של ריפורמה גמורה ושל ריפורמה למחצה ועל אדות חתני-היובל בכל התפוצות ועל אחת חתונותיהם והמרת דתם של עשירי היהודים בערי המערב (ושל צעירי היהודים בערי המזרח) ועל אדות האנטישמיות הרעה והאמיגרציה המרה ויתר הפורעניות; העתונים המקומיים מדברים בודאי גם על

בין כך ובין כך... חה-חה... באמת... מי צריך בירושלים לשעונים? ירושלים אינה יוהניסבורג. גם בלונדון יש ביבליותיקה גדולה של הלורד רוטשילד, אני הייתי שם. פעמים הייתי בלונדון: בנסעי לאפריקה הדרומית ובנסעי מאפריקה, מיוהניסבורג. שמנה שנים הייתי ביוהניסבורג. עיר שאפשר להשתכר בה. — ואתה לא היית שם מעולם? אתה בודאי מרוסיה? מאיזו עיר?

— ואם אגיד — התדע?

— ח-ח... אבל מאי איכפת... בודאי ברחת מן הצבא...

— עוד לפני כמה שנים — נגרף הצעיר בשיחה — מפני המלחמה... מלחמת רוס ויפן... בודאי שמעת...

— שאלה היא!... — שמח השוען העליז. ובכלל, כפי הנראה, היה קולו מסוגל רק לשמחה, לעליזות ולקורת-רוח. תרעומת לא ידע. הוא דבר על הביבליותיקה, שאינה נפתחת בעתה — אך בלי התמרמרות; הוא דבר על מעוט השכר בלונדון בנוגע לשעונים — גם לונדון אינה יוהניסבורג — אך בלי צער; הוא דבר על מלחמת תוגרה ויוניה, על גדולת היפנים, על חכמם ושיא עוזם, על העזרה הגדולה שמלכת אנגליה בעצמה עזרה להם בכלי-זין, כמו שקרא בעתונים — אך בלי התעוררות מיוחדה. רק בהגיעו למפלת „יון” — מפלה כזו! מפלה כזו! — בצבצה, כמו למרות טובו ורצונו, שמחת יהודי על מפלת הצוררים — שמחה לאיד.

הצעיר נשאר ברצינותו. בתחילה אמנם סגל הוא קצת בכוונה את מבטאו לרוח איש שיחו, ובשעה שהזכיר על המלחמה אשר „לחמו הרוס והיפן” איש ברעהו, הזכיר גם הוא, בטון של עשית נחת רוח לשני, על אדות איזו ראית-נקמה; אולם כששבו אל הפוליטיקה הפנימית, אל שאלת פתיחת בית הספרים בשעה הקבועה, הטיף הוא כבר מתוכו אמרות שקולות, בנות מלות ספורות, שדוקא לא היו כלל לרוח השיחה: בית נאמן... מדרש אברבנאל... גנזי יפת... ביבליותיקה גנוזה...

איש שיחו, השוען, לא הבין אותו, את הבחור הרוסי, הביט עליו בתמהון, אבל גם בעונג גמור. והבחור הרוסי כמו הכניס עצמו עוד יותר לתוך אבני הכותל, החריש בכבד ראש נורא, ורק מרגע לרגע היה פולט אותן האמרות, שאין קשר ביניהן. האמתות לא

ראשון לגישה היה אותו צעיר־לא־צעיר בעל הפנים הרצינים וראשון לשיחה — יהודי גוץ כבן חמשים ומעלה, בעל פנים נוחים, גליציים. הצעיר עלה וקרב תחילה בצעדים מהירים ועצבניים, כלו שואף לקרא, שואף למוץ עסיס העתונים (כמעט שלשה חדשים רצופים לא ראה גליון עתון בעיניו!), אך בראותו, כי הבית סגור ומסוגר, לא הפריע את הדממה, שהיתה שרויה עד בואו אצל הביבליותיקה, כי אם נצב בשתיקה ובמצב של המתנה סמוך אל כתל הבנין. לא כן חברו הבא־בשנים הרך, שעלה אחריו בצעדים מתישלים, מלאים עונג שבת, ונגש ישר אל שלבי־הבית הצוננים בצל. ראשית כל, פשט מיד, זה היהודי הגוץ והרך, את ה„מונרקה" שלו ופרש אותה תחתיו בכדי להגן בה על עצמו מפני הצנה וקשי־האבנים, וישב ישיבה שחציה שכיבה, בשימו קודם מתחת לראשו את ידיו, שהיו כמוהו נקיות ורכות. לכאורה היתה ישיבתו־שכיבתו הנוחה של הזקן המלא עלומים, כעמידתו הקשה של הצעיר הבלתי צעיר, מנבאה שתיקה ודממה, ואולי גם תרדמה, אבל קצה שפתו העליונה, המפשלה קמעא, של הראשון העידה, כי, על כל פנים, מוכן ומזומן הוא לדבור בכל רגע, אם כי, מצד אחר, אינו להוט אחר זה ביותר. חזות פרצופו של הגליצאי הוכיחה בו גם כן, כי בעל מלאכה הוא (כן, בעל מלאכה ולא חנוני! — חשב חברו הצעיר הנצב), אבל הידים העידו, כי אותה המלאכה היא ממוג אומנות נקיה וקלה. סופר סת"ם? — לא, סופר סת"ם לא יבוא הנה מיד אחר סעודת השבת, ובכלל — כאן פשטות יותר מדאי, חסר כל ריח של עוסק במילי דשמיא... כרם, האיש לא נתן מקום להתגדר בהשערות יתירות בנוגע לדמותו ולא החמיץ מלברר את כל פרשת עצמותו ומלאכת ידו — והכל כמו באגב אורחא ובקולו הנוח והפושר.

— „כל הסנדלרים הולכים יחף" — פתח הוא ואמר — באמת, אני שוען, שוען עשרים שנה — ושעון אין לי. כמה עכשיו השעה בערך? הביבליותיקה צריכה להפתח באחת־עשרה — כלום אין עכשיו אחת עשרה עוד? אבל מאי איכפת? פה נעים לשבת: מדיה. אלמלי היו כל הימים שבת, באמת, לא היו צריכים לעמול יומם ולילה, כלומר, לדאג למזונות, באמת... בפרט, כשפרנסה אין

הרי הוא נעשה יותר ירא שמים, והלא מכיון שהתחיל, התחיל, להפך, מהלך בדרך החדשים... כשנעשה ישן, נעשה חדש... הא כיצד?

אבל תיובתא פשוטה זו של ה„חכם", כנראה, עדיין לא ספקה אותו, את הלמדן האשכנזי, והוא, כותב־הכולל, השכיל להשתער על המתפקר „בגירא דיליה", היא בעצמו קרא ב„חבצלת", שהחוקר דרווין ימ"ש אומר, שהכל מתקדם, שהכל הולך אל הפרוגרסיה. אדם הראשון נולד מקוף? ואם כן, אם אביו של המתפקר הוא שוחט, הלא עליו, על בנו, לשמוע בקול „אחד מאנשיו" (רמז לדרווין?) ולהיות לרב — מדרגה יותר חשובה — ולא להמשך אחרי דברים של מה בכך. פשיטא? ואת ה„פשטיל" הזה יגיד גם לאביו. הוא רוצה לשמוע מה יאמר הישו"ב על זה. —

— אנו לא יש בשר... גטנים (קטנים)... אך לא יש כח בבשר, יש כח בעצם — דבר בתוך כך עוד אחד מהנאספים על טיבם של התימנים. השומע, צעיר כבן שלשים, בעל זקן גלוח ממעלה, בצדי הלחיים ומרובע מתחת, מתחת לסנטר, יהיה, כפי שאפשר היה ללמוד מאי־אלו מהערותיו, מאיזו פרובינציה גרמנית, ובעצמו לא ידע כיצד נתגלגל לכאן, והמדבר — יהודי מתימן, מן העולים האחרונים, שהיה כבר מעורב בין „השכנזים" ולבוש קצת כאירופי. בעיניו של זה היה רטט־הערמה מתובל בהכרה, שהוא יוצא מן הכלל, „מפותח", לא ככל בני קהלתו ה„גטנים", ועל רגליו — נעלים עם סולים. מלאכתו, כפי שהודיע לאיש שיחו, היא: „מנגר... גידין..." (כלומר: „מנקר"), ולמרות שהוא הבין והודיע, כי בעל דבהו „לא יודע טוב לשון הקודש", לא נמנע מהשמיע לו על תולדת־חייו והשקפת עולמו בפרט ועל בני גלותו, שבאו מסגעא (צנעא) הם קטנים, אך יש כח בעצם... עצם טוב מבשר...; אך לב רך ויש פחד...

— ונשים?... נשים?... — גמגם את המלה העברית בעל הזקן הגלוח.

התימני המפותח נדרש לשואלו גם בזה וענה: יעגב אבינו היו נשים שתים. נשים שתים — שפחות שתים. מה שלמא? ב„משכנות" יש אחד... יסחג (יצחק)... אֶסלו (אצלו) נשים ארבע;

היו דברי תרעומות. הן לו, בכל אופן, אין דרך אחרת. הן הוא, בכל אופן, יעמוד פה. הן לו, בכל אופן, טוב פה מאשר בכל מקום. הן בשבילו, בכל אופן; הכל כאן, רק כאן... ולפיכך... לפיכך — הן אין מה לטעון ולתבוע! ברם, אם לטענות ותביעות אין מקום, לדרישה וחקירה אולי יש... מה קץ החזון?

*

בינתים — והעולם הולך ונתרבה. כל אחד ואחד מהאספסוף ההולך ונאסף, שהיה בעל חי הולך על שתים כחברו, נגש, אף על פי כן, בתלבשתו המיוחדה לו לבדו, בתכנית הליכה ובתנועות דבור מיוחדות לו. „נו, מהו, מהי הפעולה, שתהיה לך מהיוסיפון?“ – דבר בתנועות יה זריזות בחור ישיבה גבוה אל חברו הקטן ממנו בקומה, אבל קשיש, כפי הנראה, בשנים. אבל זה האחרון ישב מיד בעקשנות על זיז שיצא מן הכותל, כאומר: פה אשב כי אויתיה! אני רוצה דוקא לקרא את היוסיפון — ויהי מה! — כרגע נטפל אליהם עוד כחור חור אחה, בעל פנים ערומים ואפני דבור של „כותב־בכולל“, שהתחיל מספר לראשונה על הסכסוך הגדול, שהיה אתמול בצהרים בערב שבת בין השכנים של כולל וזארשא, שהגיע, שלא כדרך הטבע, לידי מהלומות... קראו לשוטרים—והמכה התחבא... ונתוך כדי דבור עבר המספר והסביר לחבריו בענין תורה לשמה ושלא לשמה, ובדבר קריאת עתונים בשבת בפרהסיא, עד שהספרדי, שנגש אליהם והקשיב, מצא, ש„כל דבריו חשוב הרבה“, וכשהמתפקר, האומר לקרא את היוסיפון, בקש גם הוא לענות דבר־מה, מהר זה הספרדי לשסעהו בדברים לאמר:

— מחילה, אחי!... (במלילת אצבע) בכן... יש הפרש... הפרש גדול... בין כבודו ובין הכלל... מחילה, הע, הע... כבודו... כשנעשה ישן, נעשה חדש... הע־הע!

וכל פניו השחרחרים הצהובים של הספרדי נהרו מהמצאתו הגדולה הזאת, שלא היתה מובנה כל צרכה להמתפקר עד שבא בעל הפנים הערומים והסביר את דברי ה„חכם“: יש הפרש... כלומר, יש הבדל בין בחור הישיבה הקטן הזה, הרוצה לקרא את היוסיפון, ובין אחרים, בין הכלל. בנוהג שבעולם, אדם כל מה שהוא גדול,

בחלוקה, וכאן הרי לפניכם כבר ענין של הציוניים... מילא, החלוקה נהוגה אצלה: בית אחד לך — קבל מנה יפה, שני בתים לך — קבל שני חלקים חלוקה, שלשה בתים לך — קבל עוד יותר ויותר חלוקה... לעזפות, ליין... והעניים אין להם כלום... לאחינו אין כלום... בעד י״ב גרוש היה לי אתמול עסק שלם... מילא, כל הבאים חזקה עליהם, שהם גנבים בני גנבים... אבל כאן: בית ספרים, ששעתו להפתח באחת עשרה, והרי כבר אחר שתים עשרה, והבית סגור, הע!... איני מדבר כבר על יתר העולות וא־הסדרים, שמי ימנה אותם... על זה אני עובר בשתיקה! עניני ירושלים וסדרי ירושלים! בני־אדם מהדרים עצמם משנה־בשבת, באים לעיין מעט בעתון — והבית סגור!

האברך היה סמל התוכחה, כלו — צעקת הצדק. ראו בחוש, שהוא לא יסף לדבר כתגע — רק מרב כאב. הוא זכר שוב יום אתמול בכל שבר־הלב שבו. נו, יאמרו נא אחרים: אם הוא חיב לבן־האלמנה, נשא־החלב, י״ב גרוש... נו, ובכן? בכן צריך להכותו ולפצעו, כאשר עשה לו פלוני הרשע? בכן צריך להעלות עליו חמת כל יושבי השכונה, כאשר עשה? ולא די, אלא שכשהלך הוא המכה, וקרא לשוטר, התחבא פלוני בבית שכן אחד ולא יצא, ועד היום לא נודעו לשוטר עקבותיו. שערוריות נעשות בירושלים!...

נו, ועבודת הצבא — האין זו שערוריה? קרוב לכך, שיקחו לצבא גם את בחורי הישיבה, אלה הילדים, שאין בהם מתום, שאינם יודעים אף מלה גוית, שיוכרחו למות שם מרעב!...

— את היהודי אי אפשר להשביע רצון לעולם! — קרא בלגלוג של הרחבת־הדעת בעל המשקפים הכחולים -- ברוסיה הכניסו פתיקט לדומה הממלכית, שלא יקחו יהודים לצבא, מפני שהם מביאים רק נזק — ועזרתו היהודים „ויצעקו" על פני כל חסידה, גזירה חדשה, גזירה רעה! וכאן, ברוך השם, יצא החוק שיקבלו, והרי שוב לא טוב, שוב טענות ומענות על הגזירה רחמנא ליצלן... בקונסטנטינה — ידע אני, הייתי שם לא שנה אחת — רצו מאד יושבי מוריציה — מושבה כזו יש שם: מוריציה... ובכן רצו יושבי מוריציה להעשות אזרחים ולקבל עליהם את הנטורליזציה — זה

שתים טובות, שתים לא טובות; זגנות. כאשר להן מחלוגת (מחלוקת), היא יודע, מי גורם, ומכה הזגנות, למען אהדות (אחדות)...

— יא, יא... ואתה? אתה? — לא הבין הכל, אבל התענין היהודי הצעיר ממערב אירופה.

נתגלה, שהתימני אינו נשוי עוד, אבל ארוס הוא. הוא בן י״ז והיא בת י״א. „עוד אחד שנה — כדת משה וישראל״. המשנה אומרת: בגרה בתך — שחרר עבדך ותן לה. למען לא תבוא לידי עון. גם בירושלים יש בתי עבירה. עשרים בודאי.

— פ...פלגשים? — בטא השומע ברצינות מרובה, מיוחדה.

— כן, — לא הבין הלה — זהו אשר הוא אומר. „איפה שיש התימנות, לא יש עבירה״. אמנם, התימנים יש „חתנים, כלות ארבע שנים... גטנים... נותנים ממון — עושים גנין (קנין)״...

היהודי הצעיר ממערב אירופה, אשר התענין ביותר בחיי יהודי המזרח נשאר שבע רצון מאה מהידיעות החדשות ורבות-הערך אשר רכש לו בשעה אחת.

השמש סבבה במעגלה. גדי קטנה, לקוית-צלעות ומרוטת-שער השקיפה בשער הקטן, העולה מרשות הרבים — ועמדה. מאותו השער צף ועלה מיד בצעדים גנדרניים יהודי שמן, קל ולבוש הדר, במיטב שנותיו, שעיניו לא היו נראות מחמת המשקפים הכחולים — סחרה מפני האבק הירושלמי. ומן הפתח הפתוח לצה בתי „אחוה״, שבשכנותם גם הצרות כולל ווארשא, התגלגל ובא אברך כבן שלשים וחמש בחלט לבן מטולא וארוך עד כפות רגליו, סומא בעינו האחת ופצוע מצח. פצע אחד מגלד, שאתמול זב דם בודאי, היה גם מימין לשורת-השערות המעגלה, שחלקה באמצע את סנטרו לשני עברים — שתי ממלכות רגזניות ורועדות. לאברך הזה, כפי שנתגלה מיד, היה גם הרגל לגנוח מתוך בית בליעתו באיזה מין „הע!״ כעסני, שהיה מלוה את כל דבריו, כאילו נתכוון הגונח למלאות בו את חוסר-האויר בשביל נשימת איש שכמותו.

האברך הירושלמי ישב ישר על העפר, גרש זבוב מזמזם אחד מעליו, לכד בחטיפה שגורה וחרוצה את השני, גנח „הע!״ ואמר:

— סדרים נאים! סדרי ירושלים! מעשי ארץ ישראל, עסקים, הע! צועקים: החלוקה, החלוקה חמס ושוד בכוללים, גזילות וגניבות

ישמעו נא בקולו! ידרשו נא ממנו באורים והוכחות — הוא נכון לענותם אתה אחד. הוא חוזר על דבריו: 'עכשיו נתגלו בשביל היהודים אפשריות פוליטיות חדשות ע"י שיכנסו לצבא העותומני, על היהודים להשתמש בשעת הכושר. כאן לא רוסיה...

— הע! — נפל לתוך פסוקיו של היהודי האשכנזי האברך הירושלמי — מה אתם מדברים, בני אדם, הא, מה אתם מדברים! שמא יודעים אתם, מה אתם מדברים? שמא משמיעים אתם לאזניכם מה שאתם מדברים? פלוני אומר: החוק החדש! האם יודעים אתם, שזה יותר משנה, ש„חוריה" בארץ וב„בלדיה" ובשעריה אין כל שנוים לטובה, אין כל שנוים אף כחוט השערה. רק התחילו לקבל עוד יותר „בקשיש", עוד יותר... הע! כאן לא רוסיה — בודאי! ברוסיה טוב לעבוד: בגדים חדשים, אוכל טוב, מאכל כשר — אבל פה... יודעים אתם, מה פה?

האברך התרומם מעל הארץ, מצמץ בעינו העורת בשעת אמירת „פה" בגאוה של: הרי אני יליד-המקום, הטפ בכפו זבובים מעל גבו, אף שהפעם לא היו כל זבובים בקרבתו — ויהי כמסתיר מה נורא. הרוח של הקהל נתעורה, אף כי רוב הנאספים ידעו מעצמם אל מה מתכוון האברך באומרו. הנער הספרדי, מתלמידי האליאנס, שהתחפש לעיני הגדולים, כי גם הוא בא „ללמוד עתון", וכל העת ישב על השלבים ומולל באצבעותיו מחרוזת-אלמוגים — אחד מהרגלי הערבים — הקהל משמיע את המעשיה האתוכה, שספר לו הצעיר התימני בזרגון ערבי על אשה, תימנית אחת — אחת זגנה, מארבעה נשי יסגג — שהלכה לבאר ומשכוה שדין וחוזן — והביט בסקרנות צהוק אל הדובר האברך. השוען הזקן נענע בראשו והאינטליגנט מהפרובינציה הגרמנית נענה וגמר: דומהייטען...

— הממהייטען... כן, כן... — לעג האברך הירושלמי בחרי אף, שהגיע עד לחריקת-שנים, קמץ אגרופו כבשעת חטיפת-זבובים ונענע בראשו כלפי פליטי-הישיבה האחדים, שעמדו כאן, ואפשר היה לחשבם למיועדים לאותו דבר נורא...

— עט, איזו שעריה-שמעיה-בלדיה! — בטל בעל המשקפים הכחולים את כל חלומותיו לראש האברך, קצת מתוך קנאה בהענין

היה בשעתי — עמד עלינו פקידי האדמיניסטרציה ואימו: תוכרחו, יהודים, לעבוד בצבא! —

הגנאם שם את כפות ידיו בכיסי מכנסיו, שעל ידי זה הובלטה כרס המכובדה, הקלה, ויבט לצדדין, כאומר: מה אני איני יודע והיכן לא הייתי אנכי? — ואמנם, היה היו כל תנועותיו הזריזות של האיש הזה — תנועות של בעל נסיון כביר, של מי שהיה בערים ומדינות רבות; נסיון ופקחות היו אפילו בזקנו המחודד, הגזוז והמתוסף, שסימני-שיבה כמעט שכבר נזרקו בו.

הוא היה מלא נחת-בהכרה וגנדרנות תאונית. הוא ראה, הרגיש והכיר את כל המבטים, כיצד הם נטוים אליו, רק אליו. חליפות הוציא את ידיו מתוך כיסיו ותקן איזה דבר בתלבשתו: פעם הוציא את ימינו, החליק על שרשרת שעונו ושאל: כמה השעה עכשיו? כונתו: השעה האירופית? פרנחש! שעונו הוא מתהלך על פי האופן הערבי... ומיד החזיר את ימינו זו לכיסו, הוציא את שמאלו, תקן את רביתו, שאיזו זכוכית-מתגלית התנוססה בו, ויבט שוב לצדדין.

ברם, גם באלית-ענגו של זה נתחב, סוף סוף קוץ. השוען הזקן, קר הרוח ונעדר הדיקנות, גלה בדבריו איזו פנים שלא כהלכה ועוד הוסיף: מה יש לחבת, ודאי, עבודת הצבא היא אמון. ומיד התחיל לספר, כיצד היהודים עומדים לצבא בגליציה...

— אחיני הוא אנטימיליטריסט? — פנה אל השוען בהברתו האשכנזית הצעיר ממערב אירופה. בכלל, הצעיר הזה הגבוה והדק — מבטאיו היו מדודים וקצרים, ובהתערבו בשיחה היה מוציא כל מלה — ועל הכל — בתשיבות מרובה, יתירה, שעל ידי זה היה קולו נעשה כמפחיד את הצבור.

— מה לי אנטי... — גחך השוען בטוב לב — איני אנטי... כשצריך לעבוד — צריך... אבל אם אפשר להשתמט — אדרבה... טוב מאד...

דעתו של היהודי הצעיר מהפרובינציה הגרמנית לא היתה כך, לגמרי ולגמרי לא כך. הוא בשום אופן לא יכול להשלים עם השקפה אנרכית כזו. זוהי חוסר כל דיסציפלינה בהשקפת עולמו של האדם, בהכרתותיו האזרחיות. לפי דעתו הוא, לפי דעתו והוכחתו הפנימית, הקא עכשיו נתכבה מקום ליהודים לראות את עצמם,

— אבל אין דבר, אנחנו עוד ננקם בכל הגוים!... אם ירצה השם — הסוף ללגלג — כשילכו הם על הגשר של ברזל ואנחנו על השל־ראש... טפו, על השל־נייר, רציתי לומר... יודעים אתם, רבותי, מדוע הם יפלו המימה, ואנחנו לא?

— הם על גשר של ברזל... — מהר האברך הירושלמי להשיב את כבודו, שגלוי־הסוד המכוער נטל הימנו לרגעים אחרים, על ידי נענוע של למוד גמרא ונגון של חריפות, אם כי תוכן דבריו היה, כנהוג בשיחות שבצבור, מענה שלא מענין השאלה — מפני שהברזל היא תיידם... עשו חי על החרב....

— ועל המחרשה... — לא הבליג הצעיר בעל הפנים הרציניים על ההערה, שהתפרצה מתוכו, והקמטים החדשים שבשפולי לחייו רעדו.

— גם זה ברזל!... — נצח האברך הירושלמי — ולכן ילכו על ברזל... לא כן אנחנו — יתברך הבורא — המשיך בתנועה חמודה וכמעט בלי כל צביעות — שכל חיינו המה ספרי התורה הקדושה... לנו יאה גשר של נייר...

הרסים, שנתז קודם בשעת רקיקתו ונפל על קצה שורת־השעוית המעגלה שבסנטרו, המתוצץ ברחבו לשני סנטרים, עדיין התנוצץ כטל.

— אבל מדוע יפלו הם ואנו לא? — עמד בעל המשקפים על שלו.

זה בכה וזה בכה. מתי מעט מהמסובים והעומדים עברו שוב שלא במתכוון, גם לענינים אחרים. כותב־הכולל החור בעל הפנים העדומים ספר מעשה בשכנו, שנותן לזוגתו רק 30 גרוש לשבוע, לכל ימות השבוע, ודורש שתהא שבת כיד המלך: דגים ובשר וכל מטעמים. היתכן? — והספרדי מן המשפחה המיוחסת השתמש בשעת הכושר ומהר לספר את אשר התחיל מקודם: בכן... כשהיה היום אצל הרב החכם קרובו בשעת התפלה, בא יהודי זקן עם ענין שכזה. לזקן הראו בחלום, שאם יגידו 36 פעמים תהלים ב־12 ימים, יבוא משיח. הע, הע, משיח צדקנו איש טוב. כמה פעמים? שלש פעמים ביום. הוא, הספרדי, יעץ: לשלם למנין אחד חצי מג׳ידיה, שיאמר כל היום תהלים — ויבוא משיח...

שעורר הלז בין הקהל וקצת לשם סקרנות: לשמוע, לבסוף, דברים בתרים...

— ברוסיה! — לא התאפק, לאחרונה, האברך ויתק את התרגזתו — ברוסיה, בכל אופן, יש לחיל היהודי מקום ללון... אבל כאן... כאן... מה הפלא, שבורחים? גם אני הייתי בורח...

— אבל דבר דבריך הפעם! — גערו בו מכל עבר.

— מה יש לדבר? — השפיל האברך את קולו — וכי אינכם ידעים?... אני הייתי ככה מוחל על הכל... חלול שבת... מה לעשות... הרמנא דמלכא... אך מה התועלת?...

— מה? — מי? — הבר! — הראיתם כזה?!

וכשרוב הצבור נתיאש ככה משמוע סוף דבר ועבתו לענין החכם-באשי, שהוא צריך לדאג, שהוא צריך להשפיע, והספרדי, שהיה ממשפחה מיוחסת, התחיל להאנת כירא-שמים, לדבר על ימות המשיח וביאת המשיח וגם לספר בינתים מה שקרה לו היום בבית ה„חכם" קהיבו: כשהיה אצל החכם בשעת התפלה, בא יהודי זקן ואמר שהלם, שאם יגידו לו פעמים תהלים בי"ב ימים יבוא משיח, — רק אז נמלך האברך, הפסיק את הספרדי ואמר:

— כאן... העבודה קלה... כל היום אתה חפשי, הולך בטל... אין עול... אבל בלילה — היכן תלון? אי? עם הערבים תלון?... עם הערבים? — הע!... היודע אתה, מה יעשו לך הערבים? — —

— גוים עושים גסות! — עזר לדובר הנער הספרדי.

— נו! — — הרי לך! — — יצא האברך ממצרו. ובכדי להנצל ממבוכת סוד התועבה אשר גלה, התחיל לדפוק בכל כחו בדלת בית הספרים הנעולה. היה אי-נעים; היה כעור; היה געל-נפש.

— אני הייתי מראה לו! — קרא אחד מן הקהל.

— לך והראה את כחך, אם בן-חיל אתה, את מנהלי בית הספרים! — רעם האברך — הוא היה מראה לו! מה? מה היית עושה לו? דוקרו? מי? יהודי ידקור? הע, את הערבי לא תדקור!

הוא רקק על הקרקע בפני כל הקהל — ולא מחה את רוקו ברגלו. בעל המשקפים הכחולים העיף עליו בגלל זה מבט של תנזה, ואף על פי כן לא פגה הרתבת דעתו של האחרון ואמר:

אבל גם האכרים — יהודים הם: תמיד בכי, תמיד תלונה, תמיד אי־הסתפקות, כלם רוצים העירה, כלם משכירים את נחלותיהם לאינם־יהודים בהזדמנות הראשונה — למכור אין להם רשות עפ"י הקונטרקט! — כלם שולחים את בניהם לעיר או לחוץ לארץ, ממש כמו פה, בארץ ישראל שלנו. והבנות נשארות... צער בעלי חיים...

— אומרים, שבארגנטינה הקא יש אכרים טובים — העיר אחד מן הקהל.

— אומרים! — בטל הקיובי — ובארגנטינה אומרים, שכאן, בארץ ישראל, יש אכרים טובים... אם אתם רוצים: יש אחד או שנים במושבה. אבל מי עושה כל המלאכה? יהודינו? נו, וכי לכם צריך אני להאריך במעשיות יתירות? אסור לומר, שהאנטיסמיטים צודקים, אבל ענו בי, אם ראיתם מימיכם יהודי שירצה להשאר עובד בלי כל ספקולציות? ואין כל פלא: ליהודי יש ראש! ליהודי יש מוח! בואו נא וראו: הגוי, מכיון שיש לו למחית יום אחד, ואין צריך לומר, אם יש לו גם לכוס מלאה, הרי הוא כבר מאושר. ומה ששייך לעבודת הגוי — הרי אין מה לדבר: הגוים, כל מיתות משונות תבאנה עליהם, יודעים לעבוד. לא כן היהודי. הוא אינו מוצא די ספוקו בעולם מלא. תמיד הוא אוהב לדאג לתכלית טובה, לבקש איזה דבר אחר, לנוד ולנוע כצוען. א, הוא, הקיובי, יודע את היהודי... אתם יודעים עסקי היהודים בארגנטינה?

ראשים אחדים הושפלו. עופרת כבדה הוטלה מעל. רק על פני השוען הבלים, המקומטים, חלף צל של גחוך בלתי מובן: גחוך של פקפוק מצד אחד ושל פשרה — אם הדבר אמת הוא — מצד שני. גחוך זה כאילו התחצף לומר מה שלבא לפומא לא גליא: אותו עסק — ואפילו אם כך? אם זה מתקים — ודאי שגם זה צריך. יש תקים, שהחברה נחוץ להם.

— ומהי הארץ כשהיא לעצמה? — נחפז הזקן, בכל זאת, להציג שאלה.

— ארגנטינה? — ענה החיט הקיובי בקצת התרשלות מעושה — לא פחות פראית מזו הארץ... ומה שאמת — אמת: פה, לכל הפחות, גרים ביחד, יחדיו, בעוד ששם הבתים במושבות רחוקים אלה מאלה ת"ק פרסא... לא תאים נפש חיה...

אך הנה נתמלאה עונת־הצפיה, והשואל על אודות נפילת דגו׳ים פרק בעצמו את החידה: הגוים יהיו כל כך עבים וחזקים, עד שגם הברזל לא יכלכל את ככה משאם; ואחינו בני ישראל יהיו כל כך כחושים, רזים, אויריים, עד שגם גשר־נייר יספיק להם... חא־חא־חא!

*

החידה לקח את לב כל הקהל, הישן והבא־מחדש — ומאז יצא האיש לדרך הרחבה של השיחה ונתקבל, בלי מנוי־קולות קודם, לראש המדברים. והואיל ונקושי־האברך בדלת לא הועילו, וחדר המקרא היה עדיין סגור ומסוגר, ניתנה האפשרות לרחבי־הדעת המוסכם להרחיב את הדבור בנוגע לנבואתו־חדותו, שבימות המשיח יהיו כל היהודים כל כך רזים וכחושים. למה? פשוט, איש יאכל ויכלה בשר רעהו. יתר על כן: אלמלי היה הוא, המדבר, קיסר והיה רוצה לעשות קץ לשאלת־היהודים, היה הוא נותן להם ארץ, שיוכלו להכנס כלם לתוכה — והיו כלים שם מאליהם: מקנאה ומשנאה. כי מה לכם עוזה? מבשרו יחזה זה: יהודי העובד אצל בעל־בית שונא הוא לו שנאת־מות, שנאת דם, והרי הוא נכון להטביעו, את בעל ביתו, בכל רגע בכף מים. וברוסיה — קיזבי הוא, בקיוב גר כמה שנים — עבדו אצלו פועלים נכרים — בית מלאכה לתפירה החזיק שמה — וגלו הללו את אזניו על דבר הפוגרום הממשמש ובא שני חדשים קודם. ככה אהבו אותו! ככה התיחסו אליו פועלים נכרים! ההיו יהודים נודגים כך? ואז לקח הכל בכל, מכר בפחות מחצי חנם כל מה שאפשר היה למכור, הפקיר כל מה שלא היה אפשר — ועבר לארגנטינה. קרובים היו לו שם. לא, שיבוא הקאצאפ ויקח ממנו כל אשר רכש בזעת אפו — זה לא! אבל גם בארגנטינה — יהודים. הרודה, יק׳א! האדמיניסטרציה האכילתהו, האכילתהו, בהבטחות — עד שקצתה נפשו. יש שם ממונים יפים! הנה ספר האברך הזה על עלילות הערביאים בין זכר לזכר, ושם — לא בת ישראל אחת שבכונם איירס היא קרבנם של אותם הממונים היפים! האכרים תלוים בהם. כמובן, צריכים לשבתם, והרי אלה עושים בבתיהם של אלה כאדם העושה בתוך שלו...

הציוניות עם כל הטורים? משוגעים! איזו תתיכת-בה רחשה להם... לבן-תכלת... תל... לא צריך להתערב. גם בהסיה, בשעת המהומה, לא היו היהודים צריכים להתערב. בחשאי, בחשאי — הכל צריך לעשות בחשאי. כי מה אנו צריכים? להשתכר גולדהי"ן בכל מקום שאפשר — ודי. „פארעס!" — מלא אחריו האברך הירושלמי בקריאת שם המטבע המקומית, ובתוך כך האשים את יק"א בארגנטינה ואת הברון בארץ ישראל, שהתחילו לקפוץ יה לגמרי, ורוכית — בנוגע למה שהזקן אומר: לא בשביל האנשים — כי הכל הם האנשים, הכל בני-האדם. בני האדם הם פראים, בני בלי מוסר, ואין אלהים בלבבם. והמעשה של יום אתמול יוכיח. על מה הכוהו?

— ואני הנני דוקא ציוני! — התזיק החייט הקיובי במעמדו בכל מאמצי כחותיו ונסה, לשם זה, כל הנסיונות שבעולם, לרבות גם את הציוניות — ודוקא ציוני עם תל, אם אתם רוצים... כי דעתי היא, דעתי...

— פסיק!!!

חרקה הדלת ממסגרתיה פתאם, ושני השומר הכושי נגלו. נפתח, סוף סוף, חדר המקרא — ומקום השיחה נתרוקן כהרף עין. הכל התנודדו וקמו. החייט הציוני נכנס אחר האינטליגנט בעל הזקן הגלות ממעלה והמרובע מתחת. אחר כך היה בלבול ודחק. השועך נדחף אחרון — ובת צחוק על שפתיו. בבית פנימה היתה בשביל הרוחה; חלונות גדולים, מרצפת-אבנים נקיה; היה קריר ודי אויר; הבהיקו הכתבות: זה נדב פלוני בן פלוני... זו נדבת לבו של... זה נדב... זה נדב... אפשר היה לשבת שם כל היום, עד ערב, ולהתנמנם. —

על מקומם בחוץ נשארו מכל המשוחחים רק שנים: הבחור התוסי והאברך הירושלמי. הראשון נשאר עומד כאיש אשר ראשו יכאב עליו, והשני — מקרה קרה לו: אגב הדחיפה שבשעת הכניסה נגעו כתפות אחדות בפצעיו מיום אתמול, עד שאלו התחילו שוב לפעפע דם. הכושי השומר רמז לבחור, שימציא מים לפצוע, אך הבחור היה, כפי הנראה, מבולבל ועיף. הוא, כושל ברך, ישב

השִׂין שלו היה שמח לגמרי. ולא נודע, אם על אשר יק"א לא קימה הבטחתה והוא ניצל מארץ פראית שכזו, או בכלל על מהלך העולם הזה, שנותן מקום לדבר עליו בהרחבת הדעת...

— אבל מה התועלת? — לא נשתתק הדובר ויוסף בקול אחר — אנשים באים הנה יותר מדאי... אני ביום הראשון לבואי פה ראיתי, כי כאן לא ארגנטינה. כאן לא תתעשר מפרדריה. מהערבי לא תשתכר. לו יקל להשתכר ממך מאשר לך על ידו. הערבי אינו נופל מהיהודי בזה. מה אני מדבר? הוא עוד עולה עליו. גם הערבי אוהב להשתכר מאחרים...

— כאן ערב אחר... — העיר התימני ונתן חזוק לדובר (הוא ככל התימנים והספרדים, שיש להם עסק עם באי-רוסיה, ידע זרגון) — שם... בצנעא — טוב... לא יש כל עבודה... באת — נותנים לך מלא חפנים... מספיק אוכל לשלשה ימים. כאן — ערב ארור...

— אמת וקים! — הסכים גם הספרדי, שישב על העשב המעט והקלוש, אשר מעבר לנתיבה, ושבשעה שהזכיר הקיובי על שבאים הנה יותר מדאי עבר מרחוק צל של הסכמה על פניו. ופתאם נפנף ביתו על דגהי הכתושה והבודדה, בלי רועה, שהרהיבה, סוף סוף, עוז בנפשה לקרב אליו וללחוך פעם, ואחר נאנח: — לא יש מרעה, בעונות!

— וישמעאלִיקע עודנו „מתיחם" ואינו רוצה בנו! — התרעם האברך הירושלמי אחרי שתיקה של כהרף עין — „ניר אדום" הוא נותן לנו... האושר, שאנו יכולים למצא פה... הפרנסות הגדולות... הע!

*

הקהל האזין. נדמה היה, שהתענינותו בנחון רבה מאד, ואפילו אילו היו פותחים ברגע זה עשר דלתות, לא היו המשוחחים עוזבים את מקומם ולא היו מפסיקים את השיחה, הנוגעת בעיקר העיקרים.

אפילו השוען הגליצאי, הרך והמתון, עשה את מתינותו לדבר שבשיטה, שצריך להגן עליו בקול. הוא בא הנה בשביל האדמה — לא בשביל האנשים, לא בשביל ה„פילישיק". משפחתו לא גדולה, ושם אמרו, שבשבילה האויר טוב פה במאה מאד — ובא. למה

היא חדלה מהיות זונה, מפני שטבעה כך, מפני שטבעה נעשה כך. רע לה לזונה, רע מאד, ללא הועיל היא ממליצה על עצמה תמיד, נותני-לחמה להנאתם יורקים בפניה, וכשהיא נמאסת עליהם, הרי היא אובדת לגמרי, ואחרי ככלות הכל היא כמו מוצאת עונג בזנותה ובוחרת בחיים אלה מאשר להיות הולכת פתח. אחרת אין היא יכולה. אל תחכו ממנה, שתצא סוף סוף מעצמה — ותעמוד ברשות עצמה לעת זקנה. אל תחכו, כי סוף סוף תצא מעצמה ותבכר את הרפת הצרה על בית המרזח. רפת — לא לה היא!...

נפלה אימה חשכה גדולה. זונה כבונס איירס... כן, כן, בונס איירס... עיר זו... בירת ארגנטינה, שמזוהמי-ישראל המועטים בה מעפשים את אוירה במסחרם החי... ואף על פי כן... הי... הי... רעיון משונה... אעפי"כ בכלל... חבר מענין... כמה עולה היא על זו עיר הקודש, בירת פלשתינה, שרובה יהודים — והמסחר החי אין בה!...

— ירושלים! — המה הצעיר לנפשו ועלטה היתה בעיניו — חנות קודש זו, שהכל מוצג בה לראוה... אטליז-קודש זו, שהקדושה נמכרת בה על האונקיה... זקנה בלה זו, שלא יהעה מעולם בושת... שכל ערכה היה תמיד במה שתגיד אחרים עליה... —

— ירושלים! — הגיח הצעיר בשפתיו המחוקות — הלא עיר כזאת היא מן הנמנע שם... באיזו מארצות המערב או ארצות הצפון... אותן הארצות עם יושביהן העמלים, האמיצים, הבונים... הלא עיר כזו התלויה רבה ככלה על הבטלה ועל החלומות המשקרים ואשה ממנה תצא הנופה, כזב ונזל, יהודי ולא יהודי, לכל העמים, — הלא עיר כזו מקומה רק במזרח הבטל, המנומר, הנגמם בזוהמתו, שהבלי ימי קדם התלים עליו המה כל תפארתו...

— ירושלים! — בלע הצעיר את רוקו — עיר שרבה יהודים — ואיזו יהודים! החוליה היותר עבה של השלשלת! הבריה היהודית התאותנית, שאין בה טפת דם וקורטוב של כח למלא תאותה, הבריה שאינה מסגלה למלא בעצמה אף צורך אחד מצרכיה ההכרחיים, הבריה החשבנית והפקחנית עד כדי זהום, הנעדרת כל רגש אהבה לאיזה מקום שהוא בכדור הארץ, הבריה שאינה יודעת משום עבודה אנושית, ההלאה הזאת של פראי אדם ויחד עם זה רחוקה מכל

פתאם אצל הכותל, כאילו להסתר פורתא תחתיו מחמת האימה החשכה הנופלת עליו. גלוי היה, איך שהתמונה, אשר נשארה לו מהשיחה הארעית, משחירה בתוך תוכו. רע, רע, רע. אין חרך. אין מוצא. אין מנוס. הנה לפני רגעים עמדו כאן אנשים יהודים ושותתו. רבם ככלם באו הנה מארבע כנפות הארץ. במקום זה, דם כמעט הדבר. אבל מה ערכם? מה המה עושים? האם יש כחם אתם לעמוד על נפשם? — — — 'אנחנו רצים כעכברים ממקום למקום, איננו מתערים בשום מקום, בכל מקום לא רוצים בנו — ואולי בצדק, כמו שאמר בעל המשקפים הכחולים... ותמיד היה כך, תמיד... תמיד התחטאנו לפני ה', חכינו למשיח, נתנו כסף לרוצחינו — ורצנו ממקום למקום... עכשיו אין ה', אין משיח וגם כסף אפס — ואנו רצים ממקום למקום... תמיד ובכל מקום טבחו אותנו, ואנו עפשנו את האויר בדמנו השפוך, ועכשיו — בכל מקום עושים לנו רעות, בכל מקום עושים אנו רעה — ואין נחת. אנו איננו רוצים והם אינם רוצים! גם כאן, שאולי כבר אין הבדל גדול בין אם ירצו ואם לא ירצו, שבכל אופן, להם, הנרפים והיורדים, אין במה להזיק ולקלקל — גם כאן, שהבאנו רק טובה, — גם כאן לא רוצים. וכאן הלא — מי יודע — אפשר שהיינו באמת נעשים לאחרים... מי? אנחנו? כאן?... כך, כך... גם לארגנטינה יש עתיד, גם לפלישתינה, אולי, — אבל לנו? ומה עלינו לעשות? הוי, מה עלינו לעשות? האמנם אבד הכל לעולמים? האמנם נשאר לעולם מזוהמי-העולם? האמנם נירא תמיד מפני הקרקע — ולא נעמוד עליו? האמנם לא נדע לעולם את סם-חיינו היחידי — השדה — ונברח ממנו? האמנם אבדו לנו החושים האנושיים העיקריים לנצח?

חיה מחנק בגרון. דומה היתה כנסת ישראל באותה שעה בעיני הבחור הרציני — כנסת ישראל זו עם חייה מימות הריסות ביתר עד הנה, עם תפקידיה הפרסריים אשר מלאה בימי הבינים ובעת החדשה, עם היחס של חלק אחד ממנה לחלק השני, עם אי-האגתה לעתידה, עם משיכתה לפרנסות קלות שבערים, שנעשתה לה לטבע שני ואין מציל — לזונה עזובה ועלובה בכרכי הים, — יהא בבונוס-איירס — שבצר לה היא מתריעה על מצבה לפני „אורחיה", שבהם ובדעתם עליה היא תלויה כלה, ואף על פי כן אין

ם ם ם ם — — ם ם — — — ם

לא כלום.
דף הדף דף.
דף חוזר על חברו.
ואני „תמו דברי" אמרתי במכתבי לדיאספורין...

*   *

*

כן, „תמו דברי" אמרתי במכתבי לדיאספורין; „תמו דברי" חשבתי בשבתי על אבני ירושלים; „תמו דברי" הולך ונשנה בציוני אשר כתבתי בבית החולים, לפני ולאחרי שהביאו את בן לפידות; „תמו דברי" הייתי בטוח כשהלכתי אחר מטתו של זה; „תמו דברי" צעקתי אחר כך כששבתי לגור בפרבר, סמוך לאביו, ללפידות הזקן, והתחלתי לכתוב את „אחרוני צלילי"; „תמו דברי" היה המוטיב היסודי של כל מה שכתבתי בשביל „המחרשה" בחתימת פסידונים כ„אונה־עצות"; — — — אבל דברי לא תמו! דברי לא תמו עד היום הזה, כשאני שוב בבית החולים, כשאני אורח בית החולים! אמנם ישועות בל נעשו, לא בי ולא בכלל, וחדושי דברים אין בפי, אבל דברי לא תמו, לא ספו. האיש הבוכר במוך את פצעיו, אל יחשיב, כי תמו דמיו. מוך סופו להתמעך ודמיו סופם לצאת. דם ישן יוצא — יאמרו האחרים אשר למראה הדם יביטו. שוב אותו הדם? למה שוב? הלא כבר ראינו! אבל בעל הפצעים יודע, כי אם אין הבדל בצבע חמו זה ובין הקודם, הנה פצעיו בכל פעם שותתים דם חדש, חדש....

*   *

*

בציוני אשר כתבתי בבית החולים בפעם הראשונה אני מוצא:

משאת נפש, השפלה עד לידי מצב של תולעה נרמסה והגאותנית עד כדי מרתנה של חסיד כלוי המלקק „שירים"...

הוא נדם. שמש־התמוז להטה על ראשו. הוא סגר עוד יותר את שפתיו. הוא נוכח, כנראה, שלמלותיו המתורפות אין אותו התכן החודר, הארסי, שהוא מתכוון אליו בניב שפתיו, ושבלבו, בלבו פנימה, נשארים — מתבעבעים, קודחים ושופעים דם, כפצעי האנרך אשר לפניו — כל אותם המשפטים הישנים, החרותים שם מכבר, עוד מלפני ימי־הזכות...

הוא קם, נגש עד חברו בפצעים, ובאיזה קול משונה, מתחנן, מגוחך, איזה גמגום שלא במקומו, פנה אליו:

— ובכן... נעלם הכל... נהרס העיקר... ומה.., מה יהיה, סוף, סוף, אתנו?

— הע? — גחך פלוני בלי ענין, ושתי עיניו — גם העורת, גם הפקוחה — נדמו לאותם הנקבים, שאשתו עושה בחמר בלילי שבתות לתקוע בהם את הנרות.

— אתנו... היהודים... אין תרופה? כל תרופה?

— כל תרופה.. — פסק הנשאל במר רוחו ובזב דמו — פארפאלין...

המלה הזרגונית־היטש האחרונה של אותה השיחה השכתית בלב ירושלים התגנדרה, כהודאת בעל דין מכריעה, אצל בנין האבנים האחמדם של הביבליותיקה העברית, של הבית נאמן, שהיתה כבר פתוחה ומלאה מבקרים מכל הסוגים והגונים, מכל העדות הרבות, אפילו „גר" אחד וגורג'י אחד. מכל העברים התגלה יפה־נוף בהיר־שחק, טבול־חרסה, מרושתת־הרים ואפור צבעים תכולים, הקים, אבל חשוך־דשא, חרוך־להט, משולל יער, מחוסר מים ונלאה, נלאה מאד. הקיר הצפוני של הבנין, הנשקף על פני בתי „אחוה", שכמו נתן צליל זה ההודאה האחרונה, הטיל צל־מה ואבניו היו קרות. כצל המעט הזה, על הארץ הערומה, אפשר היה לשכב ולחלם חלומות תחיה.

צבי לפידות — גם זוהי פסיכולוגיה! כל זמן שאחיו המצורע לא יכול להוציא הגה, עשה כל מה שביכלתו, להשיא את העולם; כי רוכבים התנפלו עליהם: שנים, שלשה, ארבעה — אין הבדל; העיקר, שאקדחו לא ירה והוא האחד (את אחיו הגבן הן אין להביא בחשבון) לא יכול לעמוד בפני הרוכבים! „אפיזודה" לא נעים, אבל מה לעשות! מה לעשות — סוף הדברים כהויתם לא נשמר הרבה... מחק שערותיך, צבי לפיד!

*　　*

*

יום השני למאורע האסון שכב המצורע על מטתו בבית החולים. לו הוקל מעט אחרי התחבשות שעשו לפצעיו בחזהו, אך לדבר היה אסור עליו. אסור היה עליו הדבור, בחייו היה עליו הדבור — אך התחלה לא חדל לדבר. הוא דבר: אחד נגד שנים, אחד נגד שנים — איכה נתקימה קללת התוכחה! — — — אשתו ובנו, אשתו ובנו... הוא אינו פוחד מפני המות — אך איכה זה נתקימה קללת התוכחה? והסימן לא טוב הוא... הסימן הוא, שהרוצח הוא בן הארץ... בן הארץ... שפתו שפת הארץ... עומד על ארצו... ממית בארצו... בעזה שהוא... הוא... הנרצח... הוא ואחיו — גרים פה, גרים...

— — — — — — — — — — —

אני הכותב והשוכב עתה על מטה №3 שכבתי אז על מטה №11, מטה אצל מטה — שכבתי והגיתי: זה אומר, שאינו פוחד מפני המות — למה הוא משקר בערב יום מותו? אם באמת הוא אינו פוחד במאד מאד, אם הוא אינו צועק זועות מפחד — הן אין זה אלא מפני שהוא אינו מאמין, כי ימות. אבל ינח לפילוסופיה. הבל כל הפילוסופיה על אי-הפחד מפני המות. אי אפשר שלא לפחד מפני דבר, שכל כך לא רוצים בו וכל כך יודעים, בטוחים, שהוא יבוא! מי שבלבו אין פחד מפני המות זה לא מפני שהשלים עמו — דבר יוצא מגדר האפשרות! — לא מפני שהוא חושב את המות לצורה חדשה, אולי עוד יותר שלמה, של החיים — הבלים!

בלי התפעלות, בלי התפעלות — זוהי השירה, אשר תשיר לי מהלתי. — אתה אומרת: את העולם תהפוך, לכל הפחות, את עולמך אתה — —והנה תראה אתה...

...כשאצא מפה — אם אצא — ודאי שאשוב לעשות דבר־מה, ודאי שוב אעסוק באיזה דבר — הן צריך לעשות ולעסוק בדבר־מה — אבל עכשיו בכל מה שמחשבתי נוגעת, באה הרגשתי ואומרת: לא הא. לא שהוא אינו חרוש, לא שלא צריך לעשותו, אלא אחרת. מה אחרת — איני יודע. לא נוגע. לא איכפת. ופתאם אני תופס בעצמי: וכי נכון הוא? זה לא יכול להיות נכון! הן תמיד מלאני זה הדבר! ושוב בא המתגרה ואומר: האמנם מלא? האמנם לא מלאוך יותר דוקא אותם הדברים, שעד עתה יראת אף לקרא להם בשם? ואולם, בכל אופן, הן עתה אתה כבר אינך ירא מפני אותם הדברים... מה לך, איפוא, זה הדבר, התשוב, כביטול, הדבר שאינו מוסיף לך כלום? חדל לך, חדל. די, די. שכב. הכנעה שלמה, הכנעה גמורה — זוהי ה„פסיכולוגיה“.

*   *

*

הפסיכלוגיה—הוי, הפסיכולוגיה! לצבי לפיחות שערות עבותות, עבותות מאד, כל כך עבותות, עד שלפעמים אפשר גם להתגאות בהן. הפסיכלוגיה דורשת, איפוא, שהוא יתן לשערותיו אלו, שהוא מתגאה בהן בלבו, לגדל ולהתלסל פרע, להראות, שהוא אינו שם לשערותיו היפות לב. והנה לא כך! לגמרי ולגמרי לא כך! מסרק גדול ומיוחד יש לו לצבי לפיחות, וכשהיה בא לבקר את אחיו החולה, היה בכל חמשה רגעים בדיוק מוציא את המסרק וסורק בו את שערותיו לעין השמש הציי כל, לעיני כל החולים ושתי האחיות!

*   *

*

ספרות יותר נוראות מפחדנות. גורלו של האיש הפחדן הזה אכן יעיק עלה, יעיק עלי, גורל יסוריו הגלוים, הודאיים, אבל אין אני מתפעל מ„מתודית הפסיכולוגיה“ של אסונו. לא ארבעה ערביאים היו, כאשר ספר אחיו — אחד היה! כן, כן, זוהי המציאות. מריחת יש פה, אבל בושה וחרפה אין פה. מה? גם בושה וחרפה, אתם אומרים, הגבורים? יהא גם זה. ובכן מה אתם רוצים ממנו? ספרו בגנותנו! כתבו עלינו פיליטון בעתון התילי! שפכו עלינו עביט של דברים הוצבים להבות אש במבוא לטרקטט מחקרי! את בהירות האמת, שמחלתנו ויסורינו נותנים לנו, לא תקחו מאתנו — — — — — — — — — — — — — — — — — —

*   *

*

וממש אותו הדברים כתבתי בפרכרו של לפיוחת הזקן, בעת שעלתה בדעתי אותה הרשימה הקטנה, שהיתה צריכה להיות מעטה בשורות, אבל כל מליה ספורות. הדבר לא נכתב: מן היער הקטן, אבל העבות, נתשבו רק שבבים הקים, בדמות פילוטונים אלגייב שהעתונים העברים לא הדפיסום כרצון מיוחד מחמת „הרפתוק הפסיכילוגי“ ובמרירות היתירה שבהם. אז נצבר בתיקי גיחת מלאים בלבול, התחלות „תעודות תזות“, שאותו הקול שלא מן הישוב כנוסר בהם.

*   *

*

„תעודה“ אחת, ששמה היתה „על ההפקרות“ ו„מוקדשה להזקן“, התחילה, לדוגמא, כך:

„לשם עצמי ולא לשם אחרים אני כותב את הדברים האלה“.

כך, או בדומה לזה, נוהגים להתחיל הסופרים הנלהבים, הקא אלה, שהדיקלמציה היא אצלם העיקר, הקריאה הרמה באזני אחרים אצלם העיקר; הקא אלה שכותבים פואימות על „פרחי הזמיה“ בכדי

אין פוחדים, פשוט, כל זמן שמתגישים עצמם עוד רחוקים ממנו, כל זמן שהמות אינו עומד עוד אצלם על הפרק, כ"ז שכחותיהם עוד לא עזבום — ומה המות לא סר עוד אליהם, אל הרגשתם הפנימית. כי עד הרגע האחרון, היותר אחרון, רק הכרת האדם משיגה את המות של עצמו, אבל לא הרגשתו. לפיכך היא שוקטה, ההרגשה, „אינה פוחדת", והכחות, כחות החיים, כל זמן שישנם, ואפילו במשהו, הרי הם, למרות ההכרה, מתפרצים ומבקשים להם מקום להתגלם. גונחים — ומי שזוכה מדבר גם דברי חכמה בשעה האחרונה. אפוריזמים נאים על אדה ועל כל הני מילי מעליותא. אני — ממני אין ראיה. אני יוצא מן הכלל. אני איני דומה להם, לחברי החולים-המתים. כי ישנו המות יותר מבדם. כי ישנו המות גם של פצוע זה, שמחר מחרתים לא יהיה אתי, ועכשיו, כל עוד בהיים חיתו, הוא מוטל במטה 10א וסובל מדבר אחר לגמרי: מ„אחד נגד שנים", מהכרת פחדנותו בשעת האסון, מהעדר מדת אבירים בו אז!

בכח מצב-רוחי הנכנע, הבלתי-אבירי, התרוממתי על משכבי, ישבתי, הבטתי בפני הפצוע „הפחדן" וחשבתי:

האיש הזה הולך ושב אל העפר — ודואג על מדה רעה, שהעפר אינו יודע ואינו רוצה לדעת על אודותיה. פחדנות! רק מלה מתה, רק מושג ריק ומפחיד בעלמא. ודאי! מ„נקודת ההשקפה" של התועלת המוחשית, הכללית והפרטית, ודאי שאומץ-הלב הוא מסוג הטוב ופחדנות מסוג הרע. מי האיש החפץ חיים, ופניו לא יחורו להרגיש, כי פחדן הוא? מי גבר ישמע אומרים לו: „פחדן אתה" ולא יחרה, ולא יתקומם? מי יפרוש כנפיו על מדת הפחדנות — ולא ירא, ולא יפחד? אמיצי הלב כובשים ארץ; אומץ הלב, או מדה אחרת היכולה לבוא במקומו או להדמות אליו, בחינת אותה התועלת המשנה את צבעה לתכלית שמירת קיומה, בא ומנצח. גם שכנינו הפראים, הרכים, היו מפחדים מפנינו המעטים, אילו היינו מראים להם אגרוף חזק או מה שדומה לזה. זהו מובן מאליו. זה היה טוב ונעים לנו. אבל מה לעשות — ואגרוף זה אין לנו? זה רק לא נעים, אבל — הניחו להמוסר, הניחו לשנוי-ערכין, הנידו לחכמת הפילוסופיה, הניחו לאמרות היפות. יש בחשבון חיינו

* *

*

ובדף השני מאותם הקטעים נמצא ענין בשם „חבלי כתיבה" ו„מוקדש לזכר בנו של הזקן" — לאמר:

„כל אותו המבוכ של צורות וקולות, של חזיונות וזעזועים, כל מה שאני מסמנים בשמות, שאינם אומרים כלום: חיים, הויה, עולם; כל אלו ההופעות, שאנו נושמים בתוכן, מתרשמים מהן, נפעלים מהן — הרי כל זה כל כך מגוון, מעורבב, מרובה אופנים, כל כך מסוכסך במצבים, במעשים, פיתוים, בקשורים, כל כך מקרי, לא אחהתי, בלתי נתלה בממש, עד שלספר על אדותיו בהדרגה, עד שלצייר ממנו איזו תמונה מוחשית, קימה ועומדת אין, אין כל אפשרות. איך שתעלה את הדבר על הגליון, איך שתשמיעהו מפה לאוזן, הוכח תוכח, לבסוף, שאין הדבר כך לאמתותו, שיש כאן איזה פגם, שאין המציאות הנכונה, רוח המציאות, בזה השרטוט, שגם להתודות אי אפשר, שיש כאן איזה שקר, שקר, שקר... כן, עלי להודות: הפרוצס הכללי של כל מה שאני מכנים בשם „חיים" אינו מחוור לי, אינו נתפס בהכרתי, אינו מוקף ממני... עצב המהות משתמט ממני, פורח ממני, מתקלס בי — אהבה? שנאה? רחמים? אכזריות? הערצה? בוז! שקר! אמת! לא אדע, לא אדע... ואימת הריקניות תופסת אותי. — — — האם לא מוזר הוא, איפוא, מה שאני מנסה לכתוב את אשר אני יודע, את אשר נדמה לי, כי יודע אני, על האדם האחד אשר חי אתי לפני איזה זמן, ובמקצת, אולי, גם על מה שהיה שייך לו ולחייו? — — —

(שורות הרבה מטושטשות).

— — — האיש הזה נהרג, הוצא בידי רוצח זר ובלתי ידוע מן הגלגל המשונה הסובב בנו בכלנו — וכל הברי לא יוסיפו לו ולא יגרעו ממנו כלום. אולם לגבי הידוע, החי עדיין, המסתובב בגלגל עדיין, הן לא נמחה מציאותו של אותו האיש הקטן, הגבן, עד עת קץ, עד אשר אגוע אנכי בעצמי — ומדוע לא אזכיר לי ולאחרים את זכרו? אמנם, לרגל המלאכה אשר לפני אולי אגע גם ביצורים,

להקרתן באיזה „נשף ביתי“. אני איני צריך להערה זו. אין הבדל בשביל מי ולמה אני נגש לכתוב — אבל בשביל אחרים, בשביל בלתי הזמים לי, לא יהיה בזה כלום בין כך וכך, בכל אופן. ואם להערות — כמדומני, שיותר נכון יהיה להעיר: „לא לשם איזו מלחמה בעד איזה דבר אני בא כיום הזה עם מלותי אלה“. (שורות אחדות מחוקות ומטושטשות). ודאי, כשאני לעצמי, המלות היפות של הלוחמים, של גדולי־הרוח, של מורי האנושיות, של מוכיחי התבל, של מנהיגי הדרך, של מגלי התוכן, של חושפי האידיות — מרעימות אותי, מקלקלות את כל קרבי, מעלות רוק על שפתי. הפאי אליל! כזבנים! מגוחכים! רודפי אמרים! — צועק בי לבי, אכול־החמה, לבי האומלל, שעד היום אין הוא יכול עדיין להשתחרר לגמרי מעניני ההבל האלה. ברם, בעיקר הדבר — מאי איכפת לי? מאי איכפת לי אם חלק קטן שבקטנים, פעוט שבפעוטים מהאנושיות האומללה, איזה גרגר חול, שאיש אינו שם אליו לב, זורק מתוכו נאדות נפוחים מלאים אמרות גדולות, רמות, נשאות? וכלום הייתי נאמן לאותו האפס האין־סופי והמוחלט, אשר בוא יבוא עלי, כמו על הכל, לרבות אותם הדברים, לרבות גדולי האנושיות, — כלום הייתי נאמן להאפס האמתי שבתוכי, הבז לי בשעה זו על שאני מדבר על אודותיו, אלמלי הייתי משתדל לעשות איזו תורה ממנו, מהאפס גופו, אלמלי הייתי קורא בשם ההפקרות לקדשה ולעבדה. לא, לא, לא לשם מלחמה: רק לשם ציון, הזקן, לשם ציון, לשם צעקת צועק ואינו נענה. וזה אשר אני צועק, וזה אשר אני משיע, וזה אשר אני מציין: יסלחו לי גדולי הרוח ומורי האנושיות ממרומי־האלימפוס, שהושיבו עצמם עליו: המופקרים האתרונים בשאול תחתית אינם מגוחכים, והם, הגדולים והחכמים במרומי האלימפוס — מגוחכים. ולא רק מצד זה, שבני האדם לא שומעים להם — להם, מעוטי החלב והדם — וחיים כמו שהם צריכים, כמו שהם יכולים; כי אם גם מצד עצמם, מצד דברם על היש, והיש אין בהם, על מהות החיים — ותמצית החיים לא ידעו

— — — — — — — — — — —

יותר לא היה כתוב על אותו דף.

מן המורד הוא.

ואם למדת, יקירי, לבקש בספר י ו פ י: תבניות מחושבות, פוזות נהדרות, מצבים מרוממים, גדולות ונצורות, בקצרה: אמנות, אמנות, אמנות — הוי, הוי —

סלעים ובץ במורד.

נמשך, נמשך כל זה, שכל כך צר עליו, שכל כך צר על אשר יהליך; נמשך, נמשך כל זה, שאנו יודעים את קצו, רואים, חשים את קצו — והוא נמשך. עם כל עליותיו ונצחונותיו, עם כל שפלויותיו ומפלותיו, עם כל נטיותיו האסורות והכעורות, שלפתחן — המורד.

אין הדרך. אני יורד מעל העגלה. אני כופף את קומתי. אני איזהו ברסן סוסי. אני מתאמץ. אני מפקיר את עצמי ואותם. אני סוחב את עגלתי לכל אשר אצא. מהר, מהר — סחוב בכל כחך, בכל שארית כחך. אל תעמוד רגע! אל תביט אל האופנים הנשברים, הבגדים הנקרעים, הסוסים העיפים — לא לשם תענוג אתה בדרך זו!

האצא?... האבוא עד המורד השני?...

כי בנגע למורד כשהוא לעצמו — מפניו, חקא, אין מה לירא, אחא; בין כך וכך — אין ממנו מנוס. —

* *

*

— התבין? — אמרתי לדיאספורין מאחוריו בצאי אותו בחדרי מפשפש, מבלי משים, במגלותי העזובות והנשכחות בפנה — במורד נגמרה גם ההסטוריה שלו... אתה לא ידעת אותו...

— אני לא קראתי כאן כלום! — קרא הוא באותה נגינת־ההטעמה הברורה של איש אשר זה לפני שבועות אחדים בא מאמריקה.

— אין דבר, אין דבר... — נחפזתי אני להתניע — כתבי־יד מתוזרים... אתה הנך קוראם היחיד... (במערכות הלא לא קוראים...)

במעשים ובמעמדים, אשר לא פסקו עוד, אשר אתנו המה עוד כיום הזה — כן, קרוב לודאי, שאגע — מה לעשות — אראה. — — —

ובכן... אבל... האם לא דבר נורא אני אומר לעשות? לכתוב עליו ועל מותו... מה זאת אומרת? כי יהיה מותו לזבל על שדה ספרותי?! מה אני אומר לעשות? לקחת את מותו לתוכן לחיי — להרכיבו, להעמיק את חיי במותו?!

אמנם... נכון הדבר... אם כה ואם כה — אני כבר לא גמלתי. אם כה ואם כה — כבר העשיה העמיק והרכיב מותו רגעים אחדים מחיי. כבר פתח מותו את עיני הרחיבם לתגעים אחרים לראות את אשר לא יראה האדם תמיד — וחי. אבל... אבל למה? למה היה זה? הן לא כדאי — נחמתי היחידה — שלא כדאי; הן לא כדאי, שספרותי לאחר מותי תעמיק לאיזו רגעים חיי אחרים; הן לא כדאי גם זה, שאני מזכיר את זה — ואף הערה אחרונה זו אינה כדאית — ואף זו — ואף — אני יוצא מדעתי... גם זה לא נכון! איני יוצא... אני חי, חי — ובזה מתישב הכל — אפילו זה מה שאני בורר לי מבטאים יותר מתאימים להבעת רעיונותי... מה, שאני מנהל את מבטאי על פי חכמת הדקדוק... תיהיק אחד: אני חי-חי-חי — חי!

* *

4

היה שם גם חק אחד „מקדש להקורא בעצמו“, ובזה הלשון:

„אם תגיל אתה, יחידי, לבלי גשת אל ספר אלא אם כן הוא מבטיחך ללמדך ארחות חיים, דעת ומוסר השכל — אל נא תגש אל זה, כי לא תמצא בו את מבוקשך. —

במזרח אני.

ואם כונתך רצויה, נכבדי, להעלות את הספר על המטה אשר אתה עולה בה אחרי סעודתך או לעלעל בו בערב בבואך מבית המסחר, בכדי להתבדר קצת — לא, לא, אל תגע בזה, כי הוא ייגעך, ייגעך עד מות. —

מחברת רביעית.

(שני פרקים — אחד חדש ואחד ישן).

אתה, שבנך יהא עברית... צר רק מה שאי אפשר לשלוח העתקה מהם עוד לאחד... לו... הוא היה קורא עברי יותר טוב ממך... משפחתו, הארץ ושפת עבר — אלו היו אמונת-השלוש שלו.

הדברים האחרונים היו זרים ויתירים. היה יום קיץ חם. בכדי להפסיק את הצטחקותי המוזרה, שלא הבטיחה כל טוב, אמרתי:

— כל אלה הם ציונים אחרונים. אגב, יש בהם מקצת חומר פסיכולוגי.

א.

דיאספורין גר בבית הדוד. זה היה בנין קטן, שלא בא עוד לידי גמר, חציו כפרי וחציו עירוני, חציו בטעם אירופי וחציו בטעם אסיי. בחדר האחד ממנו גר הדוד אריה עם הדודה הינדה (מטותיהם היו מצורפות מתיבות ריקות של סחורה), ובשני — זאת אומרת: מעבר למסך — האלמנה עם עמרם הקטן. צללי הבעל הנודד והרצל הקטן המת לא באו בחשבון: אלה נשכחו. דיאספורין לן בפרוזדור על הקרקע. לפעמים — בחוץ.

את הדוד אריה לפיזות הכיר בקושי, אבל הוא לא העמיק לחקור מפני מה: או מפני שגם מקודם ברוסיה לא היה מיושבי עירו אלא זמן קצר ולפני כמה שנים (אעפ"י שפני לפידות היו מאותם הפנים של ישישי־היהודים הבלתי נשכחים לעולם אחרי ראיה ראשונה), או מפני שבאמת נשתנה לפידות כל כך עד לבלי הכיר. „אם כן... — אמר לו הדוד בעצמו בקולו העקשני והמבטל־המתיב כאחת, שיחה עם לכביותו היה בו יותר מקורטוב של גאות איש אשר שאר רוח לו, — גאוה מזוהמת, מהולה בהכרה, כי הנא איזה יש ודאי במקומות האלה, למרות מה שלכאורה ולמראית עין אין הדבר כך — ברוסיה ראיתני בתור איש לבוש כפרנס... אם כן, פרנס לאו היקא... אז אני אומר לך... משל למה הדבר דומה... שיגרא דלישנא הוא. — אז... כך... מאני מכבדותא... נו, ועכשיו —"

עכשיו אמנם היה דוח של דיאספורין לבוש כאיש רש מאד ונקלה. מעיל קצר, מעוך ומלוא נסרח, כתרמיל, על כתפותיו הבלתי ישרות, כתפות של תלמיד חכם. מכנסיו, במתילה, היו עוד יותר גרועים ומבוזים. סנדליו נחתכו, כנראה, ממנעליו, אשר הביא אתו עוד מרוסיה. בכלל היה מראהו מנקודת ההשקפה ההעבריסית (מלשון העברים — אחיו של היה באמריקה) נדכה מאד. שערותיו הלבינו שלא לפי שנותיו, הלבינו מן החלב אשר בכדי זוגתו הזקנה,

מטעם, בעיר המחוז ואחרי אבוה לו גם „שעתיד“ בבירא האמיגרציוני בעיר הפלך, לא חלם, לא יכל לחלים, להיות לפועל כיום הזה. אחד מידידי נעוריו, חברו לפנים באינסטיטוט, שישב זה מכבר בארץ בתור ממונה למוסד אחד, כתב לו לתומו, או שלא לתומו, על הנתיצות, שהחובבים את ציון יהיו גם מחוננים, חלוצים, כבני ביל״ו הגבורים בשעתם, ואגב גם על הפראזה, שבתים הארצי-ישראליים החדשים. הממונה המנהיג אמנם ידע כבר אז את האמת, אבל הלשכה שלו היתה פתוחה, ואשתו היתה יושבת ראש בהרבה חברות ובניו עלולים היו ללמוד בגמנסיה העברית המתיסדת — מה היה אפשר לעשות? צריך היה לכתוב מעת לעת מכתבים כאלה, מכתבים מעודדים. מאליהם נכתבו מעת לעת מכתבים כאלה! ברם, כל המכתבים הרבים ההמה כאילו לא נמסרו מן הפוסטה למחוז-חפצם — יאותו המכתב היחידי דוקא עשה רושם: אריה לפידות נסע בעצם היום הזה, בעצם התקוה להתחדשות רוסיה הגדולה, קצת באיזו אמונת-פלא בלב וקצת במין רגש של „שב נראה“... הוא בא לארץ — ובבואו בקש משרה — וזו לא נמצאה. ואולם הוא לא נספח על מחנה הבני-בלי-משרה הארצי-ישראליים הנתנים באהליהם ומחוץ לאהליהם על מנהגי המקום, אלא נסה את כחו במקום אחר. ולימים, כשהציע לפני ידיד נעוריו איזו משרה קטנה, שנמצאה, — כבר לא אבה הוא לקבלה. „איזה מקבל-משרות אני? למה הדבר הזה?— בטל את עצמו בענוה גאותנית — אני כפרי“. אמונת-הפלא פנתה מקום לאמונה מסוג אחר — אך הכרת לא נכרתה. „העבודה היא חיינו — מכל צרה תצילנו“ — שמע אחת ושתים אותו הזמר מן הימים ההם — ונתרשם. בני ביתו מבקשים אוכל — אבל במה הם „מיוחסים“ יותר ממנו? יעבדו גם הם כמוהו ויסתפקו גם הם במועט כמוהו. תהא הינקה תחיה להם למופת! היש לו רשות לזה? ודאי שיש, הואיל וזוהי הדרך. אין רחמים בדין. וכלום כחיים העיתונים הוא האושר? והרי חיי העיר יהודים למדי מפי ספרים ומן המציאות. „ט — מתרים כנגדו צבי שלא מן הענין — וכאן אינך כבר בגלות?“ — „אם כן — עונה גם הוא, האב, ל„צבי מודת“ זה, וג״כ שלא מן הענין — ועבודת האומה אינה כלום?“ — „אינה כלום?“ — הוא חוזר בעצמו מיד על תשובתו-שאלתו ושותק

וזקנו המגודל, שהיה מתאים מאד לשביב־העליצות (העליצות העמוקה, המיוהדה) שהבהב בעיניו, נעשה השוב ביותר וטרגי ביותר גם יחד. היא סגל לעצמו, לצער לב הואספורין לפעמים, גם איזו תנועות של קבצן שמת בחלקו, מה שלפנים לא הוכר בו כלל. התנועות לא היו טריביאליות ממש, מפני שסוף סוף הלא זה היה אריה לפידות— איש אשר לא רבים כמותו בכל אופן — אבל יש גם שהיו בהכרח שלא על מקומן והיו עלולות, לפיכך, להעציב את נפש הרואה: איש זה — האם נתעלה הוא או השפל על ידי כל מה שעבר עליו כאן?

אם כך ואם כך — ואריה לפידות חי כאן, בפלישתינה, את חייו הוא, חיים קשים, אבל מקוריים, חיי־מופת, חיי יחיד במינו. הוא, שהיה כבר למעלה מחמשים, היה עובד בתור שכיר־יום מלאכה אשר לא יהעזה לא הוא ולא אבותיו: בוצר ענבים, קוטף תפוחי זהב, עודר במעדר, מנקה רפתים וחצרות, ולעתים גם עוזר לשומר על הגורן. ביתו, כאמור, היה עוה ב„הבנותו": גג מבחוץ, אך לא תקרה מבפנים, והכתלים הדקים היו עדיין נעדרים טית גם מבחוץ וגם מבפנים, ולפנות ערב בשוב הזקן מעבודתו, בעת שלא היה מאריך בתפלת המנחה, אשר אהב ביותר — „תפלת יצחק בצאתו לשוח בשדה"! — היה עוסק בתקון דירתו ו„מתתרץ" יותר מכפי כחותיו. —

כיצד בא השנוי הגדול הזה בחיי לפידות? איך נהיה לכזה? — קשה היה לברר. הרבה המקרה עושה, הרבה ההכרח עושה, קצת גם ההכרה ולא מעט — הרוח היתירה והעקשנות. הוא אמנם היה יליד־כפר, בן כפר בילדותו, ונטיה בלבו „לאם כל החי" מקדמת דנא, אך אבותיו, היו תגרנים, ככל היהודים, מקודם תגרנים בכפר ואחר כך תגרנים בעיר, וחנוכו של אריה בעל הנפש היפה ובעל הכשרונות היה כחנוכם של כל נערי בני ישראל בעלי הכשרונות לפני שלשים שנה עם להת רעיון חבת ציון. האברך המשיי אריה לפידות נהיה, כמובן, לאחר נשואיו למשכיל, ככל הצעירים והטובים שבבני גילו אז, למה אפילו איזה זמן ב„אינסטיטוט", היה — זה חקא לא כמובן — לחובב ציון ושלם הרבה שנים, גם לאחר שאבה ה„נרן" שלו בענין רע, שלשה רובלים שנתיים לועד האודיסאי. ואולם בנסעו לפלישתינה, אחרי הודחו ממשמרתו, משמרת הרבנות־

תדיר. הדהו אינו ריזונר. הוא אמנם רגיל לדבר על התעודה החדשה, על ארץ ישראל סבא, על חובת הצעירים לישב — לפעמים גם להטיל מוסר — אך לא בתור מטיף, מדריך ומורה דרך לאחרים, כי אם בתור מיעץ ודורש טוב לאחרים, כמו לעצמו. אָ, התנאים הללו אינם כל כך רעים. הם רק קשים, ויש אפשרות בטוב. ואילו היו רוצים לעשות כך וכך — הלא היה טוב. אָ, משל למה הדבר דומה, אילו היה כך וכך — היה טוב... יחיו החיים הטובים, המוסריים, ההגיוניים!

— ויודע אתה, חוה — הייתי מתלהב — יודע אתה, עוד זאת: באמת אין הזקן מיסטי כל עיקר. הוא כולו הגיון, הגיון מסוג יותר רם, כמובן, לא הגיון המשכילים בני הדור (שגם הם, אגב, זכורים לטוב!), לא הגיון השכל, כי אם הגיון האינסטינקט, הגיון החיים, עיקר החיים, גם הריליגיוזיות שלו (אנכי בעומק נפשי המורדת לא יכלתי בשום אופן להשיג, ולא כל שכן להשלים את „התיאום" שלה, והייתי שב אליו כפעם בפעם) — הא לך, גם הריליגיוזיות שלו אינה מיסטית. היא מתפללת, אבל לא בצבור ולא תפלת קבע

— ובכן?...

— בכן... רצוני לומר... בנוגע לתפלתו כשהיא לעצמה... המבין אתה? (כאן, כאמור, לא הבנתי בעצמי וחפשתי לי מוצא): הריליגיוזיות שלו נובעת, מצד אחד, מזה, שאין הכפירה־בעיקר יכולה להניח את דעתו — הן באמת הכל אגנוסטיקים, דיאספורין, אגנוסטיקים ולא אתיאיסטים — אף שהדבר באמת אינו חשוב... — ומצד שני, בעיקר, ממקור החיוניות המיוחדה שבו... כמו שאמרתי... מובן, צריך להעלות בחשבון את שנותיו, את חנוכו, את ההרגל... אף כי באמת... יודע אתה? האיש השקט הזה, הוא על פי תכונתו גבור... גבור בכל שעה ושעה. כל הגדוד ברח והוא משתער יחידי על האויב — והדגל בידו. זהו גרנדיוזי! שמא חושב אתה, שבשעה כזו מצפים לאיזה גמול? לא, מי שהוא גבור בתכונתו — אי אפשר לו אחרת. הוא אינו דתי מבערות, הוא אינו דתי מפני בעלי־הבתיות, הוא גם אינו ריליגיוזי מפני המיסטיות. ואמור מה שתאמר: אני מוקיר את תפלתו. לפני תפלה כזו גם אני יכול לכרוע ברך ולהתפלל. שמא חושב אתה, כי מתפלל הוא על פי הנוסח הקבוע:

רגע. ושתיקה זו אומרת הרבה. שתיקה זו אומרת לצבי: „על כלתך ומותה המרגי התאוננת שם... אבל אם אנחנו נהיה אדונים לשטח האדמה, שאנחנו יושבים עליו, הן תשכנה אתנו גם אחיותינו וכלותינו לבטח". אבל לצבי אין פנאי להמשיך: היא נוסע ליפו. לשלום!

ככה נרתם אריה לפיהית בעגלת-חייו החדשה, וכפי שהעיד בעצמו — לא נתחרט. „כאן אני כדג במים" — השתדל להוכיח לבן אחותו בשיחתו הראשונה לבואו של זה, אבל לי, שהייתי באותו מעמד, נדמה משום מה, כי הוא אינו מביט לא בפני אשתו ולא בפניו של האורח.

בכלל, לפיהית, כאיש עדין, אשר שאר-רוח לו, לא הרבה לדבר על עצמו ונמנע בכל מה דאפשר מספר על כל ההרפתקאות דעדו עליו ועל כל אותם הדברים, איך שבימים הראשונים חזר אחרי עבודה ולא קבלוהו, בהיותו זקן ולא רב כח וכו' וכו' — אבל הכל ידעו את זאת. יהדע היה לכל, עד כמה גדול הוא האידיאל של לפיהית הזקן להיות פועל לא גרוע, עד כמה משתדל הוא בעבודתו, עד כמה הוא סובל ומצטער כשידיו הבלתי-אמונות לא תעשינה תושיה ועד כמה עיניו התמימות והעמוקות גם יחד מאירות בעת שיעלה לו לבלי לנפול מאחרים, ובזה להיות למעוז לאחרים בכח-רצונו הגביר ו„בצירופיו" הקשים...

— באמת, מה היה חסר לי אלמלי הייתי צעיר כמותך — אמר לפיהית לדיאספורין ביום הראשון לבואו של זה — צעיר אשר כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו — הוסיף להבר בלשון הכתוב — הן מאושר הייתי אז באמת...

— אתה זקן צעיר ואנו צעירים זקנים; הי מנן עדיף? — מצאתי אני צורך בנפשי להעלות בכונה את הזקן בעיני אורחו הצעיר. ואולם הצורך המסוך הזה לא היה נקי גם מרגש של התבטלות אמתית מצדי לפני זה האיש אשר, איך שתביט עליו, אין בו דופי! ויחד עם זה היתה בקריאתי גם מעין פניה של התפארות כלפי דיאספורין: הואה אתה, פליט-אמריקה, איזו אישים נפגשים אצלנו בפלישתינה!

וככה נעשה לפיהית הזקן לנושא-שיחותינו התדירי ביני ובין דיאספורין מיום בואו והלאה. בחפץ מיוחד הייתי מדבר לרעי על

— נו, והלאה? — רצה דיאספורין לדעת את ההמשך כשאמרתי לו את כל הדברים האלה.

— That is the question — אמרתי אני לעמת ל„אמריקאי" בלשונו ובכל הרצינות שיש בתשובה זו, אבל הוא קדמני והביע את רעיון האושר שנצנץ אצלו:

— הרי שגם אני... מצה אמי... יתכן כזה!... ואני לא ידעתי, לא חשבתי על זה מעולם... עכשיו אבי שלי ואני... הרי כאן עולם מלא! עולם שלם!

בכלל היה דוד דיאספורין — בהפך ממה שהיה אצלי — מאושר בימים הראשונים לבואו. עבודה כפולה ושמחה נעשתה בו: לקבל רשמי החיים של הסביבה החדשה, העברית, ולהסיר מעליו את כל סבל עברו הקצר, אבל הזה, אשר העיק עליו. כאן היה לו הכל חדש והכל חפשי. ללכת בלי צווארון, ולא כל שכן גם יחף — אלו היו מן התענוגים היותר גדולים שלו. „אנו כאן יחפים עברים!" — חזר מעת לעת בעליצות. גם ה„מטיכה" של העבודה לא היתה עליו, הצעיר, כל כך מנוזה וקשה בעת הראשונה כמו לדודו הזקן ולרעו הזקן למן הימים הראשונים עד היום האחרון. העבודה? — אָ, הוא עושה ממנה משחק. ובימים של לא עבודה היה להיב במין איזה מצב של שכחה ושל תנועת-מרגעה: הוא שכח את רוסיה, גליציה, אמריקה, — שכח את הכל; הרים ושדות — וחיק הטבע נתן את ריחו. אין כל קושיות, כל דרישות במופלא — הוא שכח אפילו מה שקרה לבן הדוד, שלא ידע אותו פנים, והיה מהלך רגלי יחידי ממקום למקום — והתענג מאד. הוא היה מספר לי, איך שבשכבו על הדשאים הרכים ומביט אל הפרחים הבלתי-נובלים, הוא מרגיש, שבן הוא, אשר שב לאמו. רע היה לי רק מה שידעתי, כי פרחי המציאות גם הם יתנו, סוף סוף, את ריחם והאידיליה תעבור...

דוד דיאספורין היה לן בחוץ — והדבר לא הפליא אותו כלל. מן הקדחתנים לא היה, ובכל זאת היו לו לפעמים ארבעים ואחת מעלות-חום. לכאורה קבל גם את זה כדבר נחוץ, שאין להרהר אחריו, אבל הא עקא, שמתוך החום היה מדבר על אגודת חובבי הבמה העברית שביפו...

הודו לד׳, קראו בשמו, הודיעו בעמים עלילותיו... רפאנו, ד׳, ונרפא... עלינו לשבח לאדון הכל, שלא עשנו כגויי־הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה — הם מלהזכיר... כבר אמרתי לך: יש לו נוכחאות משלו, מנפשו... הוא מתפלל רק כשיש לו צורך נפשי בזה. הוא אמנם מתעטף בטליתו — אבל את טליתו הישנה גם אני אוהב... יש בה איזה חן... יש, יש!... ואת ידיו ראית, דוד? התבוננת לידיו הכהושות, השבורות — הדלות והפועלות? הלא אלו הן ידי מיכאל אנג׳לו, היאספורין, בחייך, ידי אנג׳לו!

— בחיי? — פקפק היאספורין אם לקבל את שבועתי.

כי פעמים יש שהייתי בעיניו כמפריז על המדה; אבל תמיד, אף על פי כן, האזין לי בענין רב, כתלמיד מסור ומקשיב, כאשה רצה לחדור בעזרתי אל העולם היהודי הפנימי אשר גליתי לפניו. כתיר אנגלי, נגע לי בראשו, ובהנאה אמתית, לכל „ההמצאות״ המטונות אשר חשפתי לפניו בנוגע לעולם החדש, העברי, אשר בא בו מקרוב, וביחוד בנוגע להודו. אני, למשל, בדקתי ומצאתי, כי „יחוסו״ של אריה ליהדות, כפי שהוא בעצמו מסר לי פעם, עולה בה בבד עם שנויי־הדורות שלנו במאה האחרונה וכי „האכסמפלר יקר המציאות הנא״, שזה לפני שתים שלש שנה נמלאו לו חמשים, הרי הוא מעין הד למאורעות המחשבה והחיים היהודיים בתקופה האחרונה, שגלת הכותרת שלהם היא: חבת ציון ועבודה. — צא ולמד: תוטר הוא מגזע רבנים גדולים, „מאורי־הגולה״, השוחים בים התלמוד ומפרשים; אך אבי־אביו היה כבר חסיד עשיר מלוה־ברבית, שהצדיק היה אצלו לאלהים והכל היה אצלו אלהים (הוא היה מרים אגודל מפנקס־החובות ואומר: הנה אני מדבר, הנה אני מניע בידי — מה זאת? אלהים!); ולאבי־אביו זה שני בנים: אחד למד בוולוזין, שלא ברצון הוריו, נתפקר ונעשה לרופא צבאי, שהרשות הרוסית היתה לאלהיו ובניו — באחת מבירות רוסיה — התבוללו לגמרי, ומהם גם התנצרו... השני, אבי אריה ואבי אמו של דיאספורין, ירש עסקי אביו והכר אחוזות בנגב רוסיה, על ידי קומבינציות שונות, ירד מנכסיו ונעשה לתגרן כפרי־עירוני ממדרגה פחותה, אבל עד שיצא נקי מנכסיו, נחשבו נכסיו אלה לאלהים לו... לאחרונה, הוא, „החוד״ — נו, כאן כבר אלהים אחרים...

יהי לגלג מר על כל היקר והחשוב, — רק מפני זה לא הרעימה התערבותו ביחוד...

חברי לפידות אלי היו גם הם לעבוד במערה, לבלי לשים לב לנסיון הראשון שלא עלה: אין דבר: הפצעים מעל הידים יעברו ותשארנה יבלות נאות ונחמדות. אין דבר, אם אחזה עובד במערה, יקבלו אצלי כל החיים צורה אחרת, ואז אוכל גם לכתוב יותר טוב, לכתוב דברים רעננים, בריאים. עד מתי אסתפק בפילוטונים, בקטעים? צריך שאכתוב דבר הגון. הוא היה רוצה לראותני בכך. געים היה לו לראותני בכך. הוא, לפידות, מחכה לאיזה דבר הגון משלי, בלי חולניות, בלי הקדנס. מדוע אצל אומות העולם נוצרות יצירות גדולות? התחפה היחידה היא — העבודה. זו תצילני משממון נפשי, ואז אוכל גם ליצור.

בעומק חדרי לבי, באותו קן התפכים והנגודים, יש שהיה מאן־דהו אשר נתן צדק לדברי לפידות, אבל אותו המצדיק גופו התגנב והזה, לבלי לעשות כעצת לפידות ממש, אלא להשתמש בו, במיעץ גופו, למוהל בשביל חבורי אשר עלי לכתוב, אשר שמו של החבור, לא יהיה כבר „אחרוני צלילים", כי אם אחרת, אחרת, ושלא יהיה גם, אָ, רשימה קטנה, חטופה, כי אם דבר... דבר...

ובעלותי בערבים עם היאספירין על גורן המושבה, בהתחבאנו במסתרי האלומות, נתונים בתוך עולם של גבעולים וכוכבים, ומסביבנו — ברחוק מקום קצת, קולות עצירים, צחוק של היפנים, מנגינות מתהלכות, — וה„דוד" לא היה אתנו, כי עסק בעבודת ביתו—היינו שנינו שוכבים ופנינו כלפי מעלה ומדברים דברים, אשר לא שמעם המקום הזה אלף בשנים, בטרם באו אליו צעירי ישראל מן הצפון...

— הביטה!... — היה מתחיל היאספירין פרימיטיבית — מה טוב פה...

— כן, ברגע זה טוב... — היה הולך ונמשך מפי — ומשום מה מתכווץ הלב?... אבל, מי יודע, אולי על ידי חבורי אגאל... חוץ מזה ודאי שאין לי כלום. וזהו — ענין, סוף סוף... הענין היחידי התופס עוד מקום אצלי... ומי יודע, אפשר נגזרה גזירה, שלפידות הוא יגאלני... שממנו אשאב כוס ישועות... — — אכתוב רק

הוא היה אחת ושתים אצל ראש האגודה. קבלת הפנים היתה יותר ממטמטמת — היא היתה לבבית, טובה. אבל זה לא שמח את הנפש האקטורית. בפקחותו מצא הד דיאספורין, כי קבלת־פנים שכזו מצד ראש איזו אגודה, סימן הוא לחולשת האגודה, למיעוט כחה. ראש איזה קלוב באמריקה אינו מקבל כך פני איש בא מחהש! ואמנם שמע אומרים, שבעת האחרונה אין „החובבים" החלים מראים כל אותות חיים. הראש אמר לו, שהוא, דיאספורין, צריך ללמוד עברית — ודאי! — אבל בכלל בשביל ללמוד את השפה — ועוד יותר בשביל ללמוד לדעת את התנאים ואת החיים, שבתוכם אתה בא לעבוד — צריך הוא לגור במקום המעשה, ביפו. אגב, איזו תקוה יש לו...

תקותו של הד בנידון זה, או יותר נכון, תכניתו לעבודתו להבא, שעליה הגה כבר אלי בהקיץ ולא מתוך חום, היתה,, שעה שילמדה עברית — לקבל הצעתו של קבלן תיאטרוני אחד, יהודי אונגרי שבא מחהש, אשר כבר מצא אותו ודבר אתו על זה, ולהציג הזיונות אחדים ביהודית המתברת, שאינה מוזרה לו כל כך, בעיר ואולי גם באיזו מושבות. להקת־משחקים נודדת! הריפרטואר אמנם אינו לפי רוחו, לפי רוחו של היאספורין, על פי השערה גרידא הוא יודע, שהריפרטואר אינו לפי רוחו, אבל לו דרושה בימה, בימה, בימה. ואז, לאחר שיראה את כחו, יוכל להרחיב חוג פעולתו. האגודה תמציא לו אז אמצעים, האגודה תתן לו את המורים הדרושים, האגודה... באחת: הוא יהיה האקטור העברי הראשון!

אריה לפידות רצה מאד, שבן־אחותו לא יוסיף לחלום את חלומותיו התמימים, שלמרות שהם תמימים, הרי אינם ניתנים לעבוד עבודה ממשית („ובאמת, מלתא זוטרתא, למה לחפור ביום עשרה בורות, שבהם אפשר יהיה לנטוע איזו עשר נטיעות, בעוד שבמשך הזמן הזה אפשר ללמוד בעל פה, עם כל המימיקה, עשר שורות מן המונולוג: „היות או לא היות"? — אבל מה אני אומר עשר שורות? את כלו, את כל המונולוג, ממש את כלו! לא כדאי לעבוד! לא כדאי!"), אלא שלא יחתיל מעבודת־המעדר, שיתמכר לעבודת המעדר, כלומר, שיעבוד, שימלא את חיל העובדים. ואולם רק מפני שלא היה בא אפילו כמיעץ, אלא כמביע את רצונו, ואם על

ב.

אם הפרזתי קצת בגני דיאספורין על ערכם של חיי הזרה ושל תכונת היהודי, הנה במכתבי אליו לשיקגה על הסביבה הפלשתינאית ביהודה לא היה אף צל של הפרזה. כל ענין המדבר ההוא, שבו גר אריה לפידות, היה מעין משחק, ומשחק לא משעשע: משחק באכזריות, משחק בישובו של עולם. בחוץ „רשמי" נחשב המדבר ההוא למושבה מיוחדת, ובעתונות הציונית באו בכל חודש וחודש חשבונות מפורטים על מאות נפשותיה ובקרה ויתר ה„אינונטר" שלה וכו' וכו'. אולם במציאות היה שם רחוב אחד משומם, בתים בלי חצרות, מסביב, עד גבול אדמת כפר הערבים הקרוב, שדות-בור מעטים, והכל עשה רושם אירי. יושב המקום היהודי היה איש לא רע, איש שאולי קשה למצא דוגמתו בשום אומה ולשון לחופש-המחשבה ולרחב הלב, אבל יחד עם זה תועה כצל, קצוץ-כנף וקל כנוצה. נוסף לזה עשה תמיד יושב המקום הזה רושם, כאילו רמזהו ופניו היו תמיד של אותו הנוסע המקיץ פתאם בעגלת הקיטור במחלקה השלישית, והנה קור ורפש ורוח ואבק וגם כיסו עם הפרוטות האחרונות נגנב... פהק ותלאות הדרך!

בין הצעירים הפועלים האינטליגנטים הרוקים, שהתגודדו באותו המקום ושדיאספורין היה אחד מהם, היה גם מין אחד של בני-בעלי-בתים אמידים, שאבותיהם היו בחוץ לארץ, אך הקפיטלים שלהם עמהם, לפי דבריהם, מאחוריהם, ורק שהמשודדים בים אינם יודעים ליעץ להם מה לעשות, ולעת עתה היו כל חלומותיהם ודבריהם: בסים. אולם המין הזה היה מצער בכמותו, יוצא מן הכלל. הכלל היה: צעירים יחפים, קרועים, בלוים, אנשים חיים לשעה, מיואשים מן העתיד, כמעט בלתי חושבים על העתיד, בכל אופן לא מהרהרים על אותותיו ולא מזכירים את שמו. אלה ברבם היו מביאים את לחמם בעבודת-יומם הקשה, הבלתי רגילה, הבלתי מצויה — אבל הלחם היה לא לשובע, ויתר צרכיהם ההכרחיים נמלאו למחצה, לשליש ולרביע. כאן היו גם ה„קוריספונדנטים" — אנשים חיים מקוריספונדנציה, אבל לא מקוריספונדנציות לעתונים

מתחילה את הדפים הראשונים. מחר אכתוב. צריך ללכוד את הדפים הראשונים... לשים רסן באפס... ואחר כך...

— זה הדבר! — היה ממשיך דיאספורין יחד אתי — ההבדל שבינך ובין חורי גדול הוא מאד. הוא רואה בחייך פה דבר חיובי — פלשתינה! — (לפיכך הוא גם קנאי כזה בכלל ובנוגע אלי כיחוד), בעוד שאצלך, כפי שאני מבין, כל הענין אינו אלא מתוך שלילה, מתוך יחס שלילי לחיינו שם, אבל חיוב פה אינך רואה ואינך מקבל... הכר אתה אצל חוסטיבסקי?... את כל העם היהודי אינך מקבל! לא כך?

— כך, כך... הזקן... נניח לו בשעה זו... אניח לו בשעה שאני חושב את חשבון עולמי אני, ח, — באיזה פעם? בעשרים ושלש שנות חיי הכרתי — מחמש עה עשרים ושמונה — הן כבר היו כ"ג פעמים שס"ה יום... ולכל יום כ"ח שעותיו... ולכל שעה רגעיו הבלתי ספורים... ולכל רגע — חשבונותיו הבלתי ספורים... או אולי, הוה, — אולי — החשבון האחר?

— חיים טובים, חיים קשים, חיים ריקים, חיים מלאים — ואנו איננו יודעים עד מה... — הערה לרגע גם על דיאספורין הרוח של „התפלספות סטודנטית".

— והעיקר — לא נתתי לו אני להסיג הרבה את גבולי — יבוא יום ואתה תזכור את לילותינו אלה, ואת שיחתנו זו, ואני — אני לא אהיה... היכן אהיה?... אלהים!...

ומצב נפש משונה היה בא. הרגעים עוברים, ואנחנו מלחשים: „טוב, טוב מאד". אבל הלחישה בעצמה עוררה ספק. נדמינו בעיני עצמנו כאילו אנו במצב של מציל ומפלט נפשו מן הרעה. הסכנה מנוצחת לפי שעה, נרחקת, נדחית — אבל היא תבוא, מחויבת לבוא — אנו בטוחים ומצפים לה בתגע הטוב הזה. הרגע היה טוב — צבעי השמים קסמו והילדה מן המושבה אמרה „שלום" בכל חנה — אבל האימה תגיח, מדיבה להגיח, במה שיבוא, ברגע הבא, מחר עם השכמת הבוקר, מחרתים לפנות ערב — —

שמי הלילה והילדה אשר אמרה „שלום" לא ידעו מכל זה.

אל ההגיגות הללו שבפרבר נקדימון בן איזיק רייכל, אחד מבני אכרי המושבה המכובדים. אביו, איזיק רייכל, בא הנה לפני ט"ו שנה מרומיניה, כשהוא, נקדימון, היה בן ה' „עוד בטרם התחילה הציוניות שלכם", כמו שהלה תגיל לומר לכנו בשעת אי־רצון. פרדסו של איזיק כבר נושא פירות וגם יש לו שתי אקציות בעסק הציוני על יפוה מניות, שצבי לפיתחת מכהן שם. איזיק רייכל הוא „טפוס בריא" של און להעשיר, שונא לכל שכניו, אוהב להתכבד בקלון חבריו, אינטריגנט בישיבות ועד המושבה, חורק שן כשמזכירים לו פועל עברי או שומר עברי, בהוכיחו, כי „עם יהודי טוב רק לאכול קוגל, וגם זה לא מקערה אחת", וכי — כמו שהפלונית שלו אומרת בצדק — הן גם לעבודת הבית נחוצות משרתות, ומהיכן תשיגן אם לא מבין נשי הפועלים והשומרים הערבים? הפועל העברי, אם גם אינני רוק, כלום ישלח לך את אשתו לשרת בביתך?! — — פניו, מהלכו, תנועותיו של ר' איזיק אינם כלל לא רק של אכר אלא גם לא של יושב־כפר; כלו — קבלן קטן, פבריקנט פעוט (אגב, בזה לא נבדל מכל בני־גילו במושבה). תחת זאת בני נקדימון בנו, שהפיקו ישתהיות של שני חכמים ספרדים מצורפים יחד, היו גם חולמים במקצת, ואף על פי שלמד ארבע שנים בביה"ס „מקוה ישראל", יהע, בכל זאת, לקרא את העתונות העברית שבארץ ולבו היה נוהה קמעא אחרי הפועלים הרוסים. אמרו, שהחלטה גמורה החליט נקדימון זה, באם לא יסע לפריז, לישא לו אשה הקא מבנות גולי־תימה, שהן „נבונות" — ולא היה מהטיר כל הגיגה שבפרבר הסמוך.

ימים אחדים לפני החגיגה היו מבריזים עליה והיו דנים בה; „מעת־לעתים" רבים היו הצעירים והצעירות מתכוננים לאותה שעה ומצפים לה. אבל הנה הגיעה השעה, הנה בא הגשם, הנה נאספו אל הבית המוכן ל„נשף" — וכל אחת ואחד מן הנאספים שרוי בעצב ומחכה שוב, מחכה לזה, שאחרים ישמחוהו, מחכה ומתרעם על שאין משמחים... „שממון" קובל אחד בפני רעהו... „נשף שמח!" מלגלגת ברעל צעירה אחת אל רעותה... מפקידה לפקידה צפות ועולות הלצות מקיאות־מרה, המעוררות הצטחקות קטועה — ושתיקה... אבל הנה עברה עוד שעה; הנה הביאו יין. זה וזה

(שנים, שלשה היו גם כאלה), כי אם מכתיבת מכתבים... להוריהם או לקרוביהם שבחוץ־לארץ, כי ישלחו להם איזה סכום לצרכיהם. אניקדוטות שונות התהלכו בנידון זה בפרבר.

פלא מגחך היה תלוי מעל הראשים. הנה באו זה לא מכבר הלום, לארץ המזרח הרחוקה והזרה, איזו אנשים קטנים בקומתם וחורים במראם, והם אומרים, שחוצים הם להיות אכרים, פועלים. ורבם ככלם קוראים לעצמם „חלוצים", „אידיאליים" — לכאורה הרי זה יפה מאד מצדם, לכאורה, יש בזה משום מעשה גבורה וכח־הרצון, לכאורה יש בזה הוד שביסוד — אבל בתוך? היש לזה יסוד? יסוד היה כאן, אלמלי באו אנשים חזקים, שעבודתם כשהיא לעצמה היא אצלם הכל, בלי כל חשבונות כלליים, לאומיים, והיו עושים בשביל עצמם מעשה תחוי, ממושך... אבל האנשים האלה, אחרי כל ענייהם הרבים, האמתיים והמדומים, הן לא יגועו פה עם ההתאמצות האחרונה, למען הוריש פרי עמלם לבאים אחריהם; הן האנשים האלה הנם ככל האנשים היהודים שכחם גדול בפה מביה, ושני ההכרח יהיו בהם לגרשם; הן גם עתה, זה אך החלם לעשות, רק אחדים מעשרותיהם אינם מסתפקים בדבורים בלבד... (בדבורים על „תנועת החלוצים", שהיתה להם מתחילה באגודותיהם בחוץ לארץ ואחר כך במלחמתם בבואם אל הארץ, על האלימנט הרקוב שהיה לפניהם ועל האלימנט הבלתי־מהוגן, הבא או שאינו בא אחריהם). הן בבתים הקטנים הללו מדברים כל כך הרבה על אדות אידיאלים ומרבים כל כך בדרישה וחקירה: כמה נוטל בשכרו פקיד פלוני שביפו וכמה אלמוני שבירושלים... והן, לאחרונה, כמה חלומות וגעגועים אצל כל אחד ואחד מהם, בגלוי או בסתר, על עזיבת המקום... ואם אשמה אין כאן, אם אשמה לא היתה כאן, אם אחרת לא היה יכול להיות, אם הדבורים הרבים היו „טבעיים" כל כך — הנה גניחה מגחכת הציצה בין החלוצות הקטנים...

ביחוד היה מעציב ומגחך בשעת החגיגות הקטנות, שהיו עורכים החלוצים הקטנים, הנובלים. דיאספורין היה מתרחק מהן ככל האפשר, יען שכל אספת בני אדם היתה מעירה בו את כוסף־הדקלים, ושום „חתיכות יהודיות" לא ידע, לצערו הגדול; מאידך גיסא, לדקלם ברוסית — חשב לאי־טקטיות. תחת זאת היה נפחד

סוף סוף... אין עזרה מהציונית... ואם היו גונבים אותו, כמו שגנבו את שלי, היה יותר טוב? על גניבה הלב חוה יותר... השומרים הערבים גונבים בעצמם... נוסף על המצב המזהיר בכלל — הרי זו קללת הישוב ממש... האמנם? לצבי לפידות, אומרים, יאבד בקרוב משמרתו... מפני מה?

זו השמועה היתה, אמנם, כמעט עובדה ודאית, אף שדבר דבה עליה עוד קודם שידע ממנה בעל הדבר בעצמו. ועוד זאת: העובדה היתה, בלי ספק, עובדה חשובה בחיי השכנים הקרובים ועם כגון הא היו מתחשבים בכל מקום ומזכירים בהתענינות. אבל כאן, בין שכני לפידות, לא דברו על העובדה כשהיא לעצמה וביחס למצב ביתו של אבי המודח ממשמרתו, אלא על היוצא ממנה בנוגע לכל הישוב. מה? מעמדו של צבי נתרופף שם או, אולי, מצבו של כל העסק? אומרים, שהוא, צבי, עשה שם אגיטציה לשביתה... שביתה בעסק ציוני?... ומדוע לא?... אלא שמתחילה צריך להגדיר, עד כמה העסק הוא ציוני ועד כמה הוא מפעל פרטי... בעלי המניות של העסק הרי הם אנשים פרטיים... אבל בארץ ישראל — הכל ציוניות... בארץ ישראל אין מקום לשביתות... להכשיל את התעשיה העברית בא"י?... מה? הרי שאתם גוזרים על השביתה בכלל?... אולם מענין: אומרים, שבמפעל הזה יש צורך גדול מצד תעודתו, אבל אין שם כל סדר, הכל חושבים את עצמם לבעלים, איש אינו יודע מחברו, איש מפריע את חברו, השטב של הפקידים הוא פי שלש מן החרוש... עבודה אינה נעשית... כל מי שבא עם מפעל זה במשא ומתן מקלל את יומו... הפועלים אינם ממלאים את תפקידם... וזוהי ראיה: שלא רק לעבודת האדמה אין פועלינו מכשרים... לא נכון, לא נכון, שוב קטגוריא על הפועלים... אומרים לפטר חלק מהם... וזה הגורם לשביתה... בשביתה תלויה עכשיו הצלחת כל המפעל...

*

השאלות והדברים אשר אצל בית אריה לפידות היו כל כך רבים עד שסוף סוף חדרו גם פנימה. אף הדודה הינדה המדוכאה התחילה להקשות קושיות, למרוד — ואם לא בקול ובמעשים.

מעוררים את עצמם ואת אחרים לשיר. „לשיר! לשיר!" — מהבהמים בקול, שבו היה וחאי צועק הטבע, אלמלא היה פיו מלא מים, בשעה שהוא אוחז בראש השבלת. הקולות צרודים ועיפים, גם כשהימים שלפני הנשף עברו בבטול מלאכה. השירים המלאכותיים, בני השנה, שאמנם יש להם פרטנזיות להיות עממיים-ארצי-ישראליים, אבל עוד טרם שנקלטו כבר נהיו לזרא, הזמים, הזמים — ואינם מגרשים את הרוח הרעה. „עצלן אבר אחד חי בכפר... אוי, לא טוב, לא טוב... ת—מיד ל—ר—עוב"... פע! מוצאים פזמונים שגורים אחרים — אבל גם את אלה נכונים להחליף בכל זמר חדש, שיביאו מאיזה מקום שיהיה ובאיזו שפה שתהיה... „רבותי! — קופץ פתאם ראש הפרבר על הספסל, לאחר שהגיח לתוכו רבע או חצי כוס יין №6 ושפות אחדות של קוניאק (הכל בזול!) — רבותי! הנה נתאספנו היום (הנאספים מתקנים: הלילה! — הנואם מניע ראשו בפשרנות: יהא הלילה!) ובכן, הנה נתאספנו... ואל נבטל את הערב במאומה... באפס כונתי... צריכים אנו — פחות או יותר — להמתיק כוס ולהתיעץ... מה יהיה הסוף, אֶ... אֶ..." מאן דהו מפסיק אותו שוב, רק בכדי להפסיק... אז יתרגז הנואם וימשיך ל„הכעיס", רק כדי להמשיך, בין אם שומעים לו ובין אם לא. לאחרונה מתחילים לשמוע — למצער, לבלי להפריע בתכיפות, והנאומים, שאינם חרושים לשום איש, שידועים כבר בעל פה ושכבר קצתה בהם נפש הכל, מתחילים... בלי נאומים — הרי המצב עוד יותר רע...

כן, מסביב לבית ארוחה לפידות היתה אתמוספירה של נאומים, דברים, של דרישה ותקירה, של תביעות והתאוננות, של שאלות וקושיות: זה קבל הלואה וזה לא — מהו? לזה יש תקוה ללכת לגליל ושם להתאכר, ולזה לא — למה? זה כבר נוסע מפה, וזה עדיין לא — כך? זה מביא הלום את בני ביתו — מה? משוגע?... אָ, אין דבר, הציונים בכל מקום אינם טפשים: פוטרים עצמם בשקל. אבל לבוא הנה להתענות אינם רוצים... זה אמת? אומרים, שהציוניות עושה עכשיו חיל בחוץ לארץ... יש על מה לחכות? — „על מה"? עלמה כבודה, תרשני להעיר: אסור לומר „על מה לחכות"; צריך לומר: למה... לא, מותר, מותר... הבל, סוסו של „הגר" מת,

לשם לגלוג על אותם המתגעגעים לאירופה ולקולטורה שלה, החסרה להם כאן...

— אי?... הרצה ברמברנדט?... אם כן, הסתכל בפאת שמים זו... רואה אתה אותה טלית שכלה תכלת?... משל למה הדבר דומה... הראה אתה עבים אלה? רואה אתה צבעים בקרן זו?... הרי לך רמברנדט...

ובקורת־רוח גדולה עובר הישוב לדבריו התדיריים על הטבע, על הנביאים, על הרוח העברי. ואולם לאט, לאט הוא עוזב את ההרים ובא אל העמק: אל השחתת הערים, אל החולין ואל החולניות שבחומר האנושי שלנו. עבודה חנוכית גדולה עוד צריכה להעשות, עבודה חנוכית גדולה... לאט לאט היה מתאסף גם קהל קטן מסביב זה הישוב שכיבה שחציה ישיבה — כלו קפול מתחתיו — מן הפועלים הגמורים, הפועלים למחצה, ה„קוריספונדנטים". ופעמים גם מבעלי־בתי־הפרבר, ויש גם שהיה בא אפילו „הגר" עם פניו הרחבים, הבריאים, הרוסיים ועם ה"Кабы-бъ„ שלו: „קאבּיב חליֶעבּו שׂקאַ ודאַוואַל"—אילו היה לחם לשובע–כי אז אפשר היה לחיות. הנאספים היו נגשים, אומרים „שבת שלום", יושבים — והשיחה על המחצלת אצל לפידות הזקן היתה נמשכת עד הערב, עד צאת השבת.

— אפילו לדידך, — היה פונה לפידות בעיקר אלי, מתגונן שיראו אחרים וגם אני בעצמי, שהוא פונה אלי, — אם כן, אתה בעצמך אומר: דרך אחרת אין. והפורמולה: „אין ארץ — אין דרך"— זו הפורמולה שלך — אינה נכונה. ואפילו לדידך, שישובנו לא תפתח, שאין תקוה להתפתחות, שאין קרקעות לקניה... משל למה הדבר דומה... אם כן, אני — יודעים אתם כלכם — אינני מסכים לכל זה. אני מאמין ביעודי הנביאים: מרית שדה נפריח. ובנוגע לדברי ימי עמנו — גם פה אין הדבר כך, רבי ומורי! אני, בדברי ימי עמנו — אני מתגאה. רוח עמנו התגלם בהם בכל גאונו... למהר... ואבותינו שמסרו נפשם על קדוש השם — לא לחנם מסרו. וגם עתה לא קץ, כי אם תקופה חדשה, כן, היקא עתה. צריך רק לשנות את ערכינו. בזה אני מודה. מפלטנו לא במדיניות — במדיניות נלחמתי תמיד — זו היתה שגיאה. אם כן, שאו עיניכם וראו מסביב: הנה ישוב של יהודים. זה לא תכחיש. מה תאמר? הוא

בשבת בצהרים, כשאריה אישה — יחף ובכתנת אחת לעורו — היה שוכב מבחוץ על המחצלת שאצל הבית וישן, היתה היא מביטה בעד האשנב היחידי שבאותו כותל, אשר תחתיתו של אותו כותל שמשה למראשותיו, כשהיא רכובה על הכסא היחידי אשר במעונה, בּוֹטרה על אדן החלון, ובעיניה — יגון. כך היתה עוברת שעה, עוברות שעתים. „מנורת המאור" מונח אצלה בלתי פתוח — והיא אינה סרה ממקומה. על השלחן, אצל הפמוטים המחלבים, התגוללו שירי סעודת השבת: פתותי לחם וקלפות של ביצים שלוקות, ונצבו כוסות ריקות עם היפנים מלוכלכים בקהוה שחורה בלי חלב. אך הזקנה לא השגיחה בכל זה. הנה נכנסה האלמנה, אשת בנה ההרוג, מרושלת, מנוולת, אכולת-קדחת, פרומת-בלוזה, פעורת-פה; וזו הלא נוהגת קלות ורוחצת כלים בשבת — אך גם אליה אין לבה של הזקנה נתון. בעיניה יגון. מה? אם השבת הזו שבת מברכין? כן. — חודש תשרי? — חודש תשרי. עמרם הלך היום אל המושבה לשחק; לא אכל כלום. — מילא, מי אשם בזה? הלא לחם יש!

— וחמי היכן? ישן?...

— כאן לפני החלון... בלילה הזה תורו לשמור...

— היא כבר נעור, כמדומה... עם מי הוא מדבר? עם הסופר?

— אלא עם מי יחבר?

המלים פזרות, מוטעמות. ואיזה צליל אחר בקול, צליל משונה, צליל חדש לגבי הזקנה.

— כל העולם עכשיו הוא דבירי — עולה קול הזקן מן החוץ. הזקנה אינה מבינה מה שהוא מדבר: לשון קודש. עם השכן ה„כותב" הוא מדבר רק לשון קודש. מילא, תהא לשון קודש. — אבל איזה תוסר אמונה כלפי תוכן הבריו מתגנב אל לבה — והיא מנענעת בראשה בבושה של ספקנות. היא פותחת את „מנורת המאור". אותו הצחוק, הצחוק הקדמון, לא יעבור כבר על דל שפתיה לשמע קולו.

ולפידות הזקן ממשיך וממשיך...

— אבל רמברנדט... אם אני, כהימה למשל, רוצה דוקא ברמברנדט — הרי אני, איש שיהו, בא אליו בעקיפין, כביכול,

רואה מה שגלוי לתינוק. הסופר היושב פה הן אינו יכול להעלים עין מן המציאות. והמציאות, הישוב — לכל היותר, הרי הוא עומד על מקום אחד, ובהכרח. „מפלטנו לא במדיניות" — אמר לפידות; ודאי! פה לא שאלה פוליטית. בפוליטיקה יש מקום לשנויי-מצבי-הרוח, להשפעת העתונות, הדרשות, אבל כאן, בענינני — ערכם אפס. הממשלה מביטה בעין רעה — החלק לא היה גדול, אם גם היתה מביטה בעין טובה. איני מדבר כבר על מקלט בטוח — זהו חלום הבל. בליל של תרנגולים אתם מבקשים מקלט בטוח לאנקור הפצוע? אבל גם בשביל מטרות יותר ענוות, בשביל מטרתו של לפידות — מה צריך היה? צריך לקנות ולעבוד. הממשלה, אימא, יכולה להקל ולהכביד — אבל קודם כל הן דרוש, שתהא אפשרות רחבה של קניות. ובנוגע לזה, הרי אנו יודעים את המצב. נו, נניח, יארע נס, ימצאו ויקנו איזו כברות-אדמה במשך של עשר שנים — ואם הממשלה המקומית תניח מכשולים, כמו עד הנה — במשך של עשרים שנה, ובמחיר כפול שמנה — נו, נניח, כבר קנו... מי יעבוד על האדמה הקנויה? מי עובד על שעל האדמה שיש לנו? אבל נלך עוד הלאה. אפילו אלמלי היו יהודים עובדים על השעל הזה — זה חשוב, זה חשוב מאד — אבל איזה עולם-הבא לאומי אפשר להבטיח להם, לעובדים, בעד זה, אם הם אינם עובדים טבעיים, ובעבודה, כשהיא לעצמה אינם רואים את כל עולמם? הן גם אלמלי היינו יותר טובים מכפי שאנו עכשיו — כלום היה עתידנו יותר בטוח פה? עתידנו — במובן היותר פשוט של המלה: יום מחר. איני רוצה לנבא — אבל את האמת הלא צריך לדעת. הן אני אינני נוסעים לקונגרס... אנו רשאים להביט ישר בפני האמת... ומה, איפוא, הפלא, מאידך גיסא, שהחומר האנושי שלנו, כפי שמתאונן לפידות, אינו נותן טעם לשבח — מה ובשם מה אפשר לדרוש ממנו אחרת? אמנם נעשים פה מצדנו מעשים שלא יעשו במובן הלאומי. אמנם, המונני כאן הוא עוד — אבל לא עוד יותר ומבלי מקום, ותמיה כשתעיין בדבר — מה עליו לעשות? — גם בזה, אמנם, יצדק לפידות: הדור הגדל עושה רושם של גדול מלאכותי וחולני, נפוח מבחוץ ונחר בתוך. גם זה אמת: העומדים-בראש הידועים, היודעים את האמת ומתכונים

לא נעשה על ידינו ממש? — נגד זה צריך להלחם. אבל הלב יגל... משל למה הדבר דומה... למה לכם כל העם? אנחנו, הנמצאים פה, הננו העם. מי שאינו פה — אינו ציוני בעיני. והי לנו האלפים שישנם כבר פה. אילו היו פה מאת אלף יהודים, יהודים כדבעי, עובדים — דיינו. עכשיו, כמו שתראינו, אין יהודינו פה עומדים על המדרגה העליונה, — אם כן, אנחנו צריכים לעבוד בתוכם. וזהי תעודה הגונה. צריך שהגרעין יהיה טוב. בימי שיבת בבל עלו רק...

— עשרה יחסין... — אני מפסיק בקוצר-רוח.

— ארבעים ושנים אלף. ועזרא הסופר אתם. כחצי מן המספר הזה יש לנו כבר במושבות, אם נצרף גם את הישוב הפועל שבערים. ועכשיו קח יהודי המזרח...

— איני שח, שאקחם! — הולך רוחי וקצר עוד יותר.

— הרגע רק, הרגע — אין הבשר-ודם שבלפידות יכול לעמוד, בכל זאת, בפני כל הרגשות של קנטור ושל אהבת תהלה ונצוח, המתעוררים בשעת וכוח, וביחוד בעת שהפוזיציה של המתנגד מתחילה כבר לנוע — הן אני מדבר כל העת אליבא דידך. אתה מבקש פרספקטיביות — והנני אומר: יהא אפילו כדבריך, אבל שאיפתנו כשהיא לעצמה גדולה היא ורחבה ועמוקה, שאיפה שכדאי לעבוד בשבילה. לא למסור את הנפש — משל למה הדבר דומה — אין אנו מוסרים את נפשנו. אדרבה, להנאתנו ולטובתנו אנו עובדים בכאן, כי רק בחיים כאלה יש אושר. אם כן, איך שיהיה, ואתה אינך יכול להכחיש, כי יש חיים מיוחדים בכאן. יש מעשים ומלחמה; ואני חוזר לשאלתי אשר שאלתיך, אותך: כלום אין כל מלחמתנו פה, כל חיינו ויסורינו פה — אני מדגיש: יסורינו, זהו רכוש — כלום אין כל זה חומר...

— לרומן ציוני עם גבורים ציוניים?

פני הזקן מכסיפים. זהו המענה שלי?

אז אני יוצא מעצמי. לבי נוקפי — ואני מתחיל לצעק את נושנותי. מלחמתנו — לאן מובילה מלחמתנו? וכי יש מאתנו מאמין בנצחוננו? וכי יש מקום לנצחון? אלא מה — מלחמה לשם מלחמה? הן ציוני חולם ומאמין יוכל להיות רק איזה צעיר נלהב אי לא נלהב בחוץ לארץ, שלא חשב חשבונו של הדבר, שאינו

הרגילה יוצאת תמיד בקול מיוחד, פקחי ותמימי גם יחד, עד שאני אומר לך, ממש קסם היה בו. —

— אבל בנוגע לתוכן... — הפסיקני ד׳אספירין — מהי הראיה לדבר שאמרת?

— הראיה לדבר, אַ? — (בהשפלת הקול) — דודך מחכה, כי אני אהיה לפה — (בהקטיפה) — לרעיון התחיה — (ובהוספה, כאילו למחות את הרושם הבלתי נעים) — לרעיון הגדול של תחית עם גדול, כמו שהוא אומר...

— נו, ומהי השטחיות שבדבר? איזו שטחיות מיוחדה אתה רואה בזה?

— איזו? — (ובצחוק מריחות של מי שלועגים לו) — כלום... כלום הדבר הוא לפי כחותי?... אמנם, יש שיעלה על דעתי... לפעמים אני חושב... אבל לגמרי אחרת. אני חושב לפעמים: אילולא היה הדבר מכאיב כל כך, אילו היתה הדרך אחרת, אילו היה אפשר, למצער, לרמז על איזה מצא אחד, בקיצור, אילו יכלתי, היה מקום לכתוב על ענין הציוניות וישוב ארץ ישראל קומידיה קטנה, בת מערכה אחת, לא יותר.

— האמנם זו היתה מספיקה?

— כן, זה היה חי והותר לתאר את כל תנועת הקונגרסים, תנועת „השקלים“, עם ריקניותה והתפארותה־שוא ודבריה על דבר, שאין לה כל מושג הימנה, על מדינה שלא ראתה אפילו בחלום. שיהה בנפשך: אנו משלמים שקלים ונוסעים להרוזן או למנשסטר לקונגרס ומנהיגינו מדברים עשרה תגעים עם העומדים בראש הממשלה הצרפתית ועם עוד ראשים, ועל ידי זה תהיה פריז בעוד עשרים שנה שלנו...

— נו, וזהי הפרוזה: פלשתינה איננה פריז. אבל, בכל אופן, כלום גם פה, במקום — קומידיה?

— אילולא היה הדבר מכאיב כל כך, — אמרתי — ודאי! זה הישוב הישן, ובעיקר החדש, הדומה לישן, הבהוני והבלתי ברוני. המתגעגע לבהוני — הישוב בכל צדדיו: אלה אכרינו, הממנים משגיחים על הערבים העובדים, אכרינו האנטי־ציונים והציוניים בשעה שצחוק; אלה „שוללי הגלות“ שלנו, הבאים ועושים גלות

להסתירה מעצמם ומאחרים, עוסקים מאפס מעשה, בהתחרות ובנרגנות. אבל מהו הפלא? איך אפשר שתהא אחרת אם אפילו ה„שבלים הבודדות, הבאים לעשות איזה דבר באיזה מקצוע, ועושים, צפוים גם בהצלחתם לשאלת „למי אני עמל?", אם רק אינם מוצאים ספוק גמור במעשם כשהוא לעצמו? מהו הפלא, שרוב צעירי האינטליגנציה — גם מן המובחרים — את השרלטנים הקטנים איני מביא בחשבון — תועים כצללים בלי כל התרוממות רוח, בלי כל יתד בחייהם? הגדה באיש אבן על כי רפו ידיו והוא נותן בכוס עינו או במה שגורע מכוס? לא טוב, — ודאי לא טוב, אבל אל תשכחו: כאן אנו שותים את כוס הגלות האחרונה... על מי תטילו, איפוא, אשמת הרקב אשר בכל הפנות, הבא מכל פנות העולם? כל המוקא מגלי ימי־הגליות הולך אל הנחלים האחרים, ומהם גם אל הנחל הזה... ערעור יסודות־לא־יסודות ואנדרלמוסיה... מה, איפוא, אפשר להטיף ובשם מה נטיף?

•

— לא בהבריו יוכר איש — הייתי עמל אחר כך להניח דעתו של האספירין, כאילו הייתי חייב לו איזה דבר (ובאמת לו הייתי חייב, כי הוא היה טעון חזוק ושלילתי המחלטה היתה גורמת לו כאב), אבל מיד הייתי נכנס מאלי בטון שלי ומסב את פני הדברים שוב לעברי — לא אמרתי לך מעולם, שכל הבריו של דודך הם תמיד עמוקים ביותר. הוא, אולי, בכלל אינו עמוק ביותר. ראיה לדבר אביא לך אחר כך. אבל, ידע אתה, דבריו אינם מכעיסים... כל מה שהוא מוצא מפיו, אף שאינך מסכים לו, אינו מכעיס משום־מה... תמיד נשמע בהם הד של איזה תוכן... זוכר אתה? פעם אחת, בקרקוי, אכלת באכסניה שלי. אני עדיין מחזיק בדעתי: אותה הפונדקאית הבאה בשנים היתה אשה מצוינה... רצוני לומר, אשה שאין חזונה נפרץ בקרבנו. את כלנו, את האורחים, היתה היא פוגשת באמרת הליצנות הרגילה: אדון פלוני בן פלוני! כלום אינך שבע כלל מיום אתמול, שבאת לאכול גם היום? — התבין? — את כלנו ובאמרה אחת. לכאורה, בנליות זו היתה עלולה לעשות שרטת בנפש. אבל זה הדבר, שמפי האשה ההיא היתה האמרה

נשאר מה שהוא, ואני — אני: סוגר אשר שפת הצבעים זרה לו ואשר התיאבון הבלתי־אמצעי לחיים — למרות כל הכרות השכליות — התיאבון להרכבות העשירות והנעימות, המשמחות והמעציבות של החיים, של חיי האחוה — לא ידע מעולם. אני — שירתי מאין תמצא? ואם גם אשיר — אז מה?

מרחוק עלה וקרב אלינו אריה לפידות והמטה בידו (הוא הקדים ויצא כבר אל משמרתו, לשמור את הפרבר בלילה הזה). אבל חשכת הנשף הטילה גם עליו את סודה. ומשום מה עלתה מחשבה בי, כי האיש העני והרעב הזה, בעת שדבר לפני שעה בבטול וכתעוב על תענוגות העיר — האם לא היתה בקולו איזו אפיסת־כחות, שמצאתה את תשלומה ואת מלואה בבטול ובתעוב? הוא דבר גם על זה, שהאדם הוא מטרה לעצמו, שהאדם צריך לבקש את מטרתו רק באלהיו, כלומר, בו בעצמו, שהכל הוא צריך לעשות בשביל אלהיו, כלומר, בשביל עצמו ולא בשביל אחרים, כי באופן האחרון הרי הוא מראה את מעוט ערכו הוא... אבל האם לא היה הרושם, כאילו דוקא רק עכשיו, בשבתו על המחצלת בין מקשיבים והוא מדבר באזניהם ולפניהם, יש ללפידות זה ערך־מה בעיני עצמו?

הוא נגש — ונלך שלשתנו. כן, אריה לפידות הרי הוא כזה. אבל, בעצם, האם „כזה" הנהו יותר מדבר שבהכרה גרידא? האם יש איזו אפשרות, שהחלטתו הגדולה תהא אצלו יותר מדבר שבאידיאל בלבד? כלום מאושר הוא, הבלתי עובד מטבעו, בעבודתו בעל כרחו? כלום יש לו, כלום יכול להיות לו, האושר של עבודת אדמה? כלום עבודת ידיו לגביה היא יותר מעבודת שכל ומאונס־עצמו? והאם אין יהודי תמוה זה, — כמוני באותו ליל־ההחלטה אצל התיאטרון שבלב העיר — שריד אחרון מאותו האיש העלוב, שהיה בזמן החרבן האחרון? האם רבים, האם חמים הם?

חחשה, אז חוזרים לישנה; אלו בנות אכרינו הרוצות דוקא להיות את אשר לא הן; אלו החושבות עבודת קטיפת תפוחי זהב לחרפה בפני הבריות; ועכשיו קח — כמו שאומר הודך — את אורחינו תיירינו נדבנינו ועושי דעת הקהל הציוני שלנו מן החוץ, אותם ציוני-על-הכוס שלנו... קח את אנשי-המעשה שלנו, האומרים להתאחז ומתחילים בגבורה, בעת שאפילו לא גבורים אינם, את הפקידים שלנו הצועקים על שלא באים קפיטליסטים, בעוד שאין לאן לבוא, המתריעים על שאין „קונים", בעת שאין להם מה למכור... עכשיו בוא אל ההוטלים שלנו, עם כל הארחי-פרחי שלהם, עם יהודיהם ה„מריחים", המוצאים כל פרוטותיהם לנסיעות, ופועליהם המתגלגלים על המטות... עדות כל ערי הגולה ורפש כל ערי הגולה... „בבל של מטה" הייתי קורא לקומידיה זו...

אבל שמע נא, באמת. תבלת לי לאשר אשאלך: זה מענין. וכי באמת גם לכתוב כגון הז אין לאל ידך... בעת האחרונה?

זוכר אני: לא עניתי מיד. רק לאחר שעברתי את החפירה, שבין המושבה והפרבר, בירידה ועליה אטית (החפירה היתה צרה ובשביל לדלוג עליה לא נחשה תריצות יתירה), אמרתי בקול, שכמו העליתיהו מעומק החפירה:

— ואם גם אכתוב, אז מה?

והשאלה הזאת כבר לא היתה רק שאלה חשבונית, כלומר: אם גם אכתוב — מה יצא מזה? מה ישתנה? מה יוטב? או: אם גם אכתוב — מה ארויח מזה? האם ישימו לב? האם לא יבטלו? האם, למצער, יכעסו ויקללו? האם גם יקבלו לחנם? — לא. לא; השאלה הזאת, שחמש מליתיה נאמרו בכלל, ולאו דוקא בנוגע להתוכן הנדון, לא היתה שייכת גם לה„למה?" העולמי, הכולל, כלומר: אם גם אכתוב, אם גם אצליח לעורר כעס הקהל — מה בזה? הן סוף אדם למות, הן כלנו גמות... — לא; השאלה ה ח ש א י ת הזאת לא היתה חשבונית, לא היתה עולמית, היא נבעה רק מתוך תוכי, מיסוד יסודי, ונגעה, אולי, גם באיש שיחי, שכמוני היה איש בלי יניקה; כמוני!... שנינו — שום קביעות לא היתה לנו בעולמנו הקרוב; אנחנו, והכל אתנו, נדדנו ממקום למקום, משפה לשפה, מתרבות לתרבות. ולפיכך היא, אולי אקטור חרמשי מלידה,

מחברת חמישית.

(כתובה בעט עופרת).

שאלת הקיום של „המחרשה" עמדה על הפרק. את הסכום, שהגיעה תומרקין ביכורו, אכלו שני החדשים הראשונים — והעתון הצעיר, בראשית החודש השלישי להופעתו, עמד אז מול פני המשבר. צריך היה לפנות לעזרה. זו היתה דעת האדמיניסטרטור מר קליינשטיין, יהודי פשוט, לא זקן וקרחה לא גדולה לו בראשו, ששנות מגורו בא"י היו כבר כעשרים שנה ועשר שנים מהן היה קוליקטור להגרלת שטרות. אחריו התרה החזיק בדעה זו בן-תפשי, העוזר הראשי במערכת, מי שבתחילה היה שמו יוהלין ורק לפני שנת ה — פועל במושבה גלילית, ושני חדשים רצופים — אוחז במחרשה ממש. על דרכם עמדתי אני, המשתתף הקבוע, החצי פובליציסט והחצי בליטריסט של „המחרשה", שהתנגדתי. אני טענתי מעמקא דלבא לאמר: להאלפים האחרים יהודים שישנם פה, שעברית מבינים מהם עשרה למאה, הן מספיקים העתונים היוצאים פה דאי ויותר מדאי, ואם אנו, הקיצוניים, רוצים בעתון משלנו, לא איכפת אם גליון אחד ממנו יצא לא פעמים בשבוע אלא פעם אחת בחודש, ובלבד שיצא בכדי עצמנו. כך טענתי! כנויי הספרותי, כפי שהזכרתי כבר במחברת שלפני הקודמת, היה „אובד עצות", „וכשמו כן הוא!" — לא התאפק האדמיניסטרטור באחת הישיבות, שדנו בה בשאלה הקשה, ב„זכות הקיום של עתוננו", כמו שהיה בן-חפשי, שדבורו העברי היה קצת לא חפשי, אומר בטעות במקום „אפשרות הקיום". — העורך והמו"ל בעצמו, שהיה אצלנו בבחינת „סיפא ורישא", מאחר שהשקיע את כל נדונית אשתו השניה בעסק, איש בעל השכלה לא מרובה, אבל שמבעד למשקפיו התחיל ההגיון מיום ליום להציץ בכל תקיפותו ושבו, כמובן, היתה כמעט תלויה החלטת הדבר, — היו לו, כפי שנראה לאדמיניסטרטור, „פלאנים מיוחדים בדבר" ופסח על שתי הסעיפים.

המערכת והאדמיניסטרציה של „המחרשה" היו בחדר אחד גדול, כמעט ריק, בן שני חלונות ודלת אחת. הרהיטים — שני

גם אני יודע. (דלוג). הארץ היא קטנה ומיושבת מבעלים, שאינם רוצים ואינם צריכים כלל לא לעזבה ולא למכרה. (דלוג). אנחנו מעוטא דמעוטא בה כיום הזה. אמנם לא מעוט קטן כזה, עפ"י האחוזים למאה, כבכל הארצות הגדולות, אבל זה לא ינחמנו. (דלוג). סוף סוף איננו בכל הארץ הזאת עם כל הספרדים ועם כל זקני ירושלים, אפילו כמאת אלף איש. איזה שליש (— ? שליש ?) ממספרנו בוורשה; את ניו־יורק לא אזכיר. וזהו הכמות; והאיכות? על ערך בני הישוב הישן הלא אין להרבות בדברים: חלאת המין האנושי. הפריזה? לא. מצד ההויה והסדר שבהויה (— מהו שח?) אין בכלל הבדל בין בהמות לבריות, בין חיים לחיים, בין ישן וחדש" —

איתות של תמהון ואי־תפיסה. מתוך כך נעשתה פניה פתאמית אל האדמיניסטרטור. — נו?

האדמיניסטרטור, שטפל בדבר־מה אצל שלחנו, ענה על ה"נו?" בחגוה: הוא עדיין לא היה בפוסטה.

נסתתמו הטענות לפי שעה ולא נשאר אלא לקרא הלאה; אבל גם הלאה לא היה יותר מעניין מן ההתחלה. "מנקודת ההשקפה האנושית־הצבורית — היה כתוב הלאה — ודאי שלבני הישוב הישן יש רק ערך שלילי (— דברים בעלמא! בלי פאקטים! בלי כלום!). אולם גם בני ישובנו החדש אינם מסלתה של האומה. (משיכה בכתפות). שוטטו בחוצות פתח תקוה, בואו לרחובות ולראשון, אשר צעיריהן יצאו הון — ותראו. (דלוג רב). הרי שלעת עתה אין על מה להראות ולומר: נצחון. מדברים על קניות חדשות, אבל המדברים, המנהיגים בעצמם יודעים, כי היו כבר יהודים אחרים שבאו עם צרור הכסף ורצו לקנות — ולא קנו. מפני מה? מפני שקנית אדמה נושבת, ואם לא ישיבה צפופה, ואם לא מעובדת כראוי, מחמת עצלות והנחך יושביה, אינה מן הדברים האפשריים ביותר (— זאת האגיטציה של העתונות האנטישמית כנגדנו לא הזכיר!). אפשר, שסוף סוף יקנו, בכל זאת, בנס עוד איזו חלקות קטנטנות פה ושם ותהיינה לנו עוד אמות אחדות — אבל מה זה אומר? האם זה אומר, כי יש לנו תקוה, להיות בעלים למשק כפרי־לאומי, הלוך גם מצומצם? האם זה אומר, כי יש לנו תקוה להיות פה בזמן מן הזמנים הרוב? באיזה אופן? באיזה דרך הטבע נעשה מעשרה אחוזים—

השלחנות וששת הכסאות — היו לא מניסח רוקוקו ולא מניסח מודרן, וספרים עבים ולקסיקונים כבדים לא היו כלל בנמצא. הכל עשה רושם של דבר חדש, בלי סבל ירושה. בקרן זוית מימין היו צבורים: חבילות, חבילות של גליונות „המתחדשה", קרעי שמות וניירות, ובקרן זוית משמאל, אצל שלחן האדמיניסטרציה, שעליו היו מונחים: מספרים, חוטים, כריכות, שנים שלשה גליונות מקופלים ודבק, התגוללו ניירות עבים להכבישת-צחורות. שלחן המערכת, שהתקשט ממעלה בקסתות וספוגים, ומתחת — כסל, היה משום מה מורחק מן החלונות ומאורם. —

היה בוקר יפואי. בן חפשי התנודד ראשון במערכת. פעם חטט בסקרנות בתיק העורך, שנשכח על השלחן מאתמול אגב טרדה, ופעם קרא בעין אחת, בדלוג, בהערות, בריהטא ובהתנועעות — זכרון לתלמידי הישיבה התלוית — את הכתב-יד שהוצא משם, מן התיק, שלא ברשות.

העוזר הראשי קרא: „שאלה קטנה"... (לחשבונו של עולמנו)... — ויוה, מילא, את ההקדמה אני מוחל לו: אובד עצות בלי הקדמה, סגנון בלי נשמה! — ובכן? — „איני בקי במספרים, ואיני מומחה (— איש אינו מפקפק בזה!), אבל זאת יודע אני ויודע כל איש שהיה קצת בארץ ואינו רוצה ואינו יכול לעור את עיני עצמו ועיני אחרים, כי למרות כל המאמרים המהציים של הבקיאים במספרים ובקילומטרים, ושל המומחים הגדולים מן הירחונים „למדע פאלעסטינא" על עתידות ארץ ישראל ועל אפשרותה לקבל אלפים ורבבות מבני עמנו הגולים, הרי אין הנה זו צריכה להתקבל אפילו בתור שקר מוסכם (?) —

בן חפשי עוה שפתיו על הסגנון „הנמשך כמו מוסת" ושמח על סימן השאלה שמצא. — תמרוקין הנה כבר נעוץ כאן את עפרונו הכחול! — הוא השתעל וחזר להתנועע:

„המומחים אומרים הכל. המומחים מעידים, שהארץ נפלאה היא בכחה, משובחה בכל המעלות — אני איני מומחה ואיני יודע (— שוב! ברוה, אובד עצות! מודה על האמת!). אולם את זאת

— אין על מה לכתוב! — לגלג האדמיניסטרטור בחמה גלויה — ובאותה עת עוברים בשתיקה על... (כאן בא שם האורח הגדול, הנדבן). מובן, באופן זה לא יהיה לעולם על מה לכתוב! אבל זה, שלכם אין על מה לכתוב — לא חדשה היא. מחוסר-ענין הן הקדישו את ה„על-המשמר" של הגליון העבר — שחוק להגיד! — להבמה החובבית. פיש! יש איזו אגודה, כביכול... ומהי עושה? מציגה לפעמים דרמה. שמא תאמר מחיי הארץ? למשוך את הספרדים אלינו? גם זה לא. עוד הפעם דרמה מן הגלות ומחיי הגלות. עוד הפעם בשביל המהגרים...

החבר עמד כמתפלא על עצמו. ה׳ קליינשטיין באמת לא היה הרגיל להתערב בענינים שאינם שייכים לו. מה לו הדרמה והמא? אולם מכיון שהרעיון על חבר הספרדים הובע — לא התחרט. בדיעבד... אבל הדבר נגע בבן חפשי. למה זה מחזיק טובה לעצמו על החכמה הגדולה אשר אמר, כאילו חכמתו היא, בעוד שהוא, הוא, בן חפשי, אשר הביע את המחשבות הללו — ובהרחב הבאור — בגליון העבר — ולא ב„על המשמר", חלקו של העורך, כמו שהואיל זה לערבב את תוצרות, כי אם ב„עובדות וחזיונות". היא, היא, אשר התנפל על חברי האגודה, שאין בהם יודע מלה עברית וכלם ממלאים את תפקידיהם הגלותיים כגוים. אולם זה עוד לא כלום. במהרה צריך יהיה לקרא למלחמה עוד יותר גדולה. אומרים, שיש יהודי אונגרי, הרוצה להציג בקרב הזיון זמני. אהא, על אלה ימה יהי! לאלה יראה נחת ורוח. אמללים הם הספרדים אחינו — יכתוב — אם בעלי טובות כאלה באו אליהם להשכילם. המעט מאהוני הספרדים הזמון שלהם, שהם הולכים ועוזבים אותו תחת השפעת תנועת התחיה... אך, הוא יכתוב!... ומה שנוגע להמאמר על אודות האורח החשוב — גם כן הצדק אתו, את בן חפשי. אומרים, אמנם, שהאורח באמת אינו בורן גדול, כמו שמריעים העתונים, ולהנם הרדו עליו כל התהדה היוצאת מן הכלל, אבל — פטור בלי כלום אי אפשר... והוא, בן חפשי, עשה, בכל זאת, את חובתו ואמר לתומרקין; ולא עוד אלא שבאר לו, כי נחוץ שהמאמר על אודות האורח יבוא ב„המחרשה" עוד בטרם שיגישו לו את המנחות על דבר „המחרשה". אבל תומרקין משתמט ואינו כותב לא את

חמשים ואחד אחוזים? לא, בזה, ברב, לא יאמין איש, מאלה הצריכים להאמין" —

בן חפשי נפסק אצל ה„אבל" שבראש הפסוקים — „אבל מה זה אומר" — ופנה גם הוא ב„אבל" אל האדמיניסטרטור. אבל... אם יהיה — היא מבטיח?

הנשאל ענה ב„ח־ח" של „מי יוכל לדון": אין מקנין דבר שלא בא לעולם!

— אבל להבטיח... להבטיח... — העיף בן חפשי עין על כתב־היד המונח לפניו ודחף אותו מבלי משים — הגע בעצמך, אדון קליינשטיין! מקורות אחרים הלא אין לי, ואם אין לי אשה וילדים — צריך אני... מה? היום כבר העשירי בחודש!

— כמה מגיע לך?

— כל הארבעים! בעד החודש העבר קבלתי בסך־הכל עשרה פרנקים. יותר לא פרה.

ה' קליינשטיין התחפש למתנצל. — אם הגליונות אינם יוצאים כסדרם. אמנם רעה זו אינה גדולה. בגליונות, כשהם יוצאים, מפסידים. עיקר הרוח צריך להיות לא מהגליונות היוצאים, כי אם ממקום אחר. זוהי טענתו מאז. אבל הסחי צריך להיות סדר. עתון שצריך לצאת פעמים בשבוע — וברביעי בשבת אין עוד הגליון הראשון. — מה? מה יהלין אומר? שבשבילו, האדמיניסטרטור, יותר ט"ב אם הגליון מאחר: על ידי זה הוא פטור מעבודת המשלוח? — מילא. את ההלצה העוקצת הלזו יבלע הוא, קליינשטיין, בשתיקה. מה שיותר רע הוא: שאין מאומה נכנס לקופה. וחוזר הדין: איך תהא הכנסה לקופה, אם אין גליונות?! מעגל־קסמים! וזהו — עתון עברי וסדריו. כשנותנים מנוסקריפט אין המדפיס רוצה להדפיס: הוא דורש כסף. וכשהוא כבר מתרצה להדפיס — הוקא היום אין לו עבודה אחרת — אין נותנין לו מנוסקריפט. מבית הדפוס היו כבר פעמים: המסדרים עומדים בטל.

העוזר הראשי נתן עין זעומה בגליון־הניר המונח לפניו ואמר במין של אחראי בעד הקלקול. מה רוצה אתה? כל הגליון מסודר. חסר רק „על המשמר". אבל אין על אדות מה לכתוב.

פחיתות של הסולם החברתי. כמעט בכל מקום רואים שאיפה טבעית מצד הגולה להתעלות: לצאת ממצבו השפל. אולם שם, בכל המקומות החיים, סבל היחשה שלהם עוצר בפועל ההיא, שישאר מה שהוא, והרגל של מאות בשנים אמן את יהו לעשות את מלאכתו, מלאכת הטבע הנחילה, כהוגן, ולפעמים — למצא בה גם קורת-רוח עליונה, נשמתית. לא כן האקסטרן היהודי שבא הנה לעבוד לשם „האידיאל". זהו חזיון כל כך אי-טבעי, כל כך בלתי אפשרי. מרבה אידיאלים — מרבה פוליטיקה ואגיטציה. העבודה האמתית אינה רוצה לדעת מזה! האקסטרן האידיאלי יש שהוא מסוגל גם למסור פעם את נפשו על האידיאל שלו, אבל התנאים היום-יומיים, שהפועל החקלאי נמצא בהם, התנאים הקשים המעיקים בכל רגע ורגע, העבודה הקשה, — הקשה משנין מלות זרות — הזעה השוטפת, היבלות השותתות דם, האוכל הדל, המשכב הנאלח, השכר המצומצם, היחס המשפיל מצד הסביבה, ההתנכרות מצד אותן הרקמות מפות לתלות (—?) — העמידה בפני כל אלה האידיאל, שבאופן היותר טוב הוא פרי עלית נשמה לשעה (?)"

— וכן הלאה, וכן הלאה, וכן הלאה — רטן בן חפשי לאחר שכלה גם את הקטע הזה. לעשות, אמנם, לא היה מה — ולכן קרא. הלא חובתו היא לקרא את כתבי-היד! אבל, מאידך גיסא, — „מהו היוצא מדברינו?" והיות, שמתע פניתו הראשונה להאדמיניסטרטור עבר בינתים כחצי שעה, מצא לנכון להזכירו עוד פעם, לבל ישכח את הבטחתו לו. נו, פשוט, אין לו, ליהלין, במה לקנות פפירוסים. זהו עניו. שמע נא, בחור! רצוני לומר: אהרן קליינשטיין... א, אהרן קליינשטיין!

ברם, קלות לשונו של יהלין (אותם שני החדשים שעבר בגליל המעיטו הרבה את הכשרון האירוני שלו, אבל את קלות לשונו לא הפחיתו) לא הביאה לו טובה הפעם. לכנות איש כבן ארבעים: בחור! התקון ה„מיד" שלו לא הועיל כבר כלום. אהרן קליינשטיין התרגז: ברוך השם! התעוררה שאלת היום. לכל תן כסף. ילה, שמא חושבים אתם, לא מגיע? ולי, מדמים אתם, אין משפחה בארץ ישראל? מה, להם, לבני משפחתי, הוא יכול לתת לאכלה את הגלינות האלה המוטלים כאבן שאין לה הופכין? ובאמת—

הממורנדום ולא את „על המשמר“. מסתפק, כנראה, בזה, שהיא עומדת על המשמר אצל אשתו.

— היא באמת נוסעת היום? — נתעורר האדמיניסטרטור — ובכן הלא עליו ללכת כרגע אל הפוסטה; הלא מיד יבואו בודאי לקרוע את בשרו להוצאת הדרך!

הלצתו השניה של בן חפשי — בדבר אשתו של העורך, שעל משמרה עומדים — עלתה לו גם היא, איפוא. ובפנים נוהרים בחרך: היום הולכת הגאולה מאתנו, היום...

השם הארצי-ישראלי של אשת תומרקין היה — גאולה.

בכתב-יד הקטן של ה„שאלה הקטנה“ התעקל האותיות לאמר:

„לא, בזה יוכלו להאמין רק הציוניסטין קלי-המרוץ בחוץ לארץ, שהציוניות היא להם „ספורט“ או „פלאן“, שאחת היא להם אם להאמין אי לא להאמין, ושאצלם אפשרית עוד, אם אתם רוצים, גם האמונה בממלכה יהודית. מדוע לא? —“

והלאה:

„אני שואל, איפוא: מה היא תקותנו לעתיד? שבאופן היותר טוב יתוספו עוד אכרים אחרים, עוד ספקולנטים אחרים, מהטפוס של אלה שישנם עד עכשיו, מאלה הבונים רק חרבות-גיטו למפרע, מאלה אשר את בניהם ישלחו ל„השתלם“ ואת בנותיהם יושיבו לרקום מפות לחלות, ובעצמם ישתדלו למצא איזו פרנסה בעיר, ובלע“ע ימנו בשדיהם משגיחים על עבודת פועליהם הנכרים?“

ואחר זה:

„כן, רבותי, הנכרים! כי פועלים עברים הן אינם, אינם — גם בזה הלא צריך להודות. יש איזו „אכסמפלרים“, יש איזו פועלים מתמידים, פועלים טובים במקרה — שמספרם נער יכתוב — אבל אין פועלים עברים — את זה כבר הוכיח הנסיון של שלשים השנים. ואם גם לא היה מכריחנו הנסיון להודאה זו, שקול-הדעת נותן: מהיכן יהיה לנו פועל עברי? מאין ימצא לעם כעמנו אותו הטפוס של פועל חקלאי לשמה, של העבודה? מאקסטרן לא יעשה פועל. אל לשכוח: הפועל הקרקעי בכל הארצות נחשב במדרגות היותר

לדבר עליה בעונת-הפולמוס של ציוני-ציוניות. אז אמרו: מאוגנדה יברחו — מארץ ישראל לא. אבל גם את זה מכחיש הנסיון. גם אל פלישתינה אין היהודי הבא נקשר, והוא נכון לעזבה על נקלה בכל יום. דברו על הקשר של אלפים שנה בין העם הגולה וארצו. אבל אנחנו כלנו ראינו את בני המושבות, שנולדו בארץ, באיזו רגשים קלים הם נוסעים מפה. הוש של ארץ מולדת — הם מלהזכיר"

— — — — — — — — — — —

נשמעו צעדים: העורך... בן חפשי מהר והשיב את הכת"י למקומו בתיק, הוציא איזו חתיכות-הגהה מכיסו והתחיל קורא בקול: „האמת... חוש האמת... ישנו גם לעת זקנה... והחת ביד לכתוב... הוי, אמת, אמת, עד מתי לא תתני לבני האדם לחלום ולחיות?" — שוב משל אובד-עצות! אובד עצות ממלא את כל הגליונות!

——————

הצעדים לא היו צעדי העורך. נכנס אובד עצות. לתארהו? לתאר את אובד עצות — הואיל ודאתינא להכא — בשרטוטים אחדים מן הצד? והשם בלבד כלום אינו מספיק? אובד עצות! יהודי כפוף; לא מגוהץ, רגלים קצרות, ראש גדול, מתקצר ועולה כמגדל. עינים עששות מבחוץ, בהירות מבפנים — וטובות. שפתים עבות, פתוחות, בלי הגה. פנים מלאים ומפיקים עיפות. סבר של רבּ-און ההולך לבטלה. תנועות של „פרוש". קול נמוך, חנון. נשימה עצורה. — ותומרקין עודה אינו?

— וה„שלום" שלך היכן היא?

— וזהי שאלת היום? — צחק מצחו המשונה של אובד-עצות — דומה, שאמרתי.

— לא כי לא אמרת! — לא ותר בן חפשי.

— אולי מפני שגרוני נחר לא שמעת. — נסה אובד עצות.

— כיב הליק? — שאל בן חפשי ערבית, כמתפים.

— לזקנים תמיד שלום. — היתה תשובתו של אובד עצות.

לאובד עצות, האדם היהודי מן המרתף, היו הרבה חולשות, אבל הגדולה מהן: להזכיר את זקנתו המוקדמת, ואולי גם המדומה, ולאו דוקא לקבול עליה — אלא להזכיר. להרגל נעשה לו הדבר.

לא בעל דברים דידיה הוא, יודלין! ידבר עם העורך. הם, העורכים בעצים, פרי מעלליהם יאכלו. ככתוב!

האשמה לא היתה צודקת — ובן חפשי התרגז גם הוא. הוא הלא טוען, שכן הגלות צריכה לעבוד בעדנו ולתמוך בנו. הוא הלא אינני אוכל־עצות! הוא, יודלין, כן מבין, שאי אפשר לעתון עברי ציוני אופוזיציוני הנ"ל בארץ ישראל להתקיים בלי תמיכה. כי מי באמת יכסה את הדפיציט? שונאינו הרוצים לבלענו? המוסדים, שאנחנו מותחים עליהם קו בקרת? תריסר המנוים? הוא, בן חפשי, אדוני האדמיניסטרטור הנכבד, עובד בחצי חנם — האם יודע הוא זאת, אדוני האדמיניסטרטור הנכבד? עליו, על יודלין, עומדת „המהרשה" — וכמה הוא מקבל?... חכה!

— לי אין פנאי לחכות — הבר ה' קליינשטיין רתת.

— וגם לי אין פנאי! — שאג בן חפשי.

האדמיניסטרטור נטל איזו חבילה דקה בידו והיה נכון ללכת. אמנם „תשעה ותשעים אחוזים — היתה הליכתו לבטלה": באופן היותר טוב תהיינה שתי המדאות של חתומים לרבע שנה: שלשה פרנקים במזומן. אבל צריך ללכת.

ובפתח הוסיף בקול של ריוולוציה:

— כל זמן שלא ישמעו לחברי, לא יהיה כלום. שאלת העתון היא שאלת הסובסידיה.

— השנוררות! — לא יכל בן חפשי להתאפק מעשות לעצמו את העונג „ולקרא את הילד בשמו".

— יהא שנוררות — אמר האדמיניסטרטור בתוקף — אני איני ירא מפני שנוררות. בארץ ישראל לא תעשה כלום בלי שנוררות. יהא שנוררות. יהא שנוררות.

כשהלך, הוציא בן חפשי כמתגנב פפירוסה מתוך צלחתו, העלה בה עשן והטיל עין בהמלים המרקדות לפניו:

„נוסף על זה — רקדו מלותיו השרתניות של אובד עצות — כשלא היאים שום צעדים משמחים להתגשמות האידיאל; כשאין אמונה בהתגשמותו אפילו אלמלי היה אחרת, אלמלי היה עמנו רוצה בו ומכשר לו... נוסף על כל אלה: אין הצעיר היהודי יכול להשתחרר כבר מה„פסיכולוגיה של נודד", שכל כך הרבו

לומר. נקי נפש. אלא שההבדל ביננו, בין א"ע, ובין תומכין ויודלין, הוא הבדל פרינציפיאלי, פו, רצונו לומר: עיקרי. הם מתיחסים לישוב כאן באופן אחר ממנו. להדים יחס הדיאספורה אל א"י הוא כיחס ההיקף אל המרכז. לשיטתם, איפוא, צריכים כל הפיות לפנות לפנתנו, והכל חיבים להביא מנחה למסדיו של ה„מרכז" הצבוריים והספרותיים. לא כן הוא, א"ע, החושב, שכשם שאין תקות עתיד גדולה ליהודים בכל הגלויות, ואף על פי כן צריך לעבוד, כך אין פה תקוה, אלא שצריך לעבוד. הנה, כמו שהוא אומר כאן, ב„לקוטים": „הקבוץ היהודי הדל שלנו הוא אמנם בטל ברוב, תלוי על בלימה, שרוי בפחד מפני השכנים, חי מן הרוח, בן בלי שפה, בן בלי מולדת; אבל, בכל זאת, יחד עם זאת, יש בו דבר מה, אשר" — — — זאת אומרת: קבוץ של יהודים ככל קבוץ... שצריך הוא, איפוא, לעבוד בשביל עצמו בכחות עצמו... הנה יש אתו פרק חדש ל„לקוטים"... מעין נסיון להתחיל בפתרון השאלה...

— שגם אותו אתה רוצה לתת לגליון זה?... —

— לא, יודלין, אל תפחד... מהו הפחד — הן חומר יותר מדאי אין לנו... אבל... הפרק יוכל, כמובן, לבוא גם בגליון הבא...

— מה? גם בפרק זה אתה גונח?

— איך?... כן... לא... רצוני לומר: בפרק הראשון, כמו שאמרתי לך כבר, היתה המטרה „כפוית-טובה", כמו שאומרים בלועזית: להוציא מלב הטועים. וכי מי הם הטועים עדיין? אולי אחד בעיר ואחד במאה משפחות... בעוד שכאן... כאן — המטרה אחרת... חיובית... רוצה אתה לראות?

הקול היה שפל. בן חפשי הוכרח לשים עין בפרק החדש, שעדיין התחיל בטון המלחמתי לאמר:

„II. הדבר, איפוא, נאמר: לא רק הפתרון הפוליטי והאקונומי של שאלת היהודים התלוים באויר ע"י קולוניזציה גדולה ורחבה בא"י הוא רעיון-רוח, אלא גם רעיון תחית עם ישראל ע"י יצירת מרכז עברי רוחני קטן בארץ אבותינו ההסטורית אינו אלא רעיון. ברי: אין ישוב קטן של איזו אלפים אנשים, שאינם מצטינים ואינם יכולים להצטין במאומה על אחרים, יכול לשמש מרכז למיליונים אחים נדחים בכל העולם.

משנת העשרים ואילך. לראשונה היה כמהתל, כמשטה בעצמו, — ובעצמו לא האמין בזקנתו. „זקן אני כבר, זקן" — והחברים היו מן השפה ולחוץ. אולם ככל אשר קרב לשלשים, כן התחיל מוכיר את הזקנה כעובדה. ויש גם שהאמין בעצמו, כי עובדה היא, למרות שבזקנו המדולדל אין אף שער לבן אחד. היא כמו קרא לה לזקנה לפני זמנה — והיא באה בזמנה. יהודי בן שלשים!

„חוש האמת ישנו גם לעת זקנה" — נפלו לתוך עיניו המלים מה„לקוטים" שלו והוא הקריב לעלי-ההגהה. אי, איזו שגיאה! „הם מכשרים להאחז בשום מקום" — וצריך לומר: א י נ ם מכשרים! כך, כך... „הפרפורים האחרונים שלנו, שאינם ראוים אפילו לשם זה, לתקן עותת כל מהלך חיינו האחוז"... כך, כך... „הנסיונות הקלושים שלנו, המראים רק, עד היכן הגענו בעוננו הלאומי ומהו עם הגלות, שאם גם יפקחו כמעט עיניו, יהיו כבר אולי להושיע"... כך, כך... ושוב שגיאה. סדור: „המהפכה בעולם המחשבה שלנו".... צריך להיות: „בעולם ה ע ש י ה שלנו"... רק זה חשוב, רק זה... וה„שאלה הקטנה" כבר נמסרה?

בן חפשי תמה. וכי באמת רוצה אובה עצות לתת גם מאמר זה בגליון היוצא?

— כי מה? המאמר נפסל? — עצר אובה עצות בעד תרדתו. הוא אמנם חשש מפני זה. אבל זה לו בפעם הראשונה אצל „המחרשה". תומרקין לא היה צריך לפסול הערה קטנה זו!

— משפטו של תומרקין לא שמעתי עוד — ישב יודלין את דעת חברו בצחוק-עגומים נסתר — תומרקין עוד לא היה. טרוד בצרת הבית. אשתו נוסעת לרוסיה.

— כך? — הצטער אובה עצות — צר. מפני מצב העתון הרופף?

— מה לה ולעתון? — צחק בן חפשי — לה הורים בורגנים באודיסה. כשתבוא לשם לא יחסר לה כל טוב. רק עכשיו...

— עכשיו... — הובכו שפתי אובה עצות. מבין הוא. הוא מבין, שעכשיו קשה. ובכל זאת. בכל זאת. אין הוא מתחרט על שהוא, א"ע, עצר בעד תומרקין להשפיל את עצמו ואת העתון. הוא, א"ע, יודע. תומרקין הוא ישר, נקי-כפים. פו, כלומר, רצונו

ל„המחרשה“, שמצבה, לצערי, אינו איתן כלל. אבל הטעמים רבים. א) הטון. אותם הדברים, שנאמרו ב„שאלה קטנה“ שלך — קראתיה בעיון — אפשר היה לאמרם, אבל צריך היה לאמרם בטון אחר. טון זה היא לא טון של מאמר בשביל „המחרשה“ שאינה מפלגותית, אי יותר נכון, שהיא מפלגותית, ציונית. הטון הזה, לצערי, הוא פרטי יותר מדאי, פיליטי, וגם הכאב... כלומר: במאמר צריך שהקורא יתגיש כאבו של הכותב, אבל כאן... כאן... לא מרגישים... הקא לא מרגישים: הכאב אינו חד למדי, אינו מיוסד כל צרכו. זו אחת. אבל זה עוד לא הכל. ב). התוצאה. אחרי קריאת מאמר שכזה — מה יוצא מדבריו? מה למדים ממנו? שצריך להתיאש מעבודת הישוב, שאין לו עתיד, ולעבוד, לצערנו, עבודה לאומית בכל מקום, שהיהודים נחתים שמה. „יתחזקו לחיות בלי זה“ — אתה אומר. לצערי, צריך אני להגיד לך, שממך, שהיית תמיד ממשוללי הגלות היותר קיצוניים, אי אפשר היה לחכות למסקנא כזו, אבל, בכל אופן, אין „המחרשה“, המוצאת בארץ ישראל, יכולה, לצערנו, להחזיק... להחזיק בטנדנציה מזיקה כזו, אפילו אם היא יוצאת מפי סופר, שגם הוא מיושבי ארץ ישראל...

— למרות מה שהרופאים אסרו עליו ישיבה זו — מלא את דבריו של העורך העוזר הראשי.

העורך נאחז בשתי אצבעות בקצה המאמר, שהיה מונח על השלחן, כמו שאוחזים בגרון אויב, והגישו לפני עצמו. הוא לא קרא, — היתה הממה — אבל עיניו תעו בפרק השני של ה„לקוטים“, במקום שהיה כתוב:

„איך שיהיה, והאומה העברית חיה לעת עתה — וחיים גם אנחנו בתוכה. חיה היא במצור ובמצוק, בבושה ובחרפה, ברוק ובשפיכת דמים — אבל חיה. חיה בכל מקום, בקבוצים שונים רחוקים זה מזה, נבדלים זה מזה, שונים זה מזה, גדולים וקטנים. קבוץ קטן כזה יש גם כאן. לקבוץ הזה יש גם מעט קרקע, שגם בתמונתה ההוית קשה היא לכלנו וקובעת ברכה מיוחדת לעצמה. ואולם כך אני הן בקבוץ בתור קבוץ. והקבוץ הזה, אעפ"י שמפני הרבה טעמים מובנים הוא גלותי ביותר ואמלל ביותר (אינו דומה מי שמשועבד לאנגלי או לגרמני ומחקה אותו למי שנמצא ברשות

„האמת הנגדה, איפוא, גלוי: התנועה הציונית לא היתה ולא יכלה להיות תנועה צבורית אמתית מעולם, תנועה של כובשי־דרך, כי אם מעין פרכוס של נתעים בשוא ודלי־מעש, שהתגלם במכירת שקלים ובבחירת צירים פטפטנים לאספות קולניות, קונגרסים בלע"ז. החזיון שאין דוגמתו בהסטוריה, שעם אשר גרש מארצו ישוב אליה אחר אלפים שנה, ושאותו, את החזיון שאין דוגמתו הזה, אמרו להעלות, כביכול, בחיי בני ישראל, ישאר בהכרח גם להלן חזיון שאין דוגמתו. —

„ומה, איפוא, להלן? האומה העברית ההולכת ומתבוללת, האומה העברית מחוסרת הבסיס, רפת האונים ונעדרת העבודה, תחדל, איפוא? תגוע, תתבולל לגמרי, תמות? — מי יגיד עתידות! בלב יש נבואות שונות. ובכל אופן, זה הלב, לבנו, שכתוכו מתרוצצות הנבואות השונות על חיי ומות האומה — כלום הוא לא ימות?! ואף על פי כן? היא ימות ודאי, ואף על פי כן, כל זמן שהנשמה בקרבי, אין אני חדלים מחיות, מדאוג לחיינו, מתשוב על חיינו" — —

— אני הייתי מוסיף: — ומכתוב אפילו מאמרים אחרונים. — אינך נפנה, יוחלין?

נכנס תומרקין.

— האדמיניסטרטור לא היה?

— הלך אל הפוסטה.

— טוב. הגליון יצא היום

— מחכים למנוסקריפט. עוד חסר חומר. הנה פה מבית הדפוס כבר עשו פעמים.

— כך, נו, אני לא יכלתי.

ולאובד עצות:

— אך מאמרך — וכי לא שמתיו כלל בתיק? כך השארתיו על השלחן? אי אפשר... אבל... בכל אופן... צר... לצערי... אנחנו לא מדפיסים אותו!

— אחת דתו...?

— בהחלט. והטעמים? הטעמים רבים. בודאי, מבין אתה, לצערי, עד כמה קשה לי לדחות עזרת־סופרים, ביחוד בזמן קשה כזה

נשאבו כל הנטפים. המשפט נראה מעצמו למי שעין לו לראות. והשאלה הנוראה מתפרצת, איפוא, מאליה: כיצד אפשר לחיות להלן?... ובנוגע לתוצאה: מה יוצא מדברי שאלתו? — וכי מה צריך שיצא? הוא אינו נוגע בתוצאות. הוא רק מציג את השאלה ישר. הוא שואל את עצמו, הוא שואל את בן חפשי, הוא שואל אותה, את תומרקין, הוא מדבר אתו כדבר איש אל רעהו: הנה אנו ויחידי ישראל שבכל מקום נושאים עין אל המקום הזה, הנה כלם מדברים: ישוב העם בלי ארץ לארץ בלי עם — אבל האם יש ממש בזה? והנה הוא בא ושואל: אחינו הציונים, במה אנחנו מאמינים? מה תקותנו? הציונים המשבעים שם יחשבו זה ל„מלח על הפצעים" — טוב! יהיו פצעים! יהיו אפילו פצעי-שנאה (כי אהבה להם אינו באמת!). הציונים המושבעים לא יאמינו לו, לא יאמינו, כי נכון משפטו — טוב! אחרבה, אל יאמינו, יראו כי אינם מאמינים באמת. יראו, כי יש בהם כח להאמין בהפך! יהיו כלפידות הזקן! יתנו את נפשם! יקומו ויוכיחו! יוכיחו, כי יש גם יהודים אחרים בעולם!

כזה וכזה היה לאיבה-עצית להגיד — ובנחת, בנחת, דוקא בנחת. בגלות עיניו הבהירות, המלאות רשיבות, ובריסיהן הקצרים, הזמים לנישרים, היתה הבעה מיוחדה. פירוש מיוחד וברור לאותה הבעה לא היה, אבל, — ברצון יהיע לחדור לתוכה — אפשר היה לבטאה כך: טוב, תומרקין, יש לך תשובה מספיקה על אי-התך מקום לשאלתי — יתירה, היא בעתון! — אבל עליה, על השאלה גופה, מה תענה ומה תאמר? אתה עורך ומו"ל עתון ישובי, הנותן תקוה...

אולם איבה-עצית עמד נסמך על ארן החלון ושתק: הגברת תומרקין, שנכנסה החדרה במגבעתה הגדולה, האדומה, ובשמלת-הדרך, הפריעה בעדו מפצות עוד פה לפי שעה בשאלת גורל עם ישראל.

הגברת תומרקין היתה אשה גבוהה, קלה. היא היתה הדה, אבל הריונה לא פגם בקלותה. רק בגבות עיניה היתה איזו כבחת עקשנית, עקשנות הגורל.

הערבי והשורקי ומחקה אותם...), הנה, בכל זאת, אין חשיבותו לחיי עמנו פחותה" — — —

הדממה הפרעה. תומרקין כרר בקול את חצי-המשפט האחרון, ואגב זה נענע בראשו כחוזך של לוכה גנב — בלתי מסוכן — במחתרת. כן, ידידי, התאור אינו נכון כלל וכלל. מופרז! מושחר! כאילו באמת איננו נקשרים אל הארץ, כאילו באמת אנו תלוים בשערה, כאילו באמת מחר יקומו — חס וחלילה! — בני הארץ ויהרגונו. דעתי היא, עתון היוצא מפה צריך רק לדבר טובות, לעודד את הרוח, או לא לצאת כלל. אלה הדברים — רק מלח על הפצעים. בכל אופן, לא על סמך החומר המעט שבמאמר בן מאה שורות אפשר לבנות משפט שלילי שכזה. „המחרשה" היא, אמנם, אופוזיציונית, חפשית ומקבלת את האמת ממי שאמרה — אבל מאמר כזה, הברים כאלה שאני קורא לפני, אי אפשר לה, לצערי, לקבוע בדפוס בשום אופן.

— בפרט, אם לזכור, שעתיננו קוראים גם הספרדים — הוסיף בן חפשי.

לאיבה עצות, כפי שהיה נראה מהצללים שעל פניו המגושמים, אבל החרובים, היה הרבה מה לענות על ההעזות והנענועים של עורכו. ראשית — סליחה! בלי ערבוב פרשיות. כתב-יה זה שעל השולחן הוא פרק ב' מ„לקוטים", שהכנים זה עתה, ולא ה„שאלה הקטנה". בזה הוא, אמנם, ממשיך את רעיונו הלאה, בזה הוא מסביר, שהיקא עבודת-ישוב, שדוקא בנית כפרים בכל מקום שאפשר, היא העיקר... וגם כאן... גם כאן... כן, בזה הוא הולך הלאה, בעוד שב„שאלה הקטנה", שעליה הנים עכשיו, אינו אלא שואל. ובכן מה? הטון? — אבל מה יש להעיר על הטון שלו? הטון שלו הוא רפה למדי. כראוי לאיש אשר הזקנה אכלה בו. — מה עוד? לא „על סמך החומר הזה" — טוב! יהא לא על סמך החומר הזה. החומר העיקרי באמת לא הובא כאן. לעת זקנה אין כח בעט להעלות הכל. והוקא העיקר הולך ונשמט מתחת העט. לו לעצמו מכאיב יותר מלאחרים מה שאין לאל ידו למצא את המלה היחידה, שתכלול הכל, שתשאב הכל עד הנטף האחרון. אבל, על כל פנים, המשפט הוא משפט, או יותר נכון, השאלה היא שאלה — גם אם לא

— יש אצל ילי״ג, משוררנו גורדון, הגברת:

נַחַת מִצְחָהּ יָעִיד, כִּי הַמַּחְשֶׁבֶת
מִיָּמִים רַבִּים שָׁם הִסְכִּינָה שֶׁבֶת.—

מובן, לא נחלוק על המשורר. מיטב השיר — כזבו. אולם אנחנו, סופרי „המתרחשת", חושבים, כי המצח, אשר המחשבת הסכינה בו לשבת מימים רבים — דוקא אין לו נחת... טעיתי בזה לומר... רצוני...

ונתאדם קצת.

הגברת גאולה לא שמעה ולא הבינה את אשר דבר ה„זקן", אבל התאדמותו יטבה בעיניה, והיא עברה מכסאה וישבה על הכסא הקרוב אליו. בכלל, יגיד נא לה, איך היא מתיחסת לכל זה? זאת אומרת: היא רוצה לדעת את דעתו. מהו חושב על זה — על זה שאשת עורך עברי, נעכבת ממסע להודיה בשביל איזו חמשים פרנק, איזה שבעה עשר רובלים. הלא זוהי שאלה, האין זאת? מה זאת — קומידיה? טרגדיה?

על פני איבח-עצמות עבר צל של העויה נפתלה, כאומר: עתה אקים גאולה לך... ובקול חגיגי ונגידי במקצת, שגם הוא לא התאים למצב המקום, אמר:

— התבינני, גברתי? תארי לך: אלפי אלפים דורות. מבינה? אלפי-אלפים. יצורים לאין ספורות. חיים, סובלים, אוהבים, שונאים, נופלים, מנצחים... א... מתים. שימי בנפשך: מלפנינו דורות, דורות, דורות עד קדם קדמתה... סליחה: עד לפני קדם קדמתה... התהוות התבל... דורות בטרם בא האדם... אלפים אין ספורות... רצוני לומר: לפנינו. ואחרינו — חיים, חיים ודורות עד אחרית, אחרית הימים... עד אשר, אשר...

יתר המסובים לא שמו אל החבור לב. הם ידעו את האיש ואת שיחו לפעמים, „כשקערת מתו מתהפכת על פיה". הגברת תומרקין משמשה בשעונה הקטן, שהיה תלוי על חזה מתחת לשמלת-חרכה.

איבח עצמות לא עיף והמשיך:

— עד... שהשמש שלנו תצטנן, תתפורר... סליחה, וזהו בגליות... ואחר כך... חי-חי... עולמות אחרים... שמשות אחרות...

— תומרקין! — קראה רוסית בהזתה עזה בפתח — הוא הלא אינני נותן!...

— היכן ראית אתו?

— היאך היכן: בבנק. והוא אינו נותן. אפילו חמשים אינו נותן.

היא ישבה על כסא. כמה פעמים היתה היא פה במשך כל העת? אפילו לא שלש. גם זוהי מערכת! ממש המערכת של ה„מבשר האודיסואי" — חי-חי! גם שם היתה פעם, במקרה, בשנות היותה עוד תלמידת הגמנסיה האודיסאית. צריכים הייתם להיות במערכת „המבשר האודיסואי"!

— שם העורך מקבל גם קצת יותר שכר — העיר בן חפשי.

— אהא! — הביטה הג' תומרקין בבטול על שלשת חברי מערכת „המבשר", אשר לפניה, וביחוד על הבי-קרוב אליה — מה? — המשיכה — פה לא מקבלים יותר את ה„חארשעווער אונטער-האלטונג"? אין פה בנמצא ההמשך העשרים ואחד מן „דער שווארצער הייזענהער"? חי נפשה, בדרך לא יהיה לה שום דבר למקרא.

תומרקין התחיל מחטט בתיקו. נקברה אנחה בחזהו. מה יהיה? מה יהיה? הן היא אמרה לו גלוי: היא אינה רוצה ואינה יכולה להיות פה עוד אפילו יום אחד. הכל מאוס לה פה — פע! ובמצבה — זה מסוכן. אם לא תסע היום — תוכרח לחכות לספינה עוד שבוע. היא תמרוד את חייו.

— שמע נא — פנה אל עוזרו הראשי בקול נחכה — איך אתה חושב, צריך, בכל זאת, להזכיר ב„על המשמר" את האורח? או אולי גם לתת הערה קצרה מיוחדת? מי יתן, בכל זאת, והיו סל הקרוזים, שלנו נקבנים כמוהו לטובת הישוב... לא כך?

— בן חפשי! — פנתה אליו גם הג' תומרקין — מה זה, הראה אני, שעל מצח כלכם פה תשכון ענגה?... הן כלכם, עד כמה שאני יודעת, אינכם מפונקים גדולים משנות ילדותכם... לא כך? — פנתה לבסוף משום-מה לאוכה עצות.

אובח עצות העיף מבט על מצחה היא, הצר והחלק, שלמרות הסכימים שחסתו עוד לנסיעה, לא שכנה עליו ענגה כלל, ומצא לחובתו לענות. ביהודית המחוברת ובקול פשוט, נאמן, כמעט חשאי, שכל כך לא התאים למצב המקום, אמר:

וביחוד בשביל אלה, שחותרים חתירה גמורה תחת יסוד עתוננו. הוא פזר את ההבחות — הוא יודע מה שהוא מדבר. ובנוגע להסכום הנחוץ של חמשים פרנק — איננו רוצה לענות כלל. הוא אמנם עשה את ההלואה בבנק, אבל הכסף הזה דרוש לשלם בעד הניר. אם לא — לא יצא הגליון גם היום.

— זה אי אפשר — דפק תומרקין במקלו בקצה השלחן, אגב הכנה ללכת — הגליון מכרח לצאת היום. בושה וחרפה. בעתון היוצא פעמים בשבוע — אחור של שלשה ימים. אי אפשר!

אולם גם דעת האדמיניסטרטור היתה כך. אי אפשר לדחות עוד יציאת הגליון. ולפיכך, אמנם, לא נתן את הכסף להגברת תומרקין.

— אבל אשתי צריכה לנסוע! — התרים תומרקין שוב במקלו בקצה השלחן.

— ותסע... — לא סרב האדמיניסטרטור.

יודלין עצר בשארית כחותיו בעד צחוקו המתפרץ.

— אני... — הוציא תומרקין את כלי-נשקו האחרון — אשתי מוכרחת לנסוע. אני.. אני כבר מסרתי את המכתבים לאשתי... מכתבים שבהם תלוי קיומנו... אני שולח ע"י אשתי מכתבים לראש „העדה" ולעוד איזו אנשים...

— את המכתבים אפשר לשלוח ע"י הפוסטה! — היה האדמי-ניסטרטור תקיף בדעתו.

שפתי אובה עצות רעה. הוא אמר להתערב. כיצד? לראש „העדה"? על דבר תמיכה להעתון? ובכן?... אבל נזכר: מכתבים על ידי אשתו. אי אפשר להתערב בדברים אינטימיים שבין איש לאשתו.

בינתים נתרכך גם ה' קלינשטיין העריין. הוא יתן את הכסף... הוא עשה הלואה של מאה ולא של חמשים... הוא יוכל לשלם גם בעד הניר וגם לתת לנסיעה. אבל בתנאי אחד... אם ישמעו לעצתו אשר הציע בישיבה של אתמול...

— אני לא אניח ממהנהלים לאיש שאיני יודע את יחוסו לנו ולעתוננו! — לאיש שאינו יודע עברית! — הודיע תומרקין.

כוכבים ומזרחות סובבים מסתובבים... גלגלים מנסרים... ארץ חדשה... אנשים חדשים... תורות חדשים... שוב חיים ושוב מות...

הגברת תומרקין העיפה עליו, לאחרונה, שתי עינים – והמתינה: במה יגמר.

– התבינני, גברתי?... בתוך כל זה, באמצע, במשך של איזה הרף עין... אני מדבר... סליחה... כוונתי... אנחנו... עוברים... עם כל הענין שלנו...

ובכן אתה צוחק לענין שלי? – התענגה הגברת תומרקין על דברי איבה עצות האחרונים – ואולם ממך – פנתה לבעלה ברצינות – ממך יש לי הרשות לדרוש לענות לי באופן אחר: לא בהלצה. שומע אתה, תומרקין?

– מהרה צריך לבוא האדמיניסטרטור – ידע העורך רק אחת.

– אבל אני איני יכולה לחכות – התרעמה אשתו בלכתה: לה באמת עוד נחוץ היה לעשות אי-אלו קניות – מוטב שאחכה אני לך על החוף. לצאת הספינה יש עוד שעתים.

– ואני כאילו לא אמרתי לה אלא הלצה... – חשב בקול איבה עצות לאחר שיצאה הגברת תומרקין.

– היא שואלת אותך שאלת חמשים פרנק, ואתה עונה לה בספרות, בנצחיות – התיחס בן חפשי אל הפרובלימה בפכחותו התדירית.

– לאשה זר מושג הנצחיות – פסק תומרקין. – שכחתי היכן קראתי זאת.

כשחזר האדמיניסטרטור של „המחרשה" לחדר המערכת והאדמי-ניסטרציה, נהיה בו ברגעים הראשונים, אם לא טרגדיה אמתית, קלסית, שהרי הכל נשארו בחיים, הנה בכל אופן מצב טרגי מיוחד. הכל נעצו בו את עיניהם. אפילו איבה עצות, שאמר בלבו: אילו... מגדה אחת... למצער... אבל האדמיניסטרטור, שהיה רגיל לגבי מחזות כאלה, לא נפחד והודיע: בפוסטה נתקבל פרנק וחצי – חותם אחד לרבע שנה – ואת זה כבר הבטיח לבן-חפשי. היא דבר – ויקימנה. את דבריו לא ישנה. לאיבה עצות לא יתן כלום: שכר-סופרים ישלמו בראש-חודש – ואונסים אין „המחרשה" נוהגת...

בכדי לפיס במקצת את המשתתף הקבוע, הוציא העורך מתיק כתביו את מאמרו של זה „שאלה קטנה“ והתחיל לבקש לו היתר ו„מודים“ לתתה בגליון הבא. אבל לא! מדוע לא בגליון הזה? בגליון הזה אמר בן חפשי, שהוא רוצה לכתוב על החזיון הזרגוני שרוצים להציג. נו, על זה הלא צריך לחבר בארוכה — והלואי שיספיק לגליון הבא. ובכן... את ה„על המשמר“ בכלל צריך הפעם למסור לבן-חפשי, שהוא יכתבו. אובה עצות אינו שייך לכגון זה, והוא בעצמו הלא צריך ללכת ללוות את רעיתו לספינה. מילא, יכתוב בן חפשי גם את ה„ברוך הבא“ להאורח העשיר: היא יותר מכשר לזה. צריך לתת לו רק אינסטרוקציות. אלם כמה אפשר לכתוב? עמוד אחד; חסר, איפוא, עוד חצי עמוד לגמור את הגליון. נתן, איפוא, את ה„שאלה הקטנה“...

חזותו של תומרקין היתה כאילו איזה קול בלתי נעים המה בתוכו בראותו בפעם השניה את האותיות המעוקלות של אובה עצות. ופתאם התרגז:

— „איני בקי במספרים ואיני מומחה“! אם אינך לא בקי ולא מומחה — אל תכניס ראשך!... לא, אני לא אדפיס זה... לקוראינו נחוץ לתת מזון אחר... אתה אינך צוחק!... ובכלל — המאמר יחזיק יותר מחצי עמוד.

אז רחש לב בן חפשי דבר טוב. המאמר על הזרגון עוד לא נכתב. הפועלים דורשים מנוסקריפט מיד. את השאלה הקטנה מוכרחים, איפוא, לתת. אבל צריך לקצרה באופן רדיקלי ולתתה בתור „מכתב אל העורך“...

נגד הצורה של „מכתב אל העורך“ לא היה לבעל ה„שאלה“ כלום. אבל לקצר — מדוע? יקצרו את ה„ברוך הבא“ לה„נדבן“ הנבזה!

— ולגליון הבא — הפסיקו תומרקין — תתן לנו איזה דבר בילטריסטי...

— ובפרק ה' של „לקוטי“ אינכם רוצים?

— צר, אבל לא. בזה בודאי לא נוכל להשתמש.

„אבל הלא עוד לא קראת זה, ר' עובדיה!“ — רצה אובה עצות לטעון, ושאל:

— יתומו לעתונו יכול להתברר רק לאחר שיוגש לו הממורנדום — דבר בן חפשי, קצת בטונה לגרש את צחוקו על ה„אינצידנט" שבין חבריו.

— אבל מי ילך אליו? — התרגז תומרקין.

— ימצא מי שילך — חגג האדמיניסטרטור את התחלת נצחונו. — אפשר יהיה למסור לו גם בשעת הבנקט, שיהיה הערב... ימצא מי שילך!

— אובד-עצות ילך! — נתן בן חפשי חפשה לצחוקו המחניק אותו.

— אני? — נענה אובד עצות, כאיש שבא מעולם אחר.

צחקו הכל.

בכדי לחפות על „כל מה שקרה פה", דחה תומרקין קצת את הליכתו, התחיל להתהלך על פני החדר, לגשת אל שלחן האדמיניסטרציה, לחטט בגליונות הישנים. האם אין לנו חותם במושבה „יזרעאל"? כשעבר הוא העורך, לפני שבועות אחדים במושבות, ראה הוא ב„יזרעאל" טפוס של קורא חדש. הנה אובד-עצות מלא יאוש. אינו מסוגל כבר לראות את התדיונות הנותנים שמחה בלב, בעוד שהוא, תומרקין, מסוגל. הנה לפנינו קורא חדש — ואנחנו לא יהינו! הדברים המציינים את הקורא החדש הזה הם: א) „המחרשה" היא בשבילו המזון הרוחני היחידי, בהיות טפוס הקורא הזה במושבה נדחה, שאין מזון רוחני אחר בא אליו. ב) העתון נקרא על ידי הקורא החדש הזה לא בין קונה לקונה, כי אם בין נכישה לנכישה, בין עקירת אינגיל שלפני הצהרים ובין עקירה שלאחר הצהרים, זאת אומרת: בשעת ארוחת הצהרים ובשעת המנוחה שאחרי הארוחה. ג) „המחרשה" נלקחת ע"י הקורא הזה אל השדה ככל הדברים הנחוצים לו לעבודתו...

הוא רצה להמשיך את הסעיפים של „הדברים המציינים" — אבל ראה, כי איש אינו שומע לו. האדמיניסטרטור רושם בפנקסו איזו השבונות, בן חפשי מתחפש לקורא את עלה-ההגהה, אובד-עצות הוא האדם המקשיב, לכאורה, אבל הוא עצוב מאד. המגידית שלא נתנו לו היתה נחוצה לה, כפי הנראה, מאד, לא פחות מ„המחרשה" לאותו קורא.

ומפני שני טעמים: א) חפצנו, כי עתוננו, שהוא ביסודו עתון אופוזיציוני, אעפ״י שהוא גם בימה חפשית לכל דעה, יהיה עתון חפשי במלוא מובן המלה, שיעמוד ברשות עצמו; וב׳) כל זמן שהוא יצא לנו מוניטין, ע, ע, חפצתי שעתוננו לא יהיה כלל תלוי בדעת מי שהוא... אבל מה לעשות... אנכי נתתי מכתבים על יד אשתי... וגם הממורמרים... א, א... אי אפשר.... כי.. כי, באמת, נוכחתי, שיש, באמת, שני מיני שנורריות... רצוני לומר, שני מיני תמיכות. א׳) יש מין תמיכה, שהיא שנוררית, מעליבה... וב׳) יש תמיכה, שהיא ניתנת למוסד, לצבור ולא ליחיד... למשל...

— „קומידיה? טרגדיה?״ — חזר ונזכר איבר־עצות בשאלתה של הג׳ תומרקין לפני שעה קלה, ומיד נתקוממה במוחו תשובה: וודויל, וחיל פובליציסטי... שיהיה הערב... אַ, כן, הוא יכתוב את הוודויל הזה... ובשם „בנקט״ יקרא לו... ה„בנקט״.... ה„חגיגה״... הלא בארץ ישראל מרבים כל כך לחגוג... ביחוד בפני אורחים... הישבים, שכך טבעי לעם חי על אדמתו... והנה אורח חשוב א׳, אורח חשוב ב׳, אורח חשוב ג׳, אורח חשוב ד׳, ואורח־האורחים, האורח הגדול... והנה עסקן צבורי א׳, עסקן צבורי ב׳, עסקן צבורי ג׳, עסקן צבורי ד׳, עסקן צבורי ה׳, — אנשים שבעמקי לבם הם מכירים במציאות הדבר, אנשים שאי אפשר להם לבלי לראות, כי אדמה איננה נתוספת, שלא תתוסף, שאין מתאחזים, שאין יכולת להתאחז ושהמעט, הלא־כלום, שיש בידינו, זרים עובדים עליו, זרים אשר אינך בטוח בהם כלל... חזות קשה... אתם העסקנים... אתם היודעים את האמת, שגוזרת כליה על כל מציאותם, ולפיכך בחושם הטבעי הם יראים מפניה, מפני אמת זו... ומכאן תוצאות לכל אותה הרגזנות שלהם, ההתחרות שלהם בינם לבין חבריהם... מכאן תוצאות להשאיפה התמידית למלא את הריקנות בדברים של מה בכך או במה שגרוע מזה... מכאן תוצאות להתגיגות הצבוריות... ובכן — סוחטוקים וצוארונים — אירופה ממש... בא כח חברה פלונית, בא כח מוסד פלוני, בא כח עתון פלוני, בא כח „המחרשה״ — גם הוא בתוך הבאים... ח־ח־ח־ח.... מצב הרוח מרומם... הבנקט בכל הדרו עשוי... הכל מושכין... זה מושך לכאן וזה מושך לכאן — בא כח „המחרשה״ גם הוא מושך...

— אבל הלא פרק א׳ נדפס בגליון זה, וגם הוא כתוב ברוח זה...
— צריך היה להוציא גם מגליון זה! — נענה האדמיניסטרטור.
— נו, מגליון זה לא נוציא כבר! — הגין בן חפשי על חבריו — בין ל„כתחילה“ ו„בדיעבד“ יש נפקא מינה.

אבל העורך מצא „מהוס“ אחר: היא הנותנת: מכיון שבגליון זה באו „הלקוטים“ ותבוא גם ה„שאלה הקטנה“, הרי יוצא, שבפרק ב׳ אינו אלא חוזר בעצמו על הגרי עצמו...

חץ זה קלע למטרתו. תומרקין ידע, כי אין דבר אשר יירא איבה-עצות ממנו כמו מ„להשנות“.

איבה עצות היכה חרם. הוא נשתתק והסב את פניו המלאים קפיצים אל החלון. באזניו צלצלו דברי תומרקין כתתו, לפני לכתו, אינסטרוקציות לבן חפשי על ה„טון“, שבו צריך להכתב הפרק „על המשמר“ בכלל וה„ברוך הבא“ בפרט; הזכירו גם את החזון הזרגוני, הזכירו גם את שם האספורין, אבל הוא, המשתתף הקבוע, לא התערב. אנשים זרים! מערכת זרה! עתון זר!

— „מְחָרְבַן הָאֻמָּה בְּקִשְׁיַח לְבֵנוּ“ — זמזם הוא בפני עצמו משל יל״ג והביט בחלון. היה שעמום, שעמום, שעמום. ללכת לא היה לשום מקום. ממש כמו באותו „ליל ההחלטה“ בעיר ל. הנכריה. החוב לבעלת-הדירה גם הוא לא ישולם היום. היתה מועקה.

— ומה אני רוצה מהאנשים האלה? — אמר אובה עצות פתאם אל לבו — מה אני נותן להם? איזו חיך אני מורה להם? למה אני להם עם מאמרי בכלל? ומאמרי בכלל למה הם?

— האנשים האלה! — הוסיף אובה-עצות לחשוב — בעיניהם אני בעל שלילה יותר מדאי. ובאמת... בשביל עצמי... הרי אני מחיב הרבה יותר מדאי... מחיב בלי כל יסוד... מדבר על בנין... איזה געל-נפש!... מה אני רוצה?... לעזאזל!...

ותומרקין דבר:

— ובכן ל„שאלה קטנה“ נתנו פתרון: בקצור ובתור מכתב אל העורך. כך. טוב. ובנוגע ל... ל... כמו שקורין לזה פה... לשנררות... כלומר, לשאלת קיום עתוננו... דעתי ידועה לכם... בכלל — שנורות — זה ענין לא נעים כל כך... אני מבין את איבה-עצות... אנחנו חפצנו עד כה להתקיים בלי תמיכה מן החוץ,

הרחוב בהמון והוציאו את קולותיהן המשונים. הקולות היו כמו מלגלגים לעצמם, ובקצידם היו חמים לחקוי בלתי מוצלח של יללה־תתולים. ראשים פלאים, ראשי נשים, הציצו מן החרכים אשר ממול חדר מערכת „המחרשה", ומן המעקה נשפכו מים דלוחים על ראשי ההולכים לתומם. היהודי התימני המחזיר על הפתחים, שהלך בצדי הרחוב והביט על ה„ליה", הפשיל, לאחר שעברה זו, את כתנתו והתחיל לפלותה, והספרדיה הקטנה, שהלכה אחריו, הרימה פתאם את שמלתה העליונה מאחוריה וכסתה בה את ראשה. —

אובה עצות צחק בקול. הכל הפנו אליו ראשיהם, כי לא הסכינו לראותו צוחק.

— „מה אני באמת צוחק כמשחק על הבמה?" — חשב אובה עצות ומסר לחבריו את תמצית הרהוריו.

בקול נחנק מצחוק, כמתלהלה, הוסיף לתאר את הבנקט. אורח א' מבליט את עצמו, אורח ב' מבליט את עצמו, אורח ג' מבליט את עצמו. תהלות ותשבחות לאורח־האורחים. כל תקוות האומה תלויות בו. קנאה בין באי־כח המוסדות. הכל אוחזין בטליתו של אורח האורחים. הכל טוענים: אנחנו, רק אנחנו. בנו הגאולה. הכל מתחרים: כלו שלנו, כלו שלנו. תחרות ומדנים. ח־ח־ח. באמצע הדרשות... וזהי המציאה! שמעו! מצב מבדח. וזהי המציאה. שוו רק בנפשכם. פתאם... פתאם נודע, הוברר, כי... כי אורח־האורחים — המתמם, המהולל, הגדול — קפץ את ידו! אינו נותן אף פרוטה... אין בדעתו כלל ליתן... הם... כל התשבחות מסתתמות... כל החגיגה מופרה... כל המזבח נהרס... מצב־הרוח נשפל... זה הוחה מאתו את האורח וזה הוחה. הכל הותין.

אובה־עצות יצא מכליו. אחז בבטנו. צפצף, שרק. כששב למנוחה, אמר:

— והואיל, רבותי, ובפובליציסטיקה אין לי מזל ב„המהרשה", אשמע לעצת תומרקין ואנסה שוב את כחי בבליטריסטיקה, הגליון הבא אני נותן את התחלת הרומן הזה!

תומרקין ובן חפשי ענו בצחוק פה אחד:

— אם נקבלהו...

אבל עיניהם לא אבו לצחוק. האדמיניסטרטור נספח עליהם ושלשתם דנו ברצינות ערמומית רבה על הטקטיקה של הערב הבא. שהרי אם „היעה" מצד זה והאורח מצד שני — והשאלה נפתרה.

ואובה עצות חזר להביט בחלון. שאלות ופתרונן! — המו שתי מלות בקרבו. הוא הביט רבע שעה, חצי שעה, שעה. היא הביט בחלון. הבוקר היפואי עבר לאט לאט לצהרים. כחלת בית הקפה הערבי שברחוב ישבו אפנדים ופקידים — בטלים כמוהו — ועשנו „נרגילות" והביטו גם הם. מן הסמטה הקרובה עלתה לויה ערבית־נוצרית. המקוננות הקתאות, לבושות השחורים, הלכו כלב

מחברת ששית.

(שני פרקים נוספים).

א.

לאריה לפידות לא היתה עבודה. או מפני ששתני-העבודה המועטים המעסיקים פועלים עברים, מאסו בו, סוף סוף, „בציר־בא מדרבנן“, המקלקל את ההרמוניה בכל צורתו ואפיו, או מפני שאר הטעמים המצוים, שבשבילם לא היתה עבודה גם לצעירים, אבל איך שיהיה, והעובדה היתה עובדה. לאריה לפידות לא היתה עבודה, וזה העכיר את רוח הזקן מאד. נוסף על זה היתה האלמנה חולה בקדחת בלתי פוסקת; על החלב, שהיתה הזקנה לוקחת מן הביהודאים ומוכרת בעיה, נמצא מתחרה, שהעלה את השער, והבן — „צבי מוהח“ — בעל המשרה ביפו, נשאר בלי משרה, מפני שכל העסק הציוני נתבטל ולא הועילו כל הקומבינציות, כל האספות וכל הפרויקטים, שהיו לו, לצבי, ולאחרים בנידון דנא. — אילו היה בא כותב-ספורים והיה מתאר את מצב בית אריה לפידות כמו שהוא היו ה„מבינים“ הנים את הספור לכליה: היאך! הגדשת-צבעים שכזו! האב והבן בלי עבודה, האלמנה שבבית חולה — הכל ביחד ובחדר צר אחד! חקי האמנות הרשים אור וצל — ולא תמונה שחורה כלה! — אולם זה הדבר, שאני, הכותב, הייתי אז ביפו — ואריה לפידות ובנו לא האנו לספורים כלל! זה האחרון אמנם התחיל בעת האחרונה להתענין באמנות — איך אפשר לבלי התענין? — אבל יחד עם זה נשאר „אדם פוזיטיבי לגמרי“ והיה מתרחק לפי חבריו, כטוענה — אם כי בקושי ידוע — מהמאספים החדשים החדשים, שנמצאו בהרבה מבתי הפרבר, ומצרכי שירה „במובן הרחב של המלה“. ואם הוא, כעושה טובה למאן הוו, קורא גזוזה דבר, היה בוחר בספורים מלפני חמשים שנה, חקא מהמהלך הישן, חקא מהקלאסיקים, כשם שחבריו, פועלי הפרבר, אשר אתם התהלך, היו מבליטים, להבדיל, את מכנסיהם הקרועים, המלוכלכים בעפר, וכשם שהכל במקום ההוא היו מבליטים ומציגים לראוה איזה הכר.—

כן, הכל היה באותו החדר הצר האחד... ובחגיגה השנתית לחנוכת הפרבר לחשו סוד באזני נקדימון בן אייזיק הייכל — סוף

— היא כבר אינו עובד שמה...
— מפני ה„אינצידנט" של הזרגון?
— היא אינו בשביל „המחרשה". המחרשה משתדלת להיות הדי הישוב, הד התחיה... והוא הולך ומתיה את הזרגון...
— פועלי יפו ספרו, שהוא שלח „מכתב אל המערכת" בדבר האינצידנט — ולא הדפיסוהו...
— היא כבר היה לא הוא בעת האחרונה לשבתו פה...
— מעת שעבר לגור לבית הזקן...
— „הימים הנוראים" השפיעו עליו.
— היא התאהב בהאלמנה, ח־ח!
— כל האנשים הקרועים והשבורים מכל העולם באים לארץ ישראל...
— הבלים!...
ואמנם כך היה הדבר. במרם עברי ליפו גרתי גם אני שבועות אחדים בבית לפידות: חמכון בהוצאות. וכל הימים ההם שררה בבית דממת־אנחה כבדה וגם הדבור שלנו — של לפידות, דיאספירין ואני — לא היה, במדה ידועה, אלא מין שתיקה, או יותר נכון, מין השתקת המחשבה.
— איש היה בארץ ערב — הייתי מזמר לפני עצמי ולפני דיאספירין, כשהדוד לא היה אתנו — והיה האיש ההוא תם וישר, ירא אלהים באמת, עושה טוב באמת וסר מרע... ויולד לו בן גבן — וגומר, וגומר, וגומר. ובכל זאת לא חטא אליה בשפתיו ולא נתן תפלה באלהים, אשר לא יענה לו מן הסערה, לא יענה, לא יענה...
— הס... הנה היא מתקרב... מטייל לבדו... לאן, הדוד לפידות?
— אני מבקש את המאין.
— איזה מעין? וכי היכן יש מעין בפרבר?
— את המאין. מאין יבוא עזרנו. אני מתלוצץ, כמובן. מה חסר לנו? —
והוא אינו הולך אתנו. סימן לא טוב כל עיקר!
— משל למה הדבר דומה? — יש שהיה הזקן פותח פתאם את פיו ואומר בלי כל קשר אל הקודם — לכלב שהיה קשור בחבל ארוך. נפל ר' כלב פעם על המצאה — ונתק את הקשר בשניו,

שהכל התלחשו עליו והכל יהעידו, מלבד בעל הדבר בעצמו — כי מהראוי היה לתמוך באיזו פרנקים את משפחת הזקן. ולמען, ולמען השם צריך, שהנתמך לא ידע מזה. לו אסור לדעת מזה, כי יכעס מאד; כי האיש הזה יבחר לגוע ברעב ממש — ולא יקבל בשום אופן ואופן שבעולם. צריך למסור ישר לאשתו בשוק. פשוט — לקמח.

— אָ, למה הנאומים? — הסתובב הזקן בין הנאספים — נהיה שמחים בלי נאומים... העיקר — שמחת החיים... נהיה שמחים בלי נאומים... העיקר — שמחת החיים... נהיה שמחים על... על שאנו פה... הציוני האמתי הוא זה הנמצא פה... מי שאינו נמצא פה אינו ציוני... י—חי—לי—לי...

ואולם כל הנאספים, גם לא הזקן ההרגשה ביותר, לא האמינו בשמחתו של לפידות ולא הקשיבו גם לנאומו שנאם אח"כ, סוף סוף, אחרי הפצרות מרובות מצד הכל וסרב ממושך מצדו: למרות היותו נגד נאומים, חשבו לחובה להניתו ולכבדו בנאום בעל כרחו, אבל לשמוע לא היה מה... אָ, אין כבר אותו לפידות שהיה לפנים, לפני ארבע־חמש שנים, בעת הִסה הבּרבּר!... היכן אבדו מזמוריו, נגוניו, בדיחותיו? וכיצד היה מרקד בההיטל של הפועלים (מאתים פועלים עברים היו אז במושבה!) אחרי העבודה, בערב יום חול פשוט... פשוט, היה בא ביעף מביתו... אחרי ארוחת הערב... הפועלים יושבים... והוא, מבלי כל שאלות־ומעלות: הַיי... הַיי... הַיי־יה... „הורה"!... והכל נתלים בו ומרקדים... עָ, איו אותן העתים... אין אותו מצב הרוח...

— ועל אחות אובה־עצות שמעתם?

— מה? מה? מה קרה?

— לא, לא קרה כלום... אבל הנה היו פה אתמול פועלי־יפו... ביפו מספרים, שהוא...

— הוא?

— שותה חליפות שתי כוסות קוניאק ואחת יין חמוץ, שתי כוסות יין חמוץ ואחת קוניאק...

— ככה? שותה לשכרה? חבל!...

— וב„מחרשה" כבר לא רואים אתו...

גורמת לזה, אבל עכשיו ניכר בהזקן איזה רגש של מוסר כליות כלפי בני ביתו. אולי איזה יתוש מנקר בו: איזו רשות היתה לו להביאם לידי כך? — מה היה שם נכדו הקטן שמת? הרצל?

— הרצל... הרצל...

וזכר התינוק המת היה עולה בבית. זה היה תינוק חור וקטן, אבל בעל עור עדין כל כך ועינים כל כך נפלאות. אפילו צבי, זה ה„אינטליגנט" המובהק, לא היה עומד בנסיון והיה מצחק אתו. שוה בנפשך, היאספרין: צבי שאר בשרך היה נעשה לפילולוג והיה קורא לו בשובבות שפרינגאט, כלומר, לקפוץ (מלה משפת-אמו „שפרינגען" עם הסוף של צורת הפעל הנסוי). ואני, שהייתי אורח ארעי בבית, הייתי ככה מתאר לי, איך שאני נעשה פה בן-בית והרצל זה גדל קצת, נעשה בן ארבע, חמש, והרי הוא, כדרך הילדים, בכדי לרמותני, מעמיד כסא אצל דלת החדר מבחוץ, נצב עליה ונוקש בדלת — למען אטעה לחשוב, כי איש גדול הוא הדופק. אני יודע את התרמית, אבל מתחפש למרומה וקורא קול גדול: יבוא! הוא, הרצל הזה, קופץ מעל הכסא בצחוק, מתפרץ החדרה ונופל לתוך זרועותי... המשחק הזה היה נשאר לשנינו לאחד מזכרונותינו היותר חמודים... ועכשיו? איזו זכרונות השאיר הרצל?... לא! לא! אני איני מאמין בשום אופן, כי אוכל לשכוח בזמן מן הזמנים את המחזה ההיא ממחרת לקבורתו... עריסתו של הרצל עמדה בחוץ... אז התעוררו אביו ואמו האבלים והכניסו את העריסה הריקה לתוך הבית, הציגו אותה — שומע אתה, דוד? — הציגו אותה, כמו בהיות בנם בחיים, ועמדו עליה, זה מעבר מזה וזו מעבר מזה, ויבכו בקול נואש כזה, בקול איום כזה, בקול אמלל כזה... „לא נראה יותר את הרצל... לא נראה יותר את הרצלה"... אימת ההויה, דוד... שמע נא! יצלצל זה באזניך כמו שאתה רוצה, ואני הנני פסימיסט, פסימיסט עד השורש, בלי כל ותורים... לא, לא, לא... אני מקלל את ההויה!... אני מקלל את קללתי!... ועל פיסימיותי לא אותר, לא אותר, היאספרין...

ברם, יש שהייתי מותר, — פורתא, אבל מותר. יש שאימת ההויה היתה מתנדפת משהו, והגורם לזה היה — עמרם, שבינתים נמלאו לברא זה עשר שנים, וכרעא דאבוהא שלו לא היה! „אלמלא

נוטל בעליו וקשרו שנית. לימים מתישב הכלב שלנו ומנתק שנית את החבל. נוטל בעליו וחוזר וקושרהו. וכך ארך זמן מרובה: הלה מנתק והלה קושר — עד שלבסוף נעשה החבל קצר והכלב לא יכל למוש ממקומו. — אם כן, מורי ורבותי (בנגון של „מגיד"), הנמשל מובן מאליו: כל מה שמוסיפים לנתק, כך מתקצר החבל...

והיאספורין היה לוחש לי. השמתי את לבי לזה, ש... שהרו בעת האחרונה התחיל משתמט מדבר על אחות... על אחות הערביאים? הן הזקן היה אוהב-ערב כזה! הוא, היאספורין — למה יכחד? — שונא את הערביאים מיום הראשון לבואו הנה. עם מנוול! צריך רק לעבוד פעם בשוקיהם ולהביט בפני חכליהם, בכדי להוכח, עד כמה הגוזל שלהם מגיע. אלה הם מנוולים! והוא, היאספורין, הן אינו אנטישמי כמוני. הוא אינו שונא בני שם (הערביאים אמנם יש להם הרבה תכונות של בני גזעם היהודים — אבל זה לא נוגע). ואולם הזקן, הזקן — הוא היה מדבר תמיד: אסור לנו להוציא משפט; אנחנו איננו יודעים אותם, ואל נהיה כבני אירופה המוציאים עלינו משפט שלילי, מפני שלא יודעים אותנו. אמנם, עם הארץ היא עתה באיזה מצב של ירידה במוסח — אבל עלינו להזהר מהוציא משפט מעוקל: אל לשטוח את הקולטורה העתיקה שלהם. הערביאים, סוף סוף, יקומו לתחיה -- ובאמת אנחנו צריכים להחיותם אתנו. אנחנו מטיפים לעבודה עברית, מפני שאנחנו צריכים לה גופה, אנחנו צריכים לחנך עצמנו בעבודה, בה אנו היאים תחית היהודי והאדם שבנו, אבל אלמלא היתה אצלנו אי-הנורמליות של אנשי-האויר, אלמלי היתה עבודתנו נחוצה לנו לעצמנו כל כך, העבודה כשהיא לעצמה, כי אז צריכים היינו לשמוח, על שמושבותינו נותנות פרנסה לערביאים. כך וכך היה מדבר לפנים — עד שבאמת לא נעים היה הדבר, ויותר מלא נעים: פלא! האמנם נשכח מלבו הכל? האמנם נמחה מזכרונו כל אשר עולל לו אחד מבני ה„קולטורה העתיקה"? — ועכשיו...

— חדל לנגוע בערביאים?

— בלי קלות ראש!... יש סימנים מובהקים, שאיזה שנוי בא במצב רוחו של הזקן. אמונתו מתרופפת... מלחמת אמונה בגיל שבין חמשים לששים... היא, היאספורין, אינו יודע: אפשר העניות

בעוד שבאמת אנחנו בכל מקום עושים את ההסטוריה ואתנו מתחשבים בכל מקום „במובן הרחב של המלה". לבחר את נקודת ההשקפה הזאת כדבעי הבטיח לנשיהיה לו, כי לפי שעה היו עליו שתי עבודות ספרותיות חשובות אחרות: אחת פובליציסטית בזרגון, ע"ד העסק הציוני, שהוא שרת בו ולא הצליח, מדוע לא הצליח ובמי האשם, והשנית — מדעית — חקירה סוציולוגית, וברורית, המוכיחה בספרות סטטיסטית רבות ובהשואות להאמיגרציה באמריקה, כי הקולוניזציה הכפרית בפלשתינה לא הצליחה, באותה המדה שקוה, רק מפני שקולוניזציה כזו הדרשת אמצעים אקונומיים רבים ביותר, וכי, לפיכך, יותר טוב לעשות קולוניזציה עירונית-מסחרית, שתעלה במהירות יותר גדולה ובזול יותר גדול: — הדברים היו, בלי ספק, נכבדים וראוים לאומרם, אבל הצפרים, אשר ממעל להשלחן, שעליו ישב צבי והשוה את הטבלאות, התחשבו רק בזה, שספון אין מתחתן והיו מטנפות את הגיהות ואת הספרות כפעם בפעם. זאת ראה „הערבי הקטן", ואחרי אשר לא הצליחו תחבולות אחדות משלו אשר חבל לצודן — לצוד את הצפרים — כגון לשכרן באוכל הזג-אלכוהול, ואחרי אשר בשני הכלובים אשר עשה לו גם כן אי אפשר היה ללכדן, מחמת התנועה הצפופה שבבית, גמר אומר להתנפל עליהן, על אויביו, בשעת שנתן ולאספן כאסוף ביצים עזובות. אבל גם בזה הפריעו אותו הגדולים, וביחוד הזקן... צבי, בכל הקומפלקציה שלו, אמנם היה על צדו של עמרם, ולא עוד אלא שנסה בעצמו לעלות על הסלם אשר שאל הקטן והביא מבית אחד השכנים, אך שלא ברצונו הטריד הסוציולוג את „באי כת הזואלוגיה" ממקומם.

— שה הדא?... מה זאת?... בית מלא כתבנים... וכשבא לידי איזה דבר... — הריע עמרם בהתחצפות מרב דאגה על שהוא מכרח להבטל ולהמתין שנית עד שירגעו הצפרים ויישנו.

צבי לפתית נתן עצות: לעשות כך... לעשות כך... הנה... הנה... ואולם כשתפס הקטן אחת ומסרה ל„הכתבן", היציאה זו מתוך היד שלא במתכוין — ופרחה לה.

— אי, אני אלמוד את כלן ואשמידן... כלה אעשה בהן! — העירה אי-ההצלחה את הציד הקטן להתפאר במה שאין בו.

נבראה כי החבת-ציון אלא בשביל מין בריה כזו — יש שהיה עולה הרהור-לצון בתוכי — „היינו". זה היה ילד רזה, אבל אמיץ. פעם אחת הכה היא, הקטן, רועה ערבי כבן שבע-עשרה וקרע גם את ה„עגל" (פתיל תרבושו) מעל ראשו על ששלח את בהמותיו לחלקת אדמתו של הפרבר, ולא נדע מהיכן עזות גדולה כזו ל„בעל גוף" קטן זה, אשר גדל עוד תחת השפעת החסידות התמידית של אביו. הוא היה חפשי בתנועותיו כ„ערבי במדבר", מסתפק באכילת מעט ירקות ונכון לטפל כל היום במלמד הבקר, בבקר ובכל המחובר לקרקע — בין שלו ובין של אחרים. בלילות, ביחוד בחשכים, היה אוהב לישב במעלה הפרבר ולשאל כל נגש „מן הוא?" כלומר: מי כאן? מי בא לגבולי? ובין גברא לגברא היה קולו הצעקני פעם מנסר ברמה ופעם מסלסל בנגינה המזרחית:

לשנה הבאה בירושלים —

אָ—אָ, אָ—אָ, אָי!

— הוא יהיה לאיש! — היתה מתענגת הינדה הזקנה ומספרת בבדיחות-דעת על מה שראתה במושבה בצהרים, בשובה מן השוק אתו. נערי המושבה שחקו אצל בית הפקידות הגדול. עמרמיקע זה נתישב בדעתו, ידה אבן גדולה בשמשות — ואחת נתפוצצה כהרף עין. אחר במקומו היה נפחד וברח. ואמנם גם זה הקטן ברח, אבל אגב ריצה עוד הספיק לקרא:

— קלעתי אל המטרה... טראַסקע!

— זה של הבארון — הזהירוהו בני גילו...

— ויציב, איפוא, אחרת, אם ירצה... יתן לזגג להשתכר... טראַסקע!... —

— הנה הממזר הלז, חיים בעצמותיו! — סימה הזקנה בצהלת רגע. ונכנסה מן החצר הביתה.

באותה שעה טפס „הממזר" בבית על הכתלים והיה עסוק בעבודה חשובה אחת: בלכידת הצפרים, שהיו יושבות מתחת הגג הבלתי מקורה ומטילות פרשן על כתבי-ידי של צבי לפידות. כי יחד עם ההתענינות באמנות, נעשה צבי לפידות בעת האחרונה למחיב הגלות ב„מכבן הרחב של הגלה" ולעג להן הרבה בקולו הקיקטי להמתארים את מצבנו בכל מקום בהפרזה לא נכונה כזו,

ב.

צבי לפיחת עזב את פלשתינה. הוא לא נסע, בפשטות — הוא עזב. לפי שעה נסע לקהירה. להלכה, לפי הכרה, אסור לו לבוא, כי יאסרוהו, ואפילו אם לא יאסרוהו — הנה בזכרו, שבאודיסה יפגוש ג'נדרם את הספינה — זה בלבד כבר משניא עליו עד מות את כל הספינה! ולנסוע לאודיסה — הוצאות הדרך מאין יקחו. ההונורר בעד מאמריו לא יתקבל כל כך מהר. לפיכך נסע לקהירה. אבל היא זאת עשה: הוא הלך ליפו ואסף שם כעשרה צעירים, מאלה שעמדו על הדרך, והשיאם, שילכו גם הם אתו לקהירה — והוא בראשם. שם יראו. ובאמת, כלום אפשר היה, שצבי לפיחת יסע, פשוט, לקהירה? הוא יצא בצבור ובדימונסטרציה. הוא עזב את פלשתינה.

ואת חוה דיאספורין השיגה יד ההתחנות-מיין-האילוזיה עוד בשלהי הקיטא, שבארץ ישראל הם אמנם קשים מקיטא. חום-כבשן עולה ומתגבר היה בארץ — והחיים היו למשא על הכל. אבל ה' אספורין, לאחר שאירע לו ה„אינצידנט" בדבר ההצגה הזרגונית, אבד מיום ליום את שווי-משקלו, התחיל רץ פעמים או שלש פעמים בשבוע ליפו, למהות מה שלעשות שם לא היה כבר מאומה, ונעשה מרוגז עד לבלתי נשוא, כמעט מבוער. כשחזר מהעיר היה תועה כצל בסביבות המדבר, הלאה והלאה על פני קרקע הבור, ויש שהגיע עד לידי כך, שהתחיל לברוח גם מפני חוה — לבלי הביט בה. הוא לא נשתגע — אבל השגעון היה בו. אלמלי היה האיש אתה באיזה קו, בקו אחד, היה, בלי כל פקפוק, מצב רוח קיצוני שכזה נגמר בהדקת הכפתור שנאקרת. אולם היא לא היה אתו. הוא היה, סוף סוף, דיאספורין. אותו דיאספורין שהיה „שושבין" עליו ל„חתונות" הבחירות של בני מפלגתו לפני שנים אחדות — והוא נשאר בחיים. ולא עוד אלא שנתן אפילו מקום לאחרים לומר, שהוא „ממלית את תפקידו כבר יותר על המדה", שהוא „עושה העויות"...

— נו, נו, — לא נחה דעת לפידות הזקן מכל העסק.

— מה? „חיות"! אתן מצוה להרוג! — הגין עמרם על הפוזיציה שלו.

— אתה בעצמך חיה קטנה — קרא לו הזקן בחבה ובאיזו הצטחקות של הכנעה.

וימים אחרים אחר כך היה מזכיר בהנאה סוף מעשה הציד: ברב עמל, — שהרי היה צח-שכמה בבית, אשר גרש את הצפרים בידים, לכל תלכדנה. תפס הקטן עוד שתי צפרים. איש מן הצירים: דיאספורין שלנו, צבי מזרח, כלתי — איש מהם לא תפס אף אחת. והוא תפס שתים ונתנן בכלוב. אבל יותר לא נתפסו, לא נתפסו בשום אופן. בקצוה, הציד היה מלא חמה: להרוג ולאבד... אך קודם השינה פתח את הכלוב ואמר: צריך להוציא גם את אלו... רחמנות...

— ...ומעכשיו בוא וראה כחם של צידים עברים!...

עריה לפידות צחק בכל פניו המקומטים, היקרים.

בשנה שהעם מדבר בה, ובתמימות של גוי הזה הוא שאל אותי: הלא היהודים מדברים זרגון פה — כלום לא כך? אולי בדירקציה של „המחרשה" מדברים עברית, אולי גם המורים ביניהם לבין עצמם, אבל כל יושבי המקום היהודים — המיוחסים — היסוד והזמן — זרגון — ומה מקום „לחרם"? אנכי הייתי מתחיל לבאר לו, שלפני אלפים בשנים, כשהיתה זו הארץ יהודית, היה זמן אחד שהיהודים דברו עברית, ולכן עכשיו בעלי התחיה רוצים שיתקשר על ידי השפה העברית עם העבר ההוא, ובכלל שתהא שפה אחת לכלנו... טוב! טוב! — הדיאספורין ידע זאת. וכי לא יהודי הוא? הוא יודע אפילו זה מכבר, שהזרגון הוא בפי היהודים רק מאות אחדות בשנים, והוא דיאלקט אשכנזי מקולקל... אבל... הקלקול הוא לגבי האשכנזים; לגבנו, היהודים המדברים בדיאלקט זה — זוהי שפתנו... ואיזו חרפה יש בשפה? הלא זה משפט קדום! ביחוד אם השפה התחילה כבר להוציא יוצרים מתוכה: הנה יעקב גורדין. הוא, דיאספורין, קרא על אודותיו בעתונות הרוסית, שהשיג ביפו. מפי אלה הוא יודע גם את תוכן ה„אלהים, האדם והשטן", והוא בקש את הקבלן להציג את הדבר הזה, אם אפשר. הקבלן הוא (איש רחוק מהשכלה, אבל הבטחה הבטיח הוא לתת לו, לדיאספורין בעצמו, לבחור את התפקיד אשר ימצא חן בעיניו. עדיין לא החלט איזה חזיון יציגו, והוא, הדיאספורין, נכון להקדיש הרבה עמל, ובלבד שיעלה לו „האדם", ר' הרשלי מדוברוונא. הן זה — פויסט היהודי? כך קרא בעתונות. לצערו, הוא יודע אך מעט טפוסי יהודים כאלה, אבל את כל הטוב, שהוא יודע וזוכר מאביו המנוח, שהיה גם כן בן הדור הישן, יגלם בו, יבליט בו. — לא, הוא אינו מבין, איזה חטא יש בדבר? לא, הוא, מי שהיה רבולוציונר, צריך להלחם גם בעד צדקת הדבר כשהוא לעצמו. עברית? טוב! למה עברית לילדים, יצרו ספרות בעברית, זה טוב (הבר דיאספורין כחם עליהם), אבל, במציאותא, במה תתחזק העברית ע"י שישמידו את הזרגון, ובאמצעים כמו אלה?! מלבד שזה לא בצדק, הן גם שאלה אחרת מתעוררת כאן: מה נפשך, אם יש תקוה, כי עוד הרבה יהודים יבואו אל הארץ — הלא יבואו היהודים עם הזרגון שלהם. ושפה אינה נשמדת ביום אחד ע"י גזרות-קנאים בעלמא (הפרנקים שנמלטו הנה לפני מאות

— משל למה הדבר דומה? — אמר אריה לפידות כששמע זאת כל הנה „המאורע" — לגלוי אחד, שנתגייר לפני החג בקהלה של מתנגדים ונתחנך במצוות. למחרתו בחול המועד להניח תפלין — והוא מדך את הרצועות בכל התיקנות של גר צדק. אם כן, בשנה הבאה, לאחר שבינתיים למד להניח תפלין כדקא יאות ונתגאה בזה, בא בחול המועד לעיר שכלה חסידים. נכנס לבית התפלה שלהם והתחיל מניח תפילין ברב התלהבות. גערו בו: מתנגד! ריקא! וכי אינך יודע, שבחול המועד אסור בתפלין? חיב מיתה! נתן הגר את עיניו בכולם ותמה: מה היהודים הללו רוצים? הנחת תפלין אינה מצוה אלא עבירה? היכא תמצי?! — אם כן, הנמשל מיבן מאליו: הוד שלנו כסבור: „מצוה" הוא מקיים! אמונת הימטית יהודית הוא מכניס לרחוב היהודים ובשפתם המדוברת — והנה העתונות גוערת בו, כל הצבור האינטליגנטי נוזף בו... בתמיה!

ואמנם היה היה כהבר הזה להיאספורין רעי, אשר בא לשחק ברחוב היהודים ואת כל עומק הצרה של בלבול לשונותיהם לא ידע; ומכל הקנאות השטחית ורעת-הלב של „עוזרי התחיה" — לא היה לו כל מושג.

בן חפשי כתב ב„על המשמר":

„כבר הצהרנו בגליון העבר והננו מצהירים שנית, כי לא נרשה בכל תוקף אף בתור הוראת שעה, כי זרים יבואו לארץ תחיתנו ויכלו באדישות נוראה את כל עמלנו הרצין בעד שפת התחיה. עשי תרעה בזכרו, כי מה שחרשנו וזרענו בזיעת אפים את הגרעינים הבריאים של שפת תזוננו, עת כי עבודתנו הקשה והצנועה הביאה קודש פרי הלולים, עברית חיה, חדישה, רעננה מצלצלת בכל הפנות שאנו פונים, והננו משוכנעים, כי אם רק נגרש בעזה מועד את דבוגדים הממירים שפתנו הלאומית הגמישה בשפה הבלולה" — —

היאספורין לא קרא את כל הדברים האלה במקורם, כי לא ידע לקרא, אבל ספר ספר לו שותפו הקבלן מכל כבד המלחמה אשר הקדישו עליהם ה„הבריאיסטים", ומלבד זאת לא חששו מבני פרחי המיזים והסופרים חרפות וגערה. „אנחנו בונינו — ואתם באים לסתור!" — כך היה כתוב על כל הפנים אשר פגש. לראשונה לא הבין את הדבר כהויתו. מהו הרעש? הן הוא בא לשחק לפני העם

מעט אורה. לא קרה לי שום דבר באותה שעה, וגם לא בטוח הייתי באורה אשר הושרתה, אבל האורה הושרתה. — המשל אשר בדעתי לשאת יהיה, אולי, בנלי, אבל כך היה הדבר. מצב רוחי באותו סוף הקיץ, בביתו של לפידות היה כמצב החשכה אשר לפני אור הבוקר. כמו אצל חאספורין, היתה החשכה שבנפשי בימים ההם על קצה גבול המשבר שלה, וכחשכת הלילה בבואה אל קצה וכחום הקיץ הקשה בהרגישו את קצו, כן התעבתה היא החשכה, וגדלה עד למעלה מכל מדה. את רעי הסיעה ה' מפה — לטובתו הוא ולטובת אני — ואולי הביאה את זה החורף הארצי-ישראלי, שהלך ונמשך עד אשר נפלתי למשכב, עם לילותיו הבהירים-הקרירים במלוי הלבנה או האפלים-העבים, מרובי-הכוכבים, בסוף הירח, ועם האורה שלו, אותה האורה המשחררת את כל הנפשות מסוג שלי לעת זקנתן, כשכל העולם והחיים מקבלים צורה אחרת ולא רוצים לדעת משום חשבון, וששון-הויה — בודאי איזה שליח מעולמות אחרים — ממלא את כל התוך שקט מפרכם. —

לרשימתי, אשר אז כמעט שבאתי לידי גמר שלה, רציתי לספח את המוטו („מכת"י גנוז"), שזה לשונו:

זה אשר הוצאתי מנסיונות ימי-הויתי
והוהי צואתי האישית:
החיים רעים, אבל תמיד מדיים... המות רע.
העולם מסוכסך, אבל גם מזון, ולפעמים יפה.
האדם אמלל, אבל יש והוא גם נהדר.
לעם ישראל, מצד חקי ההגיון, אין עתיד.
צריך, בכל זאת, לעבוד.
כל זמן שנשמתך בך, יש מעשים נשגבים
ויש רגעים מרוממים.
תחי העבודה העברית האנושית!

ב — — — — — — — — — — —

מבית הדפוס, שבו נדפסה „המחרשה", הציעו לי בעת ההיא לעבוד שש שעות בכל יום בתור מגיה ובשכר מספיק להוצאותי,

בשנים מדברים את הז'רגון השפניולי שלהם עד היום); הקנאים אינם יכולים אפילו לגזור על עצמם, ולא כל שכן על אחרים... אלא מה? — יהודים לא יבואו יותר, ואלה שישנם תהפכי להם על כרחם, בחרמות ובבריקוט, שפה אחת עברית — נו, נניח, שזה אפשר במשך של מאה שנה — אבל אם יותר לא יבואו הנה, אז בכלל... בכלל... מה תועיל השפה האחת? שפה אחת למי? לי ולספרדים? מה לי ולספרדים? וכי באמת אנחנו לאום אחד עמהם? „חוזקי"! אמור מה שתאמר: לפי דעתי, זה כבר עם אחר!

— לשאלות האלו אלף פנים, יקירי, ואוי לנו בין כך ובין כך...

— לא, לא — לא נתן ד'יאספורין בכעס לברר לו את כל אי המוצא שבשאלות אלו — בכל אופן, הספרדים מבקרים את החזיונות הז'רגוניים שלנו ביתר חפץ מאשר ב„געברייאיש". הכל יודעים זאת. וגם יודעים ומבינים את הז'רגון שלנו יותר מ„געברייאיש". לא, הוא ילחם, ילחם בעד ההשקפה הנכונה.

אבל ד'יאספורין לא הספיק להלחם. מקום המלחמה אבד פתאם מתחת רגליו. והקא לא מפני האגיטציה הזריזה של „המחרשה". זו אמנם הרתיחה את דעת הקהל, כלומר, את עשרות המורים והסופרים והמזכירים במשרדים שונים (הפקידים הגדולים לא התעניינו בכל העסק), אבל הקבלן של החזיון הז'רגוני עשה, כמובן, את שלו: ימסר מודעות לדפוס, ולד'יאספורין — לבחר לו תפקיד ולחזור עליו. וכאן נפתח פי התהום של התרבות היהודית לפני חלוץ הבימה היהודית:

הברירה אשר ניתנה לו מאת הקבלן היתה — לבחור בין תפקידו של קבצנזון ובין תפקידו של הונגרמן בחזיונו של גולדפדן.—

כל עמלי להרגיע את רעי החולם בהסברה הפטריוטית, כי גולדפדן גם הוא הן היה חלוץ הבימה היהודית — לא הביא פרי. שוא היו תנחומותי.

*

עוד לפני נסיעתו של ד'יאספורין מעלי, זו הנסיעה אשר גרמה לי שמחה וקורת-רוח בעדי ובעדו, מיד אחרי משכי את ידי מן „המחרשה", נעשה פעם סדק בכותל הברזל אשר לפני והוכנס אלי

חיים טובים. כי לא נורא. כי נעים. נעים, נעים לחיות, נעים לעבוד, להתהלך, לשתות תה, להביט השמימה, לחשוב. על פי השכל והחשבון אין שום דבר כזאי: אין לדיאבטורין יותר חשיבות על צבי לפיחות ואין לי פחות ערך משל אריה לפיחת — אבל העיקרי שבי בועט בחשבון השכל, העיקרי שבי אומר לי לחיות, ולחיות בטוב, כמו שאני חי; העיקרי שבי אומר: אל תחוס על בהויתך הנעימה! יבוא עמרם! כתוב לזקן!

היום היה שבת. בית הדפוס היה סגור. אני גרתי בקומה השניה. חדר עם שלשה חלונות. על הככר הפניי, כבר התחיל אשר מסביב, היו מואנים ילדים. בנין בית הספר העברי הנחמד אשר לפני חלוני, גם הוא שבת וינפש היום. בית הספר העברי הנחמד עם ילדותיו הרבות, החביבות, ילדות-ישראל, עם מוריו הטובים, החפשים — טובי עמם... הילדים הנעימים, הילדות הנעימות נאספו אל חצר בית ספרם וסואנים, מתאבקים, מתגוששים, מתעמלים. הוי הדש, הוי חדש... השאון ממלא את לבי עליזות קלה, עליזות חבה, עליזות סבתא בהביטה אל נינה. התכווצות חמה בחזה. העינים מתמלאות דמעות.

בארבע שעות קמתי משנתי, שנת הצהרים, שינה מחליפה קמתי — לא מתי מתוך שינה, זה טוב. עשיתי צעדים אחדים בחדרי הטוב. השתעלתי, ירקתי. גמאתי גמיאה מעננת וחריפה מן כוס התה המתוקה, הקרה, המוזגה על שלחני — מן היין נזרתי עוד מראשית החורף — עמדתי רגעים אחדים בלי נוע, נגשתי עד החלון ופתחתיו. הה כאין הילדים עלה ביותר. בחלון השני, שהיה פתוח כל העת, נראה ממרחק הים הזעף. ים התיכון. בבוקר, כשטיילתי על שפתו, ראיתי את פגר הצל בעל הקרנים מוקא הגלים וחשבתי: איזו אי-נעימות היא להיות פגר מוקא גלים. ומה נעימה ההויה! מה נעים לחיות!

לחיות, כן, לחיות. וצריך אדם — כלומר, לא צריך, אבל טוב לאדם לקבוע דירתו במקום אחד. לישב ולהכות שורש במקום אחד. לאו דוקא „להתקוע יתד ולבלי לזוז ממנו“, אלא להיות במקום אחד, להשאר כאן, אין מה לנהוה, לא צריך לנדוד. אמת ישנה. אימתי

דיאספירין מנע אותי מקבל את המשרה הזאת. „צריך לברוח מזה, מכלב!" — דבר מלים אין דעת במו. וכשהגדתי לו, שרצוני להסכים להצעה, בכדי להביא אלי את עמרם ולדאג לו, התרה הוא בי, שהצעה הזה, הביב כשהוא לעצמו יגזל את חפשתי, מלבד מה שאני לוקח עלי בזה אחריות גדולה. אבל אני לא שמעתי לו. כל משפחה גוזלת את חפשתו של בעל המשפחה, אבל כדאית היא המשפחה שיגבל החופש מפניה. ומפני האחריות — למה אירא? יהיה בעתיד מה שיהיה. וכשנסע דוד דיאספירין קבלתי מיד את הצעת בית הדפוס וגם כתבתי לחוח על הצעתי בדבר הנכד.

— משל למה הדבר דומה? — אמרתי לעצמי בחקוי לאותו האיש, שאליו ישבתי לכתוב את המכתב — לאדם הנוסע על הקוטב הצפוני בסער וקרה בעצם ליל-חורף כזה (כרם, על הקוטב הצפוני הלא אין קיץ!) ומצא מעט עשבים יבשים והבעיר בהם את המדורה והתחמם, והרי הוא עומד ומסתכל, איך שהאש מלחכת את העשבים האחרונים ואיך שמיד ישוב הלילה השחור והקר — ועדיין אינו מסיר את ידיו הקפואות מעל המדורה!

העט נשמט לרגע מן הידים. אולי לא צריך? אולי רבה הולשתי מגבורתי? אולי שב ואל תעשה עדיף? אבל בעוד רגע נמלכתי ואמרתי:

— לא! אני אינני מרמה את עצמי. אינני האיש לרמות את עצמי. עמרם צריך לבוא לגור אתי. אין כאן הונאה. ואם ישנה — הרי אני מכיר בה. אני יודע, כי זה אשר התחלתי לומר לנפשי בכל רגע: „כך היא הדבר — וחיי טובים המה", כי כל המחשבות החיוביות אשר אני אומר להביע במכתבי ללפידות — יסודן בהונאה העצמית המכרחה, ברצון הבלתי מנוצח לחיות ולמלאות את החיים. והואיל וכך — הרי בזה אני כבר מבטל אותה, את ההונאה, אם רק גם בטול זה אינו הונאה... זהו בדרך כלל. ובדרך פרט — הרי אני יודע, כי אין לאל ידי להושיע. לא לאחרים ולא לעצמי. גם דאגתי לעמרם — האם שלמה תהיה? האם לא קצרה ידי להיותה שלמה? ואפילו אילו היתה דאגתי לזה שלמה — כמה עמרמים איכא. האדאג לכלם? — ובכל זאת... הריני מקבל עלי הכל... עמרם יבוא, וחיים טובים ישחרוני, כאשר לא היו עד כה. אין יום אחד דומה לחברו;

— אין את מי... מחר...

— מחר כבר יהיה... מאוחר...

יהיה מאוחר — ובכל זאת צעק מבטו הרועד: עזבוני לבדי! הם, הנשארים בחיים, בחיים...

מחר בבוקר יהיה מאוחר — והרצון, היה רעה זו, לא פסק, בכל זאת, להתראות, לקבול, לצוות...

ומגדרת בבוקר אמנם היו הכל אצל. באו כולים. אַ... אַ... מר המות! לאחר המשא-ומתן הממושך עם החברא-קדישא, שבקשה כסף, וכסף לא ניתן לה, התחילו לטהר. בארץ ישראל טהגין להאריך בטהרה — והמלוים, בינתים, הלכו הלוך ורב. אַ... אַ... מר המות. השהות ארכו עד הצהרים. המון גחיל, נחפז והיה הלך אחר מטתו. הלכו דרך החול. ילדי העדביאים קללו וידו באבנים כמימים ימימה, מימי בראשית. יהוד... יהוד... שהם קורת-רוח לא היתה באותה ההליכה המעיפת; איזו אי-הבנה הלכה לפניה. למה הולכים? למה נושאים?

רק אחת יהעה, רק לאחת היה, לכאורה, ברור הכל:

— בני, בני... אני אשמה במיתתך... אני אשמה... עזבתיך... לבדך... בני, בני... לא היה יותר כח... בני... מלאכים טובים...

כך מלמלה היא, המתעלפת.

אחוז בה ונשאוה לפרוזדור בית החולים.

מקרוב שקט הים. על שפתו, מעבר לבית-העלמין, עמדו אנשי-צבא והתחנכו בקליעה אל המטרה.

— כבאגוזים! — תארו הקברנים את קול היריות.

— נטה השמאלה, פן יפגע בך המורים! — הזהיר ראש הקברנים באחד המלוים, כששבו בחזרה. הוא עדיין לא שקטה דעתו על שקברו בלי כסף.

— בכל מקום מכסים בקרשים, ופה באבנים... — חברו החוזרים מן הקבר החדש. — ואתם לאן?

— אנחנו נשוב דרך שפת הים.

הים היה שקט, אבל אותות הסערה של הלילה העבר עוד נכרו בשפתו. כל הצדפים, שגביעיהם היו למעלה, היו מלאים מי-אוקינוס נוצצים לאור השמש. ישיש אחד, בעל פנים ארטיסטיים,

עוד נתנעצה בי? כן, כן, עוד אז, בשובי הרך שפת הים מקבורתה של אבי־עמרם, אבי־עמרם...

— בני, בני, בני יקירי, צחקי, אורי, מלאכים טובים יפגשוך...— התנגנו אז הגלים כרוח ליבבותיה של האם השכולה. —

היתה איזו בושה: בפני עצמי, בפני אחרים, בפני הים, בפני זו הבושה גופה, שגם היא צפויה לחלון. היתה כלמה: להתהלך, לאכול, לחשוב על החיים והמות, לחוש כלמה. אבל יחד עם אותה בושה־כלמה גדלה, גדלה בלב ההכנעה, ההתקשרות אל זה המקום, אשר ילדיו הקטנים סוקלים מרחוק באבנים כל ארון מת של הורים, העובר על פניהם. נהיה באותה שעה איזה דבר קרוב ויקר עד בלי קץ בזה המקום, בזו העיר הנכרית. אפשר, אפשר מאד, שכאן אי אפשר לחיות, אבל כאן צריך להשאר, כאן צריך למות, לישן... אין מקום אחר... מלאכים טובים יפגשו, מלאכים טובים...

... כך, כך. עוד אמש היתה אתי אותה הנפש על ערשה בבית החולים. סבלה, גנחה, צעקה. הדלת היתה פתוחה ובה נראתה צמרת־האילן, שהכתימה בחצר המוארה בקרני הירח. היו ולופי אורות וצללים וכל חמדת החיים. האחות הרחמניה, בעלת העינים השקדיות האיטלקיות, שוחחה בקול רם את אחת מחברותיה. והפצוע החולה שבצדדים הוטב לו, גסס. וקשה היה: תעודת חייו כבר כלתה — ולמות עדיין אין לו חפץ!... הרי... ורלא כלפידות אביו, שהכל היא התעודה, תעודת החיים הגדולה. — — —

אחר חצות לא נשאר איש אצלו, מלבד הלבנה, שהביטה בעד החלונות בלי תריסים. והוא, אשר לפני ימים אחדים דאג, בעיקר, על „האחד נגה שנים", צעק עכשיו רק: למה עזבוהו? למה עזבוהו?

— עזבוך, מפני שהוטב לך... — לא יכלתי אני, שכנו במטה, לבלי לענות על צעקתו. — חשבו, כי...

— לקרא לכל... לאבא ולאמא... אשתי... עמרם... אלי...— צעקה שארית הכחות.

— מחר בבוקר השכם יהיו הכל אצלך... אבא נסע... עכשיו אין את מי לשלוח...

— לשלוח!...

לא, קבורה. מדוע לא קבורה? ישאוני ג״כ לשם. ובחזרה יתהיצצו אותם הערביאים הקטנים המהים אבן על שפת הים השקט וילקטו קלפות בנחת. ישארו הם, ישארו. ואניות יפרשו נס, על הים, על הנצחי...

הכאב הקל ותרדמת עדן הלכה וקרבה. לאות גדולה היתה בכל העורקים והגידים, אבל יחד עם זה איזו שאננות בלתי מצויה. בתוך יהיה גם הוא, הכאב — אמרתי בקול — מעֶזו תהום, תיפר האביונה. — ומיד ירד עלי גם אתו מצב־הרוח האומר: אישן... אישן... אנוע... ממחרת יקטפו תפוחי־זהב במושבה... אריה, אחי הגדול, ינשלם וייעף... הזעה תזל... הזעה נוזלת... לא אצעק.... אנוע בנחת... בנחת, בנחת... אלמלי בשעה זו... ברגע זה... בחשאי...

איטלקיים, מטייל לתומו, חטט בקצות-משענתו בגלי-הצדפים — וקולי האחות החיה, שגם עיניה כעיני האיטלקיות, צלצל באזן —

— — — — — — — — — — —

אבל הלא צריך לכתוב את המכתב לאריה לפידות!

*

בעשר שעות שכבתי לישון באותו מוצאי-שבת ובחצות הלילה הקיצותי שלא כדרכי. חלומי הקשה היה בלבול-בעתה, שאינו נמסר לשפת בני אדם. חשני המרוכס לחץ את חזי וסכסך את שרעפי, שעדיין אני נתון בחבלים. „ע — חזרתי לתנומתי והצטחקתי מתוכה— לא צריך לירא מפני חלום. צריך להשתחרר. כשאין חלום — יותר טוב“... אבל רגעים הרבה עברו לבלי שחרור, רגעים שנדמו ליובלות; אמור; מועקה... אבל הנה... הנה... אורה... אור העששית העשנה... אה, הראש סובב ככה... „הכל ישנים“... „עזבוני“ — חלפו במוחי המכווץ מלים מאותו הלילה והצטחקתי שנית. לא, מחר לא יבואו אלי כלם — אני אחיה גם מחר! הראש סבב עלי במהירות, במהירות, הלך, גופי התחתון היה כלו בזעה („מפלגא ולתתא אחרימון!“ — עברה המימרא כברק בעת שידי נטנפו בזעה), והכאב היה קהה, גס, עד לידי חריקת-שנים. קמתי, ישבתי, תקעתי אצבע לתוך גרוני — אולי אקיא, אולי יעבור הגועל, אבל כלי הק הוזעתי מן האצבע שבגרון — ומסביבי היה חורב.

התנפלתי שוב על יצועי וכבשתי פני בכר. אוי, אוי, הכאב הולך וגדול. כלום אפשר? אבל כן. הוא גדל. כשהחזקתי את ראשי במצב דקודם היה הרבה יותר קל. כאב כזה, כמו ברגע זה, ודאי שאחוש באותו הרגע, האחרון, כשאשאף למשהו אויר — ואינו.

המות. דקירת-סכין חלפה בקרבי. זהו!... אין מנוס. לא לחנם זכרתי כל היום באותו שצעק כטובע: אלי... טפשות לצעוק... טפשות — חכמה... לא, אני לא אקרא לרעים, לא אשאיר אחרי אפוריזמים, לא אכתוב צואות. אבל — מילא?, במה כך יותר טוב? אה, אלמלי אפשר היה לבקש, שישרפו אותי. בשעת טהרתו של אותו הצועק המת, אשתקה התעוללו המטהרים בגופו כל כך. אבל מאי נפקא מינה? שרפה, קבורה, או השלכה לפני הכלבים... אוי!!

מלואים.

(שלשה פרקים).

א.

מדיאמפירין נתקבל עוד מכתב. גליה. הוא כבר ברוסיה. שואל מדוע לא עניתי לו, חוא. לשלומי. שם אין חחש. כל האויר שופע שנאת־יהודים.

ואני הולך ושב לאיתני. מחר או מחרתים אשוב אל חירתי, אל מלאכתי. הרופא אומר, שעלי יהיה לעזוב את הארץ: אקלימה מזיק לה. אבל הוא הן אמר לי זאת לא פעם.

אני הולך ושב לאיתני. אבל בי אין שום כיסף. דומה לי, שבלי מכאובים הייתי מרוצה לשכב כאן, חקא כאן. עד עת קץ. חוכה אני למות, שמלאך המוות שלו כבר עבר, כבר שאל לשמו, כבר חבטהו במקלו — מנוחה. ופתאם אומרים לו: „הולה מחדש! בעל כרחך!" היאך?! אי... האם לא יותר טוב לשכב כך, בלי כאב, לשכב, לשכב, בלי תנועה, לשכב עד נצח־נצחים?

טוב, לא טוב — אני הולך ושב לאיתני. אין שליה, אין שקט — הכנעה, מצב החי נכנע, נכנע לחלוטין. יותר נכון: מצב החי דומה לאותה השעה, שבה גמרתי את רשימתי. לכאורה שמחת הסיום?... (מה שלא הייתי ולא יכלתי להיות שבע־רצון ממנה — הן זה אינו עולה בחשבון!) אבל יחד עם זה, איזו אימת־דריקניות: הוגדה המלה של השעה האחרונה; כן, זו הוגדה, בין אם ישמעוה ובין אם לא; נו, ועכשיו, מה אעשה?

מתחילה, כל זמן שכתבתיה, בהתאמצות היתה קיצונית, ובכל כחות נפשי שאפתי לסימה, הייתי מתהלך בחחי ומדבר על לב עצמי: כשאדם אינו רעב ויש לו דירה, ועוד איזו עבודה רצויה — כמו הכתיבה אצלי — טוב מאד. חבל, שללפידות ולדיאספורין אין זה. לי הנה יש: הרי נעים ככה להתהלך, לחשוב ולכתוב... בעוד שבוע אגמור, כמחומה, אגמור... מתי אזכה?

וכשזכיתי וגמרתי — לא דאגתי כל כך על שהדבר לא עלה לי, כמו תמיד. התנחמתי: על הר־געש אי אפשר שדבר־מה יעלה.

ב.

את הפרק השני מ„לקוטי“ ש„המחרישה“ לא קבלה לרסום, הדפסתי — בהרחב הדברים — בשם „מסלת ישרים“ בקובץ סובליציסטי-ספרותי אחד מקדש לשאלת חיינו.

מאמרי ההוא, בעבותו החדש, סים כך:

„האנשים היותר טובים, היחידים, בארץ-ישראל כתבו זה שנים אחדות על הדגל: תנאי הכרחי להתגשמות הציוניות — התרבותו של העובד העברי בארץ ישראל והתבצרותו בכל ענפי העבודה החקלאית. קדושים הדברים. צריך היה רק למתק דבר ולהוסיף דבר. צריך היה למתק את המלים „תנאי הכרחי להתגשמות הציוניות“: עובד עברי — זה כולל הכל, בזה מתגשם הכל. ועובד עברי אם אינו, הרי הוא יכול להיות — זהו תנאי הכרחי לחיי עמנו — ובו גאולתנו. ציונות אין, ולא תוכל להיות — ובמחיקה היא. תפלת-ישראל מעתה צריכה להיות: יהיה הפועל העברי, יתרבה ויתבצר בכל ענפי העבודה. ולהוסיף צריך: לא רק בארץ ישראל“.

אריה לפידות לאחר שקרא את המאמר הזה, הלך אל המושבה, קנה בעד עשירית ניר, חזר לביתו וכתב אלי ליפו מן המדבר „השגות“ על מאמרי. אני קראתי את דברי האיש, עיני נמלאו דמעות, נשקתי את פסת-הניר החוממת, וכשכתבתי לו באותו הערב על עמרם, נגעתי גם בפולמוס שבינינו.

ואלה מן הדברים אשר כתבתי לאריה לפידות ואשר — למה אכחד מעצמי? — בשעות ידועות, כמו עכשיו, הנם נראים לי זרים, זרים ורחוקים, רחוקים ויתירים לחלוטין... אלה הדברים:

„בזה הן מודה אתה, אלופי ויקירי, כי האילוזיה הציונית (לא רק הפוליטית, הממלכתית) צריכה להבטל, להעקר מן הלבבות. כל אלה התקוות על מדינת העתיד, על ה„מרכז“ העתידי, באיזו צורה שהוא, רק מרבות את העורון והעריביה שבחיינו, מגדילות

מצאתי הרשת איזה קפאון — ואני בוער. השמן מעט הוא — והלהבה גדולה. מילא, לא עלה... אבל הדבר הנה נגמר, העתק אל הנקי פעם ושתים — ומה עוד? מה אעשה עכשיו?

אני הולך ושב לאיתני. נגמרה שמירת המטה. ומה אעשה עכשיו?

ומן הדמיונות על היום הבא, הרי אני בורח שוב אל מה שעבר. כל היום הזה, למשל, חשבתי על השעה שבה נחליתי. הלכתי לבית הדפוס ביום הראשון — ממחרת לליל כתיבת מכתבי החיובי ללפידות; ראשי היה כבד עלי מנדודי הלילה, אבל אני חשבתי את עצמי לבריא. פתאם נשאוני רגלי: בחורה עברה לפני. גזרתה היפה, שהיתה דומה לגזרת אותה הסטודנטית אצל התיאטרון בל. העיר, משכתני לעבור אותה ולהביט בפניה. כבר היה כמשע ביני ובינה, עוד צעד מהיר אחד — ואני אפנה ראשי לאחורי ואביט בפניה. אבל מה זאת? היא שוב ממני והלאה. אזרתי כחותי ורחפתי אחריה, אבל ראשי התחלחל ורגלי כבדו, כבדו מאד. זעה, זעת־ליל־הנדודים, כסתה את כל גופי. וכשבאתי לבית הדפוס נפלתי על הכסא. משם שלחתי הביתה מיד, וממחרת בבוקר הובאתי בעגלה אל המקום הזה. — ביאתו של עמרם אלי לא היתה, כנראה, תלויה רק ברצוני הטוב. —

אבל אני שב לאיתני.

חשבון החוץ, על חשבון הֵעת העולם התומכת; מה שבניני הלומדים בבתי-ספרינו פה מתחנכים לחשוב, שעיני כל ישראל עליהם, ולפיכך אל עליהם להלך כבני אדם ואל עליהם לדבר בלשון בני אדם פשוטה, כבני גילם ב„גלות"...

„יש אנשים משלנו (אתה לפידות, ודאי אחד מהם, ולא מהרעים שבהם!), היושבים כאן מפני שרואים עתיד ציוני פה, כל אחד על פי דרכו. אני — המַמְשָׁךְ אבטה דבר? — אילו הייתי יושב דוקא מצפיה לאיזה עתיד מיוחד — לא הייתי יושב, לא הייתי יכול לשבת. יפה עושים ה„ציוניים", שאינם באים לכאן: בתור מחכה ל„התגשמות הציונית" — אין מה לעשות פה. רק מי שחושב: ברוסיה גלות, בפולניה גלות, באמריקה גלות, בא"י גלות, ואין מוצא מן הגלות, אלא יֵשב אדם בתוך עמו ויקדיש כל כחותיו ליצירת איזה בסיס בתוך הגלות — רק בעל „מחשבה" כזו יוכל לשבת גם פה ולטיב ולשפר גם פה את חייו הוא וחיי בני עמו המסבבים אותו. לא „מרכז" מזויף, שיקשר אליו את כל הגליות, נחוץ לנו, כי אם התבססות כל קבוץ וקבוץ יהודי על פי דרכו והשפעה הדדית. ואדרבה! תתן לנו ארץ רוסיה יהודים תקיפים בהעתם ויודעים למסור עצמם על קדוש חייהם; ארץ גליציה — יהודים מוקירים כל שאיפה רמה ובעלי לב טוב; אמריקה — יהודים בעלי שמוש מרובה ומטרות ברורות; ארץ ישראל — יהודים יודעים חוש ארץ מולדת ואוהבי עבודת שדה. וכל אלה יתאחדו וישפיעו זה על זה. אז ראה תראה, כי לא ינום ליהודי.

„מאמרי „מבלות ישרים" לא השביעך רצון — אתה כותב. בצד הספרותי שבו איני נוגע — הן ודאי לא לצד זה אתה מתכוון באי-רצונך. ובנוגע להתוכן — הנה לאחר שעברתי עכשיו עוד פעם על מאמרי ושניתי ושלשתי את מכתבך — איני מתחרט על שהדפסתיו.

„על דברי, שעתה אין עם ישראל ויש רק בני ישראל, והצדק עם מאן דאמר: תפתר שאלת היהודים ע"י כל אחד ואחד מבני ישראל, אתה כותב: „הכל מודים, כי עתה יש עם של יהודים בעולם; חולקים רק על הכה העתיד: הללו אומרים: בתנאי החיים,

את השנאה בין אחים ונתתנות רק חומר ל„מחרשות", כלומר, לעתונות ציונית, שכהקונגרסים, אינה מביאה ואינה יכולה להביא כל תועלת לעמנו, ע"י שהיא מודיעה מסוף העולם ועד סופו על כל חנות לממכר-ספירטים, שמאן-דהו אומר לפתוח באיזה מקום כ„ארץ עתידה". הנה גם אתה כותב: לשקר יש לפעמים רגלים, אבל צריך לקצץ אותן. ואני לא באתי במאמרי אלא להוסיף רק דבר אחד. אתה כותב: „עד כמה שאפשר לחזק, ולא רק לחזק אלא גם להרחיב את ישובנו בא"י, שאנחנו וכל היושבים בה כיום הנם הגרעין להישוב העתידי ההוא, אין אנו צריכים לחשוך כל עמל וכל קרבן לא ייקר לנו". תחזקנה ידיך הכשרות, אלופי וידידי! מי חולק עליך בזה? אני רק מוסיף: יושבי ארץ ישראל כיום בונים את הישוב הארצי-ישראלי העתידי כשם שיושבי ארגנטינא בונים את ישובם העתידי הארגנטינאי וכשם שאנו מחויבים לחזק ולבסס מצבנו בכל מקום שאנו יכולים ע"י עבודה פרודוקטיבית. ישובנו הגלותי כאן, הגלותי בהכרח, מאחר שרוב עברי לא יהיה לו לעולם, אולי יעלה באיזו דברים על ישוב במקום אחר, ובאיזו דברים אולי יפחת ערכו כלפי הישובים במקומות אחרים. לא בידינו כל טובנו, לפידות היקר, ואנו צריכים לעשות בכל מקום ומקום מה שאנו יכולים. אבל בכל אופן, לנו, יושבי א"י, אסור ואסור לשכוח, כשם שעושים הציוניים העורים (לא אתה!), לשכוח את האמת, כי עבודתנו המצומצמה פה, המצומצמה בהכרח, המגבלה במקום, גם אם תרב פי שבעים, (מה שנחוץ כאויר לנשימה — ומבפנים!) אינה נוגעת בחיי כלל ישראל אלא כעבודת וכחיי ישוב קטן, ולו יהא עם מעלות מיוחדות, של חלק קטן ממנו. אמור מעתה: כמה מגוחך וגם מזיק לאין ערך, מה שאין פוסקים לעורר את כל הלבבות, ע"י עתונים כוזבים וקונגרסים ריקים, שרק אלינו, אל ישובנו בא"י, ישאו עין; מה שעל כל חנות שנפתחה ועל כל בית שנבנה ועל כל שעור צבורי שנקרא ועל כל קונטרס ספרותי שיצא במקום הזה מריעים ומתריעים בעשרות עתונים; מה שמכל זה וכיוצא בזה עושים תערוכות והצגות אין מספר; מה שאלף המגן וכל שלטי הגבורים הציוניים תלויים כלו על קבוץ קטן ונחת זה, שעתידו — כעתידותיהן של כל תפוצות הגולה; מה שהכל אינו נובע פה מבפנים אלא חי על

את האפל הזה, עד כמה שאפשר, צריך לגרש באור ההשכלה (אל נבוש כי זקנה אמנו!), ההשכלה במובן הפשוט של המלה, שאנו רוכשים לנו לרצוננו ושלא לרצוננו, אבל תמיד לטובתנו. ממשלה הן אין לרבנים שלנו, לא לישנים ולא לחדשים, כשם שאין אצילים למטמהית שלנו.

„ומה אתה חפץ, לפיזות?

„אתה כותב: „דרכיך נגד הציוניות הנם בבחינת „כל יתר“. אני חושב את ההסתדרות הציונית לדבר, שלא צריך לדבר כנגדו. אבל רעיון העבודה היהודית — הוא הלא רעיון נשגב כשהוא לעצמו, והמטרה — מטרה נשגבה. ואת זה לא הדגשת! לא הראית גם כן, שאם בציוניות יש משבר — ברעיוננו אין משבר. למה הדבר דומה: יהודי אחד רצה פתאם להיות לרוטשילד, ובשביל זה התחיל באיזה עסק ולא הצליח — ובא המשבר. אבל ברעיון שלנו יכולה להיות הצלחה יותר גדולה ויותר קטנה, אבל אין מקום למשבר. כל יום שבו על כמוני מקדיש לעבודה — זהו נצחון“.

שפתים תושק, אבל תמה אני עליך, שנעלם ממך במאמרי דבור המתחיל: לתלות, שבו אני אומר בפירוש: „לתלות את רעיון התהוות הפועל העברי ברעיון הציוניות זה מסוכן מאד, כמו לתלות את רעיון הלאומיות הממשית ברעיון התחיה (מה לעשות? זהי דעתי!).

„אתה טוען: „במאמרך חסר עיקר זה, שהתחיה העברית צריכה לחנך לנו אנשים עברים חדשים לגמרי בעולמנו. ובמובן זה, למרות כל נטיתך לסתור (סלח לי!), הרי אי אפשר לנו שלא להראות על אנשים אחדים, ביחוד בין הפועלים הגליליים, שעושים את אשר הטילו על עצמם. הן הלב יודע, כי איזה דבר נעשה עכשיו: בזעיר אנפין, באחד אחוז ממאה ממה שהיה צריך להעשות, אבל לפני חמשים שנה, בימי ילדותי אני לא נעשה גם זה, לא נתברר כל זה. עכשיו, למצער, אנו יודעים את אשר לפנינו ואיננו עומדים על פרשת הדרכים“.

„על זה אענך: צדקת. כלום אינני יודע, שעוד לא אלמן אני מיחידים אמיצים, מבני ישראל יקרים? ואמנם עיקר זה, בקיים

שעם זה נמצא, סופו לכליה, והללו — אנו — אומרים: לא כי, עוד עתיד גדול מחכה לעם ישראל. והנה דבריהם של האחרונים נשמעים במאמרך כאילו אינם אלא דברי נבואה בעלמא, הנולדים מחפץ החיים בעלמא. ועל דבריהם של הראשונים אתה עונה: כלנו סופנו לכליה, הא כיצד?"

„נגעתי לך, אולי ומזהיר אבל פורתא לא דקת. רוח מאמרי היא כך: כלנו סופנו לכליה, כל כדור ארצנו סופו לכליה — ואף על פי כן אנו חיים. אנו חיים ומתאמצים, שחיינו יהיו, ככל האפשר, יותר טובים. והוא הדין בנוגע לחיי הכלל.

„כי על כן אני אומר במאמרי: איננו יודעים מה יהיה בעוד מאה שנה לזה שקוראים „עם ישראל" — מציאות, שכבר אפשר לפקפק בה. ברגע זה אני, אחד מבני ישראל — מציאות ודאית — עומד אחרי הציוניות — ומה עתה? ואני אומר: אני, בכל אופן, רוצה ומכרח לחיות כיהודי. ובכן? ובכן אני רוצה בתמונה זו: ישוב יהודי בא"י ככל שאר ישוב. — שארית הפליטה כמובן בנים נאמנים לעצמם בכל הארצות. הגלות — עובדה נוראה, שבה, אף על פי כן, אנו, בני ישראל, צריכים להמשיך קיומנו הלאה ע"י אחדות (לא בשם „ציון"!), חנוך לאומי חפשי, עזרה הדדית, מלחמת החיים בכל האמצעים, על אף אויבינו ושונאינו, מלחמה בעד הזכות לעמידה על הקרקע במקום שלא הורשה ועמידה על הקרקע בכל מקום שאפשר. זוהי ההגנה העצמית שלנו — לחיים ולמות. זהו העיקר, ויש גם הלאה...

הלאה אני רוצה: דבור בשפה היהודית (עברית, עד כמה שאפשר, בא"י); ספרות עברית מאחדת את כלנו, אבל בלי קנאות גם כלפי מה שאינו מאחד, אם רק הוא נובע מעצם חיינו; בכלל, בלי קנאות של בטול זהותי ובלי החלשת המחנה פנימה על ידי אבוד־כחות למלחמות בעלמא. במחננו אין לנו גם מלחמת מפלגות ואף לא מלחמת מעמדות. כלנו — מפלגה אחת ומעמד אחד. יהודים!

„במאמרי נגעתי ברבנות ובאפל הרבנות. אולי זה לא היה לך לרצון, לפיוס? אבל אני הלא נתכונתי גם לרבנות החדשה, ובפירוש אמרתי, שמלחמה זו יכולה להיות רק רוחנית טהורה,

ג.

שלשה ימים ושלשה לילות — בהפסקות קצרות — קלחו גשמים. עולם של לחות ירד על ראש שוכני בית אריה לפידות מבעד הגג. הצפרים הסתתרו, התחבאו, נאלמו ונעלמו מאליהן, ובכל זאת אלמלי היה צבי בכאן לא היה יכול לעשות את מלאכתו המדעית, כי הגשם היה מחטיב את הגינות. במקום זה הרטיב הגשם את כל יתר הדברים שנמצאו בבית. גאנקה החולה, אך נאקותיה לא העירו כבר כל כאב: הן הדמות היו לקלוח הגשם — מנהגו של עולם, שחיבים להתרגל אליו, ומתרגלים. חוץ מהינדה הזקנה, שלא פסקה ממרחתיה וממלוי חובותיה, למרות הכל, לא יצא איש מן הבית. לפידות ישב על אחד הארגזים שבבית, כיושב-„שבעה", ועין באיזו ספרי מוסר ישנים, שנשמרו אתו, ויש שהיה פונה מתוך עיון אל עצמו ואומר: אָ, אָ, מה שאפשר לפעמים למצא בספרים! „מאמינים אנו בעולם הבא, אבל בעולם הזה ודאי שאין להאמין, מאחר שכאן ודאי רק גיהנם". הנה האיש שכתב מימרא כזו היה בעל נשמה והבין דבר!... אבל מיד רעמו פניו, כמי שמשתמש מנגוע במקום הכואב ביותר, והוסיף לעלעל בספר, כמחפש בו מטמונים. נדמה, שהוא מתרחק ומונע עצמו גם מן הדבור את עצמו; ישיבתו היתה — ישיבת שבעה".

— כל זמן שבקרבך שלם, אל תירא מפני היאוש שמסביבך; אבל... — היה הוא מהרהר בעת האחרונה לנפשו, ולעולם לא גומר את ה„אבל"...

הוא מאן להודות, אבל הוא ידע, כי נכון הדבר. הוא, מעת שהתחיל לסבול ממוסר-כליות ביחס לבני ביתו, התחיל זוכר ביותר גם את אסונו. מיד אחר האסון היה הוא בכל התאמצות ההכרה נלחם באפטיה החיצונית, אבל כל קרביו היו כמו הלומים; כל הענין היה כמו מטושטש, כמו לא מבורר כל צרכו לחושיו הפנימיים. רק קו אחד צדדי דכא אותו ביותר: רציחת בנו עוללה בקנה אחד עם עליתו לארץ ישראל. זו עליה וזו שכרה? אבל מה שבנו מת — מה?

מללים, כפי שהראיה. הדעת, אינו חסר לגמרי, אלא שלא הטעם כהוגן. מפני מה? מפני... אגיד ישר: מפני שהרגשתי איזו חולשת הלב לזכרו. כל זמן שאני עומד בתחומים אחרים, בספרות, למשל, — שפתי אתי. אבל את העיקר הזה — מי יודע, אם לי יש הרשות להטעים את העיקר הזה. זה רשאי אתה, אריה לפידות!"

* *

*

עד הנה דברי הזרים והיתירים — דברי אובד עצות.

והוא מציגם בדיל הדל: מה יעשה עתה ה„גר' בלי סוס? את כל מה שהיה לו הן נתן בעד הסוס. אלמלי היה הוא, עמרם, מוצא את הגנב ההוא היה קורעו כדג. כשיגדל יהיה לראש־השומרים במושבה: הוא יהרוג את כל הגנבים. כי הנה את הרועה הערבי — וכי בכדי הכהו? הוא גנב תרנגולת מן הפרבר לא פעם. אין דם לגנב.

עמרם ישב על המפתן והגה: אין דם לגנב. את דמו לא צריך לגאל... אבל... אבל — אבא?... אבא לא היה גנב. אבא היה „קדוש", הכל אומרים כך. הנה בחגים שעברו היה הוא, עמרם, בשעת „הזכרת נשמות" בבית התפלה (כל חבריו לא היו, להם אסור להיות בשעת הזכרת נשמות, והם כלם קנאו בו!): הוא — „יתום"; את אביו הרגו בדרך. הרגו. בדרך. מן הכפר הסמוך. אביו לא נמצא במחתרת. בדרך. ולמה, איפוא, לא גואלים את דמו? את דם אביו הקדוש — למה לא גואלים? — אין מי?...

— — — — — — — — — — —

קלחו, קלחו גשמים — וביום הרביעי לפנות ערב פסקו. נטהרו השמים והיתה אותה הבהקת־הפלאי שלפני עלות הלבנה בשבוע השלישי לחודש. ממחרת בבוקר היה כל היקום מחודש, טהור, נותן ריח טוב, מעודד. עם עלות השחר, בעת שקמה הינדה הזקנה ללכת אל הביה"אים (היא הוסיפה על מחיר החלב ונצחה את מתחריה!) היה קריר, אבל כשמכרה את רוב החלב, זרחה החמה. תנבי־הטרשים שאצל הפרבר, אשר כבר הספיקו לחרוב שוב, נצצו בלבנוניותם הכהה וכמו חיים היו, חיים ומושכים. בינתים הביאו קמח (המלאכות לנקדימון בן איזיק העילה, למרות מה שהוא ומשפחתו היו עדיין שרוים בצער על אבדן שתי האקציות, כל אחת אלף פרנקים, בעסק הציוני), והאלמנה החולה ירדה מעל המטה ותלבין בו את ידיה הקדחתניות. אריה לפיהות התריש ולא עשה כל דרישה וחקירה: מהיכן קמח זה. צריך אדם לחיות... לבסוף באה גם הזקנה מן השוק, השליכה את הכדים כל עוד רוח בה, נפלה לרגע לנוח — וברגע השני התליפה את החולה, ששבה לשמור את מטתה. לעת עתה, עד שיעלה הבצק, צריך היה לאפות „פתות" — ומיד! נשלחה מלאכות לאשת ראש הפרבר, שתרשה להשתמש בתנור שבחצרה לאפית הפתות והלחם (לבית לפיחות לא היה תנור). נתקבל הרשיון. יצא אריה לפיחות עם

בני מת?... אולם ככל אשר ארכו הימים, כן הפרידה הזמן, מצד אחד, את שני הדברים, את העליה מן האסין, וכן הבליט, מצד שני, את האסין כשהוא לעצמו בכל אימתו. עליתו לכאן היתה כבר ענין אחר, ענין מן העולם הקים, והרציחה ענין אחר, ענין מן העולם העובר. אולם האסין כשהוא לעצמו, חסרון החלק החשוב שבהויתו הוא, התחיל מתבלט יותר ויותר. בנו אין, בנו נהרג — — — הוא לקח מאשתו את בנה! — ומצבם היום־יומי של לפידות ואשתו, זה המצב שלא היה מוצא ממנו, חוסר־העבודה התכוף והגשם הממושך כמו המקו והמסו גם את יתר אבני לב הגבר הבוהדות — והכאב נעשה אחד!

עמרם, שלא הלך לתלמוד תורה מחמת הגשמים, ישב על המפתן. בכתה הנמוכה שהוא למד בה (סגולותיו של עמרם לגמרא היו קהות) נהגו לבלי ללמוד בכל שבוע את הסדרה שלו, כי אם למדו את כל החומש על הסדר. כך הנהיג רבה של הכתה, „האברך החדש“, זה שנתקבל לפני שנתים במקום אבי־עמרם. בשבוע שעבר למדו „משפטים“. פזור נפשו הרגיל של עמרם בשעות של תורה לא היה לו באותה שעה והוא שמע את קול הרבי: „אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים“. המורה החדש, שזה לא כבר עזב את ספסל הישיבה, היה אוהב להתמשכל בפני תלמידיו, ולהראות, כי, למרות חרדתו, חנן הקב"ה גם אותו בשכל בשום אופן לא פחות מאשר את המורים הסופרים בעיקר, ולפיכך היה מרבה ב„איבריידענישען“ (שפת הלמוד בת"ת עדיין היתה יהודית המהוברת), ולפעמים גם מאלה שחדש בעצמו. „אין לו דמים!“ — דחק באצבעו רבו של עמרם וספר, אגב אורחא, לילדים את המנהג של גאולת־הדם אצל הערבים. כפי שאפשר ללמוד מדיני ערי מקלט, שומעים אתם, היה המנהג נוהג לפנים גם אצל ישראל. והנה, ילדים, אפשר לפרש: „אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת — אין לו דמים“, כלומר, אין דין של גאולת־הדם נוהג בו. עמרם, שלמרות הקשבתו הפעם, עסק, בכל זאת, במיני זרעונים שונים תחת השלחן, זכר בדבר־מה ונתעורר כלו. אז?... כן, „אין לו דם“ — לגנב אין דם: דמו פריפה... גנב אין רחמנות בלבו על הבריות

עמרם אל הסביבה ללקט קוצים וברקנים ולהכניסם לחצר אשת ראש הפרבר – למען שים בהם אש ולאפות עליהם את הפתות. צבר הנער המוני קוצים וישים מהם צבורים, צבורים על כתפותיו של אבי־אביו. אסף עמרם גם את השאר, עד שיור אחרון שבאחרונים, ואחר שהביאם למחוז חפצם, נגש אל אבי־אביו, שכבר השתחרר ממשאו. זה ישב לרגע אצל החפירה שקוע במחשבות, ועמרם הגיש את ראשו הקטן אל חיקו. –

היתה בתוך הויה שטופת־גשמים ומלאה צפיה ללחם אפוי. היתה אותה הויה גם בבית פנימה, אבל יותר עצורה, שתקנית. החילה ישנה. הגשמים לא הטרידו עוד את השמשיות ואותה. רק עקבותיהם עוד פעפעו בראשי הקרשים־הכתלים, ומן הכתמים הרחבים נפרדה טפה אחת ונתלתה בכהרף עין על בלימה. –

על בלימה.

לשונות־אש נראו בתנור. והנה הזקנה יצאה ונשאה, כערבית, על ראשה את הפח עם עוגות־הפתות. הפח הזכיר ערוגת־שמשם נאה, נותנת תקוה. היתה עוד תקוה, כי גם הפת, הפת האמתי, שיאפה אחר הצהרים ושיספיק אוכל לשבוע ימים, יעלה גם הוא. – ראשו של עמרם הקטן עדיין היה מונח בחיקו של אריה לפיחות, ודבר מה עצוב, פשוט, מעורר חמלה, ויחד עם זה סודי, תשוב ויקח עוד אין קץ היתה בדביקות זו. – שרידי קוצים היו להם לשניהם על בגדיהם הפרומים ובראשיהם. אז קראה להם אופת־הלחם לעזור לה – ויקומו שניהם ויעמדו. ואותו הסוד הגדול היה גם בקוצידם, גם בעמידתם. על משמרתם עמדו. על משמרת החיים עמדו הזקן והילד, נעטרי־הקוצים. החמה זרחה כמו לפני הגשם. ההויה היתה. הוית־קוצים. כל החשבון עוד לא נגמר